

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti

LENGYEL DÉNES ÉS NAGY MIKLÓS

REGÉNYEK

40.

JÓKAI MÓR

AKIK
KÉTSZER HALNAK MEG
(1882)

II. KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1966

Sajtó alá rendezte
GERGELY GERGELY

Lektorálta
MOLNÁR JÓZSEF
SZATHMÁRI ISTVÁN

Magy. i. T. 3.
88,506/II.

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1966

Printed in Hungary

MÁSODIK RÉSZ

A „MA”

Harminc év óta nem látta senki a Temetvényiék pozsonyi palotájának főkapuját nyitva. A házi cselédek, ahányan vannak, — alkalmasint a hátulsó udvar kiskapuján járnak ki s be a sikátor felől. Reggel a péklegény, a mézáróslégény, a halárusnó, a zöldségkófa egyenkint odajönnek a legszélső szögletablakhoz. S ott valaki átveszi tőlük az élelmicikkeket, a számlakönyvükbe beírja a hozottakat, s azzal mehetnek. A postalegény csengetésére a kapus nyit ki a kis ajtón egy négyszög-lábnyi ablakot, s azon veszi be a leveleket, s visszaadja neki az el nem fogadottakat meg a vevényeket. Levelek, amik Temetvényi Pálma grófnőhöz vannak címezve egyszerűen visszaadtnak e szóval „nem ismertetik” Olyan levelek, melyek „Madame Beata” címmel érkeznek, elfogadtnak. (Beáta annyit tesz magyarul, mint „megboldogult”.)

Talán soha nem is tudták, akik tudták, rég elfelejtették, hogy az a két név valaha egy személyt jelentett, s hogy annak viselője milyen büszke szépség volt valaha.

Mindenféle mendemonda kering róla, amiből csak annyi igaz, hogy abban a palotában egy öreg grófnő lakik, éppen olyan öreg cselédekkel, mint maga, aki sehová a házból ki nem jár, és senkit el nem fogad. Van egy ügyvivője, de azzal csak levél útján értekezik; orvost soha nem hívát; még templomba sem jár; a pozsonyi takarékpénztárba lett letéve a számára harminc év előtt négyszázezer forint, annak a kamatait ő minden évnegyedben fölveszi az ügyvédje által, háromnegyed részét a kamatnak azonnal ott hagyja, az új takaré-

pénztári könyvet meg a kamat negyedrésztét magának elküldeti, s minthogy a régi betéti könyvet sohasem küldi vissza, hanem a kamatok kamatait is új könyvre rakja be, annál fogva odahaza egész bibliotékájának kell lenni betéti könyvekből, a takarékpénztárnál pedig valóságos logaritmusok láncolata a betéteinek a soknemű ija-fia, amiért a pénztárnokok és elnökök minden negyedévben — megáldják.

Egyebet nem lehet róla kitudni.

Ahogy eltemette magát, olyan következetesen meg is tudott maradni a sírjában csendesen.

Reggelenként ott szokott sétálni a kertjében, télen úgy, mint nyáron. Az egész kert be van fedve üvegmennyezettel. Oda nem esik soha se eső, se hó.

Nincs is rá semmi szükség. Az egész kertben nincsen egy élő fa, sem egy gyökercső növény, díszbokor, virághagyma. És mégis tele van az virággal, növényekkel: — csinált virággal, műnövénnyel. Nagy virágvedrekben kaktuszok, áloék, kádakban pálmák, bádoból, megfestve; a virágágyakban japán és az ind szigeteken minden egzotikus virágai, remekül utánozva a természet pompája papírosból, selyemből, patyolatból. A falakra felfut a repkény, a folyondár, a virágzó gobéák, liánok, clematisok egész az üvegtetőzetig felkúsznak, s összefolyva a trópusi csemetékkel, egy délszaki világ képét mimelik. Ez mind csinált fa, csinált virág. Mikor az úrnő kijön a kertbe, az ablakokból tarka pillangók repkednek alá, szerte szét csapongva a kínai, japáni ismerős virágokon. Jó ismerősök lehetnek; őket is abban a gyárban készítették, amelyben a növényeket: a furfangos géppillangókat.

Mikor reggelenként leszáll ebbe a csinált kertbe a ház úrnője, akkor egyszerre minden élő teremtetésnek el kell tisztulni onnan. Semmi élő embert, állatot nem akar látni, még virágot sem. Mindennap szigorúan végigkutatja, nem ütötte-e ki a fejét a földből egy kis fűszál, egy csírázó paréj, azt siet rögtön kihúzni. A földre hulló kínai lepkéket újra fölcsvartja,

s repülésnek ereszti. Egy kosárában nagyszámú illatszeres üvegcséket hoz, s azokból a nyíló virágok kelyheit megannyi külön ecsettel bekenegeti. Hadd illatozzanak! Egy kis könyvecskébe följegyzi magának, melyik virágnak múlt el már az ideje, minek kellene már azt helyettesíteni, a mellé odaszúrja a jelző karót, az utódjának a nevével. Semmi sem kerüli ki a figyelmét.

Egyes-egyedül jár ott, s az egyetlen tükör, amiben arcát meglátja, a nagy vízmedence, az is csak látszatul van ott, mert senmit sem öntöznek belőle. Ez előtt megáll hosszasan, s elnézi benne visszatükrözött alakját. Az egykor búzakalászsín-szőke haj milyen ezüstsín most! Az a fehér lánggal égő arc most már olyan, mint a márvány, az ajkak összeszorultak a nagy hallgatástól, a homlok közepén ott van az a nagy fölkiáltó jel: az örök panaszhang mély redője.

Úgy jár ott, mint az árnyék. Vissza-visszatér a vízmedencéhez s belebámul, míg annak a sima tükrét meg nem rezzenti egy-egy kis legyecske, valami egy napig élő kérész: arra azután dühös lesz, elkezdi üldözni, ha lehet, megöli; hogyan mert egy valóságos élőlény belopózni ide a holtak birodalmába!

Azután visszamegy a szobájába. Azalatt azt a cselédek rendbe hozták, s mikorra ő visszatér, már sietnek eltűnni, hogy meg ne lássa őket.

Az asztalkáján ott vannak a ma érkezett levelek. Azok közül kiválasztja azokat, amiket fel akar nyitni, hogy elolvassa, a többieket félreteszi.

Szobájának egyetlen ablakán van egy kalitka, abban van egy sárga madár, kanári talán; az szabályos időközönként föláll a fészkeről, tollázkodik, repes, énekel; aztán megint szárnya alá dugja az orrát, s tovább alszik. Az úrhölgy minden reggel fölhúzza a kalitka óraművét, az is csak csinált madár, s a dal, amit elfütyül, remekműnck készült ércsípláda csicseregése.

Asztalán hever Flammarion könyve a bujdosók világáról.

Az ő mindennapi olvasmánya. A csillaglakók, a földöntúli régiók képeivel vannak tele szobájának a falai, miket saját maga festett; tájképek a Jupiterből; azokat ismétli újra meg újra.

Mikor ebbe belefárad, felnyitja azt a könyvtárát, amiben ezerekre menő sorba rakott falanxa áll a takarékpénztári könyvecskéknek. Megidézi maga elé a számok légióit. Sokszoroztatja az ezereket, a forintokat és a krajcároknak törteit. Minden napról tudomása van, hogy mennyivel szaporodott az a kincs, aminek ő a föld alatti őre. Kinek a számára gyűjti azt össze? Kinek zslugorgat? Kinek takarít? Azok között, akik tudják, hogy neki csak a Beáta név alatt lehet elolvasásra szánt levelet írni, talán alig van egy, aki ne azért írná a levelét, hogy erre a kérdésre választ kapjon. De ő nem szokott felelni senkinek. A halottak nem leveleznek. Megtudnak ők mindent, de nem adnak választ semmire. Ő lát mindent, ami a világban történik, de magát meg nem mutatja.

Mikor a déli harangszó visszazólija ebbe a poros világba, akkor átmegy a mellékszobába. Ott már akkor meg van terítve az asztala. Egyetlenegy teríték rajta. Minden étel felhordva, hidegen: a teakatlan alatt meggyújtva a láng. Senki- nek a felszolgálatát sem kívánja. Végzi a földi próza munkáját, az emberélet legfőbb célját, az evést, egyedül.

És ha annak is vége van, akkor átmegy a harmadik terembe: ahol télen-nyáron ég a kandallóban a tűz.

Ott van a zongorája, a mellé leül, s eljátszik rajta egész délutánokon át: nehéz mesterműveket, Beethoven, Schubert, Chopin remekait. Csakhogy a zongoráján nincsen húr, néma hangszer az, ujjai végigfutnak a billentyűkön, művészi ügyességgel, virtuóz lelkesedéssel, hanem a dallamot sekisem hallja, egyedül az ő lelke.

S ha leszáll azt est, besötétül a terem: a csendes, emberhangtalan egyedüllétben, odaheveredik le a kandallója elé, s nézi az izzó parazsat, hogy válik hamuvá, éjfélig; éjfél után

szendereg, míg a tűz ébren lobog s fölébred, ha a tűz aludni készül, s újra felszítja azt.

Ez az élete Beátának, akit életében úgy híttak, hogy Temetvényi Pálma grófnő, akit úgy híttak, hogy „én angyalom, én istennőm, én életem világa, mennyországom!”

A KIS BÁRÓ ÉS A KIS BARONESZ

Vágtatva nyargaltak ki a kastély udvarából; az egyik egy fehér számaron ült, a másik egy feketén. A számarakon nem volt nyereg, csak egy kötéllel leszorított pokróc.

A kis báró lehetett tizennégy éves, a kis baronesz tizenkettő és fél. Mind a kettő erős növésben volt; mert a *harmadévi* ruháikból nagyon ki voltak a karjaik meg a lábszáraik. A kis bárón volt egy bársonyzeke, valaha fekete, most már fakó, eredetileg sárga aranyozott gombokkal, de amiket most mindenféle gyűjteménye a gomb-spéciesnek helyettesít, — ahol egyáltalában szükséges a jelenléte a gombnak. A kihajtott inggallérja hímzett, de piszkos és gyűrődött, mind a két csizmájának az orra szét van nyitva a talpánál, s kilátszanak rajta a lábainak az öregujjai, ami egyúttal a harisnyák hiányosságára is rávall. Az arca nem volt rút; szabályos vonású, előkelő ábrázat, hanem tele mindenféle emlékeivel az ütés, vágás, karmolás foltjainak és sebhelyeinek, a kezei szurtosak, mint egy lakatosinasé.

A baronesz annál cifrább. Neki selyemruhája van: maintenance, azaz zöld, ahol tudniillik nincs leöntve ecettel vagy olajjal; mellénykéjére csipkefodor van varrva, ami úgy szép, mentül jobban be van pirosítva szederfoltokkal. Mind a két könyöke kinéz a ruhából, s karjai odáig naptól barnultak, ameddig a ruha nem szokta takarni. Amint a számaron ül, a különben is elég rövid öltöny felcsúszott fodra elárulja, hogy a harisnyái szalag helyett cigány szatyinggal vannak térde alatt megkötve, ellenben a topánkáiból hosszan csüng alá a kibom-

lott zsinór. Valami szalmakalap van a fején, amit csak az imádság tart össze, körülűzködve mezőn szedett pipacsvirággal. Az alól szétszórva libeg alá hosszú fésületlen szénfekete haja. Arca erősen kreolszín, nagy gazellaszemekkel, piros duzzadt ajkakkal, egész termete csupa baccháns szilajság.

— Galopp, galopp! — kiált a leány, a birsalma vesszővel ostorozva a szamarat, hogy azt vágatásra bírja, s kárörvendő nevetéssel nézeget vissza lovagló társára, akinek a szamara nem akar versenyparipává nemesülni, akárhogy püföli is a lovagja; mikor meg aztán egyszer nekiszánja magát a nyargalásnak, akkor meg sügyibe vágja a fejét, fölveti a két hátulsó lábát, s úgy vágat végig az utcán, hogy a lovagnak két kézzel kell kapaszkodni a sörényébe, hogy le ne maradjon róla; akkor aztán a megelőzött kisasszony annál dévajabb jókedvvel paskolja az eléje került szamarat: „galopp, galopp!” A kutyák utánok rohannak, minden udvarról nagy ugatással, iskolás gyermekek riadnak szerteszét előlük, nagy sikoltozással; a fazekas, akinek a vásárra kirakott cserépedényei között veszedelmes vakmerőséggel vágatnak keresztül, káromkodik, a parasztleányek a kocsmajtóból csintalan dolgokat kiabálnak utánok, s Rokomozer, a vén szatócs, a boltja előtt ülve, dörmögi magában: „A kis bárónak meg a kis baronesznek már megint az esze tisztul! Látszik, hogy nincsenek náluk odahaza”.

A faluvéghez érve, átugratnak a bakháton, keresztül a vetéseken, s onnan be az erdőbe.

Ot leszállnak a szamaraikról. A két csacsi mindjárt hozzáfog a legelészéshez.

— Hol láttad azt a szajkófészket? — kérdi a kis baronesz.

— Én előbb epret akarok szedni, éhes vagyok.

— No, azzal ugyan jól lakol.

— Ma sem volt ebéd: a mama nem tudom, mit gondol, hogy mégsem jön haza.

— Majd megint azzal beszél ki magát, hogy a Koczurra bírta a kamrakulcsot: az meg azóta mindig vadászni jár.

— Ki tudja, hol jár.

— A papával együtt.

— Szedjünk epret. Talán gombát is találunk, azt megsütjük.

S aztán kerestek epret meg számócát, teleszedték a kalapjaikat, s leheveredtek a fűbe egymás mellé — ebédelni.

— Te, minékünk el kellene szöknünk valamerre — monda a baronesz.

— Ugyan hová?

— Hát amerre világ van. Ahol Diadém úr lakik, Bécsbe.

Oda gyalog is el lehet menni.

— Aztán mit csinálnánk ottan?

— Hát akármit. Pénzt szerezni, s az elköltenők.

— De hogyan?

— Tudnék csak én olyan szépen írni meg rajzolni, mint te, tudom, hogy bankót csinálnék.

— Azért becsukják az embert.

— No, hát valami mást.

— Ugyan mit?

— Mit? Mit? Te! A minap az a szobalány, akit a mama felpofozott s elkergetett, azt kiabálta az udvaron, hogy a mama cirkuszlovarnő volt hajdanában, s bukfcet hányt, meg a tenyerein járkált. Nem hiszed, hogy én is tudok bukfcet hányni, meg a tenyereimen sétálni?

— Ugyan hagy abba.

— Tebelőled is válhatna valami olyan birkózó komédiás, olyan erős vagy: a szamár sem tud levetni a hátáról soha. No, hát hadd látom, hogy természetesen fönn azon a fán egy perc alatt.

— De már minék menjek én fel arra a fára?

— Azért, hogy lchozd azokat a szajkófiúkat a fészekből.

— Aztán mit csináljak én azokkal a szajkófiókkal, ha lehoztam?

— Látod, milyen oktondi vagy? Elvisszük a szajkókat a Rokomozernek, az mindenféle madarakkal kereskedik a városban, megvesz mindent, amit a suhancok összefognak, kapunk érte pénz; azzal beülünk a lacikonyhába, s jóllakunk.

— Én bizony nem szaggatom azért a ruhámat, úgysis elég rongyos.

— No, hát majd szaggatom én az enyémet; felmászok én a fára.

— Könnyű neked, de engem nem védelmez meg Diadém úr, ha a mama meg akar verni, mint téged.

— Óh, te filkó!

A baronesz ezalatt hirtelen levetette a mellénykét meg a selyemszoknyát magáról, s könnyű alsó ruhában, mint az evet, gyorsan fölkapaszkodott a terepély bükkfára; a szajkófészek egy kinyúló ágra volt elhelyezve, a leány fél kezén és fél lábán csüggve hajolt le odáig, s aztán kiszedte a fészekből a tolladzó madárfiókokat, s beledugdosta őket a keblébe az inge alá. A lejtövel annyival volt nehezebb, hogy a madarakra is ügyelnie kellett, nehogy agyonnyomja őket.

Egészen kipirult bele az arca.

— No, nesze, te gyáva, rakd a kalapodba. De vigyázz, hogy el ne szalaszd. Ha én nem volnék, meg nem élnél.

— Nem szúrtad meg a lábadat?

— Eh! Nem fáj az a kutyanak!

Ezalatt fölvette megint a leszórt felöltőnyeit, az egyik elvesztett harisnykötőjét pedig helyettesítette egy repkényindával. A szétbomlott haja tele lett fagyönggyel, az meg éppen nagyon jól illett oda.

— No, most gyerünk a zsidóhoz, hozd a madarakat.

— Gyalog?

— Ki kergetőzne most a szamarakkal? Nem fogod azokat ma el. Majd bekíséri az erdőkerülő. Aztán a madarakat is elszalasztjuk, ha felülünk.

— Mit kérjünk értük a zsidótól?

— Csak ad egyért-egyért egy kutyanyelvet, ha lelke van.
(Kutyanyelvnek hívták egy időben azt a hosszú papiros hatost.)

— Az is szép kereset lesz.

— Egy bárónak meg egy baronesznek.

Az volt a kérdés, hogy ki vigye be Rokomozerhez a madarakat, mikor a szatócs elé értek, s megálltak az ostornyél- és paprikafüzér-kirakat előtt.

— Én szégyenlem magamat! — monda a fiú.

— No, hát add ide, majd beviszem én — monda a leány, s ölébe kapta, a felrántott selyemszoknyájába, a három madárfiókot, s berontott vele a szatócsbolt ajtaján.

Az öreg Rokomozer éppen sáfrányt osztályozott apró papírokba. Mivelhogy az a paraszt olyan gourmand, hogy az igazi sáfrány közé okvetlenül a szeklicevirág szirmát is kívánja közé vegyíteni.

— Alázatos szolgálja! No, hát mi tetszik a baronesznek?

— Vesz kend madarat, Sámsi?

— Nü! Már micsoda madarat? Kácsa madarat? Liba madarat? Csirke madarat?

— Nem azt. „Mátyást.”

— Uram s én Istenem! Hát miféle Mátyást? Hiszen az nem madár, hanem szücsmester Teplán. Hogy vegyem én azt meg?

— Ne bolonduljon kend! Szajkómadarat.

— Hát aztán mit csináljak én a szajkómadárral?

— Tudja azt kend jól. Azt kend elszállítja Bécsbe meg Pozsonyba, ott felvágják a nyelvét, s aztán a szajkó megtanul beszélni mindenfélét.

— Uram s én Istenem! Az emberek is annyit beszélnek már, hogy nagyon sok; most még a madarak is beszéljenek? Hát aztán milyen az a mátyásmadár?

— Itt van a szoknyámban.

— Hol lopták ezeket?

— Lopta a majd megmondom micsodád! Huszonkétezer

hold erdeje van az apámnak, onnan hoztam, magam szedtem le.

— Huszonkétezer hold erdő! Ha az én apámnak huszonkétezer hold erdeje lett volna, most én nem mátyásokat szednék le a fáról, hanem kétféjű sasokat, ezerforintos bankókra pingálva.

— No, hát mondja kend szaporán, hogy mit ad értük!

— Hogy én mit adok értük? Ne tréfáljon a baronesz! Azt gondoltam, azért hozza ide nekem, hogy ide akarja adni kosztba, s azt kérdezi, hogy mit fizetnek nekem azért, hogy felvevelem?

— Lárifári! A kutyámat tegye kend bolonddá! Tudom én jól, hogy kend madarakkal kereskedik; a parasztygyerekeknek mind jól megfizeti, amit idchoznak. No, csak ki vele frissen, mit ad értük?

— Tudom én jól? Tudja ő jól? De azt nem tudja ugye, a baronesz, hogy az új szolgabíró kidoboltatta a faluban, hogy nem szabad több énekesmadarat leszedni a fáról; aki egy énekesmadarat megvesz, fizet húsz forintot pengőben. Én a fejemmel játszom! Én húsz forintot egy madár miatt. Szent-séges Isten, húsz forintot egy madárért. Ez nehezebb a halálnál. Nem! Én meg nem veszek egy madarat többé, ha zsidóul meg görögül tud is beszélni — kotta nélkül!

— Nem veszi kend meg? — kiálta a leány dühösen, azzal egyenkint kiszedte a felvett szoknyából a madárfiókokat, s egyenkint odavagdalta azokat a szatócs fejéhez: — No, hát nesze, edd meg az apáddal meg a szolgabíróddal együtt! Legyen pecsenyétek mind a hármatoknak.

Azzal kirohant a boltból, az ott künn ácsorgó testvéréhez.

— Nem vette meg a cudar! — mondta a kis baronesz.

— Mármost hát mit csináljunk? — kérde a kis báró.

— Nézzünk széjjel a városban.

— Hiszen egy krajcárunk sincsen.

— Majd csak szerezzünk valahogy.

— Ugyan hogyan?

— Gyerünk vissza a Rokomozerhez. Te is gyere be velem. Visszamentek a szatócsboltba.

Rokomozer éppen az őrült kávéval vessződött. A paraszt jobban szereti, ha egy kis cikória is van közöttte.

— Rokomozer úr — mondá a baronesz —, egy komoly szavunk van önhöz.

— Kérem, tessék helyet foglalni.

S azzal felkuperodott a pudlira.

— Örülök, ha hallgathatok!

— Rokomozer úr! Ön ismeri családunk körülményeit.

— Jobban ismerem, mint maga a méltóságos család.

— Ön tudni fogja, hogy vannak az életben gyakran pillanatnyi nehéz helyzetek, amiket az ember nem maga okozott.

— Mintha csak a méltóságos édesatyját hallanám beszélni!

— Ily pillanatokban az ember kénytelen a kipróbált jó barátjaihoz fordulni.

— Egészen elérzékenyít a baronesz!

— Mi ketten a báró Apátfalvi Opatovszky család egyedüli örökösei, megkínáljuk önt egy igen előnyös üzlettel. — Adjon nekünk kölcsön — három húszast. — Mi adunk magunkról váltót. — Én leszek a kiállító; báró Opatovszky Arnold az elfogadó. — Írhat ön bele tetszés szerinti összeget.

— Óh, uram Isten! Mi legyen a világból? Még nincsen tizenhárom éves, s már ilyen jól érti az üzletet!

— Azonkívül felhatalmazzuk önt, hogy tábláztassa be a birtokainkra.

Rokomozer már erre nem állhatta meg, hogy ne nevéssen.

— Ugyan kérem, nem hoznák még ide *forगतónak* Koczur urat? Az még igen jó firma.

Erre aztán a baronesz elnevette magát.

— De hát nem komizság ez öntől, hogy nem akar nekünk három húszast kölcsönözni?

— Persze, hogy komizság. Hát 'sz azért vagyok én komisz

ember. Mert ha nobel ember volnék, úgy tennék, mint Diadém úr, milliókat kölcsönöznék. Miért nem kérnek attul?

A baronesz erre elnevette magát.

— Pompás ember maga Rokomozer. Hát hiszen láthatta, hogy csak tréfáltunk. Derék volt, hogy nem hagyta magát rászedetni! De ugye jól játszottam a szerepemet? Kell is nekem a maga három húszasa kölcsön. Nem biz én! Nem azért vetődtem be ide, hanem megláttam a boltablakban kirakva azokat a pompás új divatú mellesatokat. Nekem rendkívül megtetszetek! Nem állhatom meg, hogy egyet meg ne vegyek belőlük. Ugyan mutassa meg őket, hadd válogatok bennük.

Rokomozer a fejét csóválta: vajon hová akar ez most kivergődni?

Előhozta az ablakból az oda közbámulatra kitett mindenféle mellesatokat, amik igazi talmi aranyból, gyöngyházból, guttaperchából s más ilyen nemes ércekből fabrikálva, avégett valának kirakva, hogy együgyű parasztlegények szeme megakadjon rajtuk, s aki nem sajnálja értük a tíz garását, vásárfiául hazavigyen egyet belőlük a macája számára.

Előhozta fiókostól, s kitette a pudlira az előkelő vásárlók elé.

A baronesz sorba szedegette a klenódiumokat, s tanácsot tartott felettük műértő testvérével. Végre megállapodtak egy gyöngyház mellesatnál, igazi talmi arany cserebogárral a közepén. A baronesz kérdezte, hogy lesz ez?

— Hhaj baronesz — monda Rokomozer —, ez nagyon drága. Ez már nagyon sokaknak megtetszett, de mind drágállották. Ilyet csak Metternich hercegnő visel, aki teheti. Ennek a legutolsó ára egy forint huszonöt krajcár.

— A haha! Menjen maga Rokomozer! Azt gondolja, hogy én sohase láttam ékszert. A méltás mamának olyanok vannak, hogy...

— Tudom. A pozsonyi zálogházban — dörmögé magában Rokomozer.

— No, hát adok érte ötven krajcárt.

— Fogjatok meg, hogy el ne düljek! — kiálta a szatócs. — Magamnak két annyiban van. Hát a nagy árendát miből fizessem? Ne éljek száz esztendeig, ha leengedek belőlc többet tíz krajcárnál.

— No, hát csináljunk más alkut Rokomozer. Nekem nem tetszik a függőm, nagyon régi divatú fazon; mostanság már csak a szakácsnék viselnek ilyent. Hát ezt hajlandó volnék becserélni a kend mellesatjáért.

A szatócs megnézte nagyító üveggel a függőt, amit kiakasztott a füléből a baronesz, s úgy találta, hogy az igazi arany.

— Nos, hát hogy lesz a becserélés, Rokomozer?

— Hát én nem bánom. Ha már úgy bele van bolondulva a baronesz ebbe a szép brossba. Lehet is ebbe. Nem látni ilyen szépet még az Ambraser Sammlungban sem; de még a pozsonyi zálogházban sem. Hát én becserélem.

— Igen, igen; de mit fizet kend felül? Csak nem gondolja kend, hogy szórt szőrért adom? A függő igazi arany; a kend drágasága meg békateknő.

— Hát az arany cserebogár?

— Rézből.

(— Te! — súgá a kis báró a kis baronesz fülébe — csak nem akarod eladni a függődöt? Mit mond a mama, ha észreveszi?)

(— Azt mondom neki, hogy elvesztettem.)

(— De hát ha ezt a brosszt meglátja rajtad?)

(— Azt mondom neki, hogy úgy találtam.)

(— Megver a mama, meglásd.)

(— Azt úgyis megteszi; legalább legyen rá oka.)

Rokomozer vette már észre, hogy hova vergál mind-ez.

— No, már csak látom, hogy nagy mester a baronesz! Jó iskolába járt, igazán mondom. Mégiscsak kicsikarja Roko-

mozer zsebéből a keserves pénzt, pedig megfogadtam már, hogy egy garast sem adok többet senkinek a szavára, akinek a neve „O” betűn kezdődik, „y”-psilonon végződik, s előtte egy „B” áll. Hát mit fizessek felül? (Egy olyan arany függőpár rendes aranyértéke öt forint, a mellesat megért öt garast.) — Elég lesz-e egy húszas? — Nem? — Kettő. Az sem? — No? Hát három?

— Züt! — mondá rá a kis baronesz, igazi francia grisette kifejezéssel.

Rokomozer leszámlálta a pudlira a három húszat. Azt pedig a kis baronesz hirtelen felkapta, s bedugta a zsebébe. Azzal indult kifelé.

— Hát a párját annak a függőnek? — kiálta utána a Rokomozer.

— Micsoda párját? Én csak az egyik függőmet adtam el. Hát beszéltem én két függőről?

— Hiszen azt mondta, hogy nem tetszik a fazonja, kiment a divatból.

— De csak az egyiknek. Szervusz öreg!

Azzal megkapta a bátyja kezét, s kiszaladt vele együtt a boltból.

— Ne szakadj rám világ! — kiálta fel Rokomozer. — Miből lesz a pestis? Mire viszi ez még, ha megnő? — Még te is tanulhatsz tőle, Rokomozer!

Hanem hát jó helyen volt már a három húszas! A két reményteljes csemete nagyot szaladt, vissza sem nézett, amíg egy szegleten be nem került más utcába. — Ott aztán megálltak *tervezni*.

— Pénzünk már van — szólt a leány.

— Mit csináljunk most? — mondá a fiú.

— Hallod, hogy dobolnak? Komédia van a vásárban. Én úgy szeretnék egyszer komédiát látni. Azt mondják, hogy van ott egy leány, aki csárdást táncol, ki is van festve a ponyvára. Óh, én majd meghalok a táncért! De te élheterlen, nem tudsz

velem táncolni. Gyerünk legelőbb a komédiába. Oda elég lesz egy húszas.

— Én inkább mennék a lacikonyhába, hogy egyszer jólakhatnám cigánypecsenyével.

— Aztán bort is innánk! Te! Veres bort. Az sokkal jobb, mint a fehér. Hozatunk két palackkal. Én fizetem. Hanem előbb az én kedvemért gyere el a komédiába. No, még palacsintát is süttetek a számodra! A borba meg cvibakot mártogatunk. No! Eljössz? Cigányt is hivatok oda, azután muzsikáltatom a nótáinkat, amíg mi vendégeskedünk.

Erre a biztatásra aztán megadta magát a fiú, s követte kullogva az előresiető hűgát.

— Te, Czenczi!

— No. Mi az?

— Én utánaszámítottam, s úgy találok, hogy abból a három húszasból nem futja ki mindaz, amit te elmondtál.

— Ejnye, de kiállhatatlan vagy azzal a te számításoddal! Hát aztán, ha nem futja ki, majd találunk ki valamit. Én rendelek; én traktállak, te csak vendég vagy és hozzálátsz. Mi közöd a többihez? Majd kitalálom én a módját.

Csakugyan ki is találta.

Amint a piacra kijutottak, ahol egymás hegyin-hátán terpeszkedett vásáros bodé, lacikonyha, csizmadiasátor, ponyvaszínház, megpillantanak egy zugban, két sátor közé elbújva, egy vándorbankárt.

No igen, egy népszerű matematikust, aki a fináncstudományokat népies fölfogás szerint ismerteti meg a polgártársakkal: egy *biribi* bankárt.

Mint a kívánság, olyan kapóra jött ez a jó alkalom. Soha könnyebb módját nem lehetne kitalálni a pénzfelszaporításnak.

A baronesz széttaszigálta az útjokból a fejeiket összedugó vásári naplopókat a *biribi* bankig.

— Én teszek!

A bátyja vissza akarta tartóztatni.

— Te! Meglásd, elvész a pénzünk!

A baronesz haragos tekintettel nézett rá vissza.

— Elhallgass az ilyen szóval, mert *kitagadlak!*

(Az igaz, hogy nagyon is el kellett fajulni Arnold úrfiban az Opatovszky vérnek, ha egy biribi bank előtt ez juthatott eszébe, hogy „Hát ha ott vesz a pénzünk”.)

— Itt a húszas — mondá büszkén a kis baronesz; odadobva az egyik ezüstpénzt.

(Akkor volt az, mikor híre kerekedett, hogy a húszas pénz elveszti értékét, s minden ember sietett a dugaszban tartott húszasaitól megmenekülni.)

A harmadik fordulónál természetes, hogy mind a három húszas odakerült a biribi bankár zsebébe.

Ekkor aztán a kárvallott testvérpár egymás szeméi közé bámult. Mert igazán bámulatra méltó dolog az, hogy az ember a játékon nemcsak nyerhet, hanem veszthet is. Sok ember élte fogytáig nem tudja ezt elhinni, hogy lehetséges.

Czenczi baronesz aztán nagyot nevetett a bátyja szomorú ábrázatjának.

— Úgy látom, hogy a te mai traktádnak mármost próziszit!

— No, meg a te komédiába menetelednek is — felcitt az durcásan vissza.

— De annak még nem! — szólt Czenczi baronesz, egyik öklével a másikra ütve. — Amit én egyszer a fejembe vettem, annak meg kell lenni, csak azért is!

— Eladnád még a párját is a függődnek, ugye?

— Mee! — szólt a baronesz, kiöltve a nyelvét a bátyjára.

— Te oktondi! Azért nem adjuk el a másik függőt. Vannak más módszereink! — Gombold be szépen a kabátodat, húzd a kalapod a fél szemedre, aztán nyújtsd a karodat. Így! Mármost menjünk végig a vásáron, mintha sétálnánk. Tanulj szépen, elegáns módon lépegetni, no! Hiszen tanított rá a táncmester. Azután nézegessünk széjjel kritizálva, fitymálva. Csak egy lornyonom volna, hogy azon keresztül nézhetnék.

Mint a kívánság oly véletlenül termett ott rögtön egy kis zsidó gyerek, aki nyakába akasztott ládikában gyufát, szivarszipkát, fanyelű bicsakot s más efféle népies luxuscikkeket árult. Annak a vándorkirakatában volt mindjárt egy csomó binocle is, abból a drága fajtából, aminek a foglalata mézeskalács, a nagyítója meg piros és zöld üvegdarab.

— Tessék tőlem vásárolni, nagyságos úr, nagyságos kisasszony.

— Méltóságos! Te pimasz! — utasítá rendre a kezdő milliomost Czenczi baronesz. S azzal kivett egyet a mézeskalács lornyonok közül, s keresztülnézett rajta. — No, ez jó lesz.

— Kérem, annak a kukkinzloknak az ára két krajczár — rebegé a vándor-bolttulajdonos.

Czenczi baronesz a legkegyteljesebb leereszkedéssel intézett feléje egy elbocsátó taglejtést a kezével, s azzal kísérője karján továbbkorcsolyázott, tündérkönnyű lebegéssel; a lornyonon keresztül kritizálgatva a kiaggatott kendőket és ködmeneket a sátrak alatt.

— Kérem, az a kukkinzlok két krajczár — hirtelenkedék az utánuk iramodó vegyesárus, s mindenütt a sarkukban maradt ezzel az állítólagos jogigénnyel, azok pedig úgy tettek, mintha nem is nekik beszélne; megálltak, nevetgéltek, összesuttogtak, s megint promenáltak odább, a kis rimánkodó kalmár mindenütt a sarkukban.

Végre eljutottak a komédiabódé elé.

Deszkából volt a négy oldala, a teteje pedig ponyvából. Az elejét különféle viaszosvászonra festett képek díszítették. Kelet-indiai vadállatok, fehér hajú kisasszony, majomember; — a legkiválóbb helyet egy magyar ruhába öltözött táncosnő foglalta el sárga kurta viganóban, zöld pruszlikban, kék ingvállban és veres topánkáiban, egyik lábát a másikkal kigyó módra összefonva.

A sátor előtt volt egy emelvény, azon ült egy majomnak

öltözött ember, aki az egyik első lábával egy öreg dobot püfölt, a másikkal dorombot pengetett a szájában, az alsó lábaival réztányérokat vert össze, s a fején csengettyűs pagódlit rázott. — Maga a komédiabodé tulajdonosa, a Herkules, vad indiánnak öltözve, bomlott a kurta emelvényen, mutogatta a szájátó vásáros népeknek a ponyvára festett csodákat s magyarázva magyarul, tótul, németül keverten azoknak a virtusait, s aközben kiszemelve az áldozatot a sokaság közül, akinek a zsebében ágaskodik az öt garas ennyi műélvezet megváltásáért.

Amint ez az indus meglátta a népsokaság közül kibontakozó úri testvérpárt, azonnal lefutott az emelvényről, s a bodé veresfüggönyös bejárata elé plántálta magát, a legnyájásabb képet vágva, aminő csak egy irokéz főnöktől telik.

Czenczi baronesz előkelő fejbólintással kegyeskedett észrevenni az őket illető mély bókot és invitációt: „Belieben majne hohen Herssaften!”

— Parlez-vous français? — mondá Czenczi baronesz.

Óh, hogyne parlirozna.

— Avec plaisir! Avec le plus grand plaisir, oh oui, madame la comtesse, et monsieur le comte!

Ez már finom ember! Egy ranggal feljebb titulál.

Czenczi baronesze aztán folyvást franciául beszélt hozzá.

— Mi hallottuk önnek a hírét, maestro! Ha csak fele is való annak, amit az ön programja ígér, akkor ön megérdemli a magas pártfogást, professor.

(Maestro! Professor! A komédiás képéről kezdett leizzadni a festék a nagy dicsőségtől.)

— Ön ennek a műintézetnek a direktora — nemde?

(Még *direktor is!*)

— Nekünk szándékunk holnapra egy kis meglepetést szerezni a métsás mamának a születése napjára. Vous savez. Az a nagy palota a szökőkúttal az udvarán. Van saját színhá-

zunk benne. Ha ön egy érdekes programot állítana össze e napra fölöttébb lekötelezne vele. A honoráriumot bízva ön a mi nagylelkűségünkre.

A direktor úr egészen el lett bódítva ily fényes ajánlat által. Odafordult a kasszájánál ülő kövér asszonysághoz, aki nem értett csak csehül, annak magyarázta meg gyors szavakkal a nagy eseményt.

(— Te, a mama agyoncsap, ha komédiásokat viszünk neki a házához! — suttogá Arnold a húga fülébe.)

(— Ugyan légy veszteg, és ne fecsegy annyit!)

Az impresszárió kannibáli módon mély hódolattal hajolt meg a magas meghívás előtt: a fél bajuszát is elvesztette a nagy dicsőségében, úgy kellett neki újra felragasztani.

— Apropó! (Ezt most már Arnoldhoz intézte Czenczi baronész.) Te, talán most megtekinthetnők néhány percre ezt a műintézetet? Lehetne egy kis időt szakítanod a lovaglási iskolából. (Vonakodj egy kicsit.) Ejh, no! Csak azt, hogy meggyőződjünk a maestro művészi erőiről; egy pillantást vetünk szét, egypár számot végignézzünk, s aztán megyünk.

A direktor pogányul meg volt hatva e szerencse által.

— Méltóztassanak, főméltóságok, excellenciátok besétálni.

A kövér asszonyság a piros sirtinggal behúzott pénztárnál a tenyerén tartá eléjük a belépti jegyeket.

— Mi itt az entrée? — kérde Czenczi baronész, a lehető leglaposabbra húzva össze szempilláit, hogy a kövér asszonyságon végignézhessen.

— Ah! Uraságok tetszés szerint! — rebege a direktor.

— C'est signé! — selypíté Czenczi baronész, s belibegett a bátyja karján a bódéba fizetés nélkül.

A kis vándorkalmár oda is utánuk akart tolnakodni.

— Hát te mit akarsz? — rivallt rá a csepű- és emberevők nagyfejedelme.

— Az én két krajcárom — a kukkinzlokért.

A két krajcárt ugyan nem kapta meg, hanem kapott helyette

egy pofont, ami megért három krajcárt. Azonban azzal a nyereséggel nem volt megelégedve, sőt inkább ott maradt állhatatosan a komédiabódé közclében, a vevőire leskelődve.

Odabenn ezalatt folyt az előadás.

„Szép *Dalinka* kisasszony, más néven az alföldi tündér előadása a magyar táncból, így mondva palotás- és csárdás-szólo.”

Az alföldi tündér éppen akkor végezte a magyar szólótáncot ugyanazzal a tekervényes figurával, amiben a viaszos-vászonra le van festve, a két lábát kígyónak fonva össze, s aztán lábujjain jobbra-balra csúsztatva magát végig a színpadon (ami nagy önfeláldozás egy magyar kebeltől!). Valami derék tenyeres-talpas vászonceléd volt, éppen olyan sárga rokolyában, zöld pruszlikban, piros bársonytopánkában, ahogy a prospektus elárulá. A tánc végeztével csak úgy hámolt a fehér és piros vakolat ábrázatjáról az izzatdságos igyekezet miatt. Egy szál kintorna húzta a tánc mellé azt a szép dallamos nótát, hogy „Eladtam a kakasom, Tizenhárom garason”; amit tökéletesen kiegészítettek a nemzeti bajadér topánsarkaira csatolt csettegő rézsarkantyúk.

A tisztelt publikum a nézőtéren csak a második helyet és respective a harmadikat tölté meg egészen, amikre öt garas és két garas volt az entrée (még itt garasban beszéltek), az első hely egészen üres volt, a most érkezett uraságok tehát egészen zsenírozatlanul elhelyezkedhettek a rangjukat megillető zárt-székeken.

— Biz ez fertelmes volt — mondogatá egy tót honorácior felesége ott a második helyen. — Ez már csak korcsmába való. Oda is csak a falusi csárdába. Hogy hányta-vetette a szemtelen a lábait! Ugyan jó, hogy a gyerekeket el nem hoztam. No, lássuk már a majomembert.

Czenczi *baronesz* pedig éppen az ellenkező véleményt osztá.

— Ugyan, édes direktor úr — mondá franciául az udvarias vadembernek —, legyen oly szíves még egyszer eljásztatni

a kedvünkért a megelőző piéce-t: mi nagy kedvelői vagyunk a nemzeti táncnak. Ez a koronája az előadásnak.

Ebből persze a tót honorációrnő egy szót sem értett, tehát ellent sem mondhatott.

Az impresszárió azonnal készségesen eltűnt a ponyva mögé, ahova az alföldi tündér bevégzett munkája után visszavonult, s sikerült neki azt, nemes ambíciója felcsiklandozása által, meg egy pohár ánizslikőr frissítőül felhörpöntése mellett rábírní, hogy újra kifesse a képét, s még egyszer kibokázzon csípőre feszített kézzel a három kecskelábon nyugvó színpadra, s rákezdje a szólómagyart a kintorna zengedelmeinél. — A tót asszony hasztalan kiabált odahátul, hogy „csóto to kutykuruty!”, ő már ezt egyszer látta, akkor is csúnya volt, most még fertelmesebben ugrál. Ő itt hagyja az egész komédiát, visszakéri a pénzét! Czenczi *baronesz* annál hangosabban nyilvánította magas tetszését, biztatva Arnold bárót, hogy tapsoljon még jobban; maga is szabad folyást engedett elragadtatása kifejezéseinek: „Ah! Superbe, magnifique! C'est pour devenir fou! Pompásan volt! Még több tűzzel! Erélyesebben! Brava! brava! Excellente! Non plus ultra!” — A heccelt tündér annál jobban rugdalt a lábaival a világ minden sarka felé, annál jobban verte össze a két bokáját a levegőben, hajtogatta a lábait a ficamodásig, míg egyszer a nagy művészi lelkesedésben egy hatalmas hanyatteséssel fejezé be a táncot, s azzal teljes színpadi sikert aratott.

„Brava, brava! De capo!” — kiáltozott tapsolva az előkelő-nézőpár, míg a karzat veszett röhejben tört ki, a szemérmes második hely ellenben haragos szitkozódásban adott kifejezést a megsértett erkölcsi érzület tiltakozásának.

— Veru bozse, az ilyenekre oda se kellene nézni az olyan gyermekeknek, mint ezek itt ni! Nemhogy még tapsolni neki. Csak én volnék az anyjuk! — patvarkodék a tót honorációrok nőnemű képviselője a második hely első padjában.

Az impresszárió sietett helyreütni a fiaskót világhírű akro-

batai mutatványjaival, amelyek, mint a program mondja, még senki által utol nem érettek, kombinálva levén négy palackból, egy székből, magából a impresszárióból és egy kis négycsztendősi fiúcska- vagy leánykából, úgy, hogy utoljára a palackok tartották a széklábakat, a szék karja a Herkules fejét s a Herkules talpai a kisleánynak a kezeit, aki meg aztán a kezein állva nyújtá ki a lábait az ég felé.

— Juj, juj! Jesuska moje! — szörnyűködék a hangadó hölgy.
— Ránézni is iszonyat! Szegény poronty! Ha leesik, béka se lesz belőle többet!

— Te! — sugá oda Arnold bárónak Czenczi baronesz. — Mikor a mama is ilyen figurákat csinált!

— Ugyan ne légy bolond!

— No? Talán szégyenled! Nekem magamnak is kedvem volna hozzá.

— Lássunk már szebbet ennél! — kiabált a nézők fürmen-dere. — Lássuk már, hogyan húz pántlikát a szájából? Meg a többit. Hol van itt a fehér hajú kisasszony, akinek piros a szeme? Aztán még a majomember! Te Marci! Ha a majomember jön, akkor hazaküldd a felcségedet, meg ne nézze! Mi fog most jönni, komédiás úr? Az ostromló pudlikutyák? Hallja, azt előre megmondja, mikor lőnek, hogy én akkor bedug-hassam a fülcmet.

A nagy művész azonban mind nem hallgatott ezekre az interpellációkra, mert ő egészen le volt foglalva azon magas elismerés kifejezései által, amelyben őt a magas uraságok részesítették, biztosítva őt felőle, hogy mindaz, amit láttak, a netovábbját képezi a művészeti tökélynek, s hogy a holnapi díszelőadásnál a palotában csak mentül több tánc legyen föl-véve a programba, s végül tartogatva ez a legutóbbi akrobatai mutatvány, mint *pièce de résistance*. Azzal felkerekedtek, mint igazi uraságokhoz illik, nem várva be végig az egész elő-adást.

A director egész a kasszáig sasirozott utánuk, gyakorolva

magát a bókhajlongásban. Úgy látszott, mintha titkos vágyak epcsztenék keblét, annak a megtudása után, hogy vajon mi lesz az a nagylelkű jutalom, amire a magas uraságok, akik tetszés szerint fizetnek, a kilépéskor el fogják magukat határozni.

Nem kell nyugtalankodni.

— Addio, direktor úr! — üdvözlé a művész Olimp Apollóját a kis baronesz, magas protektori fejemeléssel. — Holnap délután egész társaságával együtt! A vendégszereplési tiszteletdíjat bízza ön a mi munificenciánkra. Úgy hiszem, hogy meg lesz ön vele elégedve.

— Eh, eh, heh! — hehengeretett a direktor, nem tudva, hogy azt mondja-e erre, hogy „merci bien!”, vagy azt, hogy „sapristi!” — De hátha, kérem alássan, nem eresztenek be bennünket a kastélyba?

— „Palotába!” — Igazítá őt helyre Czenczi baronesz. Azzal finom mosollyal kapcsolá ki a spencerét összetűző mellcsatot, az arany cserebogárral (rézből), s azt odanyújtá a művészfőnöknek.

— Csak ezt az ékszert mutassák önök a „major domus” előtt, s rögtön be fogja önöket vezetni a palota színpadjára. Au revoir!

A komédiás furcsául fintorította félre a két hegyes bajuszát a szájával, hol jobbra, hol balra, azt a tenyerébe tett klenódiumot műbecsmérelve: vajon megéri-e azt a tíz garast, amit alacsonyabb uraságok szoktak a bemenetelnél fizetni.

Czenczi baronesz pedig karját Arnold báró karjába akasztva, továbblejtett, oly applommbal, mint aki annak az öntudatával lépeget, hogy háromrőfös sleppet húz maga után, pedig kurta gyerekruhája volt.

A kis vándorkereskedő azonban még mindig meg volt a világon, s nem likvidált.

— Kérem, ez a kukkinzlok két krajcár!

— Úgy? — mondá Czenczi baronesz — akkor nem kell!
— azzal visszaadta neki a mézeskalács binocle-t.

Amire a bankárembrió nagyot bámult, s nagy keseregve panaszlá a társul akadt pipaáruló compagnonnak: — Ez aztán a szép gscheftecske! Meghordozza a kukkinzlokomat a theatrumban, megnézi rajta a ballétot, s akkor visszaadja. Csak még sok ilyen vevőt kaphatnék!

Az úri testvérpár pedig büszkén sétált végig a vásáros bódék utcáján tovább.

— No, te már a magad komédiába meneteled kisvihákoskodtad — mondá Arnold báró. — De hát az én traktám?

— Majd ennek is módját ejtjük, csak ne essél mindjárt kétségbe! — vizsgaltá őt Czenczi baronesz. — Gyere, sétáljunk arra a lacikonyha felé.

— Csak nem gondolod, hogy oda is beülünk majd lakmározni, utólagos fizetés kilátásba helyezése mellett. Tudod, hogy nem ad már nekünk kontóra senki a faluban még csak egy tójást sem.

— Ejh, ki tudja? Menjünk arra. Hallod? Ott dalolnak és muzsikálnak.

— Valami részeg paraszt.

— Én nagyon szeretem a részeg parasztokat nézni, kivált mikor összeverekednek. Az még szebb, mint a komédia.

S erővel arrafelé vonszolta a bátyját, ahonnan a kurjongatás hangjai jöttek.

A félfedelű lacikonyha alatt mulatott másodmagával egy difinyós betyárlegény. Egész viseletéből látszik, hogy nem arról a vidékről való. A keresztlábú asztal egészen az övé, meg a rajta végignyújtott rézfokosáé. Oda senki sem mer más letelepedni. Mert ez a vidékbeli legénység nagyon békeszerető. Ennek pedig a structolla a kalapja mellett hirdeti, hogy a folyam túlsó partjáról való, ahol csak a híres verekedők viselhetik a structollat, akiket senki le nem vert. Azért, akinek valami éhe, szomsja van, csak nagy hirtelen igyekezzék meg-

kapni, amiért idejött, s elkölteni a sátoron kívül állva. — A korcs-
máros túri a rakoncátlan vendéget, mert az kegyetlenül fizet,
csak úgy repülnek a tarisznyából a tizcs bankók. Nem csinál
kárt a gazdának azzal, hogy egymagának lefoglalta az egész
asztalt. — Éppen most dobta ki onnan a betyár az urasági haj-
dút meg a megyei pandúrt egymás után, akik ott mindenféle
alkalmatlanságot csináltak.

Az a másik meg, akit eltűr még maga mellett, egy vén
cigány, aki egy felállított hordó fenekére elhelyezett cimbal-
mán igyekezik utána verni azt a nótát, amit a betyárlegény
elbúsultában eléje dalol:

Cigány asszony gunyhója,
Kigyulladt a hátulja;
Beleégett a vajdáia
A vajdának a lyánya
A vajdának a lyánya
Ihajja, hajja!

A drágalátos cigánypecsenye-illat csábítólag hívogatja a já-
rókelőket. Egy nekigyürkőzött kövér természetű *asszonyság*
süti azt azon frissen egy nagy rézüst sistergő zsírjában, meg-
forgatva a kétágú villával, aztán egy kétfelé vágott garasos
fehér cipónak a közepébe nyomva, úgy osztogatja a vevőknek.
— Az öreg csaplárosnak elég dolga van a csappal, a bort, sert
kimérni. A lacikonyha hátulja csak gyékénnyel van bedecskázva,
s annak a hasadékein keresztül kíváncsi gyerek-, lányhad kukucs-
kál be a magánosan dévankodó betyárra. „Nem szaladtok
mindjárt?” — rivall az rájuk egyszer-egyszer, a fokost fel-
emelve. Szaladnak is azonnal.

Az ifjú úri testvérpár megállt a lacikonyha előtt. Sok élvezni-
való volt ott: a nyalka betyárlegény, az új nóta, meg az édes
pecsenyeillat. Lehetett látni az arcaikon, hogy az nekik mind
a három tetszik.

A betyárnak hamis szeme volt.

— Te diák! — kiálta Arnold báróra. — Gyere közelebb.

(— Hallod? Azt mondja nekem, hogy „diák!” — szólt neheztelve Arnold báró Czenczi baroneszhez.)

(— Ne fedezd fel magadat, hogy ki vagy. Maradjunk inkognitó: ez nagyon érdekes lesz.)

Arnold báró odament a betyárhoz.

— No, hát mit tetszik?

— Hát szereted-e, szógám, a cigánypecsenyét?

Csiklandós kérdés volt.

— Hát miért ne szeretném?

— Hát egy karafina bort be tudnál-e vágni?

— Az sem lehetetlen.

— Hát az a leánycseléd kicsoda ott veled?

(— Mondd neki, hogy szeretőd vagyok. Ez nagyon tréfás kaland lesz — súgá Czenczi baronesz a bátyjának.)

— Ez itt? — mondá Arnold báró. — Ez itt a nagyanyám.

Erre mind a ketten nevettek, a betyár is meg a kis baronesz is.

— Hát te még élcelni is tudsz? — súgá Czenczi a bátyja karjába csípve.

— Ej, hiszen te fügegyerek vagy! — mondá a betyár. — No, kerüljetek belül, aztán telepedjetek le az asztalhoz: én vagyok az az úr, aki fizet. No, ne féljetek semmit. Nem bántok én ilyen apró-cseprő csivatag népet, eszem azt a tátott szájú szenteteket!

Arnold báró még tétovázott; de Czenci baronesz előretuszkolta.

— Te! Ez nagyon érdekes kaland lesz.

— No, csak oda beüljetek a szegletbe, ahol nem néz a szatokba ez a sok csőcselék. Szaladsz innen te gyezsépgyész! Hej, édes szülém (a betyár ezzel a címmel szokta megbecsülni a kocsmárosnét) cifra tányérba ennek a két selyemvendégnek azt a cigánypecsenyét; aztán fokhagymát is rá sokat, hogy meg ne ártson a gyöngye természetüknek. Kend meg, bátyám uram, abból a jobbik borából egy karafinával. Te meg Ragyás, verd el a nótámat.

Minden parancsolat úgy ment, mint a zsinór. A betyár addig oda sem nézett, amíg a vendégei lakmároztak, csak rakta egyedül egymagában azt a táncot, amit senki sem tanít, csak úgy magától jön, a lassú is, a frisse is, ahogy a nóta a láb alá húzza.

Egyszer aztán nagyot ugrik, s megüti a fejével a sátor tezejét. „Kicsi nekem ez a ház! Kirúgom az oldalát!” No hát most! Ki a legény a csárdában?

Azzal felkapja a fokost, megpörgeti a kezében.

A bámuló népség szalad szerteszéjjel.

Arra a betyár egészen csendesesen visszamegy az asztalhoz, s rákönyököl a fokosára, s csendesesen szól Arnold báróhoz:

— Hát kis öcsém, van-e neked szép írásod?

— Hogyne volna?

— Hát jó volt-e a bor?

— Ahol jobb nincs, ez a legjobb.

— Innál még, ha megtöltenék?

— De majd sok lesz.

— Sose sajnáld. No te kislány, ugorj egyet. Hadd látom, mekkorát tudsz ugrani? Hozd tele ezt a karafinát frissen.

Czenczi baronesznek végtelenül tetszett ez a tréfa. Ugrott is a palackkal, maga vitte azt a kocsmároshoz, s tartotta a csap alá.

A betyár erre nagy csendesesen mormogá Arnoldnak:

— Hát ahhoz értesz-e, gyöngyöm, hogy hogyan kell egy írásból valamit kivakarni?

— Ahhoz is értek.

— No, hát nézd, édes tubám — szól a betyár, előhúzza a táskájából egy útlevelet s kiterjesztve azt Arnold elé. — Innen kellene ezt a szót ni, szépen kivakarni, aztán a helyébe írni azt, hogy „Kolokát Péter”. No, de itt a bor; húzz egyet belőle.

Szükségtelen volt. Arnold úgy volt nevelve, hogy egészen hiányzott nála az az erkölcsi érzék, ami különbséget tud tenni, hogy mi szabad, mi nem szabad. Amióta eszmélt, mindig azt

tanulta, hogy csalni, hazudni, eltitkolni az embernek a mindennapi föladata.

— Hát aztán megtudnád -e ezt tenni, rubintom?

— Hogy ne tudnám? Ide vele.

— Hát akkor nesze ez a penicilus. Újdonatúj, most vettem: ezt is neked adom. Tudod már, melyik ágával kell vakarni? Aztán itt vagy egy üveg tinta meg egy réztoll. Mert hogy éppen olyannak kell lenni az egyik írásnak, mint a másiknak. No, hát csak csináld meg szép csendesesen. Nem háborgat senki.

S hogy Czenczi baronesz se háborgassa a bátyját, a betyár elállta a leány útját nagy dévánkodva: „Hát te, gyönyörűséges kis porcelán babácskám, nem tanulnád-e meg azt az én nótámat: „Én a vajdát nem bánom!”

De sőt inkább az volt a legforróbb vágya Czenczi baronesznek, hogy azt a nótát eltanulja.

— No, hát dalold utánam, te kis éretlen aranyalma! Ide vigyázz, Ragyás: ,

Én a vajdát nem bánom,
De a lányát sajnálom,
Piros bársony topánkája
Jól illett a lábára,
Jól illett a lábára.
Ihajja, hajja.

Czenczi baronesznek, bár még kifejeletlen, de szép csengő hangja volt, és igen jó hallása: az első eldalolásra már övé volt a nóta, s aztán együtt énekelte azt a parasztleány férfias baritonjával. A párdalra sok nép összecsoődült, s az Czenczi baronesznek nagyon tetszett.

(— Nézd, a kis baronesz a betyárral együtt dalol a laci-konyhában! — mondogatták egymásnak nénémasszonyék, s nagyot szörnyűködtek rajta.)

A legény fel is magasztalta érte.

— Ejha! Húgám! Hiszen te olyan csinosan dalolsz, hogy beválnál komédiásnének a debreceni nagy színházba.

Ezt a bókot begyébe is szedte a kis baronesz.

Arnold báró azalatt vakargatta ki szépen a betűket az útlevélből: senki sem ügyelt rá.

A nótának rendesen tánc a vége. A vén Ragyás a lassú tempóból a frissbe ment át; a betyár elkezdte először egymagában járni, ahogy szoktuk elbúsult jókedvünkben, elébb csak a cigánynak, aztán szétnézünk, s akit legközelebb kapunk, kislány vagy kövér dajna, úrhölgy vagy szolgáló, megragadjuk, megforgatjuk, hát ő is úgy tett a kis baronesszel, a könnyű alak csak úgy repült a két kezében. Czenczi baronesznek ez még a nótánál is jobban tetszett. Olyan animóval járta, mint akármely falusi nimfa. Utoljára, mikor már a parasztleány abbahagyta a táncot, s rágyújtott egy új nótára, akkor Czenczi baronesz egymagában járta, csípőre tett kézzel. Nem tanulta ő soha ezt a táncot, de talentuma volt hozzá, s aztán maga a nóta diktálja azt a láb alá, a nyoszolyónóta, amit parasztlakodalmon dalolnak:

Hopp itt a tisztán!
A padló deszkán,
Nem leszek többet
Nyoszolyóleány;
Nem ülök többet
A vőfély mellé!
Ha leszek, leszek:
Menyasszony leszek;
Ha ülök, ülök
Vőlegény mellé!

A komédiabódéből éppen akkor jött ki a közönség.

— Jézuska moje! — kiálta fel a tót honoráciornő elszörnyedve. — Ott táncol a betyárral a lacikonyhában! De már ezt megyek megmondani az anyjának.

Arnold báró ezalatt elkészült az útlevéllel. Ügyesen végezte.

Gyakorlott szem kellett hozzá, hogy észrevegye azt a kis hamisítást.

A betyár fél szemmel odaügyelt.

Mikor látta, hogy a munka készen van, ott hagyta a táncosnőjét, s odament az asztalhoz.

— No öcsém, hát készen vagyunk? Mi?

— Itt van.

— Jól van. Hát már most igyunk még egyet egymás egészségéért.

— Nem kell több bor.

— No, de már az én kedvemért. (Nyilván nagyon le akarta itatni a gyermeket.)

— Én a Poncius Pilátus kedvéért sem iszom, ha nekem nem tetszik.

— No, hát akkor, édes szógám, kotródj innen a sátorból. Mert ha mindjárt mégy, hát szép lassan elmehetsz, de ha nem mégy, hát annál hamarabb kinn leszesz.

S minthogy Arnold báró nem szándékozott rögtön hasznára fordítani az intést, a betyár hirtelen karon ragadta, s olyan hirtelen kilökte a lacikonyhából, hogy mire az körülnézett, már kinn volt. Azután a húgát is utánapenderíté úgy, hogy az egyenesen odarepült a bátyja keblére.

— Semmirekellő gaz parasztja! — dühösködék Arnold báró.

— Ha hátulról nem támadt volna meg, a gyomrába döftem volna ezt a tollkést. Infámis, cudar, bitang, betyár!

Akadnak jószívű emberek, akik fejébe tették a földre esett kalapját, s aztán barátságosan eltávolították mind a kettőjüket onnan. Arnold különben képes lett volna visszarontani, s összeverekedni a betyárral. Aztán szépen útbaigazították őket, hogy csak menjenek haza a kastélyba.

Arnold báró még útközben sem tudta elfelejteni a megbántást.

— Csak el ne adtam volna a pisztolyom, most agyonlőném a gazembert.

— Óh, kár volna érte, olyan jó táncos, hallod?

— Táncoljon az akasztófán!

— Azt mondta nekem, hogy beválnék a debreceni színházhoz népszínműénekesnőnek. Hcj, de nagy kedvem volna hozzá. Hogy el tudnám dalolni: „Én a vajdát nem bánom!”

S aztán végigdalolta az utcán pacsirtahangjával a most betanult csárdai dalt; s mikor odaért, hogy „Piros bársony topánkája, Jól illett a lábára”, nemcsak maga rakta meg a táncot, hanem bátyját is kényszerítette rá.

Valljuk meg az igazat, hogy hol a bátya támogatta a húgát, hol a húga a bátyját. Be voltak csípve mind a ketten erősen.

Nem is találtak mindjárt egyenesen haza: előbb egy kissé el kellett kóborogni a baromvásárba, aztán felmenni a Kálvária dombra, s onnan apróbb-nagyobb kavicsokat hajigálni le a háztetőkre oda alant, mikor aztán ezért a parasztok felzúdultak, s botra kaptak, hogy a kihágást elkövetőket jól ellaznakolják, akkor célszerű volt megfutamodni, s aztán árkon, bokron keresztül a túlsó falu végére kerülni, úgy jutni el a künn fekvő kastélyba. Akkorra már be is alkonyodott szépen.

A méltóságos báróné éppen akkor érkezett haza az útról, Diadém úr kíséretében. Nem lehetett tőle észrevétlen beosonni, mert meglátta a hazaérkezőket.

Alkalmasint útközben beszélt már a honoráciornővel, mert rettenetesen villámló szemekkel tekintte a gyermekek felé.

Arnold már jól ismerte ezeket a villámokat, s ennél fogva igyekezett magát lőtávolban tartani, meghúzódva egy oszlop mellé; hanem Czenczi baronesz odafutott szeleburdian a mamájához, s nyakába ugorva, megcsókolta az ajkait egész őszinte örömmel, az is ötet vissza: ahogy két komédiásné szokott összecsókolódní, aki egymást egész nap mindig szólja, szapulja, de ha összekerül, öleli, csókolja.

A csókok judáscsókok voltak: elárulták a fokhagyma- és borillatot. A báróné félrekapta a fejét.

— Ah, friponne! Qu'clle sent d'oignon!

S megtörülte a leánya csókjától a száját.

— Mais tu es grise! (Észre kellett vennie, hogy a leány pikós.)

Czenczi erre nagyot nevetett s félreugrott.

— Elle a du chic, la petite! — szólt erre mosolyogva a báróné Diadém úrhoz.

Meghatva, hogy a mama franciául szól Czenczihez, Arnold is elődugta a fejét az oszlop mellől; franciául nem szokott a mama haragudni. Hanem amint az ő borzas fejét megpillantotta, egyszerre át is fordította a társalgást németre a báróné, öklét mutogatva Arnold felé.

— Wart Kerl! Du Lump! Heut sollen Reitgarten feil sein!

Azzal karját Diadém úréba akasztva, fellibeggett a lépcsőkön. A termete még mindig oly ruganyos volt.

— Szépen vagyunk! — mondá Arnold a húgának. — Most beszéli az inas, hogy a falu végén ott leste a mamát a Babia-goráné, s mindent elmondott neki rólunk, ami a komédia-bódében meg a lacikonyhában történt. Ma nagyon megvernek. Pedig anélkül is olyan a fejem, mint egy kas.

— Ne félj semmit. Kivágom én magunkat. Eredj, mosdjál meg, s igyál sok vizet. Aztán majd érted megyek, ha készen leszek.

— Mivel akarsz készen lenni?

— Mivel? Golyhó! Ne félj te semmitől. Kihazudom én még a szenteknek a fogait is a szájukból. Magamra veszek én mindent.

— Annál rosszabb rám nézve, mert a mama olyankor azt mondja, hogy te vagy a nemes lelkű, s én vagyok az, aki minden rosszra ráveszek.

— No, csak eredj, igyál vizet. Én addig kifőzök valamit. Csak aztán engemet hagyj beszélni, te bele ne szólj, akármit mondok.

Czenczi betuszkolta Arnoldot a szobájába, maga meg visszafutott az előtornácba.

A vén kapus kullogott felfelé a lépcsőn.

— Levelei jöttek a mamának? — kérdé, elállva az újtját.

— Igenis. Szolgálatjára — felelt a kapus, s előszedcgette a táskájából a báróné távolléte alatt érkezett leveleket.

— Phü! — fújt rájuk Czenczi — hogy akarja ezeket ilyen pipafüstösen bevinni a mamához? Az mind a fejéhez veri magának. Várjon, mindjárt hozok egy kis otkolont.

Azzal befutott a báróné öltözőszobájába: felkapta a toalett-asztalról a kölnivizes üvegcsét, a báróné cleget kiabált rá: „Mi kell? Hova szaladsz a kölnivízzel?” de nem kapott tőle választ, olyan hirtelen kifutott megint.

A kapus ezalatt bejött már az előszobába. Czenczi kikapta a kezéből a leveleket, s elkezdte azokat szakértő vizsgálattal osztályozni sorba: „Ez váltóóvás, ez is váltóóvás, ez masamódkontó, ez a fehérműs sürgető levele, ez az ékszerész fenyegető levele, ez a fiskálistól jön stb., ismerte ő azokat már a borítékjaikról. Ezeket a mama mind felbontatlanul fogja a papírkosárba dobni.

Végre egy örvendetes levél akadt a kezébe.

— Ah, ezt a bárópapa írja!

Rá lehetett ismerni a szörnyeteg írásjegyekről, de még inkább a pecsétről. Opatovszky Kornél mindig aranyos spanyolviaszkat használt, s a címere nagyon ismeretes volt.

— Ennek már kell az otkolon, mert ezt a mama elolvassa.

Czenczi végigöntötte a levelet illatszerrel.

Ezt ő anyjának egy hajdani komornájától tanulta el.

Az illatszertől az egész levél egyszerre átlátszóvá válik, s ha akkor az ember a levelet a tükör felé tartja, szépen elolvashatja a java tartalmát. Pár perc múlva az illatszer elpárolog, s nem hagy maga után semmi nyomot; a betűk tintája nem fut szét benne, mint hogyha víz éri.

— Várjon, a mama éppen öltönyt vált — mondá Czenczi a kapusnak. Azalatt a tükör elé lépve, annyit olvasott ki az átlátszóvá tett levélből: „Ma éjjel megérkezem. Lesz pénz elég”.

Neki is elég volt ennyi.

Visszatette a levelet a többiek közé a kínaezüst tálcára.

— Várjon. Most nincs itt se inas, se szobalcány, majd bejelentem a bárónémamánál.

Azzal az illatszereből a saját tenyerébe is töltött, s megmosta vele az arcát, aztán szép nyugodtan visszavitte a báróné öltözőjébe.

S még egészen vakmerően odaállt eléje, s azt kérdezte tőle:

— No! Elég jó szagú vagyok már?

A báróné kegyetlen szemfogatással mondá:

— Hiszen várj csak! Majd rendelek én nektek mindjárt tormát, annak lesz jó szaga. Hívd csak ide a bátyádat is.

Czenczi egyik vállát a másik után felrántva, s a csípőit riszálva, trallázott tovább, végigdalolva a termeken: „Én a vajdát nem bánom”

— Beviheti már a leveleket a mamához — veté oda, elhaladtában a kapusnak.

Aztán átszökdécselt bátyja szobájába.

— Itt vagyok. Készen vagyok. Ne félj semmit. Rendben minden. Ma nem kapunk ütleget és sötét szobát, hanem csókot, sokat. S ami annál is több, még vacsorát is.

— Óh, be nagy bohó vagy!

— De nem vagyok: egészen okos vagyok. Ma úgy viseltük magunkat, hogy azzal dicsekedni lehet. Te ne szólj semmit. Te csak hallgass. Most add a karodat, s csinálj büszke, önérzetes képet; lépj föl biztosan. Aztán majd mikor én beszélek, alkalmazd az arcodat ahhoz, amit én mondok: mutasd, hogy meg vagy rettenve, azután meg érzékenyülj el; majd megint szedd össze magad, és mutass elszánt bátorságot; mikor meg engem sírni látsz, törölgesd te is a szemedet.

— Jaj, hagyj nekem békét. . .

— Ugyan légy férfiú! Te gyáva! Legalább mikor más is lát.

— Hiszen éppen az bánt, hogy más is lát. Nem szeretem, ha idegen jelenlétében vernek meg.

— De nem vernek meg. Diadém is ott lesz. Annál jobb.

Két embert sokkal könnyebb bolonddá tenni, mint egyet. Mentül nagyobb a társaság, annál könnyebb valamit elhítenni.

— De én ki nem állhatom azt az embert.

— Nekem pedig ideálom. Milyen szemtelen tud lenni! Milyen jól illik ez egy férfinak! Ha én nagyleány volnék, bele tudnék bolondulni. — No, hát gyere. Meglátod, hogy ma olyan komédiásné leszek, hogy mellettem mind valamennyi elbújhat Debrecentől a Port-Saint-Martinig.

A társalgóba belépő testvérpár csakugyan ott találta már Diadém urat a bárónémama társaságában.

A báróné a mozaik táblájú asztal előtt ült, előtte az odavetett lovagvessző; a bankár pedig a kandalló előtt állt, kétfelé vetett lábakkal és szivarozott.

Czenczi baronesz előkelő mosolygással üdvözölte először a házi barátot, azután a mamát. S azzal mindjárt belépett „in medias res”.

— Hát akarod, mama, hogy elbeszéljek neked egy igen érdekes eseményt, ami ma kettőnkkel történt.

— Nagyon kíváncsi vagyok rá.

— Azt előre is megmondom, hogy egy olyan embernek az életéről és haláláról van szó, aki minket mindnyájunkat egyenlően érdekel, sőt mondhatnám: tiszteletünkben részesül.

— Ugyan ki lehet az?

— A bárópapa.

— Ah!

— Igenis ő az, aki ma éjjel haza fog érkezni, még pedig nevezetes összegekkel; de aki a mi közbelépésünk nélkül ma éjjel ott feküdnek meggyilkolva és kirabolva az útfélen.

A báróné meglepetve tekintett Diadém urra.

— Ez kezd érdekes lenni — mondá Diadém úr, egy új szivart véve elő a tárcájából s meggyújtva azt a réginél; aztán megkínálta a bárónét a tárcájával, az is kivett belőle egyet és rágyújtott.

— Kérek én is egyet! — szólta Czenczi baronesz, s azonnal

elfoglalt egyet a havannák közül, leharapta a végét, s rágyújtott a Diadém úr szivartüzénél.

— De majd nem tudsz beszélni, ha szivarozol — mondá a báróné.

— Csak ezt a fokhagyma haut goût-t akarom egy kissé neutralizálni — szólta Czenczi baronesz, kettőt-hármat szíva a szivarból, s aztán odanyújtá azt Arnold bárónak.

(— Hagyj békét — sottogá Arnold —, anélkül is úgy kóvályog a fejem.)

(— Hallgatsz mindjárt? S szívod szépen ezt a szivart? Állj oda a kandallóhoz Diadém mellé s dugd te is a két kezedet a hátulsó zsebedbe, úgy, mint ő.)

— S szabad kérdeznem, hogy hogyan jutottál te ennek a nagy veszélynek a tudomásához?

— Igen véletlenül és egyszerűen. Mi ketten Arnolddal kísértáltunk délelőtt. . .

— Megállj elébb! Mit nevezesz te délelőttnek?

— Azt az időt, amikor még az ember nem ebédelt.

— Akkor tinektek egy hét óta folyvást délelőtt van.

— Ejnye, hát már ezt is kifütyörészték? Hát már ehhez kinek mi köze van?

— A szakácsnak, lelkecském. Én átadtam neki a két hétre való konyhapénzt, mikor elutaztam, s ti kicsaltátok tőle a második hétre való pénzt.

— Csak én magam csaltam ki! Hát ez meg így volt. Itt a palotánk kapujában roskadt össze egy szegény kivándorló honpolgár végkimerülésben. Vigasztalanul hevert ott, s egyetlen neje kétségbeesetten tépte fölötte a haját. Két gyermek volt az ölében, egy a hátán. Azok közül az egyik sánta volt, a másik vak, a harmadik néma. „Szegény nyomorultak!” — mondám én testvéremnek. „Segítsünk rajtuk. Kérjük ki a konyhapénzünket a szakácstól, s adjuk át ezeknek. Inkább koplaljuk meg azt magunk! Hiszen mi csak megélünk valahogy saját nagy dominiumunkban.” És úgy történt. Óh, ha láttad volna azokat

a meghatott arcokat, amikkel a nyomorultak alamizsnánkat fogadták! Óh, ha hallottad volna azokat az áldásokat, amiket reszkető martírnő és három árvája rebegett felénk! (Valósággal hullottak a könnyei Czenczi baronesznek.)

— Te! A néma is?

— Eh, te szívtelen vagy! — mondá Czenczi, s azzal odament a mamához, durcásan kirántotta a mama zsebéből a zsebken-dőt (a magáé ki tudja hol veszett el?), megtörölte vele az orrát, a szemeit, s megint visszadugta a mama zsebébe, ahogy szokás. — Mármost nem mondom tovább. Ha koplaltunk, hát az is a miénk volt.

— De a szakács nem azon a véleményen van, mert ő is veletek koplalt, s már el akart szökni a háztól.

— A gyáva! Hát nem tudott magán segíteni?

— No, hát jól van. Délelőtt volt, ti ketten Arnolddal kísértáltak, és hová?

— A vetéseket megtekinteni. A tisztartó azt mondta, hogy az utóbbi fagy nagyon megártott a rozsnak.

— Pompás leány! Én még sohasem tudtam annyira vinni, hogy meg tudjam különböztetni, melyik a rozs-, melyik az árpavetés.

— Ezt csak a gyakorlat által szerzi meg az ember magának — mondá Czenczi baronesz, fölöttébb fontos arckifejezéssel.

— No, hát aztán? Elfagyott a rozs, vagy nem fagyott el?

— Ez csak a későbbi fejlődés stádiumában lesz megállapítható. Egyelőre semmi komolyabb aggodalmakra nincsen alapos okunk.

— Azután! Hát azután?

— Azután visszatérünk a székvárosba. (Falu volt ugyan.) Útközben hangos üdvözlés hatotta meg fülcinket. A derék nagykereskedő, Rokomozer állt künn a műterme bejáratánál.

— Értsd: boltajtó.

— Mély tisztelete jeléül még a karszékéből is felkelt előttünk.

— Most mondtad, hogy állt.

— Hát hiszen éppen azért állt, mert fölkel. De ugyan kérlek, mama, ne légy oly kicsinyes! Itt nagy dolgokról van szó. Életről, halálról és pénzről. Ha te ezeket nem akarod meghal-
lani, hát itt hagyunk, aztán csinálj amit akarsz.

— Jól van, jól. Hát csak beszélj, mit mondott a Rokomozer?

— Elénk jött titokteljes ábrázattal. Kért, hogy térjünk be az atelcier-jébe, igen komoly közlenivalója van velünk. Én azt mondtam Arnoldnak: Eh mit? Hisz ez egy tisztességes ember: nézzünk be hozzá. Mit vétünk vele a rangunk ellen? És bemen-
tünk. — A jó ember örömeiben egy tál maceszt tett elénk. Mi nem akartuk elrontani a kedvét, s egy csipetnyit megkóstol-
tunk belőle. Akkor a derék férfiú minden alkalmatlan személyt eltávolítva a teremről, így suttogott hozzánk mély gondoka-
hangon: „Tudják már méltóságatok, hogy a méltóságos báró úr ma hazaérkezik?” — Mi meg voltunk lepetve: nem tudtunk róla semmit. „Úgy éljek száz esztendeig, amilyen igaz — foly-
tatá a kitűnő ember —, ma kaptam a levelet, melyben tudósít róla, hogy ne nyugtalanodjam: az az ügy, mely oly égetővé vált, az ő mai hazaérkezése után azonnal ki lesz egyenlítő. Ő meg fog felelni a kötelezettségének.”

A báróné és Diadém úr egymás szeméi közé néztek. Ez na-
gyon közel jár az igazsághoz. Holmi lejárt váltók históriája. Egy tizenharmadfél esztendőös kisleány hogy találna ki magától ilyeneket?

— Jól van, jól no. Ezt nem szükség tovább magyaráznod, te papagáj! — szólt közbe a bárónémama.

Czenczi ártatlan képet csinált.

— Hát tudom is én, hogy miről lehet szó? Én csak azt lát-
tam, hogy Rokomozer nagyon meg van indulva és végtelenül érdeklődik a bárópapa iránt. — „Mert hát látja báró úr — ezt már nem nekem mondta Rokomozer, hanem az Arnold-
nak — mostanában nagyon sok veszedelmes csöcsclék kóborol itt ezen a mi vidékünkön. — Amióta a zsandárokat elvitték, s aztán egy esztendőre a régi vármegye-urak visszakérültek,

akkor megint odább mentek, akkor idejöttek ezek a sem ide, sem oda urak, akik csak adót egzekváltnak, egyébre nincs gondjuk; hát azóta bizony azt sem csodálnám, ha egy éjjel a háztetőt ellopnák a fejem fölül!” — No, hát azt az Arnold érti, én nem vagyok beavatva a politikába.

Arnold báró csak úgy merengette szemeit, hogy micsoda nagy beavatott politikus lett öbelőle egyszerre!

— „Pedig hát a méltóságos bárópapa rendesen éjjel szokott utazni, nappal nem szeret a nagy meleg miatt. Itt pedig a nagy erdőkön keresztül igen könnyen érheti az embert valami veszedelem. Hát nézze csak a baronesz — ezt már megint énhozzám beszélte a Rokomozer. — Az elébb, alig két órával ezelőtt, volt itt nálam az az alföldi tündér vagy micsoda? No, tudja, az a komédiásné, ki itt a bódéban szólót táncol. Kérdem tőle, mi tetszik, szép kisasszony? Mivel szolgálhatok? Azt mondja: adjak neki egy font puskaport, aztán meg gyutacsot és nro 3 göbecset. — Minek magának, szép kisasszony, a puskapor,, gyutacs meg göbecs? Nem szabad most őzekre vadászni, vadászati tilalom van. Kit akar meglőni vele? — Azt felelte hogy holnap útra készül a trupp, meg akarják tölteni a pisztolyokat, attól félnek, hogy valaki kirabolja őket az erdőben. — Sohasem hallottam én, hogy komédiástruppot kiraboltak volna életemben; hanem ellenben annál többször hallottam, hogy az ilyen csavargó, szemfényvesztő csőcselék maga van összeköttetésben mindenféle rablóbandákkal és orgazdákkal. Ezt elhihetik a Rokomozernek, mert ebben a Rokomozernek sok tapasztalása van.”

A báróné és Diadém úr csodálkozva néztek egymás szeme közé. Tud ez a leány valamit vagy csak képzelete leli meg hazudás közben a igazat?

— „Én azt hiszem — mondá Rokomozer —, hogy ebből a löszervásárlásból valami gonosz merénylet kerül ki a méltóságos papa ellen, aki az éjjel fog hazaérkezni.” Tudod mit? — mondtam én erre Arnoldnak — nekem van egy jó gondo-

latom. Főzzük le azokat a komédiásokat. A terv két perc alatt készen volt. Hanem ehhez valami pénz is kellene, mondám Rokomozernek. S a tisztartónk, akinél a pénztárunk áll, most nincs idehaza. Szükségünk lesz e tervhez öt forintra.

Arnold már közbe akart szólni, hogy hiszen csak egy forint volt! De Czenczi egy tekintettel elnémította, a szemei azt mondták: „Hát *rabatt nélkül* hazudjam én nektek annyit!”

— „Adjon nekünk holnapig kölcsön öt forintot, Rokomozer.” Az öreg csak fejét lógázta, s a két kezét a kaftánja két ujjába dugta. El nem tudom képzelni, mi kétsége lehetett, hogy kívánságunkat teljesítse. A büszkeség pírja elfutotta arcomat. „Jó! Tudom, hogy mi kiskorúak vagyunk, adósságokat nem csinálhatunk. De ne aggódjék ön, a pénzt megkapja holnap: ime addig itt hagyom önnél zálogba a fél függőmet, ami megboldogult nagyatyámtól rám hagyott családi emlék, aki spanyol grand volt és guadalaxarai herceg. Ezt bizonyára nem fogom itt hagyni veszendőben. — Erre a biztosítékra aztán rendelkezésünkre bocsátá a kívánt összeget. Mi abból legelőbb is egy csinos mellcsatot vásároltunk a megnyerendő művésznő számára.”

— Úgy megy neki, mintha könyvből olvasná! — dörmögé halkán maga elé a báróné.

Czenczi baronesz hűbériséggel folytatta tovább.

— Tervünk a legpompásabban sikerült. Amíg én a *foyerben* a művésztársulat impresszárióját foglaltam el, lekötelező nyilatkozatokkal művészi remeklései iránt, sőt azzal is felbiztattam, hogy ki fogom eszközölni a méltóságos papánál és mamánál, hogy saját udvari színházunkban is bemutathassa rendkívüli produkcióit. . .

— Nem hágy ki semmit . . . — mormogá a báróné.

— Azalatt Arnold gentlemanlike modorban felment a *kulisszák közé*, s ott egy perc alatt úgy meghódítá az alföldi tündér szívét, hogy az semmi titkát nem bírta előtte többé megőrizni.

De már itt Arnold csakugyan tiltakozni akart. Ekkora sze-

ladonnak nem akarja bemutatni magát — a mama előtt; Czenczi azonban észrevette a dolgot, s odafutott hozzá, dévaj nevetéssel megakadályozva őt, hogy valamit mondjon.

— No, csak ne piruljon el, édesem, nem kell begyeskedni! Hiszen terv szerint történt. (Közbe ne szólj, te ostoba, mindent elrontasz!)

Aztán ott maradt mellette, s fogva tartotta a kezét.

— A kis művésznő bizony megvallott Arnoldnak annyit, hogy őneki van egy kedvese, aki őket mindenütt kíséri. Tulajdonképpen parasztleány, bizonytalan keresetmóddal, de akinek azért mindig van pénze elég. Az pedig most ott iszik és mulat a lacikonyhában. — Nekünk elég volt annyit megtudnunk. Ez az! A rabló. Ennek a számára vásárolták a lószert. Ez akarja a papát az éjjel az útban kirabolni. — A mama nincs itthon, a tisztartó beteg, itt nekünk kell gyorsan és erőlesen cselekednünk. Mit tegyünk? Fogassuk el, azt a gyanús embert! Keressük fel a vásárban a pandúrt meg a hajdút. Keresztülkassul jártuk mi az egész vásárt, de nem találtunk mi se pandúrt, se hajdút. Utoljára rátaláltunk mind a kettőre. Ott ittak mind a ketten a lacikonyhában együtt a betyárral. Az pedig előbb leitatta őket, azután kidobálta a félszerből holtrészegen mind a kettőt.

— S ezek mind a valószínűséghez közel álló dolgok.

— A betyár ott táncolt, danolt, dorbézolt aztán egyedül, magában a sátor alatt, s hetykén hívogatta ki a szájtató legénységet, hogy no, hát ki áll ki vele egy szál fokosra, aztán meg a bábmészkodó leányokat, hogy ki mer vele egyet táncolni! Minket leigézve tartott az a gondolat, hogy ime ez azon ember, aki a mi drága atyánk életét fenyegeti. Én Arnoldra tekintettem. Elborult arcán olvastam a gondolatokat. „Menjünk oda hozzá!” — mondánk csaknem egyszerre. „Én ezt az embert lefőzöm és leitatom” — mondtam én. „Én pedig leütöm, ha az neked nem sikerül!” — mondá Arnold. (Fújd fel egy kicsit magadat! — súgá neki, a lábára lépve.)

— Nos, azután? — szólt a báróné, aki már kezdett-jókedvre derülni.

— Hát azután az lett belőle, hogy én előbb megkísérlettem a vad embert nyájas leereszkedéssel meghódítani.

— Táncoltál is vele?

— Ha azt láttad volna! Ejh, de pompásan táncol. Csupa tűz, csupa erély! Azt hiszem, hogy egészen meghódítottam a fickót. Hanem az a másik dolog nem sikerült. A leitatás. Hiába hozattam neki egész batteriaszámra a palackokat: nem bírtam eláztatni. Ekkor Arnold így szólt: „Most már rajtam a sor: férfi dolga a többi”, s ezzel merészen nekiment a betyárnak, belékötözködött. Utoljára birokra keltek. Ah, ha láttad volna Arnoldot, milyen volt a küzdelemben, egy hős, minden izma csupa acél! Kifacsarta a betyár kezéből a fokost, s azzal olyat vágott neki a karjára, hogy az bénultan esett alá. A veszedelmes betyár a mai éjszakára képtelenné van téve, hogy drága atyánkat megtámadhassa, hős fiának merész föllépése által. — (Dicsekedjél hát magad is egy kicsit, no!)

— Brava, bravi, bravissimo! — tapsolt a báróné kacagva, s ledobta az asztalról a lovagvesszőt.

— S ládd, ezt mi mind tőled örököltük! — mondá nemes pátozzsal Czenczi. A báróné nem tudott hová lenni kacagtában.

— Mit? Te! A bátyád acélizmait vagy te a hazudozási talentumodat?

— Mindkettőt, édes mama! — szólt Czenczi, odavetve magát anyja keblére s átölelve annak a nyakát, s összecsókolva arcát és ajkait.

— Semmirekellők! — mondá a báróné. — Elmehettek előlem. Most aztán aludjátok ki a mámort. Majd ha az apátok megjön, lehívatlak a vacsorához.

— No hát ugyehogy megjön a papa? Nem hazudtam semmit. Nyújtsd karodat Arnold. A szieszta után, ha a szupéhez valé toalettemmel kész leszek, jöjj át értem és vezess le.

Czenczi baronesz nagyon sokat adott az etiketre.

A B Á R Ó P A P A

A két gyermek, amint kiszabadult a családi törvényszékből, szaladt fel a második emeletbe. Ott voltak az ő szobáik: együtt a nevelőikével, amíg ti. nevelőik voltak, akik azonban minden évben kétszer-háromszor változni szoktak; azazhogy megszöktek.

Czenczi baronessz, amint az anyja ajtaján kiszökött, azonnal elkezdett fütyölni, s ezt folytatta még a bátyja szobájában is.

— Ugyan, kérlek, ne fütyülj! — mondá neki Arnold.

— Nem tetszik?

— Fáj a fejem. Le akarok feküdni.

— Hát feküdjél.

— Eredj te is a magad szobájába.

— Minek?

— Hisz azt mondtad, hogy toalettet akarsz csinálni.

— Óh, te, bolond, mintha nem tudnád, hogy mihelyt egy új ruhát kapunk, a régit rögtön eladjuk a handlénak. Nincs énnekem két öltözőruhám egyszerre soha.

— No, hát csak eredj innen mégis, kérlek. Szeretnék. . .

— Mit szeretnél?

— Egy nagy követ kötni a nyakamba, s aztán a Vágba ugrani vele.

— Hahaha! Ez nagyon jó. S ugyan miért, kis kedveském?

— Megunta testem-lelkem ezt a rettenetes, örökké tartó hazudást.

Czenczi még nagyobbakat kacagott erre a szóra.

— Óh, milyen kedves vagy! Hát nem arra tanítottak ben-

nünket, amióta a szemünk kinyílt, szakadatlanul? A cselédek, hogy mit hazudjunk a mamának? a mama, hogy mit hazudjunk a papának, a látogatóknak, a cselédeknek? Nem hazudtak-e nekünk örökké? ha nem akartak valamit adni, azt elvitte a macska! ha el akartak hallgattatni: jön a mumus! ha tanítani akartak: jön a Mikulás! Az egyik nevelő nagyokat hazudott a zsidók történetéből, s azt akarta, hogy higgyük el neki, a másik még nagyobbakat hazudott a római istenek történetéből, s az is úgy tett, mint aki komolyan veszi a dolgot. Aztán megtanítottak bennünket, hogy mit mondjunk ennek meg annak az embernek, hogy meg ne tudja az igazat. — Aztán szidták egymást kölcsönösen, hogy hazudik a paraszt az ispánnak, az ispán a zsidónak, a zsidó mindkettőnek, a doktor mindháromnak, a fiskális mind a négynek s a szép asszony mind az ötnek! Hiszen rendes mesterség ez, mint a vízivás; csak arra kell vigyázni, hogy meg ne ártson.

— No, én meg vagyok tőle csömörülve, s inkább volna kedvem vályogot vetni a cigányokkal, térdig a sárban, mint ehhez az élethez.

— Nagyon hamar meguntad, kedveském. Hidd el nekem, hogy olyan jó az, az ember annyit mulat rajta. Hanem persze nem olyan hűlt pofa kell hozzá, mint a tied, akiből az első rátekintésre meglátják, hogy az most hazudott, hanem úgy kell azt adni, ahogy én tudom; — tudod, ahogy tinálatok, fiúknál a vívást tanítják, hogy nem kell az embernek a szemét meghunyorítani, nem kell az arcát féltetni a vágástól, hanem mindig kitalálni, hogy hol hagyott az ellenfél valami rést, ahol oda lehet neki vágni? hát látod, az énnekem éppen olyan gyönyörűség, mint teneked a kardvívás: csakhogy sokkal nemesebb szenvedély.

— Már úgymint a hazudás?

— Hát persze. Te az egyikben vagy kitűnő, én meg a másikban. Látod, a szegény bárópapa, ő mind a kettőben olyan ügyetlen, — hanem azért mégis teszi mind a kettőt.

— Ugyan ne szöld meg hát az apánkat!

— No, nézd! Egyszer mondok igazat, s azért is megneheztelsz. De hisz azt mindenki tudja, hogy a bárópapa nem ért az elsőhöz, azért mégis mindenkit provokál, s akkor megszabdallják, — nem ért a másodikhoz, azért mégis mindig teszi, s mindig rajta kapják.

— Eh! Én nem szeretem, hogy ha előttem így beszélsz róla.

— Jól van no. Jámbor tízparancsolat-evő! Hát beszéljünk a bárópapáról nagyobb tisztelettel. Vajon milyen képe lesz neki ma megint? Ráismertünk-e egyszerre, ha élénk toppan? No, mert tudod, valahányszor beáll hozzánk, mindannyiszor más-más ábrázatot hoz ide. Minden alkalommal gazdagítja a fényképalbumodat egy új fölvetélével, amik közül egyik sem hasonlít a másikhöz.

Czenczi baronesz felkapta az asztalról az ott heverő meglehetősen kopott fényképalbumot, s elkezdte annak a képeit sorba mustrálgatni.

— No, ilyennek mint ez a legelső, még én nem ismerem. Ezzel az ulánus tisztii jelmezzel. Kíváncsi vagyok arra az ellenségre, akit a papa valaha megkergetett. — A fotográf reszketetett, amíg őt levette! Ettől a két felfelé hegyesített bajusztól. Huh! Már itt ezen a második képen egy csepp bajusza sincs, hanem ahelyett két oldalt hosszan leeresztett cötelettes-jei: igazi angol. A fél szeme elé csíptetve a monocle. How do you do, sir? Tako, tako, gyekujem peknye! Ezen a harmadik figurán már megint á la Henri IV. spanyolszakállal, keresztbe álló bajusszal, felfelé csavarintott üstökkel, lovaglócsizmákban, ostorral a kezében. Akkor vesztett olyan sokat a turfon. Igazán van oka rá ilyen büszkén feltartani a fejét. — No, erre az alakjára már én is emlékszem ezzel a felkunkorított bajusszal, a haja közepén elválasztva. Milyen epedő mosollyal tekint ki a világba. Kezében a felnyitott könyv, amiből olvas. — Akkor volt ez, amikor azt a szép táncosnét idehozta magával, s azt akarta, hogy a mama fogadja meg társalkodónéjának. — No, hiszen

erre a képeére nagyon jól fogsz emlékezni te is: ahol magyar gavallérnak van öltözve; pitykés dolmányban, darutollas kalap a szemöldökére lenyomva, a két bajusza hegyesen szétáll, mint két patkány farka. — Ez meg akkor volt, mikor el akartak válni a mamával egymástul; aztán azon civakodtak, hogy melyikünk melyiknek maradjon? A bárópapa minden áron téged akart magával vinni, a mama meg nem akart odaadni. Egy darab ideig egymás keze közül ragadoztak ki bennünket, kiabáltak, szitkozódtak, az egyik a kezednél, a másik a lábánál fogva húzott magához, én eleinte sírtam, azután meg nevettem: utoljára a mama megharagudott, kilökte a bárópapát a szobából, s aztán mind a kettőnket utánadobott, hogy vigyen magával, akkor aztán a bárópapának egyikünk sem kellett; ott hagyott, megint nem láttuk egy esztendeig.

— Óh, milyen gonosz nyelved van.

— Van biz énnekem még gonoszabb is. Azt is tudom, hogy a bárópapának még a névalírása sem ugyanaz egyik esztendőről a másikra, hol a régi, hol az új nevét használja. Néha mindkettőt együtt, azok mellé majd az igazi keresztnevét, majd meg a magyarosítottat; a vonásai, a kézírata, a neve után kanyarított cifra mindig változnak; úgyhogy már hivatalosan ki van rá mondva, hogy az aláírását csak úgy fogadják el hitelesnek, ha a címeres gyűrűjével, amit mindig az ujján hord, odanyomtatja utána a pecsétjét.

— De hát te hol szedted össze mindezt?

— Hát a mamának volt egy kedvenc szobalánya, az beszélte nekem. Annak meg a Koczur barátunk beszélte.

— Te! Miért hívják ezt Koczur barátunknak?

— Azért, mert senki sem akar vele barátkozni.

— Vajon miije lehet ez a papának, hogy mindig magával hordja?

— Már mint — ő a papát. Úgy látom, hogy ez az egyedüli ember, aki őneki szótfogad, meg ő is annak.

— Ki nem állhatom ezt az embert, olyan bizalmaskodva

viseli magát, ha itt van. Vendégek jelenlétében is végigfekszik a pamlagon, s a mamát „tündérszép bárónénak” szólítja. Aztán mindenkiről rosszat beszél.

— Én szeretem, mert mulatságosan anekdotázik.

— No mármost, kérlek szépen, ne háborgass. Nekem még ma valami sürgős dolgot kell elvégeznem.

— Neked sürgős dolgod van, jó barátom?

— Tudod: mikor tavaly ilyenkor a papa itthon volt, s aztán egyszer csak eszébe jutott neki, hogy kiegészítse, hadd lássa, mit tanultam.

— Tudom, tudom! Hahaha! Mindenfélét kérdezett tőled, hogy van ez, hogy van amaz. Te semmire sem tudtál neki megfelelni, — aztán ő sem tudta megmondani, hogyan van.

— Utoljára azt kérdezte tőlem, hogy „De hát mit tudsz mégis valamit a világon?”, azt feleltem neki, hogy tudok rajzolni, meg térképeket csinálni. — „No hát rajzold le nekem ezt a mi kastélyunkat egészen az építészeti szabályok szerint, fundamentomostól együtt, ahogy a kőművesmajszterek szokták”. Ezzel hagyott el.

— S te most akarsz ehhez hozzáfogni?

— Dehogya! Régóta dolgozom rajta; de el szoktam dugni az ágy fenekére, hogy ki ne nevessenek vele.

Ezzel előkereste a szalmazsákja alól a rajztábláját. Azon csakugyan rajta volt a kezdetleges vázlata egy palota ábrájának, alapvázlatával együtt, ahogy ezt készíthette valaki, akit erre sohasem tanítottak. Készen volt az egész, csak egy kis igazítás kellett hozzá.

— Ezzel én most elkészülnék, mire a papa megjön, hogy meglepjem vele, csak az a baj, hogy a gyertyám mindjárt elég.

— Az ám, másikat pedig nem adnak. Azt mondják, miért nem megyünk már aludni? — Megállj! Én gondoltam ki valamit. Tudok valahol egy darab viaszkot, amivel nagy parádé idcén az inas a szobákat szokta kifényesíteni.

— Mit csinálsz vele?

— Azt csinálom, hogy az alsó szoknyám kötőjéből levágok egy darabot, azt keresztül húzom a viaszkon bél gyanánt, azt meggyújtjuk, s te rajzolhatsz mellette szépen.

A terv nagy hamar valósítva lőn, a hevenyészett mécseszt beletették egy cscréptányérba, s annak a világánál folytatta Arnold a rajzolását. Czenczi odatámaszkodott a háta mögé s igazgatta, hogy ez így jobb lesz.

A nagy palota egyik részében akármi történhetett, a másikon nem vették észre. Valaha száz embernél kevesebb cselédség sohasem lakott abban, most pedig alig csengett-bongott benne tíz élő lélek, az is egymástól szétszórva.

A viaszkmécs ezalatt úgy megtöltötte a szobát füsttel, hogy Arnoldnak ki kellett nyitni az ablakot, hadd jöjjön be egy kis friss levegő.

Amint az ablakot kinyitotta, valami lármahang ütötte meg a fülét.

— Hallga! Nekem úgy tetszik, a papa szavát hallok.

— Nem ismeresz te arra — mondá Czenczi —, hiszen tudod, hogy a szavát is mindannyiszor elváltoztatja, ahányszor megtisztel bennünket a látogatásával, egyszer leptetve beszél, más-szor sebesen és orrhangokon, néha nem tudja az „r”-et kimondani, majd meg lemélyíti a hangját, mintha a föld alól beszélne fel. Nem ismered te azt így meg.

— De pedig ő az, mert nagyon káromkodik. Azt mondogatja, hogy „ezermilliom kutyalélek!”

— Akkor ő az! Ez az ő szavajárása.

— Siessünk elébe!

— Én jobb szeretném, ha más sietne előre.

De Arnold nem ügyelt rá, felvette a kabátját, s szaladt ki a folyosón, őt aztán Czenczi sem hagyta magára, hanem utánament.

A káromkodó hang már ekkor jött fölfelé a lépcsőn.

— Vajon milyen megjelenése lesz ezúttal a papának? — kíváncsiskodék Czenczi.

No, ezt bizony nehéz lett volna ezúttal kitalálni, mert az egészen rögtönzött megjelenés volt. Ebben az alakban nemcsak saját két gyermeke, de akárki sem ismert volna rá báró Opatovszky Kornél úrra.

Hogy a rajta levő ruha micsoda kelméből volt? Azt nem lehetett kitalálni, mert arra a sár azon módon rászáradt, ahogy a pocsoltyában meghentergett benne, s most ez a szikkadt agyagréteg olyan pikkelyes hüvelyt képezett rajta, mintha krokodilusbőrt viselne; a kalapjának nem volt semmi emberi formája, a bajusza, szakálla össze volt keveredve a zöld békalencsével, ami a pocsoltya felszínén szokott úszni: az orráról le volt horzsolva a bőr, s a fél arca úgy fel volt dagadva, mint egy cipó. S ehhez a jelmezhez még egy ölnél hosszabb vastag fűzfa dorongot hozott a kezében. A kapus félve kísérte, lámpással világítva az útjába.

— Ezer milliom kutyalélek! — rikácsoló tönkre rekedt hangon. — Hát jön-e már valaki clém a kastélyból? Vagy meghalt minden ember?

S ahányat szólt, annyit ütött a fűzfa doronggal a lépcsőkre meg a falra: csak úgy csattogott.

Legelső volt Arnold, aki elkapta a kezét.

— Hagyd abba, ostoba! Hol akarsz megcsókolni? Nem látod, hogy csupa sár vagyok?

A nagy zajra aztán a báróné is előjött a szobájából Diadém úrral, az inas is a gyertyával.

A báróné összecsapta a kezét.

— Micsoda állapotban van ön?

— Micsoda állapotban! — recsegé a báró úr. — Egy becsületes disznót nem kellene így megfürösztetni a sárban. Bele kellene ültetni magát a főispánt egy huszonnégy órára.

— Ön felfordult talán?

— Talán? Nem én! A kocsi fordult föl. Én meg kifordultam belőle. Háromszor dültünk föl ebben az átkozott útban. Egyszer lágyba estem, kétszer keménybe. Kicsi hija, hogy a kezem,

lábam el nem törött. — Még „talán!” — Holnap föbe lövöm a főispánt meg a szolgabíró. Így kell az utat tartani az én birto-
komon keresztül? Gyalog kellett baktatnom egész a határ-
korcsmától kezdve. A hintóm is mind összetört. Koczur ott
maradt összekötöztetni, ahogy lehet. Úgy jöttem előre magam
gyalog. A kutyák majd lehúztak ebben az útban, azt gondolták,
prikulics vagyok. Csak most egy fotográf volna itt, hogy leve-
tethetném magamat, s aztán megmutathatnám neki, hogy mi-
lyen voltam: a főispánnak!

— Ellenben siessen ön hamar a szobájába; s igyekezzék
magát tisztába tenni.

— Tisztába tenni! Mikor minden ruhám ott maradt a hintó-
ban.

— Elfelelte ön már, hogy itthon van. Hálóköntösét, vadász-
köntösét mind ott fogja találni a helyükön.

— Úgy, igaz, köszönöm. Hát nyújtsa a kezét, hadd csókol-
jam meg; a bajuszom ugyan csupa hínár; hanem azért a kesz-
tyűt nem piszkolom össze nagyon.

— Arnold, menjen! Segítsen az apjának az öltözésnél.

— Kell is nekem oda kölyök. Elég az inas.

A báróné azonban nem engedett. Hadd legyen ő is ott. Arra
gondolt, hogy a vetkőztetés közben jó lesz valakinck ügyelni
arra a sok pénzre, amit a báró magával hozott, s alkalmasint a
kabátjába dugva hord most is.

A báróné és Czenczi baronesz nagy hirtelen berendezték a
kandallószobát teázó teremmé, meggyújtották a szamovár kat-
lanát, felszeletelték a hideg borjúsültet és sonkát, amit a báróné
magával hozott az útról (a szakács még mindig nem volt
retabliozva a hivatalába); rumot, bort az asztalra rakták, s
midőn mindezekkel félig-meddig elkészültek, nagy csetepaté
ütött közbe. A folyosón pogány lárma támadt, valakit ker-
gettek. Arnold úrfi ijedt képpel futott be a szobába, s az ablak-
függöny mögé rejtette magát; utána pedig nagy csörtetve jött
a papa, igen sajtyszerű fegyverzetben. Az egyik lábán nem volt

lábtyú, hanem ahelyett rá volt szorulva az a bizonyos szarvasbogar alakú szőrnyeteg, amit csizmahúzóknak hívnak, s az minden léptével nagyot csattant a padozaton. A hiányzó csizma ellenben ott volt a bal kezében, a jobbójában pedig az a mankóforma szerszám, amivel a lábtyút meg szokták nyomni, hogy a lehúzás közben engedjen. A báró dühösen ordított.

— Fogjátok el a gazembert, hadd üssem agyon!

Szerencsére volt férfi a háznál: Diadém úr elállta a dühösködőnek az útját.

— No, nono! Mi történt? Mi baj van?

— Hát látott valaha a világ ilyen elvetemedett gazembert! — dühösködék a báró. — Más gyermek ilyenkor bőréből szokott kibújni örömeiben; ez a gézengúz pedig legelső szavánál is azon törekedik, hogyan semmisítse meg az ő szülőapját! Nincs elég magas akasztófa ennek a számára!

— Hát ugyan mivel sértett meg?

— Te ahhoz nem értesz! Neked hiába is mondom. Te lelketlen pénzember vagy. Nem tudod, a mi nemesség? Hát mikor én egész atyai jószággal odanyújtom neki a lábamat, hogy húzza le róla a csizmát, s aközben egész stentori kegyességgel. . .

— Talán mentori kegyességgel. . .

— Az mindegy! Azt kérdem tőle: no, hát édes fiacskám, mondd meg nekem görögül, hogy hívják a csizmahúzót? S erre a pokoli ördög, szemtelen vigyorgással, azt feleli nekem: „Én nem tudom, papa; hát mondd meg, hogy hívják?”

— Hát mondd meg neki, ha tudod.

— Én nem tudom, mert az én epochámban nem tanítottak görögül, de az ő epochájában már tanítanak; hát ő tartozik azt tudni.

A báróné közbevegyült.

— De hát legelőbb is húzza fel azt a másik csizmát is a lábára, édesem. Azután beszéljünk nyugodtan a mi rendes dolgainkról. A gyermekekről majd beszélhetünk később. Remélem, hogy az útban nem történt önnel valami komolyabb baleset?

— Ezermilliom kígyófarka! — kiáltá fel a családapa, belerúgva magát a felrántott csizmába. — Háromszor felfordulok az úton. Egyszer belefulladás a sárba. Az orromról lehorzsolok három krajcár ára bőrt. Kicsiny hűja, hogy a nyakamat ki nem töröm. S még azt kérdezik tőlem, hogy nem történt-e velem az úton valami *komolyabb* baleset.

— No, igen. Értem alatta: nem volt-e önnek valami kellemtelen kalandja, útonálló rablófélével?

— No, hiszen csak az jött volna most elém. Még nem ettem zsványpecsenyét, de ma felfaltam volna, aki elém jön.

— És így remélhetőleg a pénzét biztonságba helyezte ön? Ez volt a bárónénak a legfőbb aggodalma.

— A pénzemet? Mármint a pénzemet?

— No, igen az egész összeget, amit magával hord.

— Az egész összeg, amit magammal hordok mindössze is negyvenöt forint ötven krajcár.

— Az lehetetlen, hisz ön írta hozzám, a ma érkezett levelében, hogy lesz pénz elég.

A báró úr furcsa képpel tekintett Diadém úrra, s mutatóujjával bökdösött felé.

— Hát én azt értettem alatta, hogy ő fog pénzt hozni.

Diadém elnevette magát, a báróné pedig türelmetlenül dobbantott a lábával.

— Ez már léhaság! Mi szükség lett volna önnek arról írni, hogy mit hoz Diadém úr? Hisz arról én jobban vagyok értesülve. De hiszen ön Rokomozernak is írt arról, hogy pénzzel jön haza.

— Micsoda? Hogy én írtam volna Rokomozernak? Ki meri ezt az istentelenséget állítani?

— Itt vannak a saját gyermekei, akik olvasták önnek a levelét Rokomozernél.

— Hogyan? Az én saját gyermekeim lépnek fel ellenem hamis tanúnak? Készek a hamis esküt letenni a saját apjuk ellen! Jőjj elő te, apagyilkos, ismételd a rágalmadat!

— Nem a fia, a leánya olvasta.

— Eszerint én hazudok! Az én szavam a hazugság!

Most közelépett Czenczi baronesz. Az önfeláldozó gyermeki szeretet magaslelkűségével lépett közbe.

— Szüntessék meg a vitát, drága szülőim! Nem! Az én kedves atyámnak nem szabad hazugságban maradni. Én hazudtam! Én vétettem az igazság ellen. Büntessetek meg engem. Én vagyok a vétkes.

A bárót ez a föllépés egészen kétségbe ejtette.

— Itt van ni! Most meg már egész nagylelkűen magára vállalja a hazugság terheit! Még a nagylelkűt játssza ellenemben. Most már aztán mindenki azt fogja hinni, hogy csakugyan én hazudtam. Hozzák ide rögtön azt a Rokomozert!

Erre Czenczi baronesz egyszerre lábujjhegyre emelkedett.

— Megtiltom! Egy Opatovszky baronesz meghalhat, de nem engedi magát szembesíttetni — egy plebejusszal! Ítéljetek el: én nem szólok többet.

Opatovszky Kornél egyik kezében a csizmahúzóval, másikkban a letolómanóval fordult Diadém barátjához, annak vállaira borulva.

— Óh, barátom, hogy ilyen atyának ilyen gyermekei lehetnek!

Erre Diadém úr is, meg a báróné is nem állhatták meg, hogy hangosan föl ne kacagjanak.

— No de, kedves barátom — mondá Diadém úr —, csakugyan gondolj rá vissza, vajon nem lehetséges-e, hogy te egyszer valamikor írtál ilyenforma tartalmú levelet Rokomozernak, amiben biztatod, hogy hozod a sok pénzt?

— No — ami igaz, az igaz. De nem ma!

— No hát akkor nyugodjunk meg a dologban. S mint-hogy a tea készen van, lássunk hozzá. Aztán majd könnyebben megértjük egymást.

— Nem bánom. Hanem az a gazember üljön velem szembe,

hogy mindig a szeme közé láthassak. Mert ez egy irtóztató gonosztevő. Nézd, hogy állanak a szemci kereszthe. Csak te tudnál valami fegyintézetet ilyen kiskorú gonosztevők számára, hogy oda beadhatnám vagy tíz esztendőre! — Nézd! Meg sem rágja, amit lenyel. Ez képes volna az apját megölni: úgy tartja a kezében azt a kést! — No, te semmiházi. Hát ne húzd le így a fejedet. Hát nézz a szemembe! No, hát mondd meg, hogy hitták görögül a zsidó boltost?

Erre a kérdésre Arnold még jobban lehúzta a fejét.

— No, ott van ni. Azt sem tudja.

— De édes barátom — csitítá Diadém úr. — Hisz a hellenek idejében még nem voltak Hellászban a zsidók.

— Hogy ne lettek volna? Hát hiába mondaná a népszólás: „Zsidót viszek görögnek!”

A báróné ma azonban különösen kötekedő kedvében volt, s ezúttal elég jó oka is volt rá, hogy azt a báró ellen fordítsa.

— De uram, nem lehet ezt rossz adomákkal elütni. Önnek a levele határozottan szólt. Ön tudja azt jól, hogy miről van szó. Önnek kellett a napokban pénzt kapni.

— No, igen. Annak a nyomorúságos negyvenezer forintnak a kamatját, ami le van téve.

— S amit nem adnak ki másnak, egyedül önnek.

— No, igen, hát no! Kétezer forint az egész.

— Négy napja, hogy ön azt megkapta.

— Mennyi lyuka volt már annak!

— Tudom. Például Pozsonyban az „Arany Rózsá”-nál a fáró-bank!

— Micsoda fáró-bank? Nem is az „Arany Rózsá”-nál van. Ott sem voltam.

— No, hát a szép chansonnette-énekesnő az arénában.

— Micsoda chansonnette-énekesnő? Soha a nevét sem hallottam.

— No, hát hova tette ön a kapott pénzt három nap alatt?

— Óh, édes papa! — szólt közbe Czenczi baronesz — tedd

meg, kérlek szépen, a kedvemért, mondd azt, hogy kirabolt az úton egy alföldi betyár.

Erre Diadém úr nem állhatta meg, hogy fel ne kacagjon. A báróné mérges volt, de mégis elragadt rá a nevetés.

Erre aztán Kornél báróból kitört a csinált düh. Fölugrott az asztaltól, s az asztalkendője két végét rángatta a két kezével, mintha szét akarná tépni, s homlokon ütögetve magát, nagy elkeseredéssel kiálta föl:

— Óh, az borzasztó, mikor ilyen elvetemedett gyermekei vannak egy „ilyen apának”!

Az ilyen apára való hivatkozás csak még jobban fokozta a felköltött derültséget.

— Parancsolja ön a gyermekeit a szobáikba! — mondá a bárópapa a bárónémamának. — Akkor nyilatkozni fogok.

Czenczi nem várta be a parancsszót. Kapott rajta, hogy hivatalból kergetik el, s ezzel megszűnik az inkvizíció. A két gyertyatartó közül az egyiket felkapta, s indult vele kifelé, útközben a kredencen hagyott sonkamaradékot a zsebébe csúsztatva. Példáját Arnold is sietett követni.

— Hohó! — kiálta utána Kornél papa, megragadva a fia gallérját. — Hová viszitek azt a gyertyatartót?

— A szobánkba. Nekünk nincs gyertyánk.

— Hát tudod-e, hogy hívják görögül a gyertyatartót?

— Ugyan hagyj már Arnoldnak békét, papa! — szólt közbe Czenczi, kiszabadítva a bátyja gallérját az apja körmei közül. — Hiszen azt minden ember tudja, hogy a gyertyatartót görögül kandelábernek hívják!

Azzal futott kacagva a bátyja után.

A bárópapa ellenben elkeseredve dőlt Diadém úr nyakába, zokogó pátosszal rebegve:

— Oh barátom! Az irtózatos, mikor egy apának ilyen gyermekei vannak! Szólj: nem tudsz valahol egy szigorú katonaiskolát, ahova ezt a fickót beadhatnám? Ahol minden nap kurtavasra vernék. Okvetlen zsvány lesz belőle.

Diadém úr lerázta a válláról.

— No, uram, hát folytassuk a dolgot — mondá a báróné.

Kornél ezt úgy értette, hogy visszaült az asztalhoz, s elkezdte a felszeletelt sonkát fogyasztani; ez volt az ő dolgának a folytatása.

— Hát lesz szíves ön felvilágosítást adni a négy nap előtt felvett összegnek a hova fordításáról.

— Öhöm — vakkantá az rá, teletömött szájjal. Aztán nagyot nyelt, egyet ivott rá, megtörölte a száját. Ekkor aztán egészen bizonyos volt felőle, hogy amit most fog elsütni, az olyan puska lesz, amitől mindenki elveszti a harci kedvét. — Azonnal hozzáfogok, mihelyt az én kedves Diadém barátom szíves lesz a maga számadását előterjeszteni és felvilágosítani, hogy hová lett az apátvári uradalomnak tizenhárom esztendei jövedelme, aminek a kezelése órá volt bízva? Hová lett hatvan-ezer hold földnek a jövedelme? A malmok, a fűrészmalomok a papírosmalom, a vasgyár, a schweizerei, az üveghuták javadalmi? A regále, a vámok, a bérletek? Mit hajtottak be azok a nagyszerű beruházások, amiket létrehozott az én költségemre, amikre annyi sok adósságot felszedtem, hol vannak a részvénytársaságok dividendái, amiknek alapítója lettem? Mindezeknek, úgy hiszem, olyan halomra kellett már nőni, hogy ha az napfényre kerül, akkor az én számadásra váró kétezzer forintom tört számnak se válik be mellette.

Diadém úr és a báróné összenéztek, s mind a kettő egyszerre mormogta ezt a szót: „Koczur!” Ennyi bölcsesség Kornél bárótól magában ki nem kerül. Erre már őt okvetlenül a spiritusz familiáris eszelte fel.

Diadém úr félrevont szájjal mosolygott, s a szivarját beledobta a kandallóba.

— Nagyon örülök rajta, kedves báró úr, hogy önt egyszer olyan kedvében találom, amikor erről a tárgyról tüzetesen óhajt értesülni. Abban a reményben, hogy önnel e napokban okvetlenül össze fogok találkozni, elhoztam magammal mind-

azokat az adatokat és okmányokat, amik tizenhárom évi működésem tisztába hozatalára vonatkoznak. S ha kívánja, rögtön előhozhatok mindent, s megkezdhetjük.

Kornél báró nyugtalanul tekingetett körül. Nem érezte maga mellett Koczurt, s az esze nagyobbik részét annál szokta tartani.

— Hát ezt majd halasszuk nappalra. Én a sok részlet megvizsgálásához úgysem igen értek: lesz más, aki érteni fog hozzá. Én csak azt kérdezem: nekem van egy roppant nagy birtokom, amin akkor, midőn a gyámság alul feszabadultam, nem volt semmi adósság, mindent letisztáztam a gyámom. Ellenben egy kerek millió készpénzt adott a kezembe. Angliából hozattam magamnak vendégeket a vadászatra. Ostendéből az osztrigát, Johannisbergből a bort s Berlinből az elsőrendű énekeseket és művészeket, Koczur mellett még egy őrnököt kellett tartanom, akinek egész nap dolgot adott a részvényeimről és államkötvényeimről a szelvényeket lelőlni; amíg most...

— ... Amíg most — segített neki az eszmekört kiegészíteni maga a báróné —, mikor fülig sárosan hazaérkezik ön egyedül, itt várja a hideg sonka, savanyú vinkóval, a gyermekei rongyosan, s azok közül az egyik, hogy egy ebédet kiszédelegessen magának, kénytelen a lacikonyhában maga danolni és táncolni a beryárközségnek; s jelenleg Koczuron kívül még egy egész Rokomozert kell önnek tartani, akinek egy egész nap dolgot ad feljegyezni, hogy mikor, hol és kinél jár le önnek egy váltója, mikor, hol és kitől lehet új kölcsönt felvenni, hogy a réginék az uzsoráját kifizessék vele? Ugye, hogy ezt akarta ön mondani?

— Nagyon jól be van ön avatva, báróné. Csókolom kezeit. Igenis. Ez a kérdés. Hogyan lehet ez így, barátom, Diadém?

Dehogy lett ebből valami számadás! Hiszen minden évben megkísérlették azt egyszer vagy többször is, hogy egymásnak beszámoljanak, a földesúr és a meghatalmazottja; de mindig

azon végződött a multság, hogy a báró úr a harmadik vagy negyedik kellemetlen tételnél felugrott a helyéről, közbekiáltva, hogy ez mind ostobaság! s aztán csak azon volt, hogy most hirtelenében kerítsenek neki valami pénzt, azért aztán, hogy azt megkapja, beleegyezett mindenbe, aláírt mindent, amit eléje tettek, s igyekezett mentül előbb menekülni hazulról.

— Ostobaság! Csupa merő ostobaság! Mindennek a kormány az oka. A vasgyárak tönkrementek. mert a kormány leszállította a külföldi vásra vetett vámot. Értem. A pálinkafőzőink tönkrementek, mert a kormány megtiltotta a magyarországi hízott marha kivitelét Ausztriába, a keleti marhavész miatt. Jól van. A cukorgyáraink megbuktak, mert a kormány felemelte a cukorrépaadót. Derék. — Hát miért nem buktatjátok meg ezt a kormányt?

— Azt magam is szeretném tudni.

— De hát utoljára is valami jövedelme csak volt ennek a rengeteg nagy dominiumnak?

— Igenis. Negatív jövedelme.

— Mi az a negatív jövedelem?

— Hát az, hogy rá kellett fizetni.

— Ezt nem vagyok képes felfogni.

— Pedig nagyon könnyen megérthető. Egy esztendőben aszály volt, a másikban tavaszi fagy; a közbeesőben lenyomott gabonaárak. A bérlők mind tönkrementek. A majorsági kezelés alatt levő birtokokon készpénzen kellett venni a cselédeknek a deputátumot. Ilyen elemi csapások idején más nagybirtokos akképpen segít magán, hogy összehúzza a kiadásait, otthon marad, lemond költséges szenvedélyeiről; „mi” azonban ennek az ellenkezőjét tettük, éppen akkor kezdtünk hozzá a legnagyobb fényűzéshez.

— No ebben, azt hiszem, hogy egyikünk sem vethet a másiknak a szemére semmit.

— A legnagyobb veszedelme azonban az apátvári ura-

dalomnak ebből a szerencsétlen viszálykodásból ered a két szomszéd család, a Temetvényiek és az Opatovszkyak között.

— No, hogy ennek vége nem szakadt, annak, úgy hiszem nem én vagyok az oka.

— (Hanem én! — veté közébe a bárónő.)

— Persze, hogy ön! Mert ha én ön helyett Temetvényi Palma grófnőt veszem nőül, hát akkor . . .

— (Hát akkor most ez volna a világ legszánandóbb terem-
tése, nem én.)

— De hát utoljára is, én fumigálom Temetvényi grófnak a torzsalkodásait ellenem!

— Tegye azt, édes báró! — folytató Daidém úr. — Hanem ezen torzsalkodások között van mégis egy, ami önt tökéletesen tönkreteszi.

— Tökéletesen!

— Olyan tökéletesen, hogy ezáltal lehúzza önnek a lábáról az utolsó csizmát, és koldusabbá teszi önt a piacon szerencsétlenkedő nyomoréknél.

— Ugyan mi lehet ez a nagy dolog?

— Azt hiszem, hogy ön erre a tapasztalat után is rájöhetett volna. Nem vette ön észre, hogy amint ön ennek a megyének a híresen jó országútjáról lekanyarodott a saját birtokán átvivő utakra, legalább háromszor felfordult a hintájával.

— Úgy gondolom, hogy emlékezem rá még.

— Valószínűleg találkozott még útközben egynéhány terhes szekérrel is, ami oda volt rekedve a feneketlen kátyúba, sőt egypár kidőlt lovat is láthatott az árokparton heverni.

— No, hát!

— No, hát ez így megy végtől végig az egész uradalmon keresztül, egyik falutól a másikig.

— Hát miért nem csináltatja meg a vármegye az utakat?

— Hiszen ez a kulcsa az egész veszedelemnek. Temetvényi gróf, aki ennek a megyének a főnöke, keresztülvitte Bécsben a kormánynál, hogy az eddigi országút helyett, mely minde-

nütt a völgyben és lapályokon vitt keresztül, egy új országutat készítsenek, a hegyháton fel, természetesen stratégiai szempontból előnyösebbet az eddiginél, s amint ez az új országút meg lett nyitva, a régivel felhagytak. Ezzel azután az egész birtok az enyészetnek és pusztulásnak lett átadva. Ha egy utat egy esztendeig nem gondoznak, az azután nem út többé. A miénk pedig már öt év óta el van hagyva.

— Remonstrálni kellett volna a kormánynál.

— Tán nem tettük? Mikor az egyik kancellárt kapacitáltuk, akkor az kapta magát, odább ment, jött a másik. Mire ezzel rendbe jöttünk volna, itt volt a harmadik. És annak mindegyiknek kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy az apátvári országút miatt Temetvényi grófot megharagítsa. Az eredményt már most tetszik látni. Az utunkra, aki a nyakát ki nem akarja törni, rá nem mászik. Emiatt minden gyárunk, malmunk tönkrejutott. A gabonának beszállítása a piacig annyiba kerül, hogy nem marad rajta nyereség, kereskedő meg tájékunkra sem jön, mert hat ökörrel sem tudja kivontatni a szekerét. Az utazó inkább még egyszer akkorát kerül, csakhogy elátkozott vidékünket körülhajókázhassa. Emiatt a regálénk jövedelme is felénél alább szállt; vendéglőst, korcsmárost alig lehet már ideédesgetnünk; az egész apátvári uradalomnak a becsértéke legalább ötven százalékkal alábbszállt. Ezt köszönjük Temetvényi Ferdinánd gróf haragjának.

— Hát csináltassuk meg az útunkat magunk.

— Erre magam is gondoltam. Csakhogy egy ily útnak a jó karban tartása bele fog kerülni évenként tizenöt—húsz-ezer forintba, most pedig, annyi éves elhanyagolás után, hogy egyszerre újra elkészíttessük: ötven—hatvanezer forintra volna szükségünk. Hát ezt honnan vegyük?

Opatovszky Kornél a körmeit rágcsálta ennél a nehéz kérdésnél.

— Nem lehetne talán . . .

— Mit gondol ön, hogy mit lehetne tenni?

- A magas kormányt . . .
- Megbuktatni?
- Nem. Hanem — szépen megkérni, hogy lássa be a dolog szükségét.
- No lám. Milyen kár, hogy önnek ez a jó ötlete hamarabb nem támadt. Legalább találkoztunk volna. Nekem magamnak is járt ezen az eszem. Addig lótottam-futottam egyik hivatalszobából a másikba odafönn Bécsben, míg csakugyan találtam hajlandóságot arra, hogy a kormánytól kölcsönt kapjak ennek az útnak a helyreállítására. Meg volt már ígérve. Én meg is tettem az előintézkedéseket. Hanem akkor egy igen kedves jó barátunk egyszerre elrontott mindent.
- Ki volt az a semmirekellő? — kiáltá felförmedve Kornél.
- Nocsak kérem, ne nyilatkozzék ön ily elhamarkodva felőle. Tartsa vissza a véleményét, amíg a nevét megmondom. Ez a jó barátunk volt báró Opatovszky Kornél.
- Micsoda? Én?
- Senki se más, mint ön maga. Kegyeskedjék csak visszaemlékezni az én igen tisztelt barátom, hol méltóztatott járni tavaly?
- No, ez furcsa!
- Nem értem az egész esztendő, hanem úgy — ez idő tájban.
- Különös egy kérdés!
- Például az olaszországi útja alatt.
- De hát én arról mind számot adjak — itt — az asszony előtt?
- Óh, kérem, ne tessék félreérteni: korántsem szándékoztam holmi kényes természetű titkokat szellőztetni: nincs ehhez a dologhoz a szebbik nemnek semmiféle vonatkozása.
- Hát micsoda? Monacót érti talán?
- Óh, nem nem. A ruletbankról sem akarok semmiféle

gyónási titkokat kicsikarni. Egyenesen egy férfinak a meglátogatásáról van szó, egy híres, nevezetes férfiúcról.

Kornél báró szénézett a világba, s az ujjain számolgatá: „Híres, nevezetes férfiak? Olyan nekem minden napra jut kettő. Ki lehet az? A vörös herceg? — Liszt Ferenc? — Renan? — Antonelli bíbornok? — A vas herceg? — Ira Aldridge? — Rabbi Hirsch. — Daenemark?” — Ezeket mind meglátogattam, az igaz. De csak azért, hogy hát elmondhassam, hogy beszéltem velük. Útba estek.

— Éppen csak az igazit tetszett kifelejteni. Hát Caprerában nem volt ön? — Az is útba esett, ugye?

— Úgy? Az „öregúrnál!”

— Az ám, Garibaldinál. Aki minden emberre nézve öregúr; de azért mégsem megy oda hozzá minden ember.

— Egészen kiment az eszemből, igazán mondom. Nem is tudom, hogy miről beszélt az öreg; annyit tudok, hogy reggelre kivitt bennünket a kecskéihez s megtanított: hogyan kell az embernek kecsketejet reggelizni, anélkül, hogy előbb kifejné; délre meg zöldbabot adott ebédre minden nélkül. Végül azt a tanácsot adta, hogy ne hordjunk hosszú szárú csizmát, azzal is több lesz a pénzünk.

— Ez mind nagyon valószínű. Csakhogy ebből a látogatásból valaki (kétségtelenül önnek az útítársa) aztán nagy históriát kerekített. Elmondta, hogy milyen nagy örömmel fogadta távol Magyarország képviselőit a világhírű hős, s milyen biztatásokkal bocsátotta el őket magától.

— Ezt az ostoba Koczur tette.

— Meglehet biz az. Ez az interjú megküldetett az olasz, angol és francia lapoknak: azok mind lelkiismeretesen kiadták, természetes, hogy a német lapok is mind azon módon átalvették. Itt meg aztán több sem kellett Temetvényi Ferdinánd grófnak, amint egy ilyen lapot megkapott, futott fel vele Bécsbe, bemutatta, micsoda országháborító forradalmár ez az Opatovszky! Hogy köti a ligát Garibaldival! Ott

azután szépen elverték rajtunk a port. Amit én megcsináltam, azt mind visszacsinálták, s többet tudni sem akartak az apátvári uradalomról, meg annak a rossz útjairól.

— De hisz én nem csináltam Garibaldival semmit. Én ott hagytam: rá sem gondoltam többet.

— Tökéletesen meg vagyok felőle győződve, hogyha ön ott lett volna is a vitéz tábornokkal Aspromonténál, akkor sem lőtték volna meg a királyi bersaglierik jobban a derék hősnek a lábát, mint ahogy megtették; hanem már egyszer ez a hír a báró úrnak odafenn veszett nevét költötte, s minket minde-
nestül hátravetett.

— De hisz az ostoba Koczur beszélt rá, hogy menjünk oda.

— Az ostoba Koczur önnek a megrontó ördöge!

— Önnek rég el kellett volna úzni magától a Koczurt! — kiálta közbe indulatosan a báróné.

— Mindenét el fogja veszteni a Koczur miatt! — heveskedék Diadém úr.

— Azonfölül még a becsületét is! Azt is feláldozza a Koczur! — toldá hozzá a báróné.

— Akkor elébb főbe lövöm a gazembert, a Koczurt! — ordíta fel nemes elbúsulásában Kornél báró.

— Juttassa ön inkább az akasztófára a semmirekellő Koczurt, mint a kutyát! — tanácsolá a báróné.

... — Szerencsés jó estét kívánok, uraim! Kisztihand baronesz! — recsegé egy borízú hang a felnyíló ajtó mögül; éppen a jel-
szóra érkezett meg a sokat emlegetett Koczur.

— Ah, a Koczur! A kedves Koczur! Krisztigott! Hozta Isten! — hangzott eléje minden oldalról, s báró, báróné, Diadém úr, az volt a szerencsésebb, aki elébb kezét szoríthatott vele.

(Tán csak nem hallgatózott az ajtóban? Kitelik tőle!)

Az arca gömbölyű volt, mint mindig. Ez a világra vigyorgó pofa nem is tudna mást kifejezni, mint ezt az örökös mosoly-

gást. Ez nevet, ha haragszik, nevet, ha meg van ijedve, nevet, ha szembeszidják.

Ő nem jelenik meg olyan sárosan, mint útitársa, minthogy volt annyi elővigyázata, hogy ahol dülös út következett, ott előre kiszállt a hintóból, s gyalogolt mellette. Legfeljebb a csizmái sárosak. Az pedig őt nem bántja. Majd feltisztítják holnap a cselédek a padlóról a sáros nyomokat. Ezzel következetesen a kezeit sem tartja szükségesnek elébb megmosni a kulimáztól, ami a kerék helyretevése közben bőszégesen ráragadt. Elég, ha az ember a bundába beletörölte az ujjait. A bundát is csak ott a szalonban veti le. Elfér az egy pamilon. — Ellenben a nyakába akasztott vadásztáska belsejéből különféle nagybecsű tárgyakat húzigál elő, sorba rakva az asztalra. Először egy sült kappant, aztán egy döbön liptai túrót meg egy fehér cipót, végül egy halmaz pogácsát. — Örvendetes lelemény egy olyan sovány vacsora után, mely avas sonkából és fekete kenyérből állt. Kiegészíté a collatiót egy öblös kulacs, tele jóféle bakattal.

— Ma nem halunk meg éhen, uraim és báróném! — szolt cinikus nevetéssel Koczur.

Azoknál pedig érvényesült a sátoroscigány természete. Az evés-ivás kecsgetetése minden vitára nézve a legalkalmasabb clóture.

Senkit sem kellett kínálni. Ahol ez a bolondos Koczur megjelenik, ott vége van minden komoly értekezésnek. Amilyen természetes komikummal ez elő tudja adni a veszedelmes utazásnak nyaktörő viszontagságait, afölött még az is kénytelen nevetni, akin azok megtörténtek. Azt meg éppen csupa gyönyörűség végighallgatni, hogy miképp svihákoskodta ő ki az útban eső postamestertől azt a magával hozott vacsorát; akihez avégett tért be, hogy az összetörött hintó helyett adasson más fogatot, azt meg vontassa be a postaházhoz.

— Hát a gyermekek hol vannak? — kérdeze egyszer, körültekintve.

— Azok már felmentek a szobáikba — mondá a báróné.

— Vacsorátlanul?

— De kaptak, amennyi elég volt nekik.

— No, már mégis ebből a pogácsából viszek fel nekik.

A postamesterné komámasszony egyenesen a lelkemre kötötte, hogy ezt önekik küldi a jó lélek.

Azzal hat darab pogácsát a tányérjára rakott.

— Hiszen felviheti nekik az inas is.

— Ah persze, hogy megdézsmálja. Úgyis régen nem láttam a kedveskéket.

Nem hagyta magát lebeszélni, megígérte, hogy még visszajön, mert fontos közlendői vannak.

Amint kilépett az ajtón, a mellékszobában találta az inast. Valószínűleg az is az ajtón hallgatózott.

— Vigye fel ezt a gyermekeknek — mondá neki, elvéve két pogácsát a tányérról.

Az inas eltávozott, ő maga ott maradt; s azalatt, amíg a fülét a kulcslyukra tartotta, a két pogácsát csendesen elfogyasztá. Valószínűleg az inasnak is éppen annyi időbe került két pogácsát elkölteni, úgy, hogy végül a gyermekeknek is jutott kettő. Azalatt Koczur ráért megfigyelni, hogy minő irányt vesz a társalgás odabenn az ő eltávozta után.

Alig hangzott el az ajtócsukás a szomszéd teremben, a báróné fölugrott helyéről, s azt mondá Kornélnak:

— Ettől az embertől meg kell önnek szabadulnia.

— Micsoda? — szólt elbámulva a báró, s legalább a borát igyekezett kiinni, amit „ez az ember” kúrált mindannyiok számára.

— El kell őt távolítania magától minden áron — ismétlé a tanácsot Diadém úr is.

— A Koczurt! — lihegé hihetetlenül Kornél.

— Anélkül én nem vagyok képes az ön ügyeit rendbe hozni. Még Rothschild se lenne rá képes. A legzseniálisabb financiernek is csak úgy sikerülhetnek a számításai, ha azokat

ügyetlen kezek össze nem zavarják. Egy ilyen ügyetlenkéz mar-
kol bele mindenütt az én terveimbe, amiket a legfinomabbul
kiszőttem, hogy mindent összekuszáljon. Ez az ember olyan
önre nézve, mint az árnyék, amely mindenütt, előtte is, utána
is jár. Ez az ember maga több pénzébe van önnek, mint más
úrnak a kártya, szép lovak és a szép asszonyok. És ebben a
percben nincs önnek más választása, mint vagy lerázni őt
magáról végképpen, vagy elsüllyedni vele együtt a dágványba.

— Hát hogy érted ezt, kedves Diadém barátom? (Ő te-
gezni szokta a bankárt, amit az ritkán adott vissza; csak ha
nagy társaság hallotta).

— Ugyan kérem, báró úr! Ne magyaráztassa ezt magának.
Hisz ön maga legjobban tudja azt. Mikor valaki egy brutális,
semmihez nem értő, semmi érzékkel nem bíró tuskót megtesz
elválhatlan totumfaciának, az csak legjobban érezheti azt a
kellemetlenséget, amit mindenüvé magával hord. Hát nem
mindennap összevész ön ezzel az emberrel? Nem mennek-e
mindennap egész a verekedésig?

— De mikor ez azt olyan szépen eltűri.

— Mert a háta mögött marja önt meg. Én most határozottan
fölteszem önnek a kérdést: tőlem akar-e megválni vagy
Koczurtól?

— De hisz önök olyan jóbarátok voltak valaha.

— Ejh! Én jó barátságot nem ismerek. Csak érdekeket vagy
szenvédélyeket. Egyik sem szól mellette. Mindenik ellene.
Ennek az embernek el kell önt hagyni!

— De hogyan lehessen az? Hiszen ha mondom neki, hogy
menjen el, nem teszi meg, nagyot nevet s itt marad. Ha első-
köm előle, utánam jön, rám talál. S ha megharagszom, addig
bolondozik, míg megnevettet.

— De ha önnek tökéletesen elfogy a pénze, akkor el fog
öntől maradni.

— Óh, dehogyan marad el. Mindegy ennek, akár gazdaság,
akár nyomorúság, mindenben osztozik velem.

— No, hát én tudom egy igen sikeres és könnyűszerű módját annak, hogyan lehet Koczur barátunkat legalább jó hosszú időre öntől elmarasztalni.

— Én nem bánom, mert engem is sokat bosszant; de csak nekem ne legyen benne részem.

— Önnek csak kontemplatív része lesz benne. Az imént mondtam önnek, hogy micsoda galibát okozott önöknek a látogatása Garibaldinál. Ezt önnek helyre lehet hozni. Kérjen audienciát a miniszternél. Mondjon el neki őszintén mindent.

— Mit mindent? Hisz én nem tudok semmit.

— No, hát éppen azt mondja el, hogy ön nem tud semmit. A Koczur tud mindent.

— De hát mit tud a Koczur?

— Az a kérdés már nem önre tartozik. Azt majd elvégzik mások, akik ehhez értenek. Ön ezáltal rehabilitálja magát egy súlyos gyanú alól, ami önt semmivé teszi; — érdemeket szerez magának az állam körül, amik alapul szolgálhatnak különféle kedvezmények igénybevételére és azonkívül a legolcsóbb úton szabadul meg Koczur barátunktól, aki azután hosszú időre biztosítva lesz arról, hogy senkinek ebben a sűrű világban nem alkalmatlankodhatik. — De — az ajtót hallom nyílni. — Ne beszéljünk erről most többet.

Az előszobaajtón az inas jött vissza, azt Koczur megint kiküldte, hogy menjen, keresse meg valahol a kocszisebben a báró úr pipáját; maga pedig benyitott az étterembe.

— Nos? Megőrültek a gyermekek a pogácsának? — Kérdé Diadém úr.

Koczur valami nevetésformát döcögtetett előre.

— Hogyne! Azt mondták, hogy ez volt életük legboldogabb napja. — Hanem mármost beszéljünk valami okos dologról.

Azzal leült az asztal mellé, s a dolmányzsebéből egy fekete-retket vett elő, s azt elkezdte a csizmaszár mellől kihúzott bicsakkal kereken hámozni.

— Remélem, hogy ezzel nem akar bennünket megkínálni?
— szölk a báróné ijedezve.

— Kár pedig ezt fumigálni. Nálunk a Balaton vidékén úgy híják, hogy magyar ananász.

Azzal négyfelé vágta a meghámozott retket s egy tányérra tette.

— Ebből csak az kap, akinek van a zsebében ötezer forint.

Mind a hárman egyenkint és együttesen visszautasították a szíves megkínálást, először, mivelhogy egyikük sem szerette — az ananászt; másodsor, mivelhogy egyiküknek sem volt a zsebében ötezer forint.

— No, hát akkor nekem marad az egész, mert az én zsebemben van ötezer forint.

Azzal kigombolta a kabátját, kihúzott az oldalzsebéből egy összehajtogatott darab fischlédert, s abból kivágott az asztalra egy csomagot, aminek a keresztkötésére ez volt nyomtatva: 100 darab ötvenforintos.

Mind a hárman egyszerre felugráltak helyeikről. Mind a három arc egyszerre átváltozott. Bűvésznek sem sikerülhetett volna ilyen egy ütésre kicserélni egy egész társaságnak az arcait.

Ezek az egykori gazdag urak, akiknek mindegyike milliókat látott a pusztá tenyerén, magától, fáradság nélkül megteremni, s aki ezeket a milliókat szájának egy ráfújásával el tudta röpíteni a tenyeréről, akik keresztülbotlottak egykor a lábuk alá kerülő kincsekben, akik szerezték a pénzt játszva, s elpazarolták unalomból, ni, hogy fel lettek villanyozva egy ilyen szerény ötezer forintos pénzcsoomag láttára, ami még utoljára nem is bankjegy, hanem csak állampénzjegy.

Az ám: részegeskedés után jön meg az igazi szomj.

Atalanta bárónénak minden ékszere a zálogházban volt már: esztendőös árjegyzéke nőtt fel a mészárosnál, a fűszeresnél, s a cselédei bérét sem fizette; eladott már hintókat, lovakat, sőt még a márványkandallókat is a hajdani dísztermekből, s néha

egy hétig élt a velencei tükör árából, és mikor nagyon megszorult, összevásárolta a selyemkelméket a boltokban — hitelbe, s eladta fele áron a zsebárusoknak. Diadém úrnak pedig minden éjjel azzal kellett elaludni, hogy a holnaputánra esedékes kötelezettségeinek beváltása végett kit szédítsen el a holnapi napon. Neki minden nap rá kell szednie egy embert, azért, hogy a következő napon egy másik előtt becsületes maradjon. Ami pedig a bárót illeti, annak a pénzinsége annyira köztudomású volt, hogy sehová se mehetett látogatóba, mert mindenki eltagadta magát előle, s a leveleit fölbontatlan küldték vissza: tudták, hogy pénzt kér, a váltóit pedig már a „vén asszonyok” sem tudták sehol elserezni. És aztán mind a három folyvást a másik kettőtől várta és követelte, hogy ez fog a számára valami csoda módon új pénzforrást nyitni.

S most egyszerre itt van előttük egy mesés összeg. Ötezer forint! — S ezt az ostoba buksi fejű hozta.

— Micsoda pénz ez, Koczur? — kérdé kapzsiságtól villogó szemekkel Atalanta báróné.

— A mi pénzünk — mondá Koczur, hatalmas fogai alatt harsogtatva a retket.

Valami kellemes nevetés-trió következett e szavakra.

— Kit öltél meg ezért? Te, Koczur! — vigyorintá Kornél báró, olyanforma mozdulatot téve a pénzcsomag felé, mintha el akarná azt kapni. Hanem Koczur, mint a lakmározó orosz-lán, hirtelen rátette arra az első lábát, s mormogott hozzá:

— Elmondom a dolgot. Hát tudtomra esett, hogy Bécsben most a nagy Ringstrassét akarják kiépíteni. A kisajátítás alá kerülő házak közé fog esni az a palota is, amit mi egyszer Bécsben laktunk alatt megvettünk, de aminek az árát kifizetni a terminusra elmulasztottuk, amiből azután a szűrünket kivetették, s a felpénzünket, százezer forintot is szépen elvesztettük. Én akkor nem mulasztottam el az ellenforma szerint protestálni s törvényes igényeinket fönn tartani. Most tehát, amint megtudtam, hogy a palotát kisajátítják, fogtam magam, meg-

írtam a tulajdonosnak, hogy én megindítom az igénypört a palotáért.

Diadém úr közbeszólt:

— Amire az bizonyosan azt felelte, hogy csak tessék, a pört mindenesetre el fogja ön veszíteni.

— Szórol szóra. Nem lehetett semmi fenyegetéssel ráijeszteni. Ekkor aztán más oldalról fordultam neki. A szívéhez beszéltem. Lerajzoltam előtte principálisom szorult helyzetét, hogy már közel van hozzá, hogy az örültek házába csukassa magát, leírtam a báróné kellemetlen állapotát, a gyermekek éheznek, rongyban járnak; előadtam a bankár úr rossz sikereit.

Erre mindhárman egyszerre rásivítottak, mint a sakálok a lakmározó oroszlánra:

— Mit tett ön? Megbolondult, Koczur? Hogy merted ezt tenni?

Az pedig nagy nyugalommal ropogtatta a retket, a tenyere alatt tartott pénzcsomagot lapogatva: „Itt a fácit!”

— De hisz ön ezzel mindannyiunk hitelét, becsületét rongálta tönkre! — hetvenkedék Diadém úr.

— Az én gyermekeimről azt írni, hogy rongyban járnak!

— Meg hogy én az örültek házába kerülök!

— De az én rossz sikereimet publikálni!

Koczur pedig mindezt olybá vette, mint mikor a csínyt tett diákok szidják a társai, míg ő maga meg van felőle győződve, hogy igen jó tréfa volt az, ami tőle kikerült.

— Lirum-lárum az egész — folytatá, a bicska hegyével piszkálva a fogait. — „Kutya ugat, pénz beszél.” Ezt tartja a közmondás. A pénz itt van. Ha tetszik harács, ha tetszik alamizsna, ha tetszik lutrinyeresség. — Ha egyik se tetszik, lehet róla tenni. A méltóságos uraságok írhatnak azonnal a megszivattyúzott háztulajdonosnak, hogy a Koczur méltatlanul rágalmazta őket azzal, hogy nyomorúságosan meg vannak szorulva: nekik nem kell a küldött pénz. Az illető aztán ám lássa, hogy mint tudja azt a Koczurtól visszavasalni.

S ezzel úgy tett, mintha vissza akarná dugni a zsebébe a pénzcsomagot.

Ez nagyon megszeppenté az uraságokat.

— Nono, Koczur, ne légy bolond! — monda Kornél.

— Értsük meg egymást, barátom, — szólt közbe Diadém úr.

— Csak az kellene még! — lamentált a báróné.

— A baj már úgyis megtörtént.

— Azon segíteni nem lehet.

— Azért ne vesszünk össze.

Koczur folyvást nevetett.

— No, hiszen gondoltam, hogy így lesz. A Koczurt elébb mindig jól leszidják, a feje hátuljára ütögetnek, aztán azt mondják, hogy nagyon jól van, s összecsókolgatják. Az egyik pofájára egy pofont, a másikra egy csókot. Ez a rendes konventio. Hát feltrancsírozam ezt a drága vadat, amit lőttem? Caput, alas, pedes!

— Semmi trancsírozás! — kiálta fel Kornél báró. — Az összeg az enyém! Ez az én üzletem volt!

— Engedelmet kérek — ellenkezék Diadém úr —, ez összeget nekem kell *elkönyvelnem*. Én vagyok a birtok teljhatalmú igazgatója és törvényes gondnoka.

— Ne tessék tűzbe jönni, urak — szólt közbe Koczur, a kése és villája hegyével capfenstrájkot verve a tányérja fenekén. — Énrám van ez bízva egészen, mert kegyadomány s én osztom ezt fel tetszésem szerint. — Ennek az alapján kapni fog a bárónő ez összegből ezer forintot, Diadém úr szintén ezeret, három-ezer pedig marad Kornél bárónak.

Erre az indítványra oly zaj keletkezett, amit a gyorsírói feljegyzések így szoktak nevezni: „általános nagy mozgás”. A pártok mindegyike a maga álláspontját vitatta, s a többinek a jogosultságát igyekezett kétségbe vonni. Amellett mind a hárman Koczur ellen fordíták legkeserűbb kifakadásait.

Koczur addig csengetett az előtte levő poháron a kés fokával, amíg csakugyan kierőszakolta a csendet.

— Uraim és úrnőim. Az ellen in thesi semmi kifogásom, hogy önök hajba kapjanak; hanem, hogy in praxi, az én hajamba kapjanak, az ellen exceptivázok. Annálfogva egész világosan felteszem a kérdést. Nekem ezzel a diszpozíciómrá bízott összeggel, ott ahol, be kell számolnom, úgy, ahogy rám lett bízva, és nem másképpen. Ha tehát nekem először is a báróné egy rendesen kiállított nyugtát fog kézbesíteni ezer forintról, melyet a háztartás szükségeinek fedezésére vett fel az összegből; Diadém úr egy másikat szerkeszt ezer forintról a bárói gyermekek illendő neveltetésére; a harmadikban Kornél báró elismeri, hogy háromezer forintot vett át tőlem, a legnyomasztóbb aprólékos becsületbeli tartozások törlesztésére, hát azonnal kész fizető szolgáljukra fognak bennem találni. Addig pedig magamat kegyes gráciájukba ajánlom.

Azzal hirtelen zsebébe dugta a pénzcsomagot, felkelt, elhagyta a szobát, még az ajtót is nyitva hagyta maga után félig, hogy lássák, mennyire igazán eltávozik.

A hátramaradtak nem hogy folytatták volna a veszekedést, sőt nagyon is elcsendesültek, s csak egymás szeme közé tekintettek egy ideig.

Elvégre Atalanta szólalt meg; halk, lenyomott, de indultatos hangon.

— Most már átláthatja ön, hogy *ilyen embert* nem tarthat ön maga körül tovább.

Igaza is volt. Mert pénzt zsarolni magában véve sem tisztességes foglalatosság; de a más számára zsarolni és azt önkényűleg aránytalanul osztani fel, s a részesülést még határozott feltételekhez is kötni: ez már immoralitás!

Koczur ezalatt fölment a második emeleti szokott szobájába, s egész nyugalommal kezdett hozzá a levetkőzéshez. Nem volt szüksége inas segítségére: ő csizmástól szokott lefeküdni. Amire egyébiránt igen elfogadható jó okai voltak, amiket azonnal méltányolni fogunk, mihelyt őket alaposan kifejtve látandjuk.

Amint ledobta magát az ágyra, azonnal elaludt.

Nem telt bele egy kis félóra, hogy nagy csendesen felnyílt a szobájának az ajtaja, s bejött rajta Kornél báró. — Régóta ismerte a cimborája természetét, hogy azt, ha egyszer elalszik, nehéz fölkelteni. Megteszi az azt, hogy a nagy ráncigálásra fölül az ágyba, a szemeit is kinyitja; úgy tesz, mintha hallgatna, hanem aztán megint oldalt veti magát, s alszik tovább; hiába volt minden beszéd.

— Hallod, komám! hej! Én elhoztam a magam nyugtatványát a háromezer forintról... Itt van... A többiek nem akarják a maguk illetményét fölvenni... Mit sem bánom. Hadd duzzogjanak... Csak az enyémet add ide.

Az felcsemelte a szempilláit; nagyot horkantott, s visszahanyatlott a helyére.

— Hát mit papolok én neked tökfilkó? — mondá a báró. — Itt van a bekecsed. Zsebében a borjúbőr. Kiveszem belőle a háromezer forintomat. Ez az enyim. Helyébe teszem a nyugtatványodat. Ez a tied.

Azzal az ágy melletti széken heverő levetett bekecs oldalzsebéből bizalmasan kihúzta a megismertetett borjúbőr pénztakarót.

De mielőtt annak a tartalmával ismeretségbe juthatott volna, az ajtón keresztül két új látogató tört rá: a báróné és Diadém úr. Az is hozta mind a kettő a maga nyugtáját.

— Hohó, barátom! Az nem úgy megy, hogy ön maga zsebelje el az egészet! — kiáltá Diadém.

— Nekünk azt mondja, hogy büszkén fogja elutasítani a megalázó zsarolt pénzt, s ő jön ide legelébb! — panaszolá a báróné.

— Ide azzal a borjúbőrrel.

Azt aztán egyszerre hárman is nyitották, bontották — s aztán nem találtak benne semmit.

Hová tette ez azt a pénzt? Összekutatták az egész szobát, nem volt sehol.

Utoljára sem maradt hátra más kiségtő, mint életre ráncigálni az alvót, aki egy ideig azt sem tudta, hogy melyik világon jár. Kellott hozzá egy negyedóra, amíg külön mind a három látogató bemutatta neki magát, s megértette vele, hogy most nem az „ürgés” csárdában van, s ez itt nem a cifra korcsmárosné, az ott nem a nyúlőrös Iczig, s amaz meg nem a Topa betyár. Hanem amint azt kérdezték tőle, hogy hol az ötezer forint? Akkor egy kicsit birkózni kezdett a társasággal: azt álmodva, hogy rablókkal van dolga. Szerencsére Atalanta, a hajdani atlétanő könnyen el tudott vele bánni, s egypárszor odavágva a falhoz, mégiscsak ébredésre bírta valahogy.

Ekkor kezdett aztán örülni a szerencséjének, hogy ilyen díszes társaságot tisztelhet szegény lakásában.

— Koczur bácsi! — mondá neki becézgetve Atalanta, s megveregeté a hátát. — Elhoztuk a nyugtatványokat, amiket mondott. Tudja?

Úgy, úgy. Tudom, tudom.

— Hát adja ide a pénzt.

— Adom, adom.

— No, hát hol van?

— Mindjárt, mindjárt. Csak a wertheimkaszámba hadd megyek előbb érte.

Azzal leült az ágy szélére, s a csizmáit kezdte lehúzni.

— Mit akar? Csak nem vetkőzik le?

— Dehogyan vetkőzöm! Tudom én, hogy mi az illendőség. Itt van az én wertheimkaszám.

Azzal kihúzta a csizmája fenekére odadugott bankjegycsomagot.

— Ez az igazi wertheimkassza! Innen nem veszhet el a pénz. Régen praktizálok. Mihelyt magyar kormány lesz, pátenst kérek rá.

Hogy azok a bankjegyek Koczur bagaria wertheimpénztárában a heveréstől nem kaptak jázminillatot, az több, mint

valószínű. Azért el lettek azok fogadva. Aki már a megszerzése címéhez hozzá tudta szoktatni a szagérzékét, az a parfümtől ne fintorgassa az orrát. Megosztottak rajta szépen. Azután átadták Koczurnak az elismervényeiket. Amíg a pénz a kezükben nem volt, addig azt mondták neki, hogy „édes Koczur”. Mikor aztán a zsebükben volt a pénz, azt sem mondták neki, hogy „jól aludjék”.

Sőt voltaképpen gondoskodtak róla, hogy alaposan elrontsák az álmát.

Atalanta eltávoztában valamit odasúgott Kornélnak, anire az hátramaradt, amíg a két osztályos atyafi eltávozott a szobából.

Kornél báró odaült Koczur ágyára.

— Ne feküdjék vissza az úr. Valamit akarok mondani az úrnak.

— Kíváncsi vagyok rá.

— Nekünk el kell válnunk.

— „Magna ingenia conveniunt.” A nagy elmék találkoznak. A számból vette ki báró úr a szót. Önnek csakugyan nem lehet okosabbat tenni, mint hogyha elválik a bárónétól.

— Makkfilkó! Nem a bárónéről van szó, hanem az úrról.

— Vagy úgy? Megint itt a „bona horánk” Hallottam én ezt már elégszer.

— Ezúttal utoljára és komolyan mondom.

— Én pedig most is csak azt felelem rá, amit máskor. Tegye le a stipulált összeget, ami elbocsátásomra le van kötve, azonnal itt hagyom.

— Adok önnek róla váltót.

— Süsd meg!

— Engem pedig ne tegezzen az úr!

— Hát hiszen csak nem mondhatom plurális majestativusban azt, hogy „süsd meg”!

— Kikérek minden komázgatást! — Nem kell elfelejteni, hogy itt én vagyok az úr, kend pedig csak cseléd!

Kornélon lehetett észrevenni, hogy erőnek erejével keresi az összeveszésre az ürügyet. Nála egyedül a düh pótolta az erélyt.

— No, hát miért lettem egyszerre olyan kegyvesztett? Talán a bárónénak nem tetszik, hogy elfeledtem neki kezet csókolni. Vagy Diadém úr nem tűrheti, hogy feketeretket eszem az ő szeme láttára.

— Au contraire! Ön áruló az én irányomban, aki az én tudtomon kívül . . .

— Pénzt szerzek, s még a kőből is olajat facsarok.

— Igen, de az Apátváry név tisztaságának rovására. S aztán ezt a pénzt még — megosztja másokkal.

Erre a furcsán összeállított vádra elkezdett Koczur kacagni, a két tenyerével ütögetve a térdeit. Számba sem vette, hogy a nevetése által dühbe jött báró sűrű tenyércsapásokkal látogatja meg a feje búbját, hozzá volt ő már ahhoz szokva.

— Hát te áruló, gazember! — szidalmazá őt a báró, nagyobb nyomatékkal megragadva Koczur torkát a markával; — nem tudtad azt az egész ötezer forintot mind nekem magamnak ideadni?

Koczur csak engedte magát egy ideig fojtogattni, egyik kezét sem emelte fel a védelmére: ez így volt megállapítva közöttük, benne volt a konvencióban; hanem azt a praktikát követte, hogy a dulakodás közben egyszer jót taposott a sarkával a báró úr tyúkszemére, ez pedig annak az Achilles-sarka volt; nagyot ordított rá, levágta magát egy karszékbe, s a fájós lábát a két markába kapva, elkezdett franciául káromkodni és németül imádkozni.

— No, lássa, báró úr, tudja jól, hogy mindig sírás lesz belőle. Hát mármost hallgasson ide rám, hadd beszéljek okosan. Hadd mondok el, hogy honnan kaptam én azt a pénz, s miért kellett nekem azt a bárónéval és Diadémmal megosztanom? — Hát mindenekelőtt én nem kaptam azt a pénzt a bécsi palotatulajdonostól, én nem zsaroltam senkitől.

— Hát miért hazudtad azt? — nyögé Kornél, még mindég a fájós lábát puhogatva az ujjával.

— Majd annak is okát adom. Előbb hadd kezdjem az elején. Talán emlékszik még a báró arra a szép fehér arcú tündérre, azzal a búzakalászszerű hajjal.

— Hogy emlékezem-e rá? Te barom! Hiszen menyasszonyom volt.

— No, mert éppen akkor felejtkezett meg róla legjobban, mikor menyasszonya volt.

— Hát nem te voltál annak is az oka, te gazember?

— Nem én voltam. Becsületemre mondom. — Diadém volt.

— Ha azt vettem volna el, most milyen gazdag ember volnék! Mi lehetett volna belőlem az udvari összeköttetésimnél fogva.

— Mi bizony? Még kancellár is.

— Ezóta vasutat építtettem volna a birtokomon keresztül.

— Így pedig háromszor fordul bele a sárba — a birtokán keresztül. De hát nem veszi azt észre a báró, hogy mindennek a nyomorúságnak, ennek az üldöztetésnek az oka — ez az asszony?

— Azt bolond nélkül is tudom. De már megvan. Megnyertem szerencsésen. Az enyém. Ki nem cserélhetem a másikkal.

— Ki tudja?

— Ki tudja? Te fülesbagoly! Hagyd ezt abba. Nem értesz te ehhez. Mondjad hát, hol kaptad a pénzt? Hogy jutottál hozzá?

— Arról beszélek folyvást. Hát úgy jutottam hozzá, hogy amint tudni méltóztatik, ez az angyali jó teremtés, amióta az a gyászos katasztrófa megesett, folyvást bezárkózva él pozsonyi kastélyában, s senkivel a világon nem érintkezik, azt tartva, hogy ő már halott.

— Tudom, nekem is megküldték a gyászjelentését.

— Csupán egyetlenegy emberrel áll levelezésben: az ügyészével.

— Ez az én nagybátyám, Illavay.
— Bölcsen ki méltóztatott találni.
— Ahhoz is férjhez mehetett volna.
— Csakhogy az nagyon meg van elégedve a maga feleségével.

— Haszontalan ember. Nagy ellenségem.
— Hát ez a haszontalan ember megtette azt a nagy ellenségkedést a báró úr ellenében, hogy tudatta levélben az élő halottal egykori vőlegényének e világon levő állapotjait.

— Rágalmazott előtte! Kihívom párbajra.

— Dehogy rágalmazta. — Csak az igazat írta meg.

— Akkor meg éppen kihívom.

— Hát csak hívja! Az a drága szent azután onnan a túlvilágról megszánta az ellene vétettek szenvedéseit, s küldött azonnal a maga kriptája fenekéről ötezer forintot az én kezemhez, azzal az utasítással, hogy ezzel a báró úr szegycnleni való apró adósságai kifiztessenek, a báróné a mindennapi szükség gondjától megszabadíttassék, s a gyermekek tisztességes nevelésben részesüljenek.

Erre a szóra Kornél báró elérzékenyült, szemébe szökött a könny. Az ellágyulás éppen olyan könnyen ment nála, mint a felfortyanás. Minden indulat síráson végződött nála. Még a kártyavesztéseget is meg tudta siratni, ami pedig gentlemanhoz nem illik.

— Ő küldte volna ezt? — rebegé elszorult torokkal.

— Bizonyára ő és senki más. — Ezért kellett azt nekem megosztanom a báróné, Diadém, mint a gyermekek tutora és a báró között. Ezért kellett külön nyugtatóványt vennem mind a háromtól, hogy illető helyen szent rendeltetése helyére lett szolgáltatva. De hát ezt én a báróné előtt csak nem árulhattam el, ami egyébiránt nekem határozottan meg is volt tiltva.

— Barátom, Koczur, ez egy nagy lélek. Ez egy magasztos szellem.

— Hát hisz én is azt mondom. De még azonkívül azt is megígérte az a szent, hogy ezt az összeget évről-évre az én kezembe fogja megküldeni az említett magasztos célokra.

— Te Koczur! Tehát azt gondolod, hogy sok pénzének kell lenni? (Most már megint egyszerre más irányba csapott át kedélyhangulata. Az jutott eszébe, hogy aki ennyi pénzt el tud ajándékozni, az nem mindennapi tünemény e földön.)

— Meghiszem azt. A pozsonyi takarékpénztárban hever legalább félmilliója. Azonkívül a hírhedett gyémántjai.

— No, mert az öreg úr maga meglehetősen lepadt.

— Le ám. A gróf úr elspekulálta meg elpolitizálta a szép nagy birtokát, velünk együtt. A nagy Montechi és Capuletti harcban kölcsönösen fölfaltuk egymást. Hanem Pálma grófnő, ott a másvilágon, összegyűjtött valami egy milliót, aztán nem költ semmit.

— S te azt hiszed, hogy még most is szeret engem?

— Hm! Csak én kapnék egyszer olyan *szerelemes levelet*, amiben nekem egy szép hölgy száz darab ötvenest vág a fejemhez, majd nem kérdezném én, hogy miképp tetszett ezt érteni?

— Te! Koczur! Nekem egy okos gondolatom támadt. Nekem meg kellene valahogy köszönnöm — ezt. No! Mit szólsz hozzá?

— Várom az okos gondolatot.

— Hát ez nem az?

— Lehet belőle olyanforma. Az a kérdés, hogy hogyan akarja ezt a köszönetet nyélbe sütni.

— Levelet írok neki.

— Nem szokott ám az senki mástól levelet elfogadni, mint az ügyvédétől.

— Hát lediktálom Illavaynak.

— Per telegráf! Nagyon jó lesz. Hát aztán mit nyer vele?

— Hát azt, hogy ő is megtudja, hogy én is még mindig tisztellem őt.

- Arra a halottnak ugyan semmi szüksége nincs?
- Hát mire van szüksége egy halottnak?
- A feltámadásra.
- Hát „kis isten” vagyok én, hogy egy halottat feltámaszthatok?
- Mint „kis isten” ugyan nem sokra menne vele, hanem ha egy „kissé ember” akarna lenni, akkor megcthetné.
- Hogyan?
- Ahogy megtehetette azt, hogy eltemesse. Vegye nőül.
- Bolond vagy te, Koczur.
- Nem én. Láthatja a báró, hogy Pálma grófnő még most is szereti önt.
- Igazán bolond vagy.
- Aztán a legjobb idejében van: harminc s egynéhány esztendő. Nincs is úgy túlizmosodva a termete, mint más valakié.
- De éppen az a más valaki. Hiszen te tökéletes futóbolond vagy.
- Aztán gondolja csak meg! Ha ez megtörténnék, hogy egy szép napon híre futamodnék az Apátváry Soma báró és Temervényi Pálma grófnő között végbement házasságnak, hogy ütné meg egyszerre a guta a jó Ferdinánd grófot. Még a birtoka is ránk szállana; valamit csak megmentenénk belőle, s megszabadulnánk az örök mortifikáló ellenségünktől. Ha pedig kibékülne, az annál jobb volna nekünk, annál rosszabb neki.
- Meg kell, hogy kötöztesselek, édes Koczur! Kényszerzubbonyt adatok rád. Hiszen te dühös bolond vagy. Hát török vagyok én, hogy két feleséget vehessek?
- Dehogy török! Hát hiszen éppen azon kezdtem a beszédemet, hogy váljék el a bárónőtől.
- Hogy lehetne az?
- Lehetne, ha egy kis bátorság volna hozzá.
- Az rágalom! Tudod, hogy én az oroszláznak is neki-megyek.

— Tudom, az „Arany oroszlán”-nak Pozsonyban.

— De te oktondi! A te mendikáns eszeddel nem tudod, hogy a római katolikus házastársakat nem választják el oly módon, hogy azok ismét megházasodjanak, a feleségem pedig kálvinistává nem lesz csak azért, hogy én mást vehessek feleségül, őt meg elvethessem.

— Tudom én azt a mendikáns eszemmel is, hogy a katolikus házastársakat el nem választják, hanem azt megteszik, hogy megsemmisítik a kész házasságot. Vannak „elválasztó akadályok”, amik miatt a megkötött házasság felbomlik.

— Tizennégy esztendő múlva.

— Akármennyi idő múlva.

— Mikor már két nagy gyermek származott belőlc?

— Még akkor is.

— Hát a gyermekek hová lesznek?

— Az anyjuknak maradnak, s viselik az anyjuk családi nevét.

— De hát van ilyen „elválasztó akadály” mi közöttünk?

— Van.

— Micsoda?

— Azt én most nem mondom meg. Ez nekem az utolsó tromfom. Ezt majd csak akkor játszom ki, amikor meg lesz rá érve az idő. Van! Igenis van. Még pedig a kezem között van. S ezt a báróné nagyon jól tudja, vagy legalább sejti. Ezért kész volna elveszteni egy kanál vízben. Ezért nem eszem én a báróné asztalánál soha egyebet, mint amit magam szedek ki a tarsolyomból. Tudom bizonyosan, hogy megégetne. Ezért akarná a báróné minden áron, hogy a báró úr távolítson el engem a házától, hanem hát én nem megyek. Csak mondja meg neki a báró, hogy köszöntetem, nem megyek. Ha nem tetszik neki velm egy földél alatt lakni, tessék neki róla tenni. Igen jó utak vezetnek ki a dominiumból mindenfelé. — A báró úrnak szabad tetszésére van bízva a választás. — Ha az én ta-

nácsomat követi, akkor kezdhet egy új életet, kap egy olyan feleséget, aki önhöz még sírjában is hű maradt, s megszabadul egy olyantól, aki önből mindig csúfot űzött. Újra visszafoglalja azt a helyét a társaságban, amely önt megilleti: rangba, tisztas állásba helyezi magát. Vagyonát rendbe szedi, házának hajdani fényét helyreállítja, hetelcsoitól megszabadul. Idő jártaival még egy boldog családnak is alapítója lesz, amely nevének régi hírét növelni fogja, s lerázza magáról a férges gyümölcsöket, amik szégyent hoznak a családfára. — Ha pedig az ellenkező tanácsot követi a báró, ha az asszony szavára hallgat, hát akkor folytathatja a régi életet, ide ragadhat a piszokba, élhet a házibarátjának a könyöradományából, aki esztelen spekulációival tönkreteszi önt is és magát is. Szurkálthatja magát az asszonya mérges gúnynyilaival, s hordhatja utána az ölebecskéjét. Aztán futhat egyik országból a másikba, kerülve a helyeket, ahol már ismerik. Birkózhat alkalmatlan hitelezőivel, s járhat parapléval a kontózápor között. S aztán gyönyörködhetik nagy reményű sarjadékainak nagyszerű nevelésében, akiket kénytelen lesz kitagadni, ha lesz még miből kitagadni. Tessék választani. Miattam ne fárassza az elméjét a báró úr, — én elmegyek innen, mihelyt idejét látom az elmenetelnek. Nem kell engem ebrúdon kidobatni. Elmegyek úgy, mint a veszett kutya, a háztól: előbb megharapok egypár embert, s akiket megharapok, azok megint a többieket fogják összemarni. Híre lesz annak hetedhét országban. Addig pedig azt tanácsolom minden embernek, hogy ahol egy alvó szelindeket lát, ne hágjon a farkára.

Nagyobb érthetőség kedvéért ledólt Koczur az ágyra, s magára rántotta a bundáját.

A szerencsétlen Opatovszky Kornél csak állt ott, és bámult a semmibe: a saját lelke sivatag pusztájába.

Kisvártatva megszólalt:

— Hát igazán, Pálma grófnő küldte azt a pénzt?

— Ühüm.

— Gondolod, hogy irántam való szeretetből tette? — kérdé újabb szünet után.

— Ühüm.

Egy kis időköz múlva megint:

— És igazán van valami a kezekben, ami az elválásunkat lehetővé teszi?

Már erre a horkolása felelt Koczurnak.

Erre aztán egyszerre nekiszánta magát a báró, s úgy ellódult, mint aki valami végzetes nagy tetre adta rá a fejét.

Hanem amint a Koczur szobája ajtajától a lépcsőn és folyosón át a báróné szobájáig haladt, ezalatt kipárolgott szívéből a hatalmas elhatározás.

Koczur nem aludt: utánalesett az ajtón és az ablakon át. Láta és hallotta, hogy a báró az első emeleti lépcsőn is lehalad: az istállók felé megy. Ott felkölti a postakocsist, aki Koczurt idáig hozta, s éjjelre itt maradt, azt fölbiztatja, fölboravalozza, befogat a postacsézába s éjben-ködben megszökik a saját palotájából.

Olyan nagyon beleillik a jellemébe ez a szökés! Mikor a neje azt követeli tőle, hogy a cimboráját csapja el, s erre igen jó okai vannak, a cimborája viszont azt, hogy a feleségét csapja el, s ennek is igen jó okai vannak erre: s aztán ő mind a kettőnek megígérte, hogy azt megteszi, s aztán neki is igen jó okai vannak arra, hogy azt megígérje, hát akkor a legjobb megoldása a nehéz föladatnak: kereket oldani, s megszökni a két malomkö között.

Koczur nagyot nevetett magában. Erre is készen volt ökelme. Most már fölöltözött egészen. Nem kívánt többet aludni. Pedig még alig volt egy óra hajnal előtt.

— Hadd szaladjon az esze után.

— — — — —
Nem kell ám abból semmit elhinni, amit Koczur beszélt. Ez a második változat sem igaz, annak az ötezer forintnak az eredetéről. Nem tud arról semmit a pozsonyi ház élő

halottja. Nem küldte az azt a hajdani vőlegénye kisegítésére. Ezt a mesét csak az olyan gyermekkel lehet elhitetni, mint Opatovszky Kornél. — De hát honnan jön akkor ez a pénz?

AZ ÜLDÖZÖTT ŐZ

Koczur nem ment aludni, ahogy a teste kívánta volna, hanem felvette a kabátját, s végigtapogatózott a folyosón, amíg rá-
talált arra az ajtóra, amelyiket keresett: azon egyenesen be is
nyitott, minden kocogtatás nélkül.

A szobában még gyertyavilág volt, s az egy szál gyertya
mellett ott dolgozott Arnold a rajztábláján. Az építészeti kép
készen volt, csak az iralhúzásokat, meg néhány elhibázott
vonást kellett még belőle kitörölgetni, kivakargatni, ruggyan-
tával és éles tollkészel.

— Hát te, fiacskám, mit mókherolsz ilyen késő éjszaka?
Csak nem bankót csinálsz tán?

A fiú gyermeki kedélyességgel felelt a késői látogatónak.

— Nézze csak, Koczur bácsi, ráismerne-e erre a házra?

— A biz ucscegéljen a mi palotánk! Minden megvan rajta:
még a címer is a háztetőn.

— Meg akarom lepni vele az apát, azért maradtam fenn,
hogy reggelre készen legyek vele.

— No iszen, majd az apa is meglep téged! — Hát aztán mi
van még hátra belőle?

— Még csak egyet-mást ki kell belőle vakargatni.

— S te jól értesz a kivakargatáshoz? S azután a kivakart
helyébe még más mindenfélét beleigazgatni ugyebár? Héj,
héj, fiacskám, ezzel a talentummal meg sokra lehet vinni az
embernek.

A fiú megütődve tekintte Koczurra, s kiejté a kezéből a
vakaró gyantát.

Koczur odahajolt a fiú válla fölé, s csendesen, suttogva mondá neki:

— Fiacskám! Te a mai szent napon valami nagyon merész tréfába ártottad magadat. Hamis passzust segítettél csinálni egy pusztázó betyárnak.

— Micsoda?

— A biz Isten, a Bogár Jancsi volt, akit hét vármegye kerget egyesült erővel. S te annak igazgattál ki egy ferde útlevelet simára.

— Ki mondja azt?

— Persze, te azt gondolod, hogy senki sem látta; — pedig hát elég, hogy a csárdás ott lábatlankodott. Az ilyen parasztnak clól-hátul szeme van. Akkor is rád vigyáz, amikor hátat fordít. A bizony kileste szépen, hogy te egy pohár borért meg egy roszprádlíért egy követ fújtál a futó betyárral. Első dolga azután az volt a parasztnak, hogy följelentette az édesanyádnak, hogy micsoda tréfába ártottad magadat. A báróné meg természetesen azonnal sietett ezt az édesapáddal közölni.

— Hát hiba volt az, amit tettem?

— Óh sancta simplicitas! Látszik, hogy nem laktál a kollégiumban. Nem tudod, hogy mit tesz az: schédát falsifikálni. Dehogy hiba! Virtus ez! Olyan vitézi cselekedet, amiért az állam két esztendőőtől ötig való ingyen ellátásban részesíti a halandót.

— Ugyan ne tréfáljon, Koczur bácsi!

— Tréfál a kánya! Magam fülével hallottam, amint papád idehívatta a csárdást s rá akarta bírni, hogy hallgassa el az egész dolgot. A csivasz paraszt azt allegálta, hogy ötezer forintért megállja a titok, azon alul nem hallgat. Ha a báró nem adja meg neki, elmegy a főispánhoz, az majd kapva kap rajta. Héj, az öreg Temetvényi gróf milyen örömben lesz, ha a kezébe kaphatja ezt a fegyvert, amivel az ellenségének a szívébe döfhet egyenesen. Pörbe foghatja, becsukathatja az Opatovszky család egyetlen majorescóját. Semmi árvíz le nem mossa többet a família címeréről ezt a foltot.

A fiú reszketve állt föl a helyéről, arca elsápadt, ajkai szótlánul rebegtek.

— Az apádnak pedig éppen most nincsenek meg azok a gyöngé ötezer forintjai, amikkel a trónörököse immunitását megvásárolja. Dühös volt a báró rettenetesen. Alig bírtam visszatartani, hogy a puskával ide ne jöjjön, s rögtön föbe ne löjje nevének illetén meggyalázóját. Utoljára aztán valami nagyot gondolt. Azt mondta, hogy úgy fog tenni, mint a spártaiak, meg Brutus, meg nem tudom még kicsoda, úgy tetszik, hogy Foscari, velencei dózsé, aki a vétségben talált fiát saját maga szolgáltatatta át a törvényszéknek. Azt mondta, hogy inkább maga előzi meg a parasztot: elmegy a főispánhoz, s feljelenti a dolgot. Így legalább meg lesz mentve a családi név ősbecsülete. Az elfajult fiút aztán nem bánja, csukják be valami javítóintézetbe, ami fiatal gonosztevők számára van felállítva. Rögtön be is fogatott a postakocsissal, aki engem idelhozott fele útról, s éjnek éjszakáján bevitette magát a székvárosba. Hallhattad a kocsizörgést: ebben a minutában ment el.

Mindez olyan valószínűnek volt kifundálva. Hogy is tudhattott volna erről valamit Koczur valami más úton? Ki mondhatta volna el neki ezt az esetet, holott ő akkor útban volt, s egy árokba dőlt, összetört hintó összetákolásán kívül egyébre gondja nem is lehetett: azóta pedig a házon kívül sem volt.

— Én Istenem! — rebegé Arnold. — Hát olyan nagy bűnt követtem volna én el? Én nem tudom. Hiszen én nem gondoltam semmire.

Ekkor aztán Koczur egészen más arcot öltött; a vállára csapott Arnoldnak.

— Ne félj semmit, fiacskám: Ember vagy a talpadon! Semmi hibát se követtél el. Ellenkezőleg! Nagyon hasznos dolgot cselekedtél. Szedd össze magadat! Magad sem tudod, hogy milyen derék fiú vagy. Én mondom azt! Ne félj semmit, míg engem látsz! Az az útlevel, amit te csináltál, különb nemesi leveled lesz neked, mint az öregapád kutyabőrei. Tudd

meg, hogy az az ember, akinek a számára azt készítetted, nem valami futóbetyár, hanem a mi igaz ügyünknek a hőse.

— A mi igaz ügyünknek? — kérdé elbámulva Arnold.

— No, azt te még nem érted. — Majd megérted, ha nagyobbra nősz. — Most az az ember, akinek azt az útlevelet kiigazítottad, ezzel átkelhet a határon, s behozhatja a behozandókat.

— Mik azok?

— Majd megtudod fiacskám: hamarább megtudod — mint gondolnád. Majd megtudod te nemsokára azt is, hogy ki az a Koczur. Ne félj semmit. Csak hagyd magadat elfogatni; csak hadd vigyenek vasra verve az önkény poroszloí. Ott leszünk mi az útban és kiszabadítunk. Akkor aztán majd megtudod, hogy kik vagyunk. — A mi nevünk légió! Ott vagyunk mindenütt elrejtőzve. Csak egy füttyentés ezzel a síppal, s minden gunyhóból, minden barlangból: a föld alul, mint a raj, tódulunk elé. A temetvényi várrom a mi főhadiszállásunk. Minden üldözött ott talál menedéket. Onnan indulnak meg a dicső napok Hah! Lesz még szőlő, lágy kenyér! — De hát te még ezt mind nem érted. No, hát csak ne búsulj fiam semmit! Akikkel szövetségre léptél, azok nem hagynak elveszni. Légy készen mindenre! Én is ilyen fiatal koromban kezdtem magamat feláldozni a közügyért: azóta is mindig annak áldozom fel.

Azzal végigtapogatva a fiú izmos vállait, karjait, mint aki egészen meg van valakivel elégedve, nagy biztatások közt hagyta őt magára.

A gyermek meg volt rémülve. — Mindaz, amit Koczur beszélt neki, olyan nagyon hasonlított az igazsághoz. A semmire nem gondoló gyermeki lélek most egyszerre arra a tudatra ébredt fel, hogy ő egy olyan bűnt követett el, amit az ország törvényei a legsúlyosabb büntetéssel torolnak meg. S ez a bűn helyrehozhatatlan, és ebből egy egész láncolata fog következni az egymást szülő rémtetteknek. Ki tudja minő,

ki tudja, hol végződő merényletek támadnak ennek nyomain? A neveiket sem képes még azoknak kitalálni; sejtelve sincs felőle, hogy mi célból, mi okból tervezik azokat? Kik vannak beleavatva? Hová igyekeznek vele? Csak azt mondja neki az egész testét és lelkét elálló titkos borzadály, hogy mindennek ő lesz az oka.

Nem volt kihez forduljon tanácsért.

Csak egyet érzett: azt, hogy neki most futnia kell. Hová? Azt nem tudta. Csak innen el.

Nem lehetett semmi kétsége. Amivel vádolják, azt csakugyan megtette. Akkor nem tudta, hogy mit tesz; de most már fel van világosítva róla. Azt, hogy ő egy megrögzött, börtönbe, javítóházba becsukni való gonosztevő, mindennap volt módja hallani és mindenkitől. A gyermeki csínytevések, amik nélkül egy nap sem múlt el, neki mint főbenjáró bűnök voltak beszámítva. Maga is azt gondolta, hogy annak már így kell lenni. S akitől legtöbbször hallotta, hogy ő olyan elvetemedett gonosztevő, akinek előbb-utóbb az akasztófán kell végezni, az volt a bárópapa maga. Arnold, mióta az eszét tudja, nem tanult egyebet, mint hazudni, csalni, kárt tenni. — Azt is mindig hallotta, hogy a szomszéd gróf, a főispán milyen esküdt ellensége az ő egész családjának. A húgával gyakran tanakodott rajta, hogy kellene annak egyszer felgyújtani az erdejét? Emlékezett rá, hogy ez a főispán rendelte azt el, hogy az ő és testvére gondnokául egy idegen ember legyen kinevezve: egy ember, akit ő ki nem állhatott hideg, szarkasztikus modoráért, ami gyermekekre nézve olyan lehangoló, s akinek a gondnoksága mellett jobb nevelést ugyan nem kapott, mint eddig, de sokkal rosszabb dolga volt, mint Koczur felügyelete alatt, aki elnézett neki mindent, s elhordta magával mindenféle bohó kalandjaira. Miért akarná őt megcsalni az a Koczur? Mi érdeke volna benne? Miért akarná őt ilyen nagyon megrémíteni? Miért keresné fel őt késő éjszaka, ha nem volna a veszély valódi, ami őt fenyegeti? — Becsukatni a rabok

közé, akik Illaván pokrócot szőnek. Egész életén viselni a hamisító nevet a homlokán! Pedig kitelik az apjától, hogy őt földadja. S a főispán nem fog irgalmat ismerni. — Hátha még nagyobb veszedelem is lesz ebből, amihez ő segédkezett nyújtott. Valami országos zendülés, aminőről a cselédek meséltek neki, hogy volt már egyszer, az ő születése előtt alig egypár esztendővel. — Most már arra is emlékezett, hogy néha, mikor az erdőkön kóborolva meglátott a közeli ormokon felmagasló Temetvényi várromok közt estenkint valami tüzet kigyuladni, a kíséző vadász azt mondta a kérdezősködésre, hogy ott bizonyosan gerillák tanyáznak. Kezdett most már némi sejtelmébe támadni, hogy mik azok a gerillák. A Koczur, ha jól felborozott, elejtegetett néha olyanformát, hogy „Hej, mikor mi a báróval hajdanában gerillák voltunk!” Fantáziája kiegészíté azután a fogalmat ez ismeretlen lényről. — Olyanformát is hallott egyszer egy dühbejött embertől (alighanem az anyjától), hogy az apáknak minden bolondsága elragad a fiakra is. Rögeszméje volt, hogyha az apja gerilla volt valamikor, akkor neki is bele kell jutni ebbe az állapotba menthetlenül. S mert nagyon rettegett tőle, még jobban szédült föléje. — Senkije sem volt, akinél oltalmat keressen.

Csak a kis bűntárs, a nővér, az szerette valamiképpen. Olyanforma volt az a szeretet, mint két korhely cimboráé, akiket összeköt az együtt elkövetett csínytevések közös titka.

Ennek nem mondhatja el a baját, mert ennek nem lesz rá más válasza, mint hogy szökjenek el a háztól együtt.

Egy levélkét írt neki, s ezt az asztalán hagyta, hozzá címezve. Ennyi volt benne: „Nekem futnom kell innen, megyek a világba. Isten hozzád.”

A rajzolóasztaláról levágta azt a képet, s összehajtogatva a zsebébe tette. Maga sem tudta, hogy minek viszi el. Talán csak azért, mert ez igazán jogos tulajdona volt; maga készítette.

Nem volt több egy öltözőruhájánál (a többit rég értékesí-

tették a házalók), nem kellett neki nagy batyut összerakni. A rajzolószerei elfértek az oldalszékeiben. — Jó szerencse, hogy a Koczur által felküldött pogácsát az este nem költötte el, az most jó lesz útravalónak. Meddig? Egy ötlete támadt s azt mondta: elég lesz *oddig*! S ezt az ötletet valóban az őrangyal sugallta a lelkébe.

— Van egy ember a világon, akit *ennél a háznál* mindenki szid, rágalmaz, káromol. Apa, anya, házibarát, cseléd, mind gyűlölködve beszél róla. Annak, aki *ettől a háztól* menekül, annál az embernél bizonyosan jó menedékre kell találni. Akit azok mind gyűlölnék, akik őt úzik, hajtják, az lesz az az ember, akinek őt bizonyosan be kell fogadni. Úgy hívják, hogy Illavay Ferenc.

Amint az éji őr elkürtölte az „éjfél után óra kettő”-t, Arnold csendesesen kilopózott a szobájából, s elhagyta búcsúzatlanul az apai kastélyt, nekiindulva az ismeretlen világnak.

— — — — —
— — — — —
Az uraságok későn szoktak kelni. Koczur pedig azt még diákkorában megszokta. Csak a diák meg a gróf tudja, hogy mi az igazi uraság.

Atalanta báróné, mikor az öltözőszobájából kijött, a reggelizés felterítő inasnak azt mondá, hogy nem kell hat császtét tenni az asztalra, csak ötöt. Az inas szokva volt már az ilyen rendeletekhez. Valaki a családból nem kap reggelit. Ez többnyire Arnold úrfit szokta érni.

Ezúttal azonban a báróné más valakire gondolt. Az éjjel lefekvés előtt ő is jól hallotta az eltávozó úticséza gördülését. S miután férjét azzal az utasítással hagyta meg, hogy Koczurt azonnal küldje el magától, semmi kétsége sem volt afelől, hogy az eltávozó az alkalmatlan cimborá volt. Ezúttal csakugyan törésre került a dolog.

Annál nagyobb lehetett azután a bámulata, amidőn az inast elküldte, hogy hívja meg az uraságokat a reggelizéshez, s a leg-

első, aki betoppant az étterembe, éppen a szeretetre méltó Koczur volt.

— Ah! Ön kelt föl leghamarább, kedves Koczur?

— Én éheztem meg leghamarább, kedves báróné.

— Tessék helyet foglalni, itt a kávé; a többi urak is mindjárt jönnek.

— Csókolom kegyes kezeit. Tetszik már tudni, hogy én sohasem élek ezzel az indiai babbal: én csak maradok a régi patriarkális szokásom mellett.

S azzal félretolva az asztal végére tett csészét, kirakta a zsebéből a paprikás szalonnát meg a pálinkás butykoszt.

— Ez az én kávé! —

Ezalatt belépett Diadém úr is, s az is jó reggelt kívánt Koczurnak. Az inas ellenben azzal a hírral tért vissza, hogy a báró urat nem találja schol.

— Jaj, barátom, azt ne is kéresse — mondá neki Koczur, aki már akkor (nem várva senki másra) letlepedék a maga helyére, s erősen megsózta-paprikázta a leszelt szalonnáját. — Elutazott a báró úr még az éjjel.

— Hová? — kérdé elbámulva a báróné.

— Hát hová máshová? Vissza Pozsonyba — regresszírozni magát.

S azzal, hogy még nevetősebb legyen az ábrázata, tele-tömte a pofáját szalonnával, kenyérrel, kedélyesen himbálva a lábait.

A báróné szikrákat szórt a szeméből feléje.

— Ez megint ennek az embernek a műve volt! — monda franciául Diadémnek.

Koczur egy szót sem tudott franciául, hanem azért megértette ő azt. A hangból kitalálta, hogy mit beszélnek.

— Bizony én nem vagyok annak az oka, méltóságos aszszonyom. Méltóztatik kegyesen tudni, hogy a báróné maga kívánta, hogy a báró hagyjon el engemet magától; ő tehát maga elutazott; engemet pedig itt hagyott a háznál.

A báróné úgy tett, mint aki nem is hallotta ezt az inzultust. — Hol vannak a gyermekek? — kérde az inashoz fordulva. Az vállvonogatva mutatott az ajtóra.

Azon már egyszer bedugta volt a fejét Czenczi, de aztán megint visszahúzódott, rövid idő múlva ismét előkerült, bátyjának a felbontott levélkéjével a kezében. Azt egyenesen oda-vitte az anyjához. A báróné átfutotta a rövid tartalmat, s aztán átnyújtá a levelet Diadém úrnak. Az is elolvasta, s vállat vont rá. Koczurnak nem adták oda; az nem is olvasta el; de azért legjobban tudta, hogy mi van a levélben.

— Kristóf! — mondá a báróné az inasnak — még egy csészét félre kell tenni az asztalról.

S azzal a társaság többi része számára háziasszonyi politeszszel töltögeté a mokkát, s meríté a tejszínt a csészékbe.

Csak Czenczi baronesznek hullottak nagy könnycseppei is a kávé közé.

— Kristóf! — parancsolá Atalanta — Czenczi baronesznek vigye át a reggelijét a saját szobájába.

(Micsoda illetlenség az: egy tizenkét esztendő nagy leánynak könnyeket hullatni, mikor társaságban van!)

De Czenczi baronesz még annyira vitte az illem elleni kihágást, hogy egész zokogó szóval interpellálta meg a mamáját.

— Hát nem fogsz utánaküldeni Arnoldnak?

— Az nem az ön gondja! Majd hazajön, ha megéhezik. Czenczi durcásan fordított egyet a vállán.

— Akkor majd utána megyek én s fölkeresem.

S indult.

— Czenczi! — szólt ekkor édeskésen az anyja. — Jer ide hozzám.

Aztán mikor ott volt mellette, azt súgta neki a fülébe:

— Ma délelőtt itt lesz a szabó, mértéket vétetek neked egy szép „pepita” ruhára.

— De „schottisch” volanokkal? — jegyzé meg Czenczi baronesz.

— Természetesen.

Czenczi baronesz aztán nem hullatott több könnyet, s nem szökött el Arnoldot fölkeresni.

Amint Diadém úr elköltötte a kávéját, fölkel, s odaült Koczur elé. A báróné még vajas kenyeret evett. Koczur pedig rakta befelé a paprikás szalonnát, kenyérhajon elmetélve.

— Koczur barátom, én meg vagyok felőle győződve, hogy ön jól tudja, hová lett a báró?

— Arnold báró?

— Patvart! Törődöm is én Arnold báró diákkalandjaival. Kornél báróról beszélek. Hová mehetett el ilyen rögtön?

— Ideám sincs róla. Ha kérdeztem volna tőle, nem mondta volna meg, s ha megmondta volna, bizonyosan másfelé ment volna.

— Itt pedig okvetlenül szükség van a jelenlétére, hisz éppen azért adtunk egymásnak ide találkozt. Igen fontos ügyeket kellene együtt elvégeznünk.

— Fontos ügyek! — szólt Koczur, s ezt a szót valami olyan bántó, fitymáló tréfás arcfintorral kísérte, hogy érthette belőle minden ember, mi véleménye van neki a fontos ügyekről.

— Azt akarom vele mondani — magyarázá Diadém úr —, hogy vannak bizonyos végelintézésre váró ügyek, amiket nem lehet befejezni — az ő aláírása nélkül.

— Sőt az ő pecsétnyomó gyűrűje nélkül, mert maga az ő aláírása még igen kétséges szentesítése egy okiratnak. Minden esztendőben megváltoztatja az aláírását, s ha egy levelet ír, annak az egy oldalán annyiféle kalligrafiája van, mintha minden sornál egy megint másik diák csinált volna *probatio colamit*. Az egyik sor betűi hátradőltek, a másiké előre, a harmadiké hegyes és hosszú vonalokból állnak, a negyediké elterülnek. Kezdi légyfejekkel, végzi verébfejekkel. Nekem mindig azt hozta fel igazolásul, hogy azért ír ilyen furcsán, mert van neki egy gézengúz rossz fia, aki a boltosoknál megrendeléseket

tesz az ő nevében, az írását utánozva; hanem én tudom legjobban, hogy ezelőtt is mindig így szokott írni, mikor még Atalanta méltóság nem tette őt boldog apává.

— Mindent meglehet öntől tudni, kedves Koczur, csak azt az egyet nem, amit az ember éppen tudni óhajt. Tehát nem szólt önnek Kornél báró afelől, hogy mi viszi el olyan rögtön innen, megérkezése után alig néhány órával?

— Hogy mi vitte el innen olyan hamar? Azt ő nekem nem mondta, hanem azért én tudom. Először a meleg, aztán a hideg. Melege volt attól a háromezer forinttól, amit a zsebében érzett, és fázott attól a gondolattól, hogy holnap ebből mindenféle alkalmatlankodó szadduceusoknak majd hogy szét kell sokat osztogatni. Az már neki nyavalyája, hogy szabónak, csizmadiának, boltosnak, mosónénak adása szeret maradni, ameddig lehet. Hát ez vitte el, semmi más. Ellenben azt is megmondhatom, hogy mi fogja visszahozni. Hát mihelyt az a pénz elfogy: (az pedig a pozsonyi „Arany Oroszlán”-nál tovább nem tart) azonnal itthon lesz megint. Ne tessék aggódni; holnapután itthon fogjuk öméltóságát tisztelhetni. Én azonban most megyek a fiút keresni, hogy hová lett, mi csípte meg.

Azzal becsattantotta a szegedi bicskáját, s a szalonnás tíz ujját beletörülve a bekecse báránybőr bélésébe, azt mondá búcsú fejében a bárónénak, hogy „kisztihand”. S meg is tette, amit mondott.

A menekülő gyermek vágott magának az útfélen egy botot az útra. Ez volt az egyedüli apai jussa az ősi huszonkétezer holdas erdőből. A kést, amivel azt levágta, belchajtá a legmélyebb árokba. Ez is egyik segédeszköze és bűnjele volt az elkövetett gonosztettnek; annak a díjában adták ezt neki.

Nem volt más vezetője, mint az a csillag, ami ott szokott lemenni, ahol az a két hegy összeér, amelyiknek a völgyében lakik valahol az a valaki, akivel őt kisgyermek kora óta foly-

vást ijesztgették: „Ha rossz leszesz, majd eljön az Illavay és megesz”, később megint: „Ha nem akarsz tanulni, majd elvisz az Illavay, s aztán majd eldeklinál”. — Legtöbbször hallotta azt, hogy ha hazudsz, az Illavaynak adunk, s az tüzes vasakkal sütögeti annak a nyelvét, aki hazudik!” Hol vannak hát azok a tüzes vasak?

Jó gyalogló volt; teste olyan, mint az acél: ez anyai örökség volt, ilyenformán megtörtént rajta, hogy azon a híres országúton utolérte azt a bricskát, amin apja egyórával korábban elutazott. Ebben azonban az előfogatnak is volt érdeme. A két kifáradt dikehenc különben sem szokta magát megerőltetni; az út pedig nyaktörő volt, a kocsisnak vigyázni kellett a barazdolásnál, hogy még egynehányszor ki ne tálalja a sár közepébe a földesurat. Egy helyen mégis belekeveredtek a kátyúba. Az istráng összeszakadt.

Arnold messziről megismerte az apjának a hangját azokról a szép retorikai frázisokról, amikkel egy sárban rekedt utas szokta eláldogadni sorba azt, aki ezt az utat teremtette, ezt a sarat teremtette, meg ezeket a lovakat teremtette. Ő aztán jó messze lekerült az útról, hogy az apjával össze ne kerüljön. Nekivágott az erdőnek, mint valami menekülő tolvaj, s követte a patak mentén a gyalogösvényt. Tudta, hogy annak valahol majd csak ki kell lyukadni. A rém, ami egész lelkét terhelte, oly nagy volt, hogy nem jutott eszébe semmi más félelem.

Valahol az erdők mélyén tüzet látott lobogni, amit az éjszakai csalódásban óriásoknak látszó férfialakok álltak körül. „Ezek bizonyosan azok a gerillák” — gondoló magában, s minthogy az ösvény egyenesen arra vezetett, azt is elhagyta, s aztán nekivágott a meredek hegyoldalnak egyenesen, út nélkül tövisen, ciheren keresztül.

Virradni is kezdett, mire a hegyhátra fölért.

Onnan aztán amint széttékinthet, nem látott maga előtt mást, mint erdőt. — Hanem e rengeteg közepéből magasan emelked-

tek ki a temetvényi vár romjai. Onnan egyenes ösvény vezet le abba a völgybe, ahol Illavay birtoka van. Kerülnie kellett a járt utat s elbújnia minden szemközt jövő elől, hogy meg ne fogják, vissza ne vigyék. Reggeltől napestig kódorgott erdő-kön, mezőkön keresztül; ahol elfáradt, ott lefeküdt, a mohos gyep igen jó ágy; ebédet is talált „a nap”-nál: tavasszal a bibicek fészkelnek a morotva között, s azoknak a tojása uraknak való csemege; a homokos garádokban pedig talált elég turbolyagyökeret, ami igen jóízű; az Isten őrizte, hogy ugyanannyi fiatal bürköt nem evett meg helyette, ami nagyon hasonlít amahhoz. Estére aztán szerencsésen bevergődött abba a faluba, aminek a nevét sem tudta, csak annyit hallott felőle, hogy abban minden ház tarkára van festve, s mindjárt a falu végén Temetvény felől áll egy oszloptornácós ház, az az ő nagybátyjáié.

Jó is volt rá nézve, hogy este sötéttel érkezett meg, nagyon megnézték volna különben: ágrólszakadt külsejével mindenki garaboncs diáknak tartotta volna; ruhái megtépvve, arca, kezei összekarcolva a tövistől, térdein, könyökein a hegymászás látható haváriái, fénymázos cipőinek orra a talpától elválva; méltó staffage egy büntudattal üldözött, kóborló suhanc rossz lelkiismeretű arcához.

Mikor odaért a ház ajtajához, elébb félénken benézett az udvarra: nincs-e ott valami cseléd vagy harapós kutya. Kutya nem volt az udvaron. Falusi ügyvéd komondort nem tart, — a kliensek végett, csak vadászkutyát; az pedig odabent alszik a kanapén. Egy szolgáló volt kinn a folyosón, az ludat tömött, meg kellett várnia, míg elvégzi. Csak aztán, hogy az bement a konyhába, volt ideje hirtelen besurranni az utcaajtóból addig a legközelebbi szobaajtóig, ami fölé nagy betűkkel van fölírva, hogy ez az IRODA. Azon benyitott a fiú minden kocogtatás nélkül. — Jó helyen járt. A tágas szobában ott ült az íróasztalnál egy széles vállú férfi, akinek a boglyas haja, torzonborz szakálla erősen szürke volt már,

széles homloka ráncokba szedve: ernyővel letakart olajlámpánál dolgozott egy csomó szétbontott pörirat között.

— No! Ki az? Mit akar? — kérdé az ajtónyitásra föltekintve. Aztán mikor meglátta a belépő alakot, azt mondá: „Ahán” — s a zsebébe nyúlt.

Ennek az alaknak a megpillantásánál s ennél a zsebbe nyúló mozdulatnál az az ötlet nyilallt Arnold fejébe, hogy eltagadja magát, s azt mondja, hogy „ein armer Reisender”, s odatartsa a alapját az alamizsna elé — s aztán odább menjen, folytatni azt a mesterséget. Hiszen szép az, aki érti.

Hanem aztán csak eszébe jutott, hogy mit fogadott föl magában. Nem *akar* hazudni többet. Itt az első kísérlet. — Hátha az igazat mondás is kifizeti magát. — Felemelte a fejét, s közelebb lépett egészen bátran.

— Én vagyok Opatovszky Arnold, édes urambátyám.

S csakugyan jó hatása volt az igazság kimondásának. A trágális férfi egyszerre felugrott az asztaltól, s silénusi ábrázatját engedve nyájas mosolygásra torzulni, odament a belépő elé, s atyafiságosan megölelte, megcsókolta.

— Szervusz kis öcsém! Hát mi jó hozott ide?

— Szöktem — felelt röviden Arnold.

— Azt kezdem látni. Honnan jössz?

— Hazulról.

— Hogyan?

— Gyalog.

— Mégpedig a hegyeken keresztül, ahogy veszem észre. Ettél-e valamit?

— Ettem az úton.

— Hol és mifélet?

— Mindenfélét, amit hazulról hoztam magammal.

— De az én házamnál az ám az első regula, hogy igazat kell mondani.

— Minden igazat meg kell mondani?

— Igen bizony. No, hát mi volt az a mindenféle?

— Egy pogácsát hoztam hazulról, s találtam az úton bibicotjást meg turbolyát.

— Akkor ülj le ide a pamlagra, megyek siettetni a vacsorát.

Arnoldnak alig volt ideje körülnézni a prókátorosan szigorú szobában, amint ismét visszatért a szürke fejű.

— No, hát mondsza, édes kis öcsém, miért szöktél el hazulról?

— Mert üldöznek.

— S miért jöttél ide hozzám?

— Azért, hogy megvédelmezzenek.

— Megállj csak! Honnan gondolod te azt, hogy én a te nagybátyád vagyok, holott engemet sohasem láttál életedben? Hátha én éppen a szolgabíró vagyok, akihez veszedelmedre jöttél, s csak vendég vagyok ennél a háznál?

No, most mit feleljen rá? Megakadt a gondolatja.

— No, felelj hát! De igazat mondj.

— Nem tudok.

— Nem tudsz? Hát mit tusz?

— Csak hazudni tudok. — Az pedig itt nem szabad.

— Nem bizony. Itt ki kell mondani az igazat, ha még olyan rossz is. Próbáld meg. No — segítsek benne? Beszéltek otthon felőlem egyszer-másszor, ugyebár? — Azt mondták, hogy olyan rút vagyok, mint az ördög?

A fiúnak majd a szájpadlásán ragadt a nyelve, mégis rákényszeríté, hogy kimondja:

— Igenis.

A szürke fej csendesen nevetett rá.

— S aztán te éppen olyan rútnak találtál, mint amilyennek az otthoniak leírtak?

— Igenis.

A szürke fő most már hangos hahotára fakadt.

— No látod, milyen jól sikerül az igaz kimondás, csak így folytasd.

S megrázta kedélyesen a fiú kezét.

— S aztán hogy jöttél arra a gondolatra, hogy mikor hazulról megszököl, éppen engemet keress föl?

A fiút felbátorítá az első kísérlet sikere. Valami eddig ismeretlen gyönyörűséget kezdett érezni abban, hogy az ember kimondja a valót. Ekkoráig még sohase próbálta. Meg is járta volna vele, ott ahol más népek laknak.

— Elmondom igazán. Akiről nekem odahaza mindig és mindenki azt beszélte, hogy milyen rossz ember, és minekünk milyen nagy ellenségünk, mikor el kellett szöknöm az otthon levőktől, arra gondoltam, hogy ide kell nekem szegődnöm, itt jó helyen leszek.

— Van benne logika. „Aki az ellenségemnek ellensége, az nekem jó barátom”. Mármost hát mondd meg, hogy miért kellett neked onnan hazulról elszöknöd?

A fiú fejét vakarta és gondolkozni látszott.

— Nos! Arnold öcsém, csak nem azon töröd tán a fejedet, hogy nekem valami hazugságot mondj?

— Megvallom, hogy azon is törtem a fejemet — felelt a gyermek. — Mert már hozzá vagyok szokva. Úgy vagyok, hogy ha akarok, sem tudok valamit úgy elmondani, ahogy igazán megtörtént.

— Ezt a túlságos eleven fantázia okozza.

— Nem tudom. Mi mind így teszünk. Az egész úton idáig jövet mind abban főtt a fejem, hogy micsoda mesét gondoljak ki, amit urambátyámnak elmondjak, de nem merek velük előállni.

— Hát akkor mondj igazat.

— Hiszen azt is megtehetem. Elmondhatom felét, háromnegyed részét annak, ami igaz, s nem lesz benne hazugság.

— Az egészet kell elmondanod.

— Elmondhatok annyit, hogy urambátyám azt fogja rá mondani „no, ha ez mind igaz, akkor teljes okod volt ott-

hagyni az apai házat”, s a földolgot még akkor is elhallgathatom.

— De hát kezd a földolgon!

A gyermek az ajkát harapdálta kínjában.

— De mikor az az én hibám! Az én igen nagy hibám. Valóságos bűn! — hebegé s könnybe lábadt a két szeme.

— Annyival inkább. Sokkal könnyebb az embernek magára vallani be a hibát, mint azt másokra hárítani.

— Nem hibát, de bűnt követtem el, amiért törvénytörésnek fognak üldözni.

— Akkor éppen el kell mondanod a legkisebb részletekig mindent, hogy megtudjam, mi tanácsot adjak a védelmedre?

— Tehát ön meg fog engem védelmezni?

— Ez kötelességem, mint ügyvédnek is, mint rokonodnak is.

— De ha nagyon hatalmas ember volna, aki üldöz.

— Az ellenében is.

— Hátha — hátha a tulajdon édesapám volna az?

— Az már nehéz helyzet volna ugyan; de nem tenne semmit lehetetlenné.

— Óh, én úgy szégyelem azt elmondani!

— Amit nem szégyenlettel megtenni?

— Akkor nem tudtam, hogy az olyan rossz. Nem gondoltam semmit. Azt hittem, hogy semmivel sem teszek rosszabbat, mint mikor az apám írását utánozva, a fűszerárusnál nyalánkságokat rendeltem meg, vagy mikor a tanító lajstromából azt, hogy „nagyon rossz” kivakarom, s azt írom be, hogy „dicséretes”. Mikor kisül, jól megvernek; nem kapok ebédet, s azzal vége.

— Tehát valami hamisítást követtél el?

— Bevallom.

— Mit hamisítottál?

— Egy útlevelet.

— Kinek a számára?

— Egy bujdosó szegénylegény számára, akiről aztán meg-

tudtam, hogy valamikor rabló volt, most pedig valami országos veszedelem főcinkosa.

— Hogyan kerültél ezzel össze?

No most! Itt már nehéz megállni az embernek, hogy valami mesét ki ne gondoljon, ami az igazságot valamerre megkerüli.

— Nézz a szemembe, kis öcsém; egyenesen a szemembe nézz, aztán felelj.

Arnold úgy érzi, hogy ennek az embernek a szemeibe nézni annyi, mint foglyává lenni. Ezek a szemek kihíjják az emberből a lelket. — Nekierősíté a szívét.

— Meg hagytam magam vesztegetni tőle.

— Hogyan?

— Éhes voltam, s ő behítt a csárdába, s adott ennem és innom.

Illavaynak a szemei szikrákat hánytak erre a szóra.

— Haragszik ön rám?

— Dehogy terád! — monda a nagybátya, olyan hangon, melynek kitörését erővel tompította el. — Folytasd tovább.

— Mindenféle bolondságot elkövettem már ezen a napon, hogy valakit rászedjek; megtréfáltam zsidót, komédiást: ha meggondolom, az is mind cudarság volt.

— Egyedül követted el mindazt?

— Én csak magamra vallok.

— Jól van.

— Azt gondoltam én, hogy ez is csak egy bohó kaland, amin majd nagyot nevetünk. Azt is hittem, hogy nem tudja meg senki; hiszen senki sem néz oda. Azonban a csaplár, aki a bort hordta fel, fél szemmel odavigyázott s megtudta, hogy mit csinálok. — Ma éjjel azután, éjfél után, mikor még fenn voltam. . .

— Miért voltál fenn éjfél után?

— Dolgoztam valami munkán.

— Te! Dolgoztál?

— Ne gondolja, urambátyám, hogy most egyszerre megint

elkezdek hazudni. Megtudtam, hogy az apám hazaérkezik az éjjel. Azt fogadtam neki, hogy lerajzolom a kastélyunkat. A munka félbemaradt, nem gondoltam rá. Most aztán sietni akartam vele, hogy reggelre elkészüljön. Elhiheti, amit mondok. Itt van a zsebemben. Elhoztam, hogy legalább a képe maradjon meg nálam a háznak, amit sohasem látok többet.

Arnold odanyújtotta nagybátyjának a rajzot.

— Ej! Ezt te egészen magad készítetted?

— Tanultam rajzolni, mikor még rajzmestert is tartottak számomra.

— Hiszen te még sokra viheted ezen az úton. Lehetne belőled építész.

— Hiszi ön? S abból meg lehet élni?

— De úri módon. Csakhogy sokat kell tanulni meg dolgozni.

— Óh, arra én kész volnék! Tanulni, dolgozni; megszolgálni valamit. Az olyan jó lehet! Mikor az embernek valami munkájára azt mondják, hogy „nagyon jól van”; mikor az ember valami pénzt kap, amit megérdemelt.

Itt nagyot sóhajtott a fiú.

— Hanem hát ez mind hiába. Belőlem nem lesz már semmi. Mikor már csaknem készen voltam a munkával, benyit hozzám késő éjjel — egy régi jó barátja a családunknak.

— Kicsoda?

— Nem mondom meg a nevét. Nem keverek bele mást is a bajomba.

— Ez is jól van.

— Azért jött oda hozzám, hogy elmondja, milyen veszedelem vár rám. A csárdás, aki meglátta, hogy a szegénylegény útlevelét kiigazítottam, elment az apámhoz, s ötezer forintot kért tőle azért, hogy azt a bűnt, amit én elkövettem, titokban tartsa. Ha meg nem kapja, elmegy a főispánhoz és fölád. S a főispán a mi családunknak halálos ellensége.

— Úgy van.

— Az apám nem adott a csárdásnak ötezer forintot a titok-

tartásért, hanem ahelyett azt tette, hogy késő éjjel befogatott, s hogy a feladót megelőzze, maga ment el a főispánhoz, feljelenteni a bűnömet. És ez nagy bűn volt, nemde?

— Valóban az volt.

— Büntetése öt esztendei fogság.

— Fiatalkorod ugyan enyhítő körülmény.

— Mennyiben enyhítő?

— Annyiban, hogy súlyos börtön helyett javítóintézetet szab meg a törvény.

— De mégis fogság? Mégis gyalázat?

A nagybátya nem felelt rá semmit.

A gyermek lecsüggeszté a fejét.

— Az apám úgyis mindig azzal fenyegetett, hogy javítóintézetbe ád, valahányszor megérkezett valahonnan; bűjnom kellett előtte, zsvány, gonosztevő volt nála a nevem mindig. Elhiszem, hogy kegyetlenül fog velem bánni. Aztán még többet is megtudtam attól a jó barátunktól. Hogy ezzel az én hamisított útlevellemel mármost az a veszedelmes cimbora nagy országháborító dolgokat fog elkövetni. Tűzbe, lángba fog borulni az ország.

— Igazán, azt mondta az a jó barát? Honnan tudja ő ezt?

— Azt ne kérdezze ön tőlem, az másnak a titka. Az én bánatom az, hogy mindennek én leszek az oka, az előmozdítója, a megindítója! Mi fog mindebből következni? Istenem! Milyen iszonyatok lesznek ebből?

— Végiggondoltál ezen?

— Nem tudom, hogy gondoltam-e vagy álmodtam, mikor egy vadkörtefa alatt elnyomott az álom. Magam is ott voltam azok között, akik sötét éjjel indulnak el a munkára, lesbe állnak az árok szélén, s megállítják a postaszekeret, s elrabolják a leveleket. Aztán összegyűlnek elhagyott várromok föld alatti üregeiben, s tanácsot tartanak, hogy jövő éjjel kit támadjanak meg. Nekem is velük kell mennem. Bekormozott képpel késő este berontani a házakba. Ha valaki rám ismer, azt

megölni. Ha elárulnak, az egész falut fölégetni. Kergetőzni erdőkön, morotvákon keresztül, s ha körülfognak, egy golyót röpíteni az agyamba. Én Istenem, milyen álom volt ez! De azután ébren is tovább folytattam, mintha jobban ki akarnám szőni-fonni az egész tervet. Mit csinálnék, ha benne volnék? Milyen rémtetteket tudnék elkövetni? Hogy lennék olyan híres emberré, akinek a nevétől minden ember keresztet vet magára, s azt mondja: „Isten őrizz meg tőle!” Álmodtam-e, gondoltam-e mindezt összevissza? Alig tudom. Csak azt tudom hogy félttem saját magamtól, amíg a sötét erdő betakart.

— Hát aztán nem féltél saját magadtól, mikor az erdőből kijutottál?

— Akkor megint egészen más érzés fogott el. Mikor megláttam a völgyön keresztül megnyílni azt a szép nagy világot, az aranyos távot, valami olyan nagy kín fogta el a szívemet, hogy sírnom kellett bele. Ha rám találnak, rám vallanak, elítélnék, be leszek csukva egy vastag falú börtönbe! Hosszú esztendőig elveszik tőlem ezt az egész szép világot. Gyötörni, kínozni fognak. Elveszik tőlem a rajzolóeszközömet, amiket szeretek, s kényszerítenek olyan munkára, amit utálok. Egyformává tesznek más száz meg száz gonosztevővel. Óh, erre gondolni is rettenetes.

— Bizony az.

— S aztán még tovább gondolkoztam rajta. S mi lesz belőlem aztán, ha egyszer kiszabadulok? Meg leszek bélyegezve örökre. Senki sem fog velem szóba állni, aki a becsületére ad valamit. Akármihhez akarjak kezdeni, mindenünnen azzal fognak elutasítani: „Be voltál zárva, el voltál ítélve!” Ha valahol, messze földön, idegen emberek között, megtelepedem, tisztességes állást, életmódot szerzek, mindennap rettegnem kell miatta, hogy valaki utánam jön, aki ismer, s rám kiált: „Gonosztevő voltál, megölted a börtönt!”, s megint futni kell odább. Valahányszor rám ösmernek, más nevet kell felvennem, egy országgal odább futnom. És aztán ha veszett

nevemet költötték, ha kikiáltottak csalónak, ha ném szabad becsületes embernek lennem, azzá kell lenni, aminek híresztelték, tévelyegni, csalva, szédelegve a széles világban, arcul köpve, kirugdálva a rettenetes emberi társaságtól, mely soha ki nem engesztelődik az egyszer megbélyegzett iránt! Óh, mondja ön: nem ez a sors vár-e reám, ha elítélnék?

— Valóban ez.

— S nem hiszi ön, hogy valamiképpen ki lehetne rimánkodni azoktól, akik így fenyegetnek, hogy kegyelmezzenek meg? Tán a csárdást, aki látta bűnömet, hogy ne tanúskodjék? vagy az apámat, hogy ne jelentsen fel? vagy a főispánt, hogy ne fogasson be?

— A csárdást talán meg lehet vásárolni pénzzel, hogy hallgasson el; a főispánra nagy nehezen lehetne hatni valakinek, de hogy Opatovszky Kornél báró mit fog tenni a fiával, ha megharagszik rá, azt emberi elme ki nem számíthatja.

— S nincs mentség a számomra a törvényben?

— A törvény csak szigort ismer.

— Hát ha önt kérném, rimánkodva, hogy védelmezzen a bírám előtt, hogy mentsenek fel?

— Megtennék mindent, ami észtől és szívtől kitelik, de a bírák feladata nem a kegyelemosztás. Azok a tényekből ítélnék. A védőügyvéd ékesen szólása, az enyhítő körülmények egész csoportozata nem eszközöl ki mást, mint a büntetés mértékének leszállítását.

— Az pedig énnekem azután mindegy, hogy egy napig van-e a homlokomra rásütve a bélyeg, vagy öt esztendeig.

— Úgy van.

E lesújtó szónál a gyermek elhallgatott, s egészen magába szállva, évődött valami gondolaton, amit az a figyelő férfi az arcáról olvasott le előre.

Egyszer aztán fölemelte a fejét. Arca kiderült.

— Hát jól van. Édes urambátyám. Ha ön nem hiszi, hogy ezért a vétségemért ki lehet menteni, akkor ne is védelmezzen.

Nem fogok önnek sokáig terhére lenni. Holnap reggel odább megyek szépen.

— Hová? Világot csinálni?

— Nem. Majd én tudom, hogy mit teszek. — Csak arra kérem önt, hogy holnap délután, ha ráér, sétáljon el majd a temetvényi várrom erkélye alá.

— Azt akarod ezzel mondani, hogy felmegy a várrom legmagasabb tornyára, s onnan veded le magadat?

— Hogy mit teszek? Azt nem beszélem ki. — Hanem, hogy magamat egész életemre meggyaláztatni nem engedem: azt fogadom az Istenemre.

— Hogyan? Te fiú! Neked volna szíved meghalni a gyaláztattól eliszonyodva?

— Azt majd megtudja ön! — felelt a fiú dacosan.

E szókra odadobbant eléje Illavay, s megragadva két herkulesi kezével a gyermek karjait, megrázta őt erőszakosan, s ijesztő arcával rámeredve förmedt reá mélyen dörgő szóval.

— No, hát halj meg, ha van bátorságod hozzá! Ha megérezted, hogy többet ér az életnél a becsület. Igen! Meg kell halni ennek a hitvány, rossz alaknak, aminek nincs egy íze, ami meg ne volna romolva. El kell temetve lenni, porrá kell válni minden porcikádnak, amit ez az átkozott Stibor-vér megmérgezett. Csaló! Hamisító! Világ szemetje, te! Rázd le magadról ezt a befertőzött testet — hadd tépem ki a lelkedet belőle, s átadom egy másik embernek, aki még nincs a világon. — Halva vagy már! — Most jer: tanulj meg újjászületni.

Azzal odalódította őt az íróasztalához, s annak a fiókját kirántva, elővett belőle egy iratot, s odatartá eléje.

— Ismered ezt? Itt a hamisított útleveled. — Vedd magadhoz. S tartsd meg örök emlékül.

A gyermek maga elé kapott a két kezével. Az indulatroham elvette a szavát: akadozó hangon, mely zokogását fullasztá el, kiálta valami érthetetlen szót, s aztán, amint megkapta kezével azt az iratot, elkezdett görcsösen kacagni, s azzal ájultan

rogyott össze. Nem volt emberi hatalom, ami az összefacsarintott öklét szét bírta volna nyitni, amivel azt az iratot a melléhez szorítá.

Mikor ismét fölnyitá a szemeit, ágyban találta magát. Két angyalarc hajolt föléje. Egy idősebb nő s egy gyermeklány arca. Egy anya és egy testvér. Az ágy lábánál pedig ott könyökölt az a haragos tekintetében annyi jóságot rejtegető alak. Az meg olyan volt a szürke hajával, hosszú szakállával, mint az öreg Isten (a képeken ahogy festve van).

— Meghaltam? — kérdezé a fölocsudó.

— Meg bizony — dörmögé a szürke szakállú.

— S ez itt a másvilág?

— Az bizony. — De minthogy a másvilágon is szoktak enni, hozzátok gyorsan azt a levest. Az éhségtől ájult el szegény fiú.

Az a kisleány rögtön ott termett a készen tartott csésze levessel.

Annyi idő s lehetett ez is, mint Czenczi. Csakhogy egészen másforma volt az.

Arnold mohón nyelte a levest. Ilyen levest csak a paradicsomban isznak bizonyly.

De még amellet sem felejtette el keblét megtapogatni, hogy nincs-e ott az az útleví. Hogy ne lett volna? Ott volt az inge alá dugva. Hisz ez az ő útlevele abba a másvilágba.

— Jó volt, Arnoldka? — kérdé mosolyogva az a kisleány.
— Hogy érzed magad?

Erre aztán Arnold mondott egy olyan ragyogó szép szónoklatot, hogy az szebb volt mindannál, amit valaha költők versbe szedtek. Csakhogy azt már egy megint másik világban mondta el, az álmok országában. Amint a levest megitta, rögtön elaludt. De a keze még álmában is őrizte azt a féltett útlevelet ott a mellén.

— — — — —
Ugyan, hogy jutott ez az útleví olyan hamar Illavay kezébe?

EGY PÁRBESZÉD, AMINEK AZ ELEJÉT NEM HALLOTTUK

— Nos! Hát mit szólsz a tervünkhöz, kedves cimborám?
Ezt kérde az elmondottak után Gorombolyi postamester,
az ő régi jó kenyeres pajtásától, Illavay Ferenctől, egy doboz
verpeléti mellett ülve.

— Azt, hogy „sohase lesz ebből gálickó”

— — — — —
Hanem hát hogy mik voltak azok az elmondottak? Ezt
kérdézi legalábbis a tisztelt olvasó.

Hát hiszen azt is meg lehet *érinteni*, s aztán „sapienti pauca”
Hanem elébb küldjük ki a szobából a gyerekeket, mert ez
nem nekik való tudomány. Nézzétek csak, milyen szép szí-
várvány van odakinn az égen!

Tehátlan.

— 1863-ban éltünk.

— Aztán — „csordultig volt a pohár”.

— Az volt a kor jelszava, hogy „mi várhatunk”, csak hogy
az a „mi” nem mi voltunk, hanem másvalaki.

— Ellenben „fekete pontok voltak a láthatáron”.

— Volt egy nótánk, ami ezen kezdődött, hogy „szennyess
az én ingem!” — Végződött pedig azon, hogy „Éljen Gari-
baldi”.

— A caprerai hős pedig azt mondta, hogy „mi közöm
nekem a ti szennyess ingetekhez, az enyim veres”.

— Hát hisz éppen azt a veres inget szeretnők látni.

— Hja, de az nem megy, hacsak nem hívják. Arra pedig
nem elég a nóta. Arra az én bal fülem nem hall.

— Hát hogyan tiszteljük?

— Avec des coups de fusil! (Ez meg franciául van, s magyarul annyit jelent, hogy „szereztek ócska vasat”.)

— Hja bizony „ócska vasat”, olyan ócska vasat, amilyen már tizennégy esztendő óta nem volt a kezünkben.

— Menjen az úr, ne tréfáljon! — kiált föl erre a tisztelt olvasó. — Majd bizony ilyen tizenhárom próbás mamelukoknak jutott volna valaha ilyesmi az eszébe! Poétázás az egész!

Hát hiszen tudtam előre, hogy nem hiszik el.

Azonban mégis úgy volt a dolog, hogy Gorombolyi, a hajdankori hadvezető, arról beszélgetett Illavayval, a mesevilágbóli kormánybiztossal, hogy ha lehetne szerezni ilyen ócska vasat, mi történnék vele.

A heves fejű egykori hős haragosan pattant föl kortársának erre a szkeptikus észrevételére.

— Ha nem ismernék, azt mondanám, hogy gyáva lettél.

— Abban is lehet valami. Tizennégy év nagy idő. Mindenikünk vénebb lett annyival. Hanyatlottunk testi, lelki erőben. A tagjaink sem szolgálnak bennünket úgy, ahogy hajdan: barometrum lett a lábunk, s karlsbadi vizet iszunk éhomra. Reményeink röptét letörte a sok nehéz csalódás; nem hiszünk már magunkban sem, hát még másban. A lelkesedés lángja helyett a számítás flegmája adja a temperamentumunkat. — Ez is mind cölönk. — De hát még ezektől talán mind meg tudnék szabadulni, s talán egy nagy merész *cselekedetért* el tudnám felejtetni, hogy otthon nőm, gyermekem van. Hanem hát — nem a végétől fázom és ennek a te projektumodnak, hanem az elejétől. Ez a terv már a kezdeténél fog megbukni.

— Miért hiszed azt?

— Azért, mert ismerem a fajtámat. Ez, ha föllekesztik népszerű, szeretett nagy emberei, s aztán kiállhat sorakozva hadi rendbe, bizony mondom, hogy úgy tud küzdeni, vér-

zeni, meghalni azért az eszméért, amiért lángra gyulladt, ahogy a világnak bármely más nemzete. Hanem, hogy ez hidegre eltett eszmékért lesbe állva, orgyilokkal a kezében, várjon a bokorban, az utcaszegleten az arra jövő ellenfelére, azt nem fogja megtenni soha. Nem tud itt titkot tartani senki. Amit ma megsűgysz valakinek, azt holnapután már nótára téve éneklük az utcán. Nem kell minálunk titkos policia, mert itt minden ember fennhangon gondolkozik. Nemesemberek vagyunk: akivel össze akarunk veszni, megizenjük neki az időt és helyet, s rábízzuk a fegyverválasztást.

— Nagyon csalatkozol. Nekem semmi közöm nincsen a pesti Szózat-éneklőkkel. Én nem támaszkodom az „arany fiatalságra”.

— Hát akkor ugyan kire?

— Azokra az emberekre, akik éppen ilyen feladatokhoz valók. Akik éppen nem ijednek vissza semmitől, akik mindent képesek kockáztatni.

— Tán csak nem akarod az illavai foglyok kitörését választani kiindulási katasztrófának.

— Az is meglehet. Hat—hétszáz olyan desperátus fickó csodadolgokat tudna elkövetni egy ócska vassal a kezében. Jusson eszedve a „démonlégió”, amit I. Napóleon az olasz gonosztevők tájtékjából szedett össze; soha jobb katonái nem voltak.

— Úgy látszik, erre gondoltál a „Kolokát Péter”-nél.

— Igenis, erre. Hát mit akarsz? Azt gondolod, hogy az ilyen feladathoz a pannonhalmi bencések közül válogatják a legénységet?

— Én úgy tudom, hogy 49-ben a pannonhalmi bencések igen jól verekedtek az egész hadjárat alatt, míg Rózsa Sándor betyárjai soha az ellenséges tulkok és birkák vérén kívül mást az egész háborúban ki nem ontottak. Ahhoz, hogy valaki egy nagy eszméért feláldozza magát, erkölcsi erő kell: a futó-betyárokból nemzeti hős nem lesz soha.

— Hát ez az egy ember csak egy eszköz. Nagyobb dolog nincs rábízva, mint aminőnek meg tud felelni. Hírhedt csempész volt gyermekkorá óta, minden hegyszakadékot ismer a Tátrában s minden berket az Alföldön. Az ő dolga behozni a behozandókat, s elrejtteni biztos helyre; amíg szükség lesz rájuk.

— S ki hozza el neki azokat odáig?

— Arra is igen jó emberem van. Egészen ilyen dologra termett.

— Szabad megtudnom, ki az?

— Nincs titkom előtted: Koczur.

— Micsoda? Ez a nagyszájú Háry János, aki soha a saját emlékezetére igazat nem mondott, akinek annyira második természetévé lett a hazudás, hogy a halálbüntetés félelme alatt sem volna képes egy megtörtént dolgot háromszor egymás után úgy elmondani, hogy az mind a három teljesen különböző ne legyen egymástól és a valóságtól. Aki amellet olyan gyáva, hogy a csendőr tollbokrétájának a lengésétől megfutamodik, s cserbenhágy mindent, ami rá van bízva; — amellet hűtelen, perfid, lelkiismeretlen jellem, senkinek sem híve és senkinek sem ellensége. Aki képes lesz, ha kelepcebe kerül, azért, hogy a saját bőrét megmentse, tízezer becsületes hazafit feláldozni.

— Tudom én azt mind jól! De hát az ilyen emberekre van most éppen szükség. Nem telik az ki a nemzeti kaszinóból, ne gondold. Hanem azért majd onnan is telik ki valami. Az embernek ilyen dolognál kockáztatni kell. Koczur, az igaz, hogy hitvány jellem. De arra, amire használni akarom, mintha csak mondva teremtetnék volna. Hiszen éppen az a virtus, hogy tudjon valaki ex tripode úgy hazudni, hogy senki az igazat meg ne tudja tőle soha. Azután van neki egy másik előnye, ami igen becsessé teszi előttünk. Ez a te hozzáragadt unokaöcséd: a báró. Az folyvást utazik szerteszét a világban, senki sem gyanúsítja azzal, hogy valami okos célja volna az utazásának. Járja a bolondját. Ma Németországban van, holnap

Törökországban, holnapután Olaszországban. Fölkeres minden híres, nevezetes embert, s azokat még híresebbé teszi azokkal a hallatlan ostoba ötletekkel, amiket a velük történt interjúkhoz csatol. Ő az európai rossz calembourok hőse. Senki sem gyanakodik rá, nem kísérik rendőri felügyelettel; tudják, hogy bolond, s hogy mindent kifecseg, ami közte és valami nagy ember között elmondott. A csörgősipkája védi a bolondot. S ennek a háta mögött jár mindenütt az én Koczuram.

— A kilátás egyre szebb lesz — mondá Illavay. — Először egy szökött rab, azután egy poltron, most meg egy lunatikus. Gyönyörű törzskart állítottál össze magadnak.

— Az első vízbeugráshoz ilyen kell. Kár azonban fitymálni az embereket. Jön még több is. Koczurral és Opatovszkyval nyertünk egyúttal egy olyan pivot-t, amire senki sem gyanakodik. Ugyan ki tenné fel, hogy azok az „ócska vas”-sal terhelt ládák, amik Diadém úr címe alatt érkeznek az apátvári kastélyba, valósággal nem rozsdás pléhtömegeket tartalmaznak, amikből Diadém úr a híres acélgyárában Bessemer-acélt szándékozik készíteni.

— De hátha azt maga Diadém úr is meg fogja tudni?

— Már tudja is!

— Mikor tudta meg? — kiálta fel Illavay, s felugrott a székről.

— Ma éjjel.

— Akkor legfőbb ideje, hogy vedd a botodat, tarisznyádat s szökjél, amerre még nyitva az út.

— Hahaha! — kacagott Gorombolyi. — Csak nem kell olyan idegesnek lenni. Diadém is meg van nyerve az ügynek, meg Atalanta is. Minden zárnak van kulcsa. A bécsi kormány megtagadta tőlük a kölcsönt az országútjuk helyreállítására. Diadém úr minden egyéb vállalataiban a legerősebb ellenszenvvel találkozik odafenn. Így készülnek a malecontentusok. A bankár, a bárónéjával együtt, kegyetlenül meg van szorulva. Ide tekints. Látod ezt a két nyugtatványt? Az egyiket

Diadém írta, a másikat a báróné: „Köszönettel” felvették az ezer forintot Koczurtól.

— Ezt a pénzt tetődled kapta Koczur?

— Hát természetesen.

(Mármost hát mégiscsak megtudtuk valósággal, hogy miféle pénz volt az, amit Koczur kiosztogatott. S miért kellett neki azok a nyugták, mind a három osztályos atyafitól?)

— Tehát mármost még hozzájárul a kompániához: egy szédelgő agioteur, meg egy örök pénzzavarban levő kalandornő — mondá Illavay.

— Bankár és báróné — igazítá helyre szarkazmussal Gorombolyi.

— Én annak ismerem őket, aminek mondtam.

— Ha félted a nyakadat, ugorj el innen, hazáig vissza se nézz.

— Nem féltem én az én nyakamat, hanem a te erszényedet.

— Az meg én nem értem.

— Hát majd én megmagyarázom. Hogy mi lesz ennek a vállalatnak a kimenetele? Azt én neked előre megmondom. Hát először is a mi híveink odafenn Pesten addig éneklük úton-útfélen azt, hogy „majd hoz Pista puskát”, hogy egyszer csak a rendőrség minden embert hűvösre tesz, akinek csak azzal a Pistával valamiféle ismeretsége van. Akkor aztán a te ócska vasad mind ott reked valahol fele útban. Akkor aztán Koczur ide fog jönni hozzád, minden héten kétszer, s ijedt pofával tudósít, hogy az ócska vasak elrejtésére pénz kell: de nagyon sok; mert a titoktartás drága. Te aztán, csak hogy el ne árulják a titkot, sok jó hazafit bajba ne keverj, leszesz örök adófizető rabszolgája Koczurnak, meg az egész Opatovszky, Diadém és Atalanta-féle rablóbandának, s megvásárlod az ócska vasadat olyan áron, hogy ugyanannyit nyomó aranyat vehetnél rajta.

Gorombolyi csak mosolygott.

— Van ám esze a magyarnak! Ne hidd, hogy hiába jártuk ki a nyolc iskolát. Engem az én embereim nem vihetnek bele a hínárba, mert én ülök az ő nyakukon, nem ők az enyimen.

— Ki nem találom a nehéz fejemmel, hogy lehet ez?

— Elhiszem azt! Nem is szokás az én gondolatjaimat csak úgy a két szemöldököm közül leolvasni. Hát az eddig elsorolt társasághoz, amiben te olyan nagyon delectáltad magadat, hogy komplét legyen, még egy rekrutát asszentáltunk. Ez igazán rekruta. — Azt tudod a mesékből, hogy mikor valami kincset akarunk felvenni, amelyiken rajta ül a sárkány, ahhoz okvetlen szűz kézre van szükség. De éppen itt a bökkenő, mert olyan szüzet nehéz találni, aki nem fél az ördög-től.

— És te találtál?

— Mintha csak megrendelték volna. Egy zseniális fickó, aki még a tavalyi ruhájából arasznyira kinő, hanem azért már olyan perversus gézengúz, amilyent csak valaha kurren-táltatott a vármegye. Olyan vakmerő, hogy nekimegy a nálánál egy fejjel magasabb parasztleányeknek, s leveri őket: amit maga kap a verkedésben, azt fel sem veszi. Nem fél ez se Istentől, se embertől, s amellet úgy tud hazudni, mint egy próféta. Lopni még csak az apjától, anyjától meg azoknak a jóbarátjaitól tanult, hanem otthon aztán nincs is előtte biztonságban semmi eladható tárgy, ami a falhoz hozzá nincs szegezve. Lángeszű kölyök! Kicsalja a zsidónak a szemét, s a parasztot lefőzi. Tud ez már minden tudományt, amit nem kellene neki tudni, ellenben a dolognak, meg a könyvnek nagy „komája”. És amellet tökéletes ártatlan kedély, aki az istentelenségeket csak azért követi el, mert missziója van hozzá. Kitör belőle a talentum ösztöne, mint Ovidból a poesis. — Talán rá is ismersz a leírásból?

— Ismerem — szól Illavay nagyot sóhajtva.

— E biz a te kedves unokaöcsédnek hozzá méltó, ultimus surculus masculussa.

— És hát mire akarsz te ezzel boldogulni?

— Mindenre. Tudom én azt jól, hogy ez a fickó előbb-utóbb akasztófán végzi a dolgát. No, hát én díszessé akarom

neki tenni az odáig való pályáját. Érje el azt egy dicső ügynek a szolgálatában. Zsivány lesz belőle, az bizonyos. — Sobri Jóska második kiadásban. Kivált, ha egyszer az apjának a dominiumát elárverezik: az pedig nemsoká itt lesz. Hát legalább szerezzen magának becsületes titulust hozzá. Most kezdetnek mindjárt (ez pedig még nem az én munkám volt, ez a fátum dolga, a görög tragédiák intéző keze) egy hatalmas lépéssel határozta meg az ifjú hős pályafutását. Az én futóbetyáromnak, a Kolokátnak útlevéltre volt szüksége. Az öcsém volt olyan jólelkű, hogy hamisított neki egyet.

— Mennykőt is! — kiálta fel Illavay. — Ez több mint tréfa.

— Több bizony. Ha kisül rá, becsípi. S ahogy mi a főispánt ismerjük, ennek semmi nagyobb örömet nem fog szerezni a világon, mintha ő egyszer egy Opatovszkyt megvendégelhet kedvére a porkoláb ciberelevéséből.

— De hisz ez kegyetlenség!

— Az biz ez. Hanem hát ezt a derék fickó még egészen saját ösztönéből tette, mondhatni ártatlan kézzel: azt sem tudta, mit csinál. A hivatás tört ki belőle. Fog ez mármost majd mindent hamisítani, amire esetleg szükség lesz a vállalatunknál; mert pompásan tudja a mások írását utánozni.

— Nem! Ezt én meg fogom akadályozni — szólt Illavay felindultan.

— Te? Hát mi közöd neked ehhez?

— Rokonom.

— Hát mi dolgod van neked a famíliád bolondságával? Nem kaptál még elég keserű leckét azért, hogy az ő dolgaikba beavatkoztál?

— Tehát nem azért, mert rokonom, hanem azért, mert gyermek. Ha idegen volna a gyermek, akit sohasem láttam, nem engedném a jégre lépni, amiről tudom, hogy beszakad alatta. Megkapnám a kezét, visszarántanám. Ez egy férfi kötelessége egy gyermek iránt.

— No, csak ne vesztegesd itt a nemes pátoszt! Tudod, hogy

én nem veszem be. Hát aztán hogyan hiszed te ezt megakadályozhatni?

— Odamegyek egyenesen az Opatovszky-házhoz.

— Te! Ahhoz a házhoz, ahol Atalanta a háziasszony, s Diadém a háziúr!

— Semmi közöm sincs hozzájuk, én a fiút fogom felkeresni.

— Dejszen keresheted már azt; — a fickó ma éjjel megszőkött szépen hazulról.

— Hogy tudod?

— Ezelőtt egy órával volt itt Koczur, az beszélte.

— Ő talán az okát is tudja, mi szöktette meg a fiút?

— Persze hogy tudja. Ő még tegnap este, mikor a bolond báró tengelytörött kocsiját idevonszoltatta hozzám, találkozott az erdőn Kolokáttal. A betyár elmondta neki az útlevélhamisítás történetét. Erre azután Koczur azt fundálta ki, hogy az Arnold gyereket késő éjjel felköltötte s agyonijesztgette azzal, hogy kitudódott az elkövetett hamisítás, az apja is megtudta, s most az maga akarja őt feladni a főispánnak. Tudod, hogy születése napjától kezdve gyűlölte ezt a fiút. Az elhitte a mesét, s még jó sötéttel kerekelt oldott.

— De hát mi terve volt ezzel Koczurnak?

— Hát az, hogy a fickó abban a hitben, hogy üldözik s jönnek utána a láncsal, okvetlenül a Kolokát cimborái közé menekül; azok azután majd jól megvédelmézik — és megmutatják neki az igaz utat.

— S te ezt helyesled?

— Ejnye, de furcsa kérdés! Hát ahol a saját fejemet nem sájnálom kockára tenni, ott ezét a rossz kölyökét sajnáljam! Hétygyermekes apákkal fújom együtt a követ, azoknak szabad földönfutókká lenni, csak ennek a bőre drága?

— Azok tudják, hogy mit és miért tesznek.

— Ez is majd megtudja! — Nemhogy megköszönnéd, hogy egy ilyen földrozsdának tisztességes pályát nyitok. A kocka a hatossal is fordulhat felül. Az öcsédből

még hírhedett hős lehet. Minden adomány megvan nála hozzá. Valamikor még büszke fogsz rá lenni, s szerencsésnek érzed magadat, ha a kengyelvasát tarthatod. Még „diktátor”-nak fogják egykor nevezni, mint Langieviczet. Az is csak ilyen kicsinyben kezdte.

Illavay vállat vont rá.

— No, mármost kezded-e érteni, amit mondtam, hogy nem Opatovszkyék ülnek az én nyakamon, hanem én ülök az övékén! Ha hínárba akarnak vinni, az ő szájukat éri előbb a víz.

— Nem értem egészen, de sejtek már valamit. Azonban a fiú vissza is szökhetik megint az apai házhoz.

— De iszen szökhetik már az a világon akárhová, a láncá végét mindig a kezemben tartom.

— Hogyan?

— Itt van a zsebemben a Kolokát hamisított útlevele.

— Nálad van?

— Nálam biz az. Az én Kolokátom tapasztalt férfiú. Tudja jól azt, hogy nem elég az útlevélen az aláírás, meg a hivatalos stampiglia; aki ezzel a határon át akar kelni, annak még a szolgabíró manupropiájára és pecsétjére is szüksége van. Ebből mármost kiokoskodhatod azt szépen, hogy ha valaki az Opatovszky bandából engemet bele akarna vinni a csávéba, okvetlenül odarántaná a saját princét is, s ezzel tartom őket fogva a kezem közt.

— Tehát még a szolgabíró aláírása nincs azon az útlevélen?

— Kérdé nyugodt hangon Illavay. — Nálam pedig csaknem mindennapos vendég a szolgabíró.

— A számból vetted ki a szót. Látod, te megtehetnéd, hogy azt az útlevelet hitelesítsed vele. A sok mindenféle egyéb hivatalos tárgy között szépen elcsúszik ez.

— Jól van. Megteszem. Add ide! — szólott Illavay csendes vérrel.

Gorombolyi elővette az útlevelet.

— Nohát ugye, milyen ügyes rajta a hamisítás? A leggyakorlottabb szem előtt sem árulja el még egy hajszálvonás sem, hogy ez a belcirt név egy kivakart név helyén van, s hogy ez nem ugyanannak a kéznek az írása, amelyik az egész útlevelet pingálta.

— Igazán nagy ügyesség — mondá Illavay, s eltette belső zsebébe az útlevelet.

— S mikor fogod ezt nekem visszahozni?

— „Ezt”? — Sohasem.

— Mi az? — Hogyan mondtad?

— Ezt az útlevelet nem adom ki többet a kezemből.

— Tudod-e, hogy a fejeddel játszol?

— Hát te nem azzal játszol?

— Uram! Ez öntől egy alávaló árusítás!

— No, csak ne „uramozz”. Ne kiabálj. Nem követek el semmi árusítást. A te Kolokátodnak szüksége van egész rendén kiállított útlevelekre. Jól van, azt megszerzem neki én, s azzal biztosabban járhat-kelhet, mint a hamisítottal. Ez pedig cserében nálam marad.

— De hisz akkor teneked kell jótállnod a Kolokátért minden tekintetben, s ha az valahogy rajtaveszt, ha valami veszedelmes vállalatban lépre kerül, akkor téged vonnak miatta felelősségre.

— Azt is jól tudom.

— Jól tudod? Eszerint kezet adsz? Előmozdítod tehetséged szerint mindazt, amit elmondtam előtted; hiszel a terveink sikerében?

— Nem hiszek és nem mozdítom elő. Lehetetlenségnek tartom, s nem is gondolkozom róla.

— De hisz ezzel az egy teteddel olyan mélyen dugod bele a nyakadat a hurokba, mint mi, akármelyikünk, akik ezzel fekszünk le és kelünk fel.

— Azt is előre látom.

— Tehát nem kevesebbet akarsz, mint kihúzni a tövist ennek a bolondnak a lábából s beleszúrni a magadéba? No, akkor te vagy a nagyobbik bolond!

— Az is meglehet.

— Egész életedben ez a család volt az üldöző fátumod, rossz ördögöd, megrontód. Többet szenvedtél ennek a bolondságaiért, mintha magad a hét főbűnben léledzettél volna. Hát nem volt még elég? Hiszen az is elég rettenetes gondolat, amit Mózes az áldott Jehova Isten szájába ad, hogy „megbüntetem az apák álnokságait a fiakban ezer íziglen”, de hogy megbüntesse a nagybátyákat az unokatestvérek bűnei miatt, ilyet még a Sion hegye se hallott soha!

Erre már Illavay csak nevetéssel tudott válaszolni.

— Hát jól van. Kegyes Hiób! Jámbor samaritanus! Csak te szedd föl az ellenségeidet a magad szamárhátára mindig. Csak te dugdod a meleg kebeledbe a fagyva talált viperákat, csak te hordd haza az árván hagyott farkaskölykeket, s neveld fel teljes zsemlyén. Elveszed a jutalmát. A falsificatumot neked ajándékozom. Értjük. Ajándékozom! Nem kell érte cserébe semmi. Semmi autentikus útlevel. — Majd megjárja a maga útját az én cimborám útlevel nélkül a maga szokott csempészösvényein. Átjön az a határon, úgy, hogy még meg is dobálja kövekkel a felállított határőröket. Legyen a corpus delicti a tied. — Hanem mármost aztán egyet mondok, *fiskális úr!* — Eddig minden este átjártunk egymáshoz: nekem sem volt más jó pajtásom a kerek földön, mint ön. — Önnek sem nálamnál igazabb cimborája. El nem tudtunk egymás nélkül lenni, s azt a tizenkét parti tartlit le kellett játszánunk minden nap. Hát ezentúl majd csak pasziánsz játszásra adjuk magunkat, mert amilyen bizonyos, hogy én soha többet az úrnak a házába be nem teszem a lábamat, olyan szent, hogy az úr se talál engemet többet soha idehaza; hanem ha jön, ha megy, még ha jégeső esik is, ki fogja kerülni ezt a házat. Az én házam nem bolondok háza! Az odább van egy faluval: Apátváron. Karsamadiner.

Szegény Illavay! Kicsiny hűja, hogy gallérjánál fogva nem lökte ki a házból az ő egyetlen és legkedvesebb barátja.

Hanem a falsificatum a zsebében volt már. Így jutott hozzá.

R A B L Á Z A D Á S

Nem telt bele tíz nap, midőn Gorombolyi ezzel a köszöntéssel nyitott be Illavayhoz: „Kedves barátom!”

(Ugyan rövid ideig tartott az ellenségeskedés!)

Szétnézett a szobában, s miután meggyőződött felőle, hogy egyedül vannak ketten, azt dörmögé Illavay fülébe, hogy:

„Kutya van a kertben.”

— Tudom — szólt Illavay, kezét nyújtva a kibékült haragos társnak, akinek ilyenkor olyan nagyok voltak a szemei, mint a bagolyé, mintha egyszerre mindent akarna velük figyelemmel tartani. — Tudom. Kolokátot elfogták. — Az volna a csoda, ha el nem fogták volna, mikor a bolond minden vásárba bejárt, s ott fényes nappal mulatott, s itatta a népséget a csárdában.

— Hanem az ócska vas nem került kézre.

— Nem ám, mert az nem ment a vásárba táncolni, mint a kísérője.

— Jó helyt van már. Koczur ott volt nálam.

— És pénzt kért?

— Amennyi a rejtegetésre szükség. Adtam neki, s most minden rendben van.

— Igen, a te fuvarosparasztod, aki tudja jól, hogy mit szállít, él a maga eszével, s félretesz mindent, nem kér érte semmit. A Koczur pedig eltűnik egy időre, s mikor a pénze elfogy, majd újra eljön hozzád, s besúgja, hogy a paraszt nyughatatlankodik, az elásott kincseket máshová kell elszállítani, s erre megint pénz kell.

— Ez mind mellékes ügy. A földolog, ami hozzád hozott

(pedig felfogadtam, hogyha ez lesz az Ararát hegye s körökörül az özönvíz, mégsem teszem be hozzád a lábamat többet, hanem hát „publica praecedunt”, a közügy elébbvaló), eljöttem hozzád, mert megtudtam, hogy a Kolokát védő ügyészeül te fogsz hivatalból kineveztetni. Itt vagyok informálni.

— Meg lehetsz felőle győződve, hogy mindent meg fogok tenni lelkiismeretesen, amit esetleges védencem javára a kötelesség elém ró.

— No, csak ne pedánskodj! Hagyd el, kérlek. Tudom én, hogy mi az a prókátor-lelkiismeret. Nem is szabad a prókátor-nak lelkiismeretének lenni! Az egyszeri oláh úgy tudakozódott az ügyvéd után: „Hol lakik az az úr, aki pénzért hazudik?” Az egyszeri fiskális azt mondta a védelmezett zsványnak: „Te csak mondj el nekem mindent igazán, ahogy volt; amit hozzá kell hazudni, majd megteszem én.”

— Ej, de meg vagy töltve prókátorok elleni adomákkal.

— Akár holnap reggelig folytassam. Hát nem azt kívánom én nálad elérni, hogy a kliensedet nagyon szép színbe öltöztess, hanem csak azt, hogy ne engedd valami politikai vétségbe belekeverni. Hadd süljön rá ki minden, amit zsványésszel tett; lólopás, útonállás, rablógyilkosság, börtönből kitörés. Elég érdem tizenöt esztendei nehéz fogságra. Csak azt ne tedd, hogy valamiképpen egy politikai hős nimbuszát ragyogtasd a süvege körül.

— Értem.

— Biz azt nem érted! Te most azt gondold: hej, megszepepent az én Gorombolyi barátom a suskus hírére. Kilenc kovácslegény nem bírna pöröllyel egy zabszemet beverni az összeszorított fogai közé, úgy meg van ijedve. Ez amit a maga bőrét akarja menteni. Pedig hát „Nem oda Buda!” Nem hadvezér az, akinek, ha az egyik haditervét meghíúsították, rögtön másikkal ne álljon készen.

— Hát nem tettél le a terveidről?

— Sohasem is teszek. Ha elfogták a Kolokátomat, annál

rosszabb rájuk nézve. Tőled csak azt az egyet kérem, hogy a védelmezésben mellőzz minden politikát.

— Azt úgylis tettem volna.

— De majd a közvédlő ellenkező véleményen lesz, s mindenképpen egy messze elágazó konspiráció fonalait akarja a betyár nyakkendőjéből kihúzatni; annak pedig mindegy, akárminő fonalból fonják számára a kötelet, miután úgysem akasztják fel rá; kegyelem útján a büntetése átváltozik tíz éven felül terjedő fogsággá: amit ugyan politikai vétségért is megkaphatna. A különbség a kettő között csak az, hogy ha perduellióért ítélik el, mint lázadót, akkor valamelyik várban, Komáromban vagy Olmützben fogja leülni a bünhödését; ha azonban mint közönséges rabló lesz elítélve, — akkor az illavai fegyházba jut.

— S az jobb lesz neki?

— Az jobb lesz nekünk.

— Te! Ember! Mire gondolsz? Egész testem végig borzad, amint szavaid értelmét kitalálom.

— Azt pedig nagyon jól kitalálhatod. Mit képzelsz? Hatszáz olyan fickó egy rakáson, aki kvalifikált gyilkosságon alul nem vállalkozott vendégszerepre; van köztük híres csaló, gyűjtogató is: ha az most egy truppban léphetne föl, az volna a sensationsdrama! No, mit meresztesz rám olyan nagy szemeket? Nem csinálják ezt szentelt vízzel. Hát az talán szentelt víz, amit a mi pofánkba fecskendeznek? A becsületes hazafi mind anyámasszony katonája, azt már látom. Ez mind azt várja, hogy, mint 48-ban, előbb nevezze ki őt a király, a hadügyminiszter ellenjegyzése mellett, „királyi rebelis őrnagynak”, határozza meg az országgyűlés, milyen színe legyen az egyenruhájának. Petőfi írjon a számára egy extra lelkesítő verset, s a neve kinyomassék a „Közlöny”-ben. Akkor aztán verekedik, mint egy oroszlán. Hanem addig a pipát sem veszi ki a szájából.

— Hát hisz ezt én mondtam neked.

— A parasztot meg semmi sem jellemzi olyan híven, mint az a nóta, hogy „Ha még egyszer azt izeni, mindnyájunknak el kell menni” Ez a legszebb parafrázisa annak a gyöngymondásnak, hogy „Ma pénzért, holnap ingyen”. — „Ha még egyszer azt izeni!” De ez a „Ha még egyszer” másodsor is, harmadszor is, és harmincharmadszor is itt van. S sohase következik rá az a kádencia, hogy „No, hát már most menjünk”

— Hát hisz ezt is én mondtam.

— No, ha mondatd, hát húzd le belőle a konzekvenciákat. Akinek tetszik a cél, tessenek az eszközök is. „Flectere si nequeo superos Acheronta movebo.” — No, hát mit? Hogy ez egy rablóhad? Kezdőpontnak a legjobb. Hát akiket az őseink hasonló nagy szorongatásaikban segítségül hívtak az országba, a jó török basák, nem voltak rablók? Rablók, de még „en gros”, míg ezek csak „en dé.aíl”. — Ismered azt az adomát, mikor a parasztot megtámadta a földesúr sinkoránja, s a jámbor, védelem közben a vasvillával agyon találta szúrni a kutyát. Szidta érte a földesúr, miért nem védte magát a vasvilla nyelével a kutya ellen? „Igen bizony, ha az is a farkával akart volna megharapni” — Most ez a mi vasvillánk! Hát csak hagyd te úgy lefolyni a dolgot, hogy az én Kolokátom hadd kerüljön be Illavára. Neki már megvannak azután az instrukciói. Az egész terv elő van készítve; csak egy merész vezér kell a kiviteléhez. Most az is megkerül. No hát; nem kérem, hogy kezdet adj rá. Te puritán! idealista! Nem kívánom, hogy segíts benne. Csak azt, hogy el ne rontsd. Mint kliens jöttem hozzád, mint ügyvédemhez beszéltem. Ha van prókatori lelkiismeret a világon, akkor annak kell egy paragrafusának lenni, ami azt mondja, hogy az ügyvéd a rábizott titkot az ellenfélnek el ne árulja, s védenca terveit az ellenféllel összejátszva, meg ne hiúsítsa. Nos! Hát van-e prókatori lelkiismeret, vagy nincs? Fiskális úr!

— Igenis van. S azt tapasztalni fogod. Rémtervedet, amit velem, mint „fél”, bizalmasan közöltél, senkinek el nem áru-

lom. Hanem közelmaradok, s mikor ki akar törni, akkor ott leszek — és leverem!

Gorombolyi más akárkinek a szeme közé kacagott volna erre a szóra. De Illavay előtt meghajtotta magát.

— Elismerem, hogy képes vagy rá, hogy szavadat beváltsd. Ilyen nagy hatalmat máskor is éreztettél már ezzel a társasággal. Hanem azúttal ez véres tréfa lehet.

— Beszéljünk másról.

— Úgy? Igazad van. Hát mit csinál föltaalált védenced, a hazahozott farkasfiók? Megeszi már a tejes zsemlyét? Nem fojtogatja még rendre a pulykákat? Nem lopta még el a feleséged lábáról a cipőt?

— Az én védencem tanul!

— Tanul? Nekihasal a könyveknek, s úgy magol belőle? Fölmondja a leckét ebéd előtt? Addig le nem ül az asztalhoz? Bújja a könyvtárt, s hajnal előtt fölkel penzumot írni, fásasztja termetét az eminens kalkulusért?

— Valóban azt teszi.

— Kár érte! Milyen szép szerep várt volna rá *odabenn* Illaván.

*

Ebben az esztendőben március tizenötödike éppen egy szép vasárnapi napra esett.

Nem lesz fölösleges előrebocsátani, hogy ez még mind nem a „Ma” történetéhez tartozik, ez még abban a korban történt, amit úgy szeretünk nevezni, hogy „régmúlt”, ami el van temetve, kútba dobva, malomkő a tetejében, hogy soha föl ne kelhessen.

Az illavai fogházban is nevezetes nap volt ez a március tizenötödike, éppen azért, mert vasárnapra esett. Nem azért különös nap a vasárnap, mintha akkor a rabok számára pecsenye kerülne az asztalra, hanem azért, hogy akkor nincs dolog, s minden rabnak misére kell menni; akármiféle vallás szerint tagadja is az Istent és a szenteket.

Most már mindez másképpen van. A rabok számára mű-

helyek vannak berendezve, ahol kedvük és hajlamuk szerint kézimunkát folytatnak; üres óráikban rajzolnak, énekelnek, még hangszercik is vannak, bandában muzsikálnak, minden nap jó és elég ételt kapnak, kenyeret éppen kitűnőt, s vasárnap ahány vallásfelekezetet van közöttük, annyiféle pap osztja a maga aklához tartozóknak a lelki malasztot. Hanem mindez nem úgy volt akkoriban. Az a bölcsesség, amely egy egész országot rabnak tartott, ugyan miért lett volna az igazi rab iránt kegyelmesebb? Kiadta a gonosztevőket haszonbérbe. Egy bécsi vállalkozó volt a főhaszonbérelő, az meg aztán kiadta a gyilkosokat más apróbb vállalkozóknak alhaszonbérbe. — Ki ne tudná, hogy még az infuzoriáknak is vannak parazitái? — Még a rabokat is ki lehet rabolni, még a gyilkosoknak is vannak gyilkosaik.

Az elítélt rabok még akkor békót viseltek a lábukon: tizenöt font vasat, s a mogyoróhajtás sem azért nőtt akkor az erdőn, hogy abból sétatálcákat csináljanak, verték a rabokat. Munka csak egyféle volt, durvapokróccsinálás: gyapjút tépni, fonni, megszőni, ebből állt az egész. Nem múlt el egy hét, hogy egyik vagy másik rab, a kenyér rosszasága miatt, a börtönőrök ellen merényletet ne kezdett volna; leütötték őket a nehéz vízholdó rúddal, a függőlámpással, a puttonnyal, a nagy tállal, ami kezükbe került. Pedig hát a porkolóbak nem tehettek arról. Bizony malomporból meg korpából nem lehet jobb kenyeret sütni. Rokomozer pedig a mostani lisztárak szerint a fővállalkozónak nem szolgáltathat másforma kenyérrakaszt, mint amiben egy harmadrész a malompor, kétharmadrész a korpá, hogy pedig az ebédre főzött káposztalevél közé valami húsfélét is főzessen, azt az albérlőnek a hite és vallása tiltja. Egyébiránt nagyon jó az, ha meg van paprikázva. Aztán akinek nem tetszik, az ne igyekezzék idejutni. A tisztelt zsvány urak őrizkedjenek a rablástól és a gyilkolástól, s mindjárt nem lesz okuk ezért a korpakenyérért, lélöttyért zúgolódni! — Ez volt a bérlő urak és a börtönőr urak nézete, s valószínűleg

azoké is, akik a magasabb kriminális jogbölcészettel akkoriban foglalkoztak.

De egészen ellenkező nézetben voltak maguk az elítéltek. Azok között voltak többen, akik tanultak, és sok természetes ésszel voltak — nem megáldva, hanem megverve. A zúgolódás a rossz bánásmód, a piszkos, ronda ellátás, az undorító élelem miatt nőttön-nőtt, a raboknak ugyan nem volt alkalmuk egymás között ádáz sorsuk fölött panaszolhatni: éjjel-nappal ór volt a hátuk mögött korbáccsal, aki a megszólalót elhallgattatá; hanem volt, aki mindannyival ékesen beszélt: a penészes kenyérét.

Ez a fekete tésztavakarcs olyan nagy szerepet játszik a rabéletben. Ez a mindennapi táplálék volt egyúttal a rabnak az egyedüli mulattatója. Ő ezt összegyűrja az ujjai között valami mintázó anyagnak, s aztán csinál belőle szobrászalakot, technikai remekművet. Egyik miniszternél láttam egy rabkészítette revolvert, kenyérbéلبől, a csalódásig utánozva legkisebb részleteiben, olyan ember által, aki a revolvert nagyon jól kezelte; az szerzett neki életfogytig tartó rabságot; nálam is van egy rabmunka, amiben a szerző saját magát idomította ki, amint a gyapjútépő gép kerekét hajtja: — ember, gép kenyérből.

Hatszáz körül járt már a szám. Olyan sok, hogy hetenkint csak egyszer került egy-egy csoportra a sor félórai sétát tenni a szűk várudvaron: a többi idő alatt el voltak zárva a szabad lég elől.

Az illavai fogház valamikor zárda volt, falai másfél méternyi vastagságúak, s ablakain kettős vasrostély van.

E rostélyokon át gyönyörű kilátás nyílik a Vág-völgyre s a folyam túlsópartján emelkedő bércekre, miket az oroszlánkői rom koronáz. Sokan vannak, akiknek élethosszig kell ezt a romot nézni.

Minden rabnak az ágya fölé van akasztva egy tábla, amire fel van írva a neve és az a címe, amiért idekerült: rabló, gyilkos, gyújtogató. Van közöttük némi arisztokrácia. A régen itt

levők az optimatesek, az újon jött a parvenu. Kivéve, ha fényes hír előzte meg; ha a népdalok hőse volt, mint Bogár Miska, vagy ha éppen mint nemesi predikátumok vannak a neve elé írva a felhasznált álnevek, amik alatt szerepelt, mint aminők „Zsiborák” alias „Orol Krivánszky” — vagy „Cousin”, alias „Ribeaud”. Ezek a hallgatag megegyezés szerint a társaság tekintélyei: az egész szoba büszke rájuk, amelyben éjszakára fekhelyük van. Ezek külön örrel vannak megtisztelve, s minden este megmottózzák a ruháikat, nincs-e tolvajkulcs, ráspoly, kés elrejtve bennük, s a láncikat naponkint kétszer vizsgálat alá veszik.

Valamennyinek a tekintélyét elhomályosítja a Kolokát Marci, alias „Rosta Péter”, alias „Bogár Laci”. Ez utóbbi nevén a leghíresebb. Erről már a verseskönyvek is beszélnek, amiket a ponyvákön árulnak a vásáron. Mikor behozták, azzal köszöntötte fel a börtönigazgatót, hogy „Aztán úgy vigyázzon az úr rám, nem maradok én itt esztendeig”. Ezért a fegyelmetlenségért rögtön a deresre húzták, s kapott ötven botot. A bastonnade alatt folyvást azt danolta, hogy „Jaj de furcsa a német”, s mikor vége volt, lekapcsolták a vaspántokat róla, felugrott, összeütötte a bokáit, meghajtotta magát az igazgató előtt, azt mondta: „Köszönöm szépen, ezzel éppen ki van az ezer”!

A többi raboknak sorakozottan kell nézni az ilyen egzekúciót.

Ettől fogva aztán valamennyinek eszményképe lett a Kolokát, vagy ahogy legjobban szerette, ha nevezték: a Rosta Péter.

Egy hét múlva a bekerülése után már az egész rabkolónia tudta azt a rabnyelvet, amire ő tanította meg valamennyit.

Voltak ott a polyglott állam minden nemzetiségének képviselői, akik egymásnak a nyelvét nem értették. S ha értették volna, sem volt nekik szabad egymáshoz beszélni semmiféle nyelven. Amit nekik meg kellett érteni, az volt a német szó.

Az pedig nagyon kevés kifejezésből állt órájuk nézve: „auf! marsch! halt!” rövid szók.

Hát ezt a zagyva bábélkeveréket egy hét alatt megtanította az új rab arra a beszédre, amit valamennyi megértett. A rabok beszéde ez. Szemöldök, szájszeglet, szempilla, homlok, orr, nyelv, az arc minden részecskéje adja hozzá a hieroglifokat, a hunyorítás, fintorítás, földúzás, pittyesztés, félrehúzás, csücsörítés, a nyelv kiöltése, szájszeglet bedugása, a hátrakacsintás, a homlokráncolás, az emberi arcnak a majomgrimászokat mímelő száz meg százféle torzulatai, ezek megannyi szavak, kifejezések, mondatok, minek közlését nem akadályozhatja meg semmi porkoláb, felügyelő. A rabok megértik belőle egymást, közlik általa a terveiket, figyelmeztetik, óvják, biztatják, buzdítják társaikat, ez az ő gondolataiknak a távirója: ez a világnyelv, amin a tudósok hiába törték a fejeiket. A rabok ismerik ezt régen.

Mind a hatszáz rab hetenkint egyszer, vasárnap délelőtt, össze szokott gyűlni istentiszteletre, s akkor színről színre láthatták egymást, s számba vehették, hányan vannak.

Volt a hatszáz rab között egy, aki még nem töltötte be a tizenöt esztendőit. (Az életkorát értem, nem a büntetés évét.) Egészen gyermek volt még. A durva darócköntös mellett is feltűnt finom mozdulatokra szoktatott karcsú termete, leányi ártatlansággal elpiruló arca, szelíd, elmélázó szemeivel. A hangja csengett még, s ha felelnie kellett, reszketeg lett. Szemei a kemény szótól is könnybe lábadtak.

Illavay ismerte ezt a gyermeket. Ő volt a védőügyvédje a törvényszék előtt. Az ő ékesszólásának köszönheti, hogy az enyhítő körülményeket mérlegbe téve, „csak” tizenkét esztendőre ítélték el. Csak azt tette, hogy tizenhárom és fél éves korában bankót hamisított, s mikor ezért a saját édesapja feladta, bosszúból rágyújtotta a házat, s hogy ki ne menekülhessen az égő házból, kívülről bekötözte sodronnyal az ajtókilincset.

Mikor átadták az elítéltet a fegyházigazgatónak, Illavay megmondta, hogy erre a fiúra nagyon vigyázzanak, mert ez a legnagyobb képmutató.

Mikor Arnold esete tudomására jutott Illavaynak, éppen az a gondolat rémíté el legjobban, hogy hátha ez is éppen hasonló lenne amahhoz. Bizony csak egy pehely nyomta alá a mérleget, hogy ugyanarra az oldalra nem hajlott félre. Ennek is volt az a futó gondolatja, mikor utoljára elfújta a gyertyát az apai házban, hogy nem jobb volna-e azzal a kastélyt felgyújtani?

Többször tudakozódott egykori védenca felől Illavay, s mindig azt hallotta felőle, hogy jól viseli magát, engedelmes, alázatos. A fogházi lelkésznek annyira megnyerte a pártfogását, hogy az vasárnaponkint, a szent mise alatt ötet öltözteti fel a minisztránfersingbe, s a kívülről hozott fiúval együtt minisztrálnak szép rendben. A vallásos oktatások termékeny talajra hullanak szívében: töredelmes bűnbánatát igyekszik ájtatoskodásával elevenen kifejezni.

„Akkor vigyázzanak rá legjobban, mikor imádkozik.”

És nagyon jó lett volna, ha mindazok az urak, akikre a felügyelés volt bízva, ezt a figyelmeztetést komolyan vették volna, mert ez a fiatal, szűzleány-arcú gyermek volt az élő telegráf a rabok és a külvilág között, s ez éppen az imádkozás alatt és éppen az imádkozás segítségével ment végbe.

Tulajdonképpen temploma akkor még a fegyháznak nem volt, mert a hajdani kápolna éppen csak magának a szerzetesrendnek, meg a hozzátartozó laikus testvéreknek volt elég; — istentisztelet helyéül egy hosszú, tágas folyosó volt berendezve a második emeleten. A fegyencek három osztályban gyülekeztek vasárnaponkint erre a folyosóra fegyveres fegyőröktől kísérve kétfelől, egyetlen nehéz vasajtón keresztül. A folyosó túlsó végén volt felállítva az oltár, s annak a háta mögött volt egy kisebb vasajtó, mely a lelkész öltözőszobájába nyílt; ebből

azután egy szűkebb tornácra lehetett jutni, ahonnan egy keskeny kőlépcső vezetett le a főudvarra.

A nyolc órai harangszóra a raboknak osztályonként kellett fölvonulni a misézőhelyre. Nem kérdezték tőlük, hogy milyen valláshoz tartoznak, volt köztük zsidó is. Az volt a nézet, hogy senkinek sem árt az meg, ha egy fél órát térdepelget a kővön: hiszen arra nem voltak kényszerítve, hogy énekeljenek. Hanem imádkozniok szabad volt. Ezt fel is használták. Majd mindjárt megtudjuk, hogy mire. Bizony nem a mennyország kapuinak kinyitására. A miatyánknak az első felét a pap szokta elmondani a sekrestyével meg a ministránsokkal együtt; a másik felénél aztán az egész sokaság kap bele, s sietve mormogja el fennhangon az áhítatos könyörgéseket a mindennapi kenyérről, a gonoszról s a kísértetről. Ha valaki ilyenkor odafigyelt volna, hogy az a két minisztráns gyermek ott az oltár számolya előtt mit imádkozik, különös dolgokat tudott volna meg. A kívülről jött fiú annak a másíknak, a fiatal gyújtogatónak ilyen imahangon hadarta el az odakünn történeteket, ez meg ugyanazokat éppen így továbbadta a hozzá legközelebb térdeplő rabnak, az megint odább, úgy hogy a második imánál már nem arról volt szó, hogy „szabadíts meg a gonosztól!”, hanem, hogy hogyan szabadítsák meg magukat a gonoszok.

Ugyan ki érte volna ezt föl ésszel? Hogy amikor az a halk, ünnepélyes mormogás végigzümög hatszáz emberajk csendes dörmögéséből eggyé vegyülve, akkor ez nem Istenhez felemelő, bűnbocsánat kérő imádkozás, hanem hatszáz gonosztevő összebeszélése egy újabb gonosztett elkövetésére! Az összeesküvés hangja ez, oly nagyszerű rémtett elkövetésére, amihez hasonlót még a krónikák fel nem jegyeztek: ami ha sikerül, képes lesz egy ország, egy világrész minden álló rendjét felfordítani, nem válogatva benne, hol a zsarnokság, hol az alkotmányos rend. Hadizenés mindennek, akinek valamije van: legyen az a valami, pénz, lakház, hivatal vagy becsület;

— azok által, akiknek mindebből semmi sincs! Felülkerekedésük az elítélteknek a biráik fölé!

Mikor az a sima arcú gyermek a nagy csengettyűt háromszor megkondítja, mikor a pap felemeli a szentséget a két kezével, mikor az a hatszáz rab egyszerre térdre hull, — hatszáz lánc egyszerre megcsördül: (rettentő zsoltárzene!) mikor mindannyian verik öklükkel a melleiket, még a protestánsok is, még a zsidók is, mert ez a börtöni regula; aki nem teszi: botot kap, hát akkor ahelyett, hogy „mea culpa, mea maxima culpa!”, azt sottogják egymás fülébe: „mához egy hétre”!

A ministráló fiatal fegyenc megcsókolja a pontifikáló pap kezét, s az megdicséri őt ájtatos szolgálataért, s elmondja a börtönkormányzónak, hogy a bűnbánó gyermek könnyeivel nedvesíté a kezeit.

(Éppen ilyen alak lett volna Arnoldból, hogyha idekerül!)

Március második vasárnapja volt a kitörésre összebeszélt határidő a fegyencek részéről. Ez éppen a végzetes 15-re esett. Arra a nemzeti kegyeletből ünnepelet napra, amitől a magyar nép felszabadulását számítja.

A terv következetes volt.

Mint a fecskejárás, úgy szállt végtől végig az egész országon az a monda, hogy ennek az évnek a márciusában valami nagy dolgok fognak történni.

Mindenki beszélt róla, anélkül, hogy a hírlapok emlegették volna, amiknek nagyon jó okaik voltak a hallgatásra.

..... Valahányszor erről a korról írok, mindannyiszor eszembe jut egy híres magyar bölcs (Márton József) azon goromba mondata, hogy „Mind bolond az, aki az álmait elbeszéli, de még nagyobb bolond, aki meghallgatja”, s sokáig gondolkodóban vagyok afelől, hogy nem vagyok-e én is nagy bolond, amikor ilyen álmokat leírok, s hogy vajon találók-e még magamnál nagyobb bolondokat is, akik azokat elhiggyék?

Mert az csak nem lehetett más, mint örült álom, hogy volt egy idő, amikor csendes, jámbor emberekre, akik valami úton

az országban hivatalviselésre vállalkoztak, azt mondtuk, hogy „meghalt!”, ellenben hírhedett rablókat hősöknek nevezünk? Amikor a sötétség minden munkáját a legfájdalmasabb kegyelet szentesíté meg, s a puszták futóbetyárját a közrokonszenv kísérte, merényleteiket megénekelte a költő, eltakargatta a közönség. És mikor ennek mind így *kellett* lenni. Mikor az iszonyú nem volt iszonyú, hanem kívánatos, és a bűn nem volt bűn, hanem erény.

Ez a titokteljes borulat szolgál háttéréül annak a képnek, amit lefesteni készülök.

Az illavai rablók tudták jól, hogy az a szörnyett, amit ők terveznek, egy óriási hőstett színét fogja fölvenni az egész nép előtt, ha teljesen sikerül.

És akkor aztán? . . .

Illavay jól tudta, hogy mi van készülőben. — Hiszen tudták azt többen is. Százezren tudták. Mindenki *tudhatta*, akinek az öt érzeke épségben megvolt. A márciusi előnapokban minden este hét és tíz óra között előjött a Zrínyi vendéglőből (ez akkor egy rozzant spelunka volt a mostani palota helyén) egy fiatalemberekből, munkásokból álló csoport, az országúton és a Kerepesi úton végigkiáltozni a napok jövőendő eseményeit (Magyarországon így csinálják az összeesküvést), azokat rendesen üldözőbe vette egy másik csoport fegyveres rendőr és lovaskatona. Egy ilyen csődületnél egyszer egy hajszálon múlt, hogy egy eltévedt puskagolyó meg nem ölte Szigligetit, a drámaíró, aki történetesen az ablakából kinézett. Azután tovább folyt a diskurzus a Komlókert-ben meg a Beleznaykert-ben, hogy mi módon, hogyan, merről, kik által fog ekkor meg ekkor, ez meg amaz megindíttatni. Hallgathatta, aki akarta. Az egykorú hírlapokban mindössze annyit olvashatni ezekről az eseményekről, hogy egy ház mestert megszurkáltak, a többit *jégre tette* a cenzúra.

Hanem Illavay még ennél is többet tudott. Régi jó barátjának, Gorombolyinak közleményei egészen fölvilágosították

róla, hogy ennek a hűhónak a háta mögött valami komolyabb terv készül. Nem a Kétnyúl utcai gyár munkásai vezetik ezt a dolgot, kiterjed az a Kárpátoktól az Adriáig. És aztán ő azt is tudta, hogy nagy nevezetes férfiak, akiknek az életen kívül még sok elveszteni való drágájuk van, lelkük egész meggyőződéssel hisznek a márciusi nagy nap sikerében. Nem osztotta velük ezt a hitet, nagyon sok kiábránduláson ment már keresztül, de tartozott az előtt meghajolni.

Neki nem lehetett elárulni a veszélyes kezdőlépést, amivel legjobb barátjait, sok derék igaz hazafit semmivé tett volna; és mégis meg kellett akadályoznia egy ilyen kezdetet, aminek következményeit ő látta legjobban előre.

Egy börtönéből kitörő elitéltek légiója nem marad egy seregben: nem sorakozik egy zászló alá, nem viszi az életét feláldozni egy magas, szent eszméért, hanem amint a láncait leverhette a lábáról, amint a fegyvert kezébe kaphatta, szétbomlik kósza bandákra, s elárasztja az egész országot, hadat üzenve — azoknak, akiktől van mit elvenni, s a végeredményben megbuktat minden imádott eszmét, szabadságról, nemzeti-ségről, s oda fogja vinni az országot, hogy az maga könyörgi vissza a vasvesszőt, amely ha sújtott, de védelmezett is.

E kínos meghasonlás kétfelé tépve tartotta lelkét. Nem volt szabad szólania, és nem volt szabad hallgatnia. Jó, hogy a szólás és a hallgatás között még van egy harmadik is: a tett.

Készült a tetre.

A mostani kor embere mosolyog ezen. Hogy lehet egyes embernek arra gondolni, hogy tegyen valamit? Hatalom nélkül, követők nélkül, dicsőség nélkül?

A márciusi előnapokban volt a rendes újoncállítás határideje az egész országban. Egyik újoncállító középpont volt Illava. Az ilyen országos *műténél* egy helyben lakó ügyvédnek erős feladatai voltak. Lehettek azok a feladatok nemesek, emberbarátiak: lehettek ellenben jövedelmek is.

Az állambölcsek ezekben az években találták ki azt a nem

humánus, de patriotikus tant, hogy nem minden embernek kötelessége a hazát védelmezni, hanem csak azoknak, akik nem tudnak vagy nem akarnak egy kerek summát — váltságdíj — egyszer-mindenkorra a közpénztár oltárára letenni. Ennek az elméletnek aztán igen furfangos gyakorlati megoldása támadt. Mert, ha áll az, hogy aki a miniszternek ezer forintot lefizet, az megszabadul holtig a fegyverviselés kötelessége alól, hát akkor hogyan állna az is, hogy aki nem a miniszternek, hanem csak a vizsgáló orvosnak, főtisztnek, szolgabírónak egy sokkal kisebb összeget tesz le a kezébe, az is éppen úgy megszabaduljon a teher alól. A morál ugyanaz: a többi a kétszerkettő dolga. Ennek az ellenőrzésére lettek a municipiumok által az újoncállító bizottságokhoz delegálva olyan független hazafiak, akik aztán, ha akarták, segítettek igen sok szegény emberen — igazságosan; ha másképp akarták, segítettek — saját magukon: — azt is igazságosan. — Ismerünk bizony elég sok, mostanság igen véresszájú hazafit, aki ezen az úton gazdagodott meg.

Illavay azok közé tartozott, akik nem magukon, hanem másokon segíteni voltak jelen.

Ez a hivatása tartotta őt már hetek óta Illaván.

Figyelemmel kísért ezalatt mindent, ami a közelben és a távolban történik. Ő is tudta jól, hogy melyek a klimakterikus napok. A politikai horoszkóp felállításához is értett.

Az egész országban általános volt az ínség. Hét millió embernek nem volt betevő falat kenyere. Minden városban ínségbizottságok működtek az óriási mérvű éhhalál leküzdésére.

S azok közül, akik ebben legkiválóbb szerepet vittek, egy márciusi éjszakán a rendőrség a legelőkelőbb férfiakat összefogatta. Azzal voltak vádolva, hogy az ínség enyhítésének címe alatt forradalmi összeesküvést terveztek.

Minderről egy szó sem olvasható azokban a közlönyökben, aminek feladatuk volt ez évek történetét megörökíteni.

De Illavaynak volt róla tudósítása.

Most azután még kevésbé lehetett szólnia.

Az elfogottak nevezetes nagy hazafiak voltak, többen hajdani jó barátai.

Fennmaradtak — a jók leszálltával — az illavai kétségbeesettek.

Három hónap óta készültek már ehhez a kitöréshez: halogatták egyik vasárnapról a másikra. — Előbb meg kellett nyerni a félénkeket.

A végzetes vasárnapon a szokott nyolc órai harangszó jelenté a fegyenceknek, — hogy a misére indulás ideje itt van.

Az ajtók megnyíltak, s aztán emeletek szerint osztályozva indult a nép templomba. Egyszerre kétszáz lánc kezdett el csörömpölni — ütenyre.

Az első kétszáz felhaladt a lépcsőkön az imafolyosóra, s a vasajtó bezárult utánuk.

Azután jött a másik kétszáz, aki a második emeleten lakott. Tizennégy fegyőr kísérté mindegyik csoportot, töltött fegyverrel a karján, azonkívül egy őrmester, oldalfegyverrel.

A templommá rögtönzött folyosón a fegyveres foglárak kétoldalt a fal mellett foglaltak helyet; az őrmesterek pedig az oltár elé álltak kétfelől, a vasajtóra ügyelni, melyen keresztül a pap szokott bejárni.

A vasajtó harmadszor is fölnyílt, s a földszinten lakó rabok közeledő csörömpölése hangzott a lépcsőkön.

A terv végrehajtásának pillanatra kellett kiszámítva lenni, hogy sikerüljön.

Idebenn négyszázan, harminc fegyveres ellen, odakünn kétszázan tizenötötől kísérve. A vasajtó kulcsa a foglár kezében, aki azt addig nem ereszti el, amíg az utolsó csapat párosával átlépdel a küszöbön. Mikor a legutóbb érkezett rabok tömege megszorul az ajtó között, hogy azt hirtelen nem lehet bezárni, s az utolsó kísérő fegyveres csapat künn van rekedve, akkor

egyszerre fölugrik térdéről Rosta Péter, alias Kolokát Marci s elordítja rikács hangon:

„Talpra magyar, hí a haza!”

. . . „Talpra magyar, hí a haza!” valóságosan ez volt a jelszó. Az a szent jelszó, mi olyan szájról szájra adott ereklyéje a magyarnak, mint az angolnak a „Rule Britannia”, az észak-amerikainak a „Yankee doodle”, a franciának „Allons enfants de la patrie”, a németnek a „Sie sollen ihn nicht haben”, a lengyelnek az „estye polszke nye zginyéla”! — a nemzeti zsoltár kezdősora! Az illavai raboknak is ez volt a csataordításuk.

„Talpra magyar!”

Hatszáz láncsörömpölés hangzott föl e szóra.

Erre a jelszóra egyszerre megrohanta a fegyenc-tömeg a folyosóteremben levő fegyőröket.

A rabok ötszázan voltak: de láncsal a lábaikon, a fegyőrök harmincan: de fegyverrel a kezükben.

Hanem a békót kiegyenlítette az elkeseredett düh. A két-ségbeesés harca kezdődött meg azok részéről, akiknek nem volt semmi elveszteni valójuk.

A rabok pusztá kézzel rohanták meg őreiket, ahányan hozzájuk értek, annyian ragadva meg karjaikat, ökleikkel fojtogatva, fogaikkal harapva ellenfeleiket, akik a küzdelemben a földre legázoltattak, átölelték a katonák térdeit, eleven békó gyanánt, s mielőtt azok fegyvereiket használhatták volna, le voltak verve, s a fegyver a rabok kezében.

Az emberi ordítás ádáz hangját csak a láncsörömpölés dörögte túl. A bosszúüvöltés s a fojtogatottak kínjajgatása közepett egyszerre egy falrendítő csattanás hangzott, mely egy pillanatra elnémítá az egész zajt. A nagy vasajtó becsapásának dördülése volt az. Végzetes hang az egész összeesküvő seregpre nézve. A porkolábnak sikerült a folyosóra nyíló ajtót becsapni és ráfordítani a kulcsot.

Ez úgy történhetett meg csak, hogy a jelkiáltásra a harmadik

osztály kívül maradt része, száz ember, hirtelen visszafordult egész tömegestől fegyveres kísérei ellen. A fegyőrcsapat gyorsabban tudott futni, mint a láncviselők, az első emeletre lejutva, hirtelen összeszedte magát, s ott egyszerre sortűzet adott a megtámadókra, s azzal visszariasztotta őket.

A rabok a lakszobába menekültek, s ott nyoszolyákat szét-törve, azoknak a darabjaival az ökleikben tértek vissza a harcot folytatni az első emelet folyosóján, mialatt a fegyőrök hirtelen padokkal, asztalokkal, műhelyek bútoraival torlaszolták el a lépcsőgádort a földszintre. Egynek sem volt több tőlténye annál az egynél, amit a fegyveréből kilőtt.

Hanem a sortűzelés hangjára felriadt az őrtanyán levő tartalékőrség, s míg a kapuőr felszaladt a toronyba, félreverní a harangot s megfújni a lármakürtöt, azalatt az a néhány férfi ostromolt társainak segítségére sietett, összetört bútordarabok záporától fogadva a támadók részéről.

Ezek között volt a hírhedett Zsiborák.

Most ő vezényelt.

— Fel kell gyujtani a torlaszt! — hangzott a rabló parancs-szava. A fegyencek felkapták a tömött szalmazsákokat s azokat hordták oda a torlasz elé, betemetve azokkal a folyosó végébe szorult csapatot, ahonnan nem volt semmi kijárás.

— De nincs tűzünk.

— Mindjárt lesz!

Azzal Zsiborák egy másik rabtársával együtt megfogott egy széttört palánkot, s azt egy nyoszolya élén sebesen kezdék dörzsölni: ilyen a szigetlakó emberek tűzszerszáma! A kannibálok dörzsgyufája ez! Mindenkinek szabadalma van rá.

— Mindjárt lesz itt tűz! Csak várjatok egy kicsit. S aztán majd kezdődik a komédia!

A tartalékcsapat kevesebb volt, mint hogy társait felment-hette volna ott az eltorlaszolt folyosón. Csak egy-egy lövéssel a lépcsőgádorból akadályozta a rablók munkáját, amit azok megint a sáncul emelt szalmazsákjaikkal tettek ártalmatlanná.

Hanem egyről elfeledkeztek Zsiborák cinkosai az első emeleten a küzdelem hevében, arról, hogy az összekötetést fenntartsák a második emeleten levő nagyobbik táborral.

Odafenn a kulcsot kezében tartó porkolábnak s a két kívül álló fegyőrnek sikerült a vasajtót a templomfolyosóra összegyűlt rablókra becsapni és hirtelen rájuk zárni.

Most aztán csak az volt a kérdés, hogy az első emeleten küzdő rablók érkeznek-e vissza hamarább vagy valami véletlen segítség.

A becsapott ajtó zuhanása egyszerre tudatta a zendülőkkal, hogy tervük meg van hiúsítva.

A félnépek rémülten húzódtak a folyosó háttérébe vissza, mint egy megriasztott birkanyáj. Volt köztük sok gyáva, aki csak alvó embereket tud megölni. Hanem a vakmerők csapatja, amint az első rémület elmúlt, annál dühösebben folytatta a harcot. A bestiális arcok, a tajtékzó ajkak, a vérben forgó szemek, a harapásra szétnyitott vadállati fogak egy felázadt pokol képét tüntették föl. Koronkint egy-egy lövés dördült el, amint vagy egy fegyőrnek, vagy a vele küzdő rabnak sikerült elsütni a vitatott puskát: a golyó a tömeg közé talált, egy ordítás hangzott fel rá, amit elnyomott a viharzaj.

És közbe hangzott a vészharangkongás odakünn.

— Be vagyunk zárva! — kiáltának rémülten a folyosó végéről előrohánók rabok.

— Se baj! — kiáltá Kolokát. — Van még egy másik ajtó az oltár mögött. Az őrmesternél a kulcsa.

Az őrmester, Vecsera Tamás volt a neve, másodmagával odaszorult az oltáremelvény és a hátulsó ajtó közé. Annak a kulcsa őnála volt, ő szokta azon beereszteni a papot. Herkulesi alak volt. Őnála nem volt lőfegyver, csak kard.

Amint a rabok körülfogták, kivágta magát közülök, halálos csapásokat osztogatva megtámadói fejére. Elbukott, megint felugrott, lerázta magáról ellenfeleit, s újakezdte a tusát. Többször eljutott már a vasajtóig az oltár mögött, elmenekülhetett

volna rajta, de nem akarta küzdő társait elhagyni, mindannyiszor visszatért, s közétört a zendülőknek. Társát, a másik őrmestert, már véresre verték, azt is neki kellett megvédelmeznie. Az egész lázadó tömeg nem bírta letörni.

— Eresszetek engem oda! — kiáltá Kolokát harsány szóval, s utat tört magának a tömeg között, egy puskát emelve magasra az öklében, amit egy agyonfojtott fegyőr kezéből facsart ki. Az a fegyver még meg volt töltve. A vitéz őrmesterig hatolt előre, s ott annak a mellére szegezte a fegyvert. — Add ide az ajtó kulcsát, őrmester, vagy meghalsz — rivallt rá.

— Az az én dolgom lesz, Kolokát — mondá rá Vecsera tompa, rekedt hangon.

— Lelőlek, mint a kutyát, ha felakasztanak is érte.

— Az meg a te dolgod lesz, Kolokát!

Kolokát nem volt közönséges rabló.

— Hallod-e, Vecsera — dörmögé mély hangon —, én nem szeretnék megölni. Magad vagy, ellen nem állhatsz. Mi innen minden bizonnyal kitörünk már. Társaink odabenn leverik azt az egynehány katonát, odakinn készen vár bennünket a fegyver. Ha kinn leszünk, nagy híre lesz annak. Minden ember velünk fog jönni. Állj mellénk. Ilyen ember kell nekünk, mint te vagy. Generálissá tesszünk. Elfoglaljuk az egész országot, s megosztozunk rajta. Neked adjuk a temetvényi uradalmat. Add ide azt a kulcsot és gyere velünk.

— Bolond lyukból bolond szél — felelt rá az őrmester.

— Ne alkudozzál vele olyan sokat — kiáltozák a többi cinkosok türelmetlenül, s nyomták egymást előre. Igazi rabtempó. A hátul jövő, mint eleven bástyát, tolja az ellenség fegyvere elé az előtte álló cimborát.

— Add ide a kulcsot szépszerivel! — szólt még egyszer Kolokát, s ezalatt folyvást nekiszegezve tartá a puska végét s a ravaszán az ujját.

Az őrmester egy futó pillantást vetett körül, s arra a hátulsó zsebéből előhúzta a kis vasajtó kulcsát. De ahelyett, hogy azt

Kolokátnak nyújtotta volna, a háta mögé dobta, úgyhogy az az oltáron tülesett.

Ebben a pillanatban odafurakodott a tömeg közül Kolokáthoz az az ártatlan arcú gyermek a ministráns zubbonyban, s megrántotta a fegyőrnek szegzett puská ravaszát. A lövés eldőrdült.

Az őrmester érzé, hogy halálos sebet kapott — és el tudta titkolni. A golyó az altestébe fúródott.

— Vaktöltés volt! — mondá gúnyosan, s ezzel a háta mögé tekintett. Másik társa, akinek egyik karja el volt törve, az oltár háta mögé vánszorgott, s ott rejté el magát. Az tudta, hogy mit kell az odahajított kulccsal tenni. Felvette azt, s csendesen bele dugta a zárba, és felnyitá az ajtót.

Amint a lázadók azt meglátták, a kétségbeesés dühével rohantak tömegestől az oltár felé, megakadályozni, hogy még ezt az ajtót is rájuk zárja valaki kívülről.

Az őrmester még halálra sebesülten is feltartóztatta kardcsapásaival támadóit; lépésről lépésre hátrálva az oltár háta mögé, s onnan egy szökéssel beugorva a nyitott ajtón, s becsapva azt az utána tódulók elöl, s aztán nekifeszítve a vállát, s a belülről erőszakolók ellenében csodaerővel tartva azt vissza, hogy azalatt félkézzel a kulcsot elfordíthassa a zárban. Sikerült. A zár nyelve az ütközőben volt már.

Ekkor Vecsera kimerülten rogyott össze. A viadal utolsó perceiben sebekkel lett elhalmozva, csak úgy patakzott a vére. Még a bőrpamplagig tudott vánszorogni, ahol a pap misemondóruhái hevertek, ott lefeküdt, és nem kelt föl többet.

A lázadók ezzel mind a két oldalon be voltak zárva.

— Ki kell törni a vasajtót! — hangzott minden oldalról.

— De mivel?

— Itt van a vaskályha! Szedjétek széjjel — parancsolá Kolokát.

Perc múlva darabokra volt döntve a nehéz, öntött vaske-mence, s akkor hárman-négyen belekapaszkodva annak a vas-

hengereibe, azokkal, mint a faltörő kossal, rohantak neki a vasajtónak. Hanem az nem engedett a döngetésnek, nagyon jól volt csinálva; mind a négy oldalán ütközői voltak, amik egy kulcsfordításra záródtak, s maga az ajtó kovácsolt vasból, erős keresztpántokkal. Hasztalan kísérlette meg Kolokát sámsoni erejét rajta, az egész súlyos kemenceállvánnyal döngetve a vastáblát, az meg sem mozdult.

— Hallgassatok rám! — kiáltá ekkor egy rab, elötörve a felbőszült tömeg közül. Ezt a rabot úgy hitták a társai egymás között: „a gróf”.

— Halljuk, mit mond a gróf?

Igazi neve „Cousin” volt, alias „Ribcaud”. Talán azért hitták grófnak, mert egy grófkiaasszonynak az apját akarta megölni, s aztán férjévé tenni magát? Vagy talán azért, mert rabtársait lenézte, s hogy együtt ne legyen velük, inkább kihágásokat követett el, s rabsága legtöbb idejét a külön kóterben töltötte el: úrhatnám volt.

— Eredjetek innen! Ostoba parasztok! Sohasem töritek be azt az ajtót. Hát nincs zárva? Nem tudjátok azt felnyitni! Nincs az egész úri kompániában egy olyan gavallér, aki a zár felnyitásához értsen?

Felröhögtek rá. „Hogyisne volna?” Fele a társaságnak ezt az iskolát járta ki.

— Belül van a zárban a kulcs — mondá neki Kolokát, izzadt homlokáról féltetörülve a csapzott haját.

— No, hát ti nem értetek hozzá, hogyan kell a zárba dugott kulccsal kívül kinyitni az ajtót?

— De ismerjük azt a mesterséget — szólta Kolokát. — Ezt a kulcslyukon kijövő végét a kulcsnak megfogni harapófogóval, s akkor elfordítani vele a kulcsot. Ezt minden kis kapcabetyár tudja. Csakhogy itt nincs harapófogó.

— Dehogyan nincs! Hol a „cigány”?

— Itt van! — kiáltának a tömeg közül.

— Lökjétek idebb!

Egy kis fekete képű, tömzsi emberkét hoztak oda nyakánál fogva a többiek. Az eddig nagy bölcsen a félrevonult rabtömeg között húzta meg magát: nem szerette a lövöldözést.

— Ennek a fickónak olyan foga van, hogy kettéharapja vele a négykarjácrost.

— Nos aztán?

— Hát itt a harapófogó. A cigány megfogja az agyaraival a kulcs kiálló végét. Meg tudod fogni, ugye, akár egy csavar-szorító?

— Ha akarjátok, leharapom — mondá a cigány.

— No hát, te csak szorítsd azt a fogad közé erősen. Aztán mereszd meg a nyakadat, a derekadat meg a lábaidat; mi ketten megfogunk, s elfordítjuk veled szépen a kulcsot a zárban.

Röhögő tetszésszivaj fogadta ezt az indítványt.

A cigány vállalkozott rá, mégpedig két lábával fölfelé emel-
tetve magát, a fejét lefelé fordítva, harapta meg gyönyörű
fogaival a kulcs végét, megmeresztve minden tagját. A két
cinkos Kolokát és Cousin pedig csendesén fordították őt, mint
a kormánykereket, körben a két lábánál fogva.

A műtét remekül kezdett sikerülni. A cigány fogai között a
kulcs elfordult, s bár a zár erősen járt, mégis odáig jutott már,
hogy a kulcs tolla megkezdé a zár nyelvét az ütközőből kihúzni.
Hanem amint a körfordulat háromnegyed része meg volt téve,
a cigány elordítá magát, s szétrúgott két kezével-lábával a kulcs-
mesterek között, s leesett a földre. A zár nyelve megint helyre-
csattant.

— Mi bajod, cigány?

Hát az a baja a cigánynak, hogy neki orra is van, mégpedig
jókora nagy: s amint a körfordítás negyedik karéjára kerül a
sor, akkor ezzel az orrával nekimegy a kőküszöbnek, attól
aztán nem tud tovább fordulni.

Ez bizony nagy akadály.

De nem elháríthatlan.

— Eh, mit! Le kell vágni a cigánynak az orrát, ha ez áll útban! — mondá Ribeaud.

Hanem ebbe meg a cigány nem akart beleegyezni. Neki az orrára szüksége van.

— Nem kell vele sokat alkudni! Itt egy kés! — kiáltá egy rab. Volt már kés is, kard is elég a kézben, amiket a megölt fegyőröktől vettek el.

— Dejszen én nem leszek nektek kulcs, ha levágjátok az orromat! — fenyegetődzék a cigány. S fenyegetése alapos volt; mert ha ő nem akarja a kulcs végét a foga közé szorítani, hát senki sem kényszerítheti rá.

— Hát ez mire való? — kiáltá Cousin, egy súlyos kályhadarabot a cigány feje fölé emelve. Ha nem fogadsz szót, mindjárt agyoncsaplak!

— Biz a jó lesz. Akkor aztán mindjárt levághatod a fejemet is, s csinálhatsz kulcsfordítót.

— Ne bántsátok! — szólt közbe a ministráns-fiú azzal az ártatlan arccal. — Nem kell agyonijeszteni a szegény cigányt. Hiszen jó ember ez: lehet vele beszélni. No, édes Piczi komám, legyen eszed! Látod, egyszer volt egy úrnak egy szolgálja: mind a kettőt elfogták a törökök, a lábaikat egy közös láncra verték. Aztán a hűséges szolga fogott egy szekercét, levágta a saját lábát, hogy az ura elszökhessen. Ugye milyen derék volt az?

— Könnyű volt neki, maradt még másik lába; de nekem csak egy orrom van, s anélkül csúf leszek, mint az ördög.

— Most is olyan csúf vagy már. Nézzed csak! Én ismertem egy grófort Németországban. Sokat járt a papám házához. Annak párbajban vágták le az orrát. Ezüstorrot viselt helyette. Ha most te ezt az áldozatot hozod a társaságnak, s mi kiszabadulunk, miénk lesz az ország, mi is gróffá teszünk téged, s ezüstorrot csináltatunk.

— Nem kell nekem, ha aranykarika lesz is behúzáva. Nekem jó ez a magam kordovány orra.

— Ide hallgass, te féleszű! — magyarázá neki a gyerkőc hevesen — ha ki nem tudunk innen törni, elnyomnak bennünket, akkor felakasztanak téged is az oroddal együtt! Hát mit akarsz? Lógni orrostul, vagy futni orr nélkül?

A cigány gondolkozóba kezdett esni. Ez cudar dilemma.

— Még valamit mondok. Itt van közöttünk a tilógus. Tudod, az, aki borbély volt; ez nagy mester abban, hogy ha valakinek az orrát leharapják, azt megint helyreilleszti, odavarrja.

— Igazán? — most már kezdett a cigány tétovázni.

— Hozzátok ide a tilógust.

„Hol a tilógus?” — hangzott az egész folyosón végig a kiabálás.

Baj volt vele. A tilógus odakinn rekedt a másik rabcsoporttal.

— Majd találkozunk vele, ha innen kiszabadulunk. Addig is a levágott orrt eltesszük. No Piczi! Tedd meg a cimboraságért! Ezer aranyat adunk érte!

Most egyszerre új zsvivaj támadt a faajtó előtt.

Az odahúzódtól félénkebb csoport kezdett ordítózni.

— Tűz van! Végünk van! Felgyújtották a tömlőcöt.

Az első emeleten sikerült a vad embereknek az izzóvá dörzsölt két darab fával meggyújtani a szalmazsáktorlaszt, ami a szegletbe szorított fegyőröket rejtve tartá. Annak a füstje húzódtott fel a második emeletre: a templomfolyosón is kellett azt érezni.

De egyidejűleg a nehéz füstszaggal jött a megújult lárma hang is: az első emeleti lázadók örületes diadalordítása.

— Halljátok Zsiborák szavát? — kiáltá Cousin a templomfolyosón bezárt csoportnak. — Ők ki tudtak törni! Felgyújtották a börtönajtókat. Jönnek már minket is felszabadítani!

Mikor egyszerre száz lánc csörömpöl rohamlépésben fel a lépcsőn, az csak lelkesítő hangot ad egyszer!

— Jönnek a cimborák bennünket kiszabadítani.

Erre a szóra aztán ismét felszaporodott a vakmerők száma.

A sarokba búvók tábora rajt eresztett. Ki-ki igyekezett a szét-tört kályhadarabokból fegyverül felkapni valamit. A levert foglyárok fegyverein már megosztottak: egynek jutott a puská, másíknak a szurony, harmadíknak a kard, véres volt valamennyi.

Az volt a nagy szerencse (ami különben más esetenél megbocsáthatlan hanyagság lett volna), hogy a fegyőrőknél nem volt több töltény annál az egynél, ami fegyvercíknben volt. Azt pedig a tusakodás közben ellövöldözték, némely golyó embert talált, a legtöbb a falba fúródott.

A legbátrabbak most ott hagyták az oltár mögötti oldalajtót, s odatódultak a főajtóhoz.

A rémséges lánccsörömpölés rohamosan közeledett fel a lépcsőökn.

A vasajtón volt egy kicsiny kerek nyílás, ami arra való, hogy az ór kívülről végígláthasson az egész folyosón. Ennek a nyílásnak az ajtócskáját könnyű volt egy puskacsővel felpattanítani, s akkor belülről is ki lehetett rajta nézni. Az ugyan koc-kázttatott valamit, aki azt megtette. Cousinnak volt bátorsága hozzá.

Kívülről a vasajtó előtt állt a porkoláb meg két fegyőr.

Cousin mind a két ór ismerte, olaszok voltak.

Odaillesztette a száját a nyílásra, s kikiáltott hozzájuk.

— Evviva Itália! Verjétek le a porkolábot. Nyissátok ki az ajtót. Mi jó barátok vagyunk.

Az volt rá a felelet, hogy kiütötték egy fogát.

Cousin nagyot ordított.

— Maledetto cane! Verjétek őket agyon, cimborák!

— Itt jönnek már!

— A két ór szuronyszegezve várja őket, a porkoláb kardot rántva.

— Fél fogukra is kevesek lesztek.

Három ember száznak! Igazán a fogaikkal fogják őket szét-tépni!

Hanem aztán mégsem ez történt meg, hanem valami más. Kinn a városházán éppen ez órában kezdődött meg az újoncozási bizottság ülése. Az udvar tele volt fiatal legényekkel, akik mind *beváltak*.

Mikor a hivatalaszobában meghallották az első vészharangszót, az újoncozó őrnagy azt mondá: „Tűz van a városban”.

— Nem uram — szólta a nép ügyvédje, Illavay. — Ez lázadás a várban!

Az első sortüzelés roppanása, amit a lépcsőn leűzött fegyőrök intéztek megtámadóik ellen, igazat adott neki. Azután is folytonosan hangzottak egyes lövések odabenn a fegyházban. Az igazgató szobája ablakából kúrtriadóval jelezte a vést.

„A rabok fellázdáltak!” — hangzott egyszerre az udvaron, s az újoncnépség közt nagy lárma kerekedett.

— Akkor nekünk végünk van — mondá halkán az őrnagy, Illavayhoz fordulva. — Ezek az újoncok egyetértenek a lázadókkal, mindez összefügg a titkos fegyverszállítmányokkal, ez nem lázadás, ez forradalom.

— Bizony csak lázadás ez — mondá Illavay. — Alacsony rablóbanda kitörése. Legyen ön nyugodt. Le fogjuk azt verni.

— Mivel? Nekem nincs több ennél a négy csendőrömnél, és ennél a hat darab katonámnál.

— Majd mindjárt lesz.

Azzal Illavay kilépett a folyosóra. Amint őt meglátta a lárázó legénysereg, elcsendesült a zaj.

Rövid szó volt, amit hozzájuk intézett.

— Fegyverre fiúk! Aztán jöttök, ahová én vezetlek.

„Megyünk!” — hangzott a felriadó válasz.

— De hol vesznek ezek fegyvert? — aggóskodék az őrnagy.

Azt ők tudják.

— Holmi fejszével, kaszával nemigen lehet ám hatszáz ilyen kétségbeesett fickót leverni.

— Magam is azt hiszem.

Mintha tündérvárászat volna, oly gyorsan, oly kimagyarázhatlanul történt mindez.

Mikor az őrnagy visszatért a szobába, s kinézett az ablakon, már akkor az újonccsapat fel volt fegyverezve, — újonatú idegen szerkezetű Minié-puskákkal: egész század sorakozott katonát látott maga előtt elvonulni (vagy talán *honvédet?*, nem lehetett tudni), élükön Illavayval; — hanem azután egészen megnyugtató az, hogy Illavay barátságosan kezét szorít a bizottság másik tagjával, az alhadnaggal, ki tíz fegyveres katonájával a tömeghez csatlakozik.

„Lázadás-e ez hát vagy forradalom?”

A választ az fogja megadni, amit ez a hirtelen fegyverre kapott újonccsaszakasz fog tenni.

Amint a csapat rohamlépésben megérkezett a vár alá, a kapus felnyitá előtte az ajtót.

Az első emeleti udvarra nyíló ablakokon már tódult ki a felgyújtott szalmazsákok füstje.

A kis tartalékcsoport fegyőr még védte a lépcső lejárátát a lázadók ellen, kik az első emeleten beszorított fegyőrök torlaszát felgyújtva, zárkáikból kiszabadulhattak; de ezeknek is fogytán voltak a töltényeik.

A fölmentő csapat a legválságosabb percben érkezett meg.

De vajon „kinek” lesz *felmentő*?

Fenn az első emeleti lépcsőn áll a lázadók tömege. Elöl valamennyi közt Zsiborák. Kezében egy széttört vasrácsajtó rúdja.

Amint Zsiborák meglátja a felrohanó csapatot, az újoncokon levő népviselet, a felbokrétázott kalapok, elárulják előtte, hogy ezek még nem katonák.

— Jó napot, cimborák! — kiált recsegő hangon eléjük.

— Éljen a szabadság! Halljátok a jelszót! Talpra magyar, hí a haza! Egyesüljünk a szabadság kivívására. Halál az ellen-ségre! Itt a bosszú órája!

Veszedelmes egy szó volt ez azokban az időkben!

Illavay csak annyit vetett ellenébe

— Én vagyok Illavay; — az meg ott Zsiborák!

Azzal „szuronyt szegezze és előre!”

A válasz meg lett adva: a sors eldőlt. Az újoncok a csendőrökkel vegyest rohantak fel a lépcsőkön; Zsiborák három szuronydöféstől találva rogyott össze, azzal a többiek rémülten tódultak a második emeleti lépcső felé.

A felmentők egyszerre széthányták az égő szalmazsáktorlaszt a folyosón, s elfojtották a vésztüzet, a kiszabadított fegyőr csapat is csatlakozott most már hozzájuk, s üldözőbe vette a menekülő fegyenceket. Ez volt az a nagy láncsörömpölés, amiről a templomfolyosóra bezártak azt hitték, hogy az szabadítóik közeledését jelenti. Ezek már akkor csak a bőrük megmentéséről gondoskodtak, s menekültek a szuronyok elől a második emeleti nyitott zárkába, ahol azután rájuk csapták, s belakatolták az ajtókat.

Ezzel a kisebbik banda le volt küzdve.

Hátra volt a nagyobbik, a templomfolyosóra bezárt sereg.

Ezek már vért kóstoltak, tizennégy fegyőr hevert halálos sebekben lábaik alatt, s azoknak a fegyvereik kezeikben voltak. S itt volt az egész kitörés vezére Kolokát, s a fenevad Cousin. Lehetett rájuk számítani. Ezek védeni fogják magukat.

Az ajtón kívül álló porkoláb elmondta Illavaynak, hogy mi történt odabenn. A fegyőröket leverték. Lehet, hogy némelyik még életben van. A keresztfolyosó vasajtáját ki akarják törni. Ha arra kimenekülhetnek az udvarra, lábtókon eljuthatnak a sáncárokba, s aztán közel az erdő.

Nincs tanakodni való idő! Fel kell nyitni a templomfolyosó ajtaját.

Mikor a zendülők a kulcsnyikorgást hallották a zárban, még azt hitték, hogy a cimborák érkeztek meg. Mikor aztán felnyílt a nehéz vasajtó, akkor látták, hogy mi vár rájuk.

A támadók, ahogy össze voltak keveredve, csendőr, fegyőr, katona, parasztújonc, szuronysegezve tódultak be az ajtón,

s erre a nem várt rohamra egyszerre szétzavarodott a fegyencek tömege. A félénkek hátravonultak a folyosó mélyébe, s azzal fejezték ki semlegességüket, hogy lekuporodtak a földre. A vakmerők csoportja azonban a folyosó közepéig hátrálva, ott tömegre verte magát, s marokra fogta a fegyvert. A tömeg élén állt Kolokát és Cousin. Amannál szuronyos puská volt, emennél kard.

Illavay és a vezénylő tiszt előreléptek.

Illavay kérte a vezénylő tisztet, hogy maradjon hátrább, s engedje őt szólni a rabokhoz. Azzal a két szemben álló csoport közé lépve, szólni akart a rabokhoz. De Cousin megelejtette.

— Ne hagyjátok beszélni e fiskálist; ordítsatok, hogy ne hallja senki, mit akar mondani!

Úgy tettek. A vadállati üvöltéstől nem lehetett Illavay szavát meghallani.

Hanem azt meg lehetett látni, hogy kardjával mit mutat. „Fegyvert letenni, különben löni fognak!”

— No, löjjetek! Ha van lelketek hozzá — kiáltá Kolokát. S azzal hirtelen megragadva nyakánál fogva azt a hátamögé bűjt, ártatlan gyermekarcú rabot, előrerántá azt, s fölkapva a levegőbe, mint egy eleven pajzst, tartá maga elé. „No, hát fiskális úr! Tessék ránk lövetni!”

A kétségbeesettek ordító röhögése fogadta szavait.

Illavay megdöbbenve lépett hátra, s kezével visszatartólag intett a mögötte levő fegyveresek felé.

Ez a szelíd képű gyermek az ő védenca volt egykor. És ennek az egész alakja úgy hasonlít ama másik gyermekéhez. Egészen arra emlékeztet. — És az is lehetne így, ennek a helyén. — Pajzsul emelve egy elvetemedett gonosztevő elé rászegezett puskák csöve előtt.

A Brontes-termetű Kolokát úgy tartá bal kezével nyakánál fogva felemelve a rabgyermeket, mint a vadász a nyulat.

Az meg volt rémülve, amint a ráirányzott puskacsövek elé tartották. Rémülete közben egy kétségbeesett ötlete támadt.

Ráismert egykori hivatalos védőjére, Illavayra. Elkezdett hozzá beszélni *angolul*. — Valaha igen szép nevelést kapott; három európai nyelvre tanították. Amit ott az óriás vasmarkában rázva angolul beszélt, az mind igen veszedelmes szó volt.

— Uram! Szabadítson ön meg! Ne öljenek meg. — Én mindent tudok. — Rettentő titkokat. — A rablók összeköttetését a külvilággal. — Nevezetes emberekkel. — Felfedezek mindent. — Kegyelem! — Ezer embert, tízezeret kézbe adok. Az egész complottot ismerem. — Vallani fogok borzasztó dolgokat.

Illavay idegeit a rémület zsibbadása állta el e szavakra. Gondolatait érzé megbénulni. Ha ez a fiatal gonosztevő csakugyan tudja mindazt és el fogja árulni!

Nem volt ideje gondolkozni rajta.

Még volt ott valaki más is, aki értette, amit a gyermek hadart; Cousin tudott jól angolul.

— Ez a kölyök el akar mindent árulni! — ordítá hirtelen közbe, Kolokátot oldalba taszítva.

— Ugye. — Ezt a szót mondta rá Kolokát. Azzal eldobta a jobb kezében tartott puskát, s mind a két kezével megragadta az áruló nyakát.

Olyan gyors volt a mozdulat, mint a villám. Akik látták, még rá sem értek arra gondolni, hogy mit tesz ez most. Megölte azt a fiút. Jó hóhér lett volna belőle; egy perc alatt ki tudta végezni az áldozatát. El is ítélte, ki is végezte.

A másik percben már odahajítá az élettelen alakot egykori védője lábaihoz. Meg sem rándult az már.

— Most már elmondhatod, mit tudsz.

Az álomsebességgel végbement rémtett után az elszörnyedés lázdidergő hangja morajlott végig az egész termen. Katonák és rabok, akikben csak emberi szív volt, nem bírtak e borzadály elől menekülni.

A rákövetkező percben a lázadó rabok egyszerre elhajigálták fegyverciket, az iszonyat, az elrémülés erőt vett durva kedé-

lyeiken. Futottak valamennyien az oltár mellé, s tserbenhagyták a vezéreiket.

Kolokát, az elkövetett gyilkosság után összefonta két izmos karját a mellén, s oly büszke tekintettel nézett végig a szemben álló fegyveres csoporton, mely egy Spartacus mintájának bevált volna. — Nem volt szándéka védelmezni magát.

Hanem cinkosa, Cousin, kannibáli vérszomjjal emelte föl kardját feje fölé. Az az ember, akit életében legtöbb oka volt gyűlölni, aki vakmerő terveit összedúlta, aki ezt a rabkötöst, meg ezeket a láncokat megszerezte a számára, most ott volt előtte, egy kardcsapásnyi távolban, védelemre képtelenül; ott térdelt Illavay a megölt rabgyermek hullája előtt, s annak a visszanyakló fejét emelgette ölébe, minden másról megfeledkezve. Most egy csapás azzal a karddal kiegyenlítene mindent! — Még egyszer szétnézett maga körül; tekintetében szilaj, vadállati kétségbeesés volt. . . . Azzal hátravetette a fejét, s a felemelt kard élét végigrántva a saját torkán, hanyatt bukott. Ezzel bevégezte számadásait ezen a földön.

Kolokát ellenállás nélkül hagyta magát megköztetni. Semmi emberi hatalom nem volt képes tőle e perctől fogva egy szót kicsikarni.

A többi lázadók mind egyre megadták magukat kényre-kegyre.

S ezzel a nagy katasztrófa be volt fejezve, mely sikerülte esetén oly végzetessé lehetett volna.

A templomfolyosó egy csatatér képét mutatta fel. Tizennégy fegyőr és hatvan fegyenc hevert vérében a padlaton, nagy része halálra sebesülten.

Az elfogott cinkosok mind Kolokátra vallottak, mint a kitörési terv intézőjére. De Kolokát maga nem vallott semmit.

Sokan a lázadók közül el lettek ítélve hosszú fogságra. Kettő közülök még most is bent ül az illavai fegyházban. Kettő később kegyelmet kapott; a többi lassankint megadta magát a férgeknek.

Csak Kolokát egyedül lett halálra ítélve.

Az illavai fegyház első teraszán, ahol az őr felvont fegyverrel jár alá s fel, van a többi kövezetkockák között egy, melyre egy kereszt van vésvé, és alá e két kezdőbetű R. P. Ott porladozik Kolokát Marci (igaz nevén Rosta Péter). Mindennap száz meg száz fegyencutód lépi át (most már nem láncsörömpölő lábaival) azt a helyet, s mindannyinak elmond a kő annyit, amennyit „tud”, és elhallgat annyit, amennyit „kell”.

A két megye (Pozsony és Trencsén) törvényszékeiből összeállított vizsgálóbírótság azt a talányt is iparkodott megoldani, hogy a felmentésre vezetett újoncok honnan vették azokat a Minie-puskákat oly hirtelen? De többet semmi emberi tudománnyal nem lehetett kideríteni, mint hogy a városház pincéjében volt letéve egy hosszú láda, abban voltak a fegyverek. Ki vitte azt oda? Azt senki sem tudta megmondani. A válságos percben egy tót gyerek vezetete rá a ládára az újoncokat. Azt meg nem lehetett előkeríteni. Egyik szemtanú azt mondta: barna volt, a másik, veres volt, kinek nyurga volt, kinek tömzsi, senki sem ismerte se azelőtt, se azután.

Mikor Illavay az esemény után késő este hazafelé hajtatott, útközben a szomszéd falu postaháza előtt ott látta Gorombolyit, a kőpadon ülve és pipázva.

Meg sem állt vele diskurálni. Az sem állt föl, hogy hozzá közelebb jöjjön. Csak amint egymást futtában üdvözölték, mondott annyit Gorombolyi a pipacsutora mögül:

„Amit mondtam, megmondtam.”

S arra Illavay azt válaszolta:

„Amit mondtam, megtettem.”

Hazaértekor Illavay, mielőtt feleségét, leányát megcsókolta volna, bement hivatalszobájába, s behívta magához Arnoldot.

Odahúzta a fiút a térdei közé, két kezével annak a fejét és vállát markolva át: és nézett az arcába addig, amíg a szemei megteltek könnyel.

S aztán azt dörögte a fülébe:

— Éppen ilyen volt, mint te vagy!

És akkor elmondta neki mindazt, ami történt — és ami történhetett volna!

Babonás hite volt benne, hogy az a másik áldozat, az a vesztébe dobott gyermek ehelyett a másik helyett halt meg, s ennek a fátumát vitte el magával a dicstelen sírba.

A DRÁGA BARÁTOM

Tökéletes fiaskó volt biz ez.

De hát hogy is ne lett volna az? — Mikor olyan ember volt beleavatva, mint Koczur. Aki arról volt nevezetes, hogy állandóan volt ötvenezer forint adóssága. De az nem úgy volt, mint más rendes észjárású embernél, hogy darabonkint ötven különböző uzsorásnak tartozik problematikus ezer forintokkal, hanem úgy volt, hogy tartott magának tízezer olyan embert, akinek fejenkint tartozott öt forinttal. Akivel valaha együtt utazott vasúton, gőzhajón, akinek valaha egy vidám anekdotát elmondott, aki valaha ezt a veszedelmes kérdést intézte hozzá, hogy: „Hogy mint szolgál az egészsége, az mind eo ipso öt forintig terjedő hitelezőjévé lett azonnal besorozva. Ki tagadhatna meg egy jó pajtástól öt forintot? Egy rongyos ötforintost? S ki ne felejténé el azt már holnap? S ha eszébe jutna, hogyne zsenírozná erre a kölcsönkérőt figyelmeztetni? Ez a legéletrevalóbb financiaális művelet. — Kapcsolatban van vele az a másik, hogy az ember bagatell ügyekben kerülje a kész fizetést. — „Aufschreiben”! Ez a legnépszerűbb indigena a magyar nyelvszótárban. Dacára Ballaginak és Fogarasinak, akik ezt irigyen eltitkolják. Pincérnek az ebéddel, játszótársaknak a kártyaveszteséggel, mosónénak a szappan árával, csizmadiának a talpalásért adósnak maradni, ez az igazi kedélyesség. Ennél a kényszerített barátságnál fogva Koczur barátunk lassankint oda vitte a maga hitelét, hogy a nemzeti kaszinóban senki sem akart vele leülni kártyázni. (Egyébiránt a tagsági díjjal is tartozásban volt ősidők

óta, a principálisával együtt, s hátralékát az ügyvéd a behajthatlanok rovatába sorozta.) S egyszerre csakugyan az a Koczur, aki minden időkből csak mint rettegett pechvogel, mint kiállhatatlan „Bibic” volt ismeretes a társaságban, elkezdett „negyedeknek” leülögetni a „nagy partik”-nál, s csak úgy szórta a százásokat, mint akinek bankjeggyára van dugaszban, és amellet viselt akkora arany óraláncokat a nyakában, mint egy kerékkötő, s gyémántos melltűket a nyakravalójában. — Nagyon természetes, hogy minden ember azt kérdezte egymástól, vajon kit ölt meg Koczur, hogy most egyszerre olyan sok pénze van.

Ez iránt pedig Koczur maga adott kellő felvilágosítást mindenkinek, akit csak érdekelt. Esténként a „Komlókert”-ben, a Beleznay-kert-ben traktált boldogot, boldogtalant és vacsora végeztével közzétette az egész haditervet, s a convivákat kinevezte generálisoknak és commissáriusoknak.

Az is ezer csoda, hogy békében kihúzhatta a lábát a sárból. Ezt annak köszönheti, hogy kimeríthetetlen mennyiségű nagy ostobasága mellett bírt egy bizonyos természeti ösztönnel, amivel a kutyák, macskák vannak felruházva, hogy a földrengést előre megérik. Megugrott szerencsésen a politikai krach előtt. Más okos emberek benne maradtak. Ő szárazon menekült.

Másnap a katasztrófa után már ott volt Gorombolyinál.

A hajdani nagy hadvezér ellenben, akinek a tűz legjobban sütögette a bőrét, meg sem mozdult a helyéből. Úgy tűrte azt, mint egy Mucius Scaevola.

Ő most is postamester volt, mint tizenhárom év óta, s egyébre nem volt gondja, mint hogy a beérkezett levelek mentül későbbben menjenek el rendeltetésük helyére, s hogy a pipája jól szeleljen.

Korán reggel volt, mikor egy beponyvázott tót szekérből, ami üvegszállítmánnyal járt oda alá Pestre, előkecmegett

Koczúr barátunk a postaház udvarán, s kérdezősködés nélkül sietett be Gorombolyi irodájába.

A sors különös kedvezményeképp akkor éppen senki sem volt más jelen, mint maga a postamester.

— Barrátom! — kezdé Koczúr, egész tekintetével előre jelezve a rémhírt, amit mondani akar. — Mindennek vége van!

Gorombolyi azzal felelt rá, hogy a szája jobb szegletéből a másikba tette át a pipáját.

— Igazán?

— Becsületemre mondom! El van árulva minden! Gyalázat az ilyen nemzetre! Eltagadom, hogy magyar vagyok! Gyáva az egész világ.

— Minket kettőnket kivéve.

— No, az igaz. Hanem hát mit érünk mi ketten?

— Talán valamit mégis érünk.

— Igazad van. Most az egész ország sorsa egyedül a mi kettőnk vállára nehezedik. Most a mi kötelességünk intézkedni, hogy a fegyverszállítmányok simán eltakaríttassanak az útból. Mert ha egyet megkapnak közülök, akkor ezernyi ezer derék honfitársunk élete, szabadsága van kockára téve.

— A biz úgy van. Hát mit gondolsz? *Drága* barátom?

— Egyedül vagyunk-e? — szólt Koczúr aggodalmasan körültekintve a szobában. — Nézz ide, barrátom!

Azzal szétszófolta a magával hozott pipaszárat, annak a szűk kaliberű odújából előhúzott egy vékony összepedert papírvélkét.

— Itt van a *sógoromnak* a levele, melyben tudósít, hogy ha rögtön, azonnal hatszáz forintot nem küldünk a raktár-tulajdonosnak, ahol ládáink el vannak rejtve, semmiért sem áll jól. — Itt van a másik levél. Ezt egy dióhéjba becsomagolva hozta hozzám egy borsos tót; amiben a másik sógorom tudósít, hogy a galíciai ládáink útban vannak. De ha a fuvarosnak rögtön nem küldünk hatszáz forintot, az fel-

jelenti az egészet a rendőrségnek. — Barrátom! Nekem ezt az ezerkétszáz forintot még ma estig, a föld alól is kiteremted, ellenkező esetben a legnagyobb katasztrófától lehet és kell remegnünk.

Gorombolyinak eszébe jutott, hogy mit mondott neki Illavay. Ezt a barátunkat ő nem fogja győzni pénzzel.

Hanem hát Gorombolyi rég kipróbált hadvezér volt. Szokott ő gondoskodni a veszett ütközet esetére a visszavonulási kijárókról is.

— Hát én még ennél is többet tudok, *drága* barátom.

Azzal kikeresett egyet a félretett levelek közül.

— Látod ezt a levelet itt? — Ismered az írást a címen?

— Ez Diadém írása.

— Látod, hogy kinek szól?

— A magyar udvari kancellárnak Bécsben.

— Szeretnéd tudni, ugye, hogy mi lehet benne?

— Igazán, barrátom.

— No hát, *drága* barátom: én tudom, hogy mi van benne.

— Hogyan?

— Hát hiszen azért postamester az ember. Az egész levél tartalmát tudom. Az van benne tudatva, hogy bizonyos Koczur odakinn járt Garibaldinál, s ő van beküldve az országba a fölkelést szervezni, s a fegyvereket szétosztani.

Koczurnak az arca egészen elsápadt, csak a sűrű szeplők maradtak rajta vörhenyesek. Ezt nagyon soknak találta a dicsőségből a maga részére nézve.

— De kérlek, barrátom! Ez tiszta rágalom.

— *Tudom*, hogy rágalom. Ne előttem mentsd magadat. Hanem hát Diadém így írja, s Diadémnek lehetnek erre jó okai.

Koczur nagyon meg volt rémítve e felfedezés által.

Azért volt különösen megrémülve, mert erről az oldalról nem várt veszedelmet. Hisz ő maga tudta legjobban, hogy az, amit Diadém és Atalanta megnyeréséről beszélt Gorom-

bolyinak, az éppen csak a „kedves barátom” elámítására volt kifundálva. Nem tudtak azok meg őtőle semmit a fegyverszállítmányról, mert azoknak az volt mondvá, hogy a pénzt a bécsi Baubank izzadta ki. S ha azok mégis megtudtak valamit, akkor egy harmadiknak kellett az árulónak lenni.

— Egyenesen én vagyok megnevezve ebben a levélben? — rebege összeszorult hangon.

— Csupán te magad és senki más.

— De hiszen ők nem is... (most majd kivakkantotta Gorombolyi előtt, hogy nem is tudhatnak semmit)..., de hátha mégis? — Nem ment a napokban itten keresztül Soma barátunk?

— Ugyancsak ment. Még az orrával is túrta a földet. Felfordult egynéhányszor. S hogy pénzt nem hordott magával, onnan tudom, mert nekem is váltóval akarta kifizetni az előfogatot.

— Akkor valószínű, hogy ő fecsegett valamit az olaszországi campagne-ról.

— Campagne-ról? (Gorombolyi majd elnevette magát.) Az bizony valószínű.

Koczur homlokon üté magát, s keserves pátosszal hörgé:

— Ki hinné, hogy ilyen árulás verhessen gyökeret az emberek szívében? Barátom!

— Nem árulás ez, drága barátom, hanem csak egy kis spekuláció. Az Opatovszky-birtok semmivé lesz amiatt, hogy az országotat másfelé vitték, s az ő országútjából *dűlőút* lett, a szó teljes értelmében. Ez pedig meg nem változik, amíg Temetvényi gróf itt a basa. — De igen jó eszköz lenne azt kiütni a sakktábláról, ha az ellenfelei fel tudnának fedezni egy veszedelmes komplottot, amit a gróf kiszalasztott a kezéből. Hogy ez a felfedezés egy olyan régi jó barátunk a fejébe kerül, mint te, drága barátom, az nem okozhat kétséget; hisz jó barátok között apró ajándékokat szoktunk igénybe venni: márpedig te a fejednél apróbb ajándékkal aligha szol-

gálhatsz. — Ez a buksi lesz az ára az apátvári vicinális útnak. Valamit megtudtak az apátvári uraságok. Annyit legalább, hogy ti kinn jártatok Olaszországban az öregnél. Az öreg pedig, ahogy az egész világ tudja, olyan ember, aki minden magyart, aki az ő szeme elé kerül, a „névtelen félistenek” egyikének tart. — A te gazdád ugyan nem névtelen, mert két neve is van, hanem félistennek elég félisten; mert veled tesz ki másodmagával egy emberszámot. Ti persze elmondtátok, hogy honvédek voltatok „anno kukoricafosztáskor”, hanem azt elhallgattátok, hogy megszöktetek, s beálltatok „Jézus-mária-huszárnak” — No, hát ezt már Diadém mind tudja. Itt van e levélben, amit a kancelláriához intéz. Persze, te vagy benne a diabolus rotae, a szegény Opatovszky csak egy gyámoltalan Telemach. — Dictum, factum. „Amice pendebis!” Barrátom lógni fogsz!

— Barrátom! Ezt a levelet meg kell semmisítenünk.

— Micsoda? Te!

— Tűzbe dobjuk.

— Ezt a levelet, ami az én becsületemre van bízva, mint postamesterére, hogy küldjem tovább?

— Hisz a te nyakadról is van. . . .

— Természetesen. Hát hogy ne? Csaknem bolond a vármegye, hogy a te nyomodon rám ne találjon. Hanem azért ez a levél elmegy.

— Te csak tréfálsz, barrátom.

— De nem tréfálok.

— Akkor elfelejtetted a kötelességedet!

— Miféle kötelességet?

— Mely szerint semmiféle eszköztől sem riadsz vissza, ami által igaz ügyünket diadalra juttatni lehet. Ha kell, szövetkezni gonosztevőkkel, börtöneikből kitörő rabokkal; — ha kell, postakocsikat elfogni az országúton; — ha kell, vasúti vonatokat feltartóztatni; ha kell, hamis útleveleket készíteni.

— Ez mind meglehet; kész vagyok mindenre, amihez

erőszak vagy fortély kell. De, hogy elsikkasszak egy levelet, amit a feladó a becsületesemre bízott, arra nem vállalkozom soha.

— Akkor nem vagy igazi forradalmár.

— Hogy mi vagyok én? Azt majd mindjárt megtudod, csak várj egy szempillantást. Ez a levél menni fog Bécsbe. De mire odaér, már akkor, amit abban írnak, az meghaladott álláspont lesz. Te tudod jól, hogy hol vannak a fegyverszállítmányok? — Tudnod kell, hiszen pénzt kértél tőlem a máshová elrejtésükre.

— Óh igen.

— No, hát akkor vezess engem oda. Az én tervem meg van érve. Nem várok veled tovább. Híveim készen állnak, csak a jeladásra várnak. Nem várjuk be, míg minden kipattan: magunk sütjük el előbb. Még ma, holnap már későn lehet. Hol van a legközelebbi szállítmány?

— A temetvényi vár romjai közt van eldugva.

— Vezess rá.

— Fel fog tűnni, ha a közönség meglát bennünket együtt menni.

— Itt minden ember jó barát; azután az erdőt közelérjük; a grófi vadászok mind az én híveim. — Vége a diskurálásnak. „Lássuk a medvét!” Nem dugdossuk el tovább fegyvercinket az öreg anyánk pestesébe, hanem megmutatjuk annak, aki látni akarja, itt van. Gyerünk, drága barátom. Két óra alatt ott vagyunk a temetvényi romban. Megfújom ezt a kürtöt, s estére táborunk van együtt. Andiamo!

S azzal megfogta Gorombolyi a drága barátom karját s anélkül, hogy egy pohár szilvóriummal megkínálta volna, vitte magával a kerten keresztül be az erdőbe, ahol minden bokor ismerőse volt már.

Koczurnak nem sikerült az erdőben eltévedni; pedig nagyon meg volt nála az erre való igyekezet. Mindenképpen kényelmetlenül érezte magát ennél a vállalatnál, s ezt az érzését annál

jobban elárulta, mentül inkább igyekezett azt elpalástolni. Mikor egyedül voltak, ő fenekedett legjobban a bekövetkező nagy eseményekre. Azokból ő az oroslánrészt veszi ki magának. Hagyott is, nem is Gorombolyinak valami tenni-valót a hadműködésben.

Följutottak szerencsésen a várromhoz. Az a legelhagyatottabb helye a vidéknek. Senkinek semmi keresete ottan.

Koczur nagy óvatossággal vezetgeté Gorombolyit a romváros tömkelege között sok ideig alá s föl, míg végre rátalált arra az odúra, ahol hajdan a várurak a rabul ejtett kalmárokat tartották zárva. Sűrű bokrok takarták be annak a bejáratát.

— Itt vannak.

Gorombolyi letekintett a sötét boltüregbe, s láthatá a deszkaládákat, amik ott egymás fölé rakva hevernek.

— Hány darab lehet itt? — kérde Gorombolyi.

— Kilenc láda. Mindegyikben százhusz fegyvernek kell lenni. Csak ember legyen hozzá elég.

— Az lesz — mondá Gorombolyi, s azzal fölmászva a legmagasabb bástyaoromra, megfűtta teljes hatalommal a vadász-kürtöt.

Nagy visszhangot adott a kürtszó az erdős hegyhátokról. Csak a hegyhátak feleltek rá; senki más. Fújta azt teljes óra hosszat Gorombolyi, de nem jött föl arra egy lélek sem a várromokhoz.

Egyszer aztán csak leszállt a bástyafokról Koczurhoz, aki nem látta szükségét, hogy utána fölmásszon.

— Látod barátom, hogy nem jön senki.

— Tudom már az okát, hogy miért nem jönnek. A legénység mind odabenn van Illván az újoncállításon.

— Az öregek pedig nem vállalkoznak.

— Megpróbálok még egyszer kürtölni.

— De pedig jó lesz, ha nem kürtölsz olyan sokat, mert még idecsődítéd a zsandárokat. Úgyis nagyon sokan tudják már ezt a rejtekhelyet. Legfőbb idő, hogy innen máshová

szállíttassuk a féltő portékáinkat, minden haladék nélkül, biztos embereink által, akiknek a hallgatását jól meg kell fizetnünk.

— Ejh! Nem azt tesszük! A legénység egy része estére visszakerül. A lavina megindítására egy hólabda is elég. Nem várunk tovább. Fölnyitunk egy ládát; mindegyikünk a vállára vesz tíz-tizenkét puskát, leviszük magunkkal; ott lesz, aki azon megosztózik, s húsz ember elég kezdetnek, holnap lesz belőle kétszáz, holnapután kétezer. Előre!

A drága barátom szepegni kezdett.

— Csak nem gondolsz ilyen bolondot?

— Micsoda bolondot? Megválogasd a szót, mert a nyelvedbe találsz harapni.

— Hogy mi innen egy csomó szuronyos puskát vigyünk be ketten a városba s ott kiosztogassuk?

— Hát nem arra valók ezek?

— Vigye ki-ki a maga puskáját a vállán, én nem cepelem.

— No, hát cepelem én! — Aki fél a következményektől, nagy az erdő, tovább mehet!

— Barátom! — szólt Koczur, egész elérzékenyülten ragadva meg Gorombolyi karját. — Gondold meg, mit kezdesz. Mi lesz ennek a vége? Egy szent ügyet kockáztatsz vele.

— Ejh, hagyj nekem békét! Én nem szoktam arra gondolni, hogy mi lesz a vége annak, amit elkezdek.

— Azt látod, hogy én lelkiismeretesen teljesítettem, ami kötelességem volt. Itt az ezer puska. De azt is látod, hogy egy magad vagy hozzá. Magad csak nem harcolhatsz ezer puskával. Nincs még megérve rá a publikum. Nincs kellően előkészítve, átgűrva, felpaprikázva. Tegyük ezt félre alkalmasabb időkre. Majd mikor minden elcsendesedik. Én mindent elteszek félre az útból. Ezerkétszáz forinttal elsimítok mindent. Egy fegyvert sem kapnak meg nálunk.

— De, engemuccse, azt meg fogják kapni, amit én a kezembe veszek! — kiálta Gorombolyi, félrelökve Koczurt az útjából,

s berohant a boltüregbe, ahol a ládák álltak, s mielőtt a drága barátom megakadályozhatta volna, a fejszéje fokával leütötte az egyik ládáról a lakatot, s aztán felrúgta annak a tetejét.

A felnyílt ládatető alatt ott ragyogtak szépen egymásra rakva, — a legderekabb mészkövek, amiket csak ezen a környéken lehetett kapni. Nagy birkafőnyi mészkövek és semmi egyéb.

Mikor azt meglátta Gorombolyi, egyszerre hangos hahotára fakadt. Úgy kacagott, két kézzel a ládába fogózva, hogy az egész teste apróra rázódott bele.

A kedves barátomat megcsalta ez a nevetés. Azt hitte, hogy az igen természetes válasz erre a felfedezésre. Hogy ezt a „tréfát” is csak a mendikánscsínyek közé fogják számítani neki, olyanforma ez csak, mint mikor a *benlakó* diákok egymásnak névnap ajándékba nagyszerűen lepecsételt katulyákat küldenek, s aztán a nagy várakozást jutalmazza egy darab papírba takart téglá. Röhöghet azon az egész contubernium. Hisz az ilyen imposzturákat már megszokták a Koczurtól. Mikor kisért, megkergetik, meg is agyalják, hanem azért csak mégis sokáig elnevetnek rajt. Hát ez is csak olyan kófic. Rábízzák a Koczurra, hogy hozasson be a határon csempészetakon több rendbeli ládákat, tele ócskavassal. Ő előre tudja, hogy nagy gaudium lesz ennek a vége. Azokba a ládákat, amik az ő közvetlen gondoskodására vannak bízva, a veszedelmes pusokák helyett rakat ártatlan köveket. Hiszen mindegy azoknak a ládáknak, hogy Minié-puskákkal vagy mészkövekkel megterhelve vándoroljanak-e az apátvári granáriumból a temetvényi romok boltjaiba, s onnan megint tovább, míg egyszer valaki csakugyan rájuk akad, akinek a felsülésén aztán nagyot lehet majd nevetni! — A nevetés ideje megjött. Gorombolyi kezdte. A nevetés pedig ragadós. A kedves barátom kontrázott neki teljes erejével; egész vörösre röhögte a pofáját.

Pedig jobb lett volna neki az ordító oroszlán szeme közé nevetni ebben az órában.

Mert ez a kacagás, ami Gorombolyit meglepte, olyan volt, mint a kínpadon sütögetett embernek a nevetése. Mint akinek valami ördög csiklandozza belül a szíve táját. Egyszer csak felugrott a feltört láda mellől, s markába kapva egyet azokból a perduellis nagy kövekből, odarohant Koczurhoz, és megragadta neki a torkát. Aztán csak úgy az összeszorított fogai közül beszélgetett hozzá:

— Te kutyalélek! Most micsoda halál nemével végezzelek én ki téged? Mondd meg! Mert ha mindannak a pereputtnak, aki miatt a nemzetemet elkezdem meggyűlölni, egy nyaka volna, hogy azt most egyszerre kitekerhetném . . . ha azt az egész utálatos, szájra nagy, szívre lágy csöcselék, akit ez a te koponyád képvisel, ezzel a kőcsapással egyszerre összezúzhatnám, úgy összetörnélek, úgy szétszaggatnám, hogy valamennyi ördög nem rakna többet össze emberi formába! — Tudod, hogy mit tettél? — Megölted a „magyarok Istenét!” — Nincs többé a magyarnak külön Istene! — Eredj, szaladj, ugorj, cudar! — Be ne fertőzze kígyóvéred a kezemet. — Az Isten világának minden népe késsel számolna le veled az ilyen árulásért, — én a csizmám sarkával végzem a leszámolást.

S úgy tett. — A drága barátom hat lépést kalimpázott orrán, száján, két tenyerén előre — e leszámolás után.

— És most hordd az irhát, ahogy a csánkjaid bírják! mert azt nem mondhatom, hogy kővel agyon nem hajigállak.

Koczur szaladt, mégpedig úgy, hogy a fejét hátrafordította, hogy az utánarepülő kövek elől félreugráhasson. Mint az ágyúgolyók, úgy zúgtak el azok a füle mellett, ha egy megtalálja, bizony a fűbe harap. A sűrű bokrok aztán menedékbe fogadták.

Gorombolyi pedig visszament az odúba, s mind felnyitogatta a deszkaládákat. Mindegyik kővel volt megrakva.

Gorombolyi egy más világ lakójának érezte magát. Egy idegen planétába esett bele, ahol az embereknek a lábaik helyett földbe vert gyökereik vannak, mint a fáknak; —

nem hallanak és nem látnak; — úgy élnek, úgy tenyésznek, úgy regnálak, mint a tengerben a csigák. Az ő lába alatt meg nem akar megállni ez a föld, mintha eltaszítaná magától, mintha elvesztette volna a vonzerejét, amit a földlakókra gyakorol, akik az ő porából vették a testüket. Úgy tetszett neki, mintha nem is járna, hanem csak repülne, mintha egy perc alatt csak egy gondolatra jutott volna fel a mély pinceodúból oda a legmagasabb toronynak az ormára, ahonnan eléje tárul az egész nagy világ.

Az „ismeretlen” nagy világ. Ez nem az a világ, amit ő hazájának nevezett. Abban az ő kürtszavára más visszhang felelt, mint az erdőké. Hol van az a tábor, akit ezek az erdők az ő hívására előadtak? Hol vannak a hősök, akik úgy vágytak a sebek után, mint a vőlegény a menyasszony csókjá után? Hol vannak az óriások? A fanyövők, a sziklamorzsolók, akik várakat döntöttek le vállaikkal? Hol vannak a csodatevő tündérek, akik a papírost arannyá, a követ kenyérré, s a lány emberi szívet kemény acéllá tudták változtatni? Elmúltak a „Tegnap”-pal? — Mi van itt most körös-körül? — Egy új nap? Hát csakugyan igaz volna az, amit az a völgylakó bölcs mondott, hogy a „Tegnap” olyan halott, amit fel nem lehet támasztani? Aki erre vár, vagy csal, vagy csalódik. — Ime, senki sem jelen meg a hívásra. — Pedig hallják azt jól, értesítve vannak. — És hogyha mindazok, akikre várt, csakugyan összegyűltek volna, most mit kezdene velük? Fegyver helyett követ adna a kezükbe? — A fél siker milyen kudarc lehetett volna. — Milyen nagy csendesség van körös-körül. Ki van meghalva ebben a nagy csendességben? — A hit — egy hajdani választott Istenben. — Nincs hit a próféták jóslataiban, nincs hit a zászlók színeiben, nincs hit a hűségben — minden ember fél, számít, kétkedik, panaszkodik, túr, nem bízik másban, nem bízik magában. — Akit megcsalt más, visszacsalt egy harmadikat. Az új nemzedék fázik a tettektől, s ki van fáradva a tévelenségtől.

A mélézó feje fölött kóválygott egy nagy kőszáli sas. Tág karéjokban úszta körül a felhőtlen kék eget. Prédára les ilyenkor. Egyszer aztán leszállt az átelleni oromra. — Megtalálta talán?

... A szédítő mélységbe alábámuló ember tovább beszélgetett a zúgó erdővel.

... Milyen jó szerencse, hogy a kétségbeesett emberek kitörése nem sikerült. — Okos ember volt, aki azt elnyomta. Hisz nem lehetett volna ahhoz olyan világraszóló nagy eseményeket kötni, amilyenek tervben voltak. Egy utálatos rablókaland lett volna belőle rém nagyságban.

Nem jó már ez az élet!

Gorombolyi eltakarta az arcát, s valami szót rebegett, ki kellett annak törnie az ajkán:

„Nem szeretem a hazámat!”

Van-e emberi érzés, ami ezt a gondolatot végigérje?

A könnyei csorogtak végig az arcán.

Egyszer csak valami kacagás hangzott föl a völgyből.

A megkergetett Koczur kijutott a romok közül, s ott haladt el az ösvényen, a magas bástyatorony alatt, amelynek az ormán Gorombolyi állt.

A veszedelmen túljutva, ismét birtokában találta magát egész cinizmusának.

— No, pan bratye generál! — kiálta föl Gorombolyihoz — nem kürtölnénk még egyet a tótoknak?

A mélézó egyszerre fölriadt, s az észvesztő düh, amit a gúnyhahotázó pofa fellobbantott szívében, elszédíté. Felordított embergyűlölő haragjában, s onnan a tűzőles magasságból levetette magát bosszantójára.

Az, amint az arkangyali alakot repülni látta maga felé az égből, a rémülettől hanyatt esett, s a lejtőn nagyot henteregve, mozdulatlanul maradt, szemeit maga elé meresztve, mindaddig, amíg ijedtéből felocsudva, meg nem győződött róla, hogy az égen át repülő alak nem kel fel többet a földről, hogy őt megölje.

Egy ideális emberrel kevesebb a világon.

Egy olyan ember szűnt meg élni, akinck a létezését már mai nap nem is hiszi el senki, aki minden pszichológia, metafizika, etika és logika ellenére olyan utakon járta végig az életet, aminőket a mai sűrű világban meg nem tapos utána senki.

S ugyan jól tette, hogy meghalt; így legalább nem tud róla semmit, hogy halott; mert ha élve maradt volna, mai nap sokan szemébe mondanák azt neki.

... Amint Koczur felocsúdva rémülete merevségéből, lassankint megtalálta azt a gondolatot, hogy a földön fekvő ember csakugyan halott, az önzés józan gondolatjai megtalálták a nála szokott helyüket.

Odasompolygott a földön fekvőhöz.

Az arccal feküdt a sziklán.

Megfordította és kikereste a zsebeit.

Megtalálta, amit keresett. Diadémnak a levelét az udvari kancelláriához.

De biz a tárcáját is kivette onnan. Abban pénz volt. Ezt nem lehetett ott hagyni, nehogy akik rátalálnak a holttestre, eltulajdonítsák. Ónála jó helyen lesz az, mint felmondhatatlan kölcsön.

Még a halott óráját is jó lett volna biztosabb helyre eltenni, de már akkor egy harmadik beavatkozott.

A hatalmas kőszáli sas szétterpesztett szárnyaival nagy suhogva szállt alá a bástyaoromról, s fél szárnyával kegyetlenül pofon ütötte a halottrablót, elkergetve őt onnan.

„Ő az enyim!”

HÁNY PERCIG ÁLLJA KI A VÍZ ALATT

— Három lépésre a testemtől! — kiálta felugorva karszékéből Atalanta báróné, mikor báró Opatovszky Kornél útiöltözetében betoppant a társalgóterembe, s azzal a két tenyérrel az arca elé tartva, hogy még ne is lássa a férjét, beszaladt a hálósobájába, magára zárta az ajtót, s ott hagyta a bámuló urat Diadém úr társaságában.

Diadém úr a reggelinél ült a bárónéval, s nem hagyta magát e jelenet által megzavartatni; éppen vajat kent a kenyérszeletkére.

— Hát? Hát mármost mit vétettem én? — hebegé, hosszúra nyúlt képén egész gyámoltalan belsejét elárulva Kornél báró.

Diadém úr csendesen, csak úgy becsukott szájjal nevetett, s aztán egyet szürcsölt a teájából.

— Éppen jókor tetszett megérkezni. Nem méltóztatott még reggelizni? (Hol a — kányában?) Tessék mindjárt elfoglalni a báróné csészejét. (De hátha kijön még?) Ne tessék félni, nem jön az ki a szobájából, amíg ön itt van.

— De hát már mit vétettem én megint? — szepegett Kornél báró, hanem azért csak letült a felesége helyére, s maga elé húzta annak a teás findzsáját.

— Hja, jah! Kedves báró! Mikor ön úgy sporadice feltűnik ennél a háznál, mint valami kelet-indiai utazó, hát olyankor ön maga sem tudja, hogy a sok közül melyik elkövetett vétkére emlékezzék, amiért önt idehaza görbe szemmel fogadják? Ezúttal azonban sohase tegye ön magát, mintha

nem jutna eszébe, mit vétett a többieknél szokatlanul nagyobb-
bat? Önt most *kergették?*

— No hát?

— Ez persze rendes dolog. Rendesen olyankor szokott hazakerülni, amikor kergetik. Ezúttal azonban nem a hitelezők kergetik, a személyfogsági paranccsal a kezükben, nem is elcsábított ártatlanságok vérszomjazó rokonai, hanem sokkal nagyobb urak.

— Én nem tudok semmiről.

— Nem tud semmiről? Hát nem hallott valamit arról az esetről, hogy az illavai fegyencek fellázdáltak, majd csaknem sikerült nekik kitörni a börtönükből; jó szerencse, hogy ott volt akkor Illavay, akire a népség hallgat, annak a segélyével sikerült leverni a lázadókat.

— Úgy kellett nekik, a gazembereknek.

Diadém úr elnézte, hogy a báró hogy tölt a teájába rum helyett olajat, s megiszogatja, azt sem tudja, mit iszik.

— Hanem hát ugyanez alkalommal az történt, hogy a rablók ellen forduló népség valami titokteljes úton fegyverekhez jutott, s ezek a fegyverek legújabb szerkezetű francia puskák voltak.

De már erre a szóra csakugyan a torkán akadt Kornél bárónak a tea. Még több olajat töltött hozzá.

— Hát aztán?

— Aztán akadtak kíváncsi emberek, akik szerettek volna a nyomára jutni, hogy mi módon kerültek ide azok a puskák?

— Hát mit bánom én?

— De bánja Koczur. Mert ő okos ésszel odafenn Pesten kifecsegett mindent, amit önök magukra vállaltak Olaszországban.

— Én? Olaszországban? — mondá Kornél báró, felfelé forgatva a szemét s kezét keblére szorongatva ártatlansága érzetében. — Én semmiről sem tudok semmit.

— Jó lesz azt is eltagadni, hogy ott volt. Késő már. A terv

el van árulva. Önök tömérdek ládát hozattak be a határon ez alatt a cím alatt: „ócskavas”, s felhasználták az énáltalam itt felállított Bessemer-acélgyárt ürügynek. — A ládák után kutat a hatóság mindenütt. A komplott fejét már ismerik: csak azért halogatják az elfogatását, hogy a további szálakat is megtalálják általa. Koczur már ki van pécézve, s a legnagyobb baj, hogy e veszedelmes háló egyes fonalai egész mihozzánk elérnek, s némelyikünknek a lábán csombókra is vannak szorulva.

Kornél báró mármost jónak látta egy pohár vizet felhajtani, olyan melege volt.

— Én nem tettem semmit.

— Csalódik, ha azt hiszi. Ön nagyon sokat tett, ön hordta magával Koczurt mindenüvé. Mikor mi kérve kértük önt, hogy bocsássa el magától ezt a veszedelmes embert, s ezt ön nekem és a nejemnek ünnepélyesen meg is fogadta, akkor ön ahelyett, hogy adott szavát beváltsa, maga futott el a háztól, s itt hagyta minékünk Koczurt, akinek azután szabad keze volt az egész veszedelmes tervet előkészíthetni. S ami ebben az egész szomorú történetben a legszomorúbb, az, hogy mi is bele vagyunk keveredve mind a hárman, azon nyugták által, amiket a Koczurtól fölvelt pénzről neki átadtunk. Az nem volt igaz, hogy ő e pénzt egy bécsi építőtársaságtól kapta volna, kiegyezés díjában.

— Persze, hogy nem onnan kapta. Hanem.. (Kornél báró majd kivakkantotta a pozsonyi csendes ház jótevő halottjának a titkát.)

— Hanem honnan? Ön jobban tudja tán?

— Nem. Én nem tudok semmit.

— Ez a legjobb felelet minden vallatásnál: „Nem tudok semmit!” Signore *Nonmiricordo*. De azt csak tudja ön, hogy Koczurnak soha életében nem volt elajándékozni való pénze, s ha az egyszer elkezd ezereket osztogatni, azoknak kellett valami eredetének és valami céljának lenni.

— Azt én tudom, de nem mondhatom meg.

— Talán ha nekem nem, a bárónénak felfedezhetné ön.

— No, hisz az kellene még! (Szép tréfa lenne belőle, ha Kornél báró elmondaná *Atalantának* azt, amit ő „tud” annak a pénznek az eredetéről. Temetvényi Pálma grófnőről, meg a tervbe vett válóperről! Ez volna a drága multság.)

— Akkor majd valami más helyen kell önnek ezt a tudomását napfényre hozni.

— Miféle más helyen?

Diadém úr szép tulipánformára hámozta a piros héjú hónaposretket e vallatás közben, s nem kínálta meg vele a házigazdát.

— Úgy gondolom, hogy a haditörvényszék előtt.

— Hogy jövök én a haditörvényszék elé?

— Ahogy más ember szokott: kedve ellenére.

— De hát mit tud rólam a haditörvényszék?

— Csak annyit, hogy ön pénzt vett föl Koczurtól megnevezetlen célra.

— Hát azt hogy tudja?

— Úgy, hogy én megírtam ezt a bécsi udvari kancelláriának. A báró ijedtében felugrott a székről.

— Ön megírta? Hát minck írta meg?

— A legsürgősebb elővigyázatból. Ha egy napot késedelmezem, a mi nyakunkra kerül a hurok, — így a Koczur marad benne. Ha Koczurt elcsípi, s nála találják a nyugtáinkat, soha tisztára nem mossuk magunkat a komplotás vádjá alól. De amidőn mi jelentjük fel elébb a veszedelmes titkot, nemcsak a bajtól tesszük magunkat mentessé, hanem még érdemeket is szerzünk általa odafenn. — És elvégre is nekem kötelességem nem annyira a magam érdekében, mint a gondjaimra bízott gyermekek védelmére, minden törvényes eszközök között mozgásba hozni, ami által őket az apjuk könnyelműségéből származó végveszélytől megmentsem. Ön védheti magát

majdan, ahogy akarja, és védeni fogom a nejét és gyermekeit, ahogy én tudom.

Kornél báró e lesújtó indokolásra azzal felelt, hogy végigvágta magát a díványon, mint aki a deresen végignyúl önként, s várja a megérdemelt olvasatlan huszonötöt.

Diadém úr készen volt a reggelivel, s a szájmosással foglalta el magát; átengedve ez idő alatt a nemes bárót lelkiismerete mardosó férgeinek.

Az megint felugrott a díványról, s nagy lépésekkel járta végig az étkezőt, mintha távgyaloglásra fogadott volna.

Egyszer aztán csak stációt tartott, s nagyon vékony hangon kérdezé:

— Hát igazán nagy baj lehetne abból, ha azt gondolnák, hogy azt a pénzt a Koczur a „Izé”-től hozta, és nem attól a másik „Hogyhíják”-től?

— Azt igen könnyen meg lehet jövendölni előrement példák nyomán — felelt Diadém úr, gondosan megtörülgetve az ujjai hegyeit a szalvétában. — A birtok konfiskálva lesz. A báró úr a maga személyére nézve Josefstadtba vándorol, nehéz fogságba, tíz-tizenkét esztendőre, és ami földolog, elveszíti a báróságát, még a nemességét is.

— Micsoda? Hát hogy fognak híni, ha nem bárónak?

— Úgy, hogy „Hallja kend, paraszt!”

Erre megint végig kellett heveredni a díványon. Ilyen csapást állva nem lehet elviselni.

— Egyébiránt tegyen a báró bölcs belátása szerint — mondá Diadém úr, s magára hagyta Kornélt az étteremben.

— Bölcs belátás? De hát hol vegye azt az ember, mikor senki sincs idebenn, aki jó tanácsot adjon.

Senki sincs? Dehogy nincs! Hát ez a „karthauzi” mit vétett?

Nem az a karthauzi, amelyik csak egyet tud mondani: „Memento mori!” hanem az a másik karthauzi, amelyik szintén csak egyet tud mondani, azt, hogy „Memento vivere!” Az a szép arany fényben csillogó chartreuse a palackban.

Kornél azon külön természetek közé tartozott, akiknek akkor jön meg az étvágyuk, amikor egyedül maradnak. Akkor aztán beszédessé is lesznek, mikor senki sem hallja.

Fölkelt s odaveté magát egy karszékbe, s azt az asztalhoz gördítette. Első dolog volt egy pohár chartreuse-t felhőrpíteni. Az első pohár pálinka is mindjárt bátorságot önt a szívbe. „Ej, mit? Nem eszik a levest olyan forrón, ahogy főzték . . . Ha az embernek világos igazsága van, akkor senkitől se féljen”

A nagy szelet sajt és puha kenyér bizonyítá, hogy az ember el van szánva az önvédelemre. — A második pohár chartreuse világosságot terjesztett az agy homályában. Hiszen igen könnyű a védelem, csak elő kell vele állni, hogy a Koczur osztogatta pénz honnan támadt elő, a pozsonyi élő halottól, s azzal minden ki van magyarázva. — De hátha nem akarják majd elhinni? Hol vegye az ember a bizonyítékot? Megszerzi az ember magától az eltemetett grófnétól, a hajdani jegyesétől. De hogy jut annak a színe elé az ember, mikor az senkit sem bocsát be a kapuján, aki élő teremtség, se embert, se állatot? A harmadik pohár abból a jó gondolatokat keltő arany nedvből mozgásba hozta az ötletek villanyszikráinak elektrika masináját.

Abban az agyban lakik valami! Nem üres az. Csakhogy nagyon összevissza vannak benne hányva a bútorok. — Megtalálta már, amit keresett. — Maga is nevet rajta. — Az nagyon jó lesz! Olyan simán fog menni, mint az a kenyérrre kent vaj. — De hát aztán mi lesz, ha ezt Atalanta báróné megtudja? Az sárkánnyá fog változni — legottan! — A negyedik pohár chartreuse aztán hősi bátorságot önt a szívbe. — Hát ha haragszik, haragudjék, tessék neki elválni! Jól van asszonyom! Ha azt mondtuk, hogy „Három lépésre a testemtől!” hát legyen ebből a három lépésből harmincháromezer! Az Opatovszky névnek akad más viselője. Tessék hozzámenni Diadém úrhoz! Úgyis nagyon értik egymást. Majd meg fogják látni, hogy mi lakik ebben a kebelben? Ők fogják

megbánni. Hát ők elárulták Koczurt? Bevádoltak engem? No, majd visszaárulja őket Koczur; majd visszaárurom én! Majd megmutatom én *kendteknek*, hogy ki itt az úr Apátváron! Még azt mondta nekem, hogy én leszek a „kendi!” Ti lesztok a kendtek! Hallják kendtek! Elmehetnek kendtek!

Ezt mind fennhangon mondogatta el Kornél báró az ő tanácsadó jó barátjának, a karthauzinak; aki, úgy látszik, nagyon helyeselte ezt az elhatározását, mert még egy ötödik pohárral is megkínálta, amire azért van szükség, hogy e nemes elhatározások mind jó emlékezetben maradjanak. — Egy nagy darab sonka bánta meg e merész megállapodást.

Akkor aztán fölkelte a báró, átment a szobájába, lefeküdt, elaludt, s mire fölébredt, úgy kiment a fejéből az ijedtség is, meg a bátorság is, hogy egy kis kényelmetlen ványódásnál egyéb nem maradt fenn utána, ami ellen ismét legjobb szer az, hogy az ember a vállára veti a puskát, s elmegy az erdőre szalonkázni. — A szalonkák ugyan ilyenkor nem húznak, s azokat röptiben nem is lőné le Kornél báró, mert ahhoz nagyon szeleskedő; hanem helyett tönkresrétezett egynehány őzsutát, akik elég naivok voltak a vadászati óvőidőszak tilalmában bízva, a báró lőtávolába vetődni. — Amint megéhezett, betért a patakmolnárhoz, s megvendégeltette magát, udvarolt a molnár leányának, s ígért neki egy pár aranyfüggőt; azután megint ment az erdőre vadakat űzni. Véletlenül összetalálkozott egy vakmerő borzzal, attól megijedt, elfelejtette, hogy puská van a kezében, nekilódult, ott hagyta az erdőt. Mire hazaért, a borzból medve lett. Otthon Diadém úrnak meg az inasnak azt mesélte, hogy medvét látott. Az egy medvéből utóbb két medve lett, utoljára egész medvefalka, s másnap, harmadnap semmi olyan közel fenyegető veszély nem volt Kornél báróra nézve, mint az erdőit nyugtalanító mackók serege, és komolyabb feladatot nem ismert, mint azok ellen hajtóvadászatot indítani. Az egész összeesküvést, fegyverládákat, haditörvényszéket csőstül mind elfelejtette.

Lett azonban gondoskodva róla, hogy az emlékezete fel-frissíttessék.

Egy szép reggel, mikor megint a vállára vette a puskáját, s nekiindult az erdőnek, hogy fajdkakast lőjön, Diadém úr megállította az útban, s azt súgta a fülébe:

— Jó lesz azt a puskát eldugni valami rejtekbe!

— Miért?

— Azért, mert rögtön itt lesznek a zsandárok házmotozást intézni a kastélyban fegyverek után. S ha ezt megkapják, ezt is elviszik.

— Ne mondja!

— Hát nem hallott még a báró semmit a tegnapi eseményekről?

— Egész nap feküdtem. Rosszul voltam.

— No, hát az történt, hogy az egész komplottot felfedezték, aminek a vezetője Gorombolyi, egyik eszköze pedig Koczur volt.

— Lehetetlen az.

— Annyira bizonyos az, hogy a felfedezés következtében Gorombolyi már halva is fekszik. Hogyan halt meg? kik ölték meg? Azt senki sem tudja. Csak gyanítani lehet. Korán reggel látták őt Koczurral a temetvényi vadaserdők felé sétálni, mind a kettőt fegyver nélkül, s aznap délben a napszámosok, akik a mészégető számára követ törnek, már ott találták őt összezúzva a temetvényi várrom glacisján. Bizonyos, hogy úgy dobták őt le a bástyatorony magaslatáról. S minthogy Gorombolyi herkulési termetű és gyakorlott merész férfi volt, az is kétségtelen, hogy ezt Koczur nem egyedül hajtotta végre, hanem ehhez nagyszámú cinkosának kellett lenni.

— De hát miért ölték meg Gorombolyit?

— Ez éppen a talány. A rendőrség előtt régen tudva volt az, hogy Gorombolyi, a hajdani gerillatábornok, valami fegyveres fölkelést készít elő ezen a vidéken. Csak azért nem fogták el, hogy a terv továbbfejlődését figyelemmel kísérhessék, s azokat

az embereket, akik vele érintkeznek, akik hozzájárnak, megjegyezhessek, s azoknak az útait nyomozhassák. Ennek a tervnek összefüggése van kétségtelenül az illavai fegyencélzádással, de egyúttal annak a leveretésével is. A rejtélyt, a beavatott körökben így vélik megoldani. Az illavai kitörésnek kellett volna gyújtó szikrául szolgálni az egész föld alatti tűzakna fölrobbantásához. Hogy ez a kanóc el lett taposva, azért a cinkosok Gorombolyit vádolják árulással. Illavay csak őtöle tudhatta meg a kitörési tervet, ennek a napját, különben hogy lehetett volna ott készen, mint valami színész a színpalak között, a csatszóra (Schlagwort) várva, s hogy kaphatta volna meg a dugaszban levő fegyvereket, amik egészen más célra voltak rendelve? Ezért Gorombolyit, a fővezért, halálra ítélte a titkos vértörvényszék. Koczur kicsalta őt magával a romok közé, s ott az összeesküvők megfogták, ledobták a bástyáról. A nála volt kompromittáló iratokat azonban valószínűleg Koczur elvitte magával, amit onnan gyaníthatni, hogy az üres tárcáját, amiből a jegyzetek ki voltak tépve, ott találták meg a bokrok közé eldobva. A gyilkosság indokára végleg rávezetett azután az a körülmény, hogy a várrom felkutatása után a csendőrök megtalálták a sokat keresett ládákat a temetvényi várrom egyik boltüregében.

— Megtalálták! No, hát akkor nagyon jó, hogy ott találták.

— Helyesen tetszett az észrevételt tenni. Csakhogy ezekben a ládáknak nem volt egyéb, mint mészke. A fegyvereket már eltakarították belőlük. Hogy azokat ily hirtelen félretehették, az arra a gyanúra vezet, hogy nem vitték messze.

— Bizonyosan behányták az ókútba, amit a török herceg ásott.

— Nem hányták bele. A kút meg lett vizsgálva, egy embert leeresztettek kötélben a fenekéig; semmi fegyvert sem talált ott. És így bizonyos, hogy azokat abból a célból rejtették máshová, hogy kéznél legyenek. Mindenki meg van felőle győződve, hogy azok itt vannak eldugva valahol az apátvári uradalomban.

Koczurt minden irányban üldözik. Nagy csoda volna, ha el nem fognák, miután minden nyelvet rosszul beszél. Akkor azután az egész veszedelem önnek a nyakában marad.

— Kinek?

— Opatovszky Kornél bárónak.

— Miért?

— Mert Koczur az ön embere. Mert Koczurt ön hordta magával. Mert Koczur az ön birtokán rejtette el a csempészett fegyvereket, mert önnek a nyugtája Koczur kezében van, és mert Koczurnak van annyi esze, hogy ha hurokra kerül, ne magát vallja a fővétkesnek, hanem önt.

Opatovszky Kornél csak most érezte egyszerre a lába alatt azt a jeget beszakadni, amin addig olyan nagy biztossággal korcsolyázott: hátha nem is igaz az, amit Koczur annak a pénznek az eredetéről neki beszélt? Szokott ám a Koczur néha nem igazat is mondani. — Hogy is lehetett volna az igaz? Ugyan miért küldene Temetvényi Pálma grófnő az ő számára, meg Atalanta és a gyermekei számára pénzt? még sokat is? s ha már küldeni akar, és Illavay által, ugyan miért bízna annak az átadását Illavay éppen Koczur barátunkra? Olasz pénz volt ez bizonynyal! Most már arra is emlékezett, hogy citromszaga volt a bankóknak. S a nyugtatványok csak arra valók, hogy az Opatovszky bárók belesodortassanak az összeesküvésbe. — Egészen jég alá került embernek érezte magát, akinek a víz a feje fölött átcsapott már. Vízbe halódó kétségbeesésével kapott a legközelebbi szalmaszálhoz, Diadém úr kezéhez.

— Kedves barátom, ebből valami nagy baj lehet?

— Már nem lehet; hanem megvan. A terv explodált. A főintéző meghalt, a legközelebbi eszköz megszökött. Most Temetvényi Ferdinánd grófnak okvetlenül meg kell fogni valakit a harmad-, negyedrangú résztvevőkből, hogy azt a nagy kudarcot eltakarja, ami őrá az illavai lázadásból háramlik, különben meg van bukva. A gróf okvetlenül a báró úrral fogja magát kármentesíteni. Ez az alkalom Temetvényire nézve az utolsó

menedék, önre nézve pedig a végső csapás. A grófról úgyis régen beszélnek már Bécsben, hogy annyit sem ért az adminisztrációhoz, mint a holdbeli ember. Azonban, ha esze ninc is a grófnak, de fantáziája sok van. Önre fogja kideríteni az egész lázadási tervet.

— Mit csináljak, kedves barátom?

— Legelőbb is tegye le azt a vadászpuskát, mert még megtalál vele lőni valamelyikünket.

— Legjobb volna magamat.

— Az igazán legokosabb volna.

— Azt hiszi, hogy nem merem megtenni? — kiálta elvörösödve Kornél báró, s azzal a duplapuska csővéjét a szájába kapta.

Hasonló mozdulatra más esetben az elszörnyedés hangja következett volna; Diadém úr azonban nagyott kacagott ezen. Ő is az az ember volt, aki az ilyen jeleneten tudott kacagni, aztán meg Opatovszky is az az ember volt, akin lehetett kacagni.

— Ugyan hagyja abba, édes báró! Úgy néz ön ki most, mint az egyszerű rátóti ember, aki puskával furulyázott.

Akkor aztán Kornél lecsapta a puskát az asztalra.

— Te csak nevetni tudsz, mikor nagy baj van, — adj hát jó tanácsot, ha igaz barátom vagy.

(Mikor nagy bajban volt, akkor tegezett mindenkit.)

— Édes Kornél. Nagyon szeretem, hogy a baráti érzelmeimre hivatkoztál. Tudnék is neked igen jó tanáccsal szolgálni, de nem teszem azt. Nem azért, mintha sajnálnám tőled, hanem azért, mivel meg vagyok róla győződve, hogy te nemcsak hogy nem fogod követni az én jó tanácsomat, hanem annak éppen az ellenkezőjét fogod megtenni. Ne jőjj tűzbe, kérlek. Van te neked valakid, aki válságos pillanatokban a legjobb tanácsot tudja adni. — Fordulj őhöz.

— Kicsoda? Illavay?

Diadém úr vállat vont. Ez az ember még csupa ostobaságból

rájön arra, ami legokosabb lenne. Nem kell őt tovább resz-kettetni.

— No, hiszen csak ott volnál most a legjobban befésülve! Hiszen gondold meg a helyzetet! Te rossz fát tettél a tűzre. Illavay ellenben a zendülés elnyomásánál erősen „felcsapta az égót”. Ha te nota infidelitatisban találatol, az egész apátvári birtokot elveszi tőled a fiskus, s odaadja a legközelebbi rokonodnak, aki Illavay Ferenc. Így csak a nyúl szokott az agár elől bemenekülni a rókalyukba.

— De hát, én Istenem! Kihez forduljak akkor? Micsoda szerencsétlen ember vagyok én! Aki teljes életemben mindig csak jót tettem mindenkivel, s most nincs egy igaz jó barátom.

— Kedves Kornél — szólt Diadém úr kenetteljes hangon, s aztán úgy prédikált neki, mint egy methodista concionator. — Emlékezzél reá, hogy van az embernek egy igazi, utolsó és egyedüli jó barátja, akihez, ha a kerek világon mindenki elhagyja és üldözi is, legbiztosabban menekülhet. Ez a jó barát — a hú hitvestárs. Beszélj Atalanta bárónővel.

— Hogyan beszéljek vele, mikor azt mondja, hogy három lépésre maradjak a testétől?

— Ezt csak első haragjában mondta. Egyébiránt beszélhetsz vele három lépésről is. A házasetben gyakran fordulnak elő izetlenkedések. Olyankor mindig az előidéző fél kötelessége a kiengesztelést kezdeményezni. Ha elidegenítetted a feleségedet, most hódítsd vissza. Meg kell hódolnod előtte. Ő rendkívüli nő. Hiszen tudod, mire képes. Aki a becsületeért képes volt magát a vízbe ölni. Ezt is te okoztad. — Bánj vele töredelmesen. Hallgasd ki a jó tanácsát, és cselekedjél aszerint. Keresd fel a nődet, kedves Kornél.

— Nem jönneél te is velem?

— Nem, barátom. Egyedül kell vele beszélned. Vannak dolgok, amiket hat szem között nem lehet elmondani. Mélyen rejtegetett családi titkok. — Légy róla meggyőződve, hogy

megszabadulásodnak az egyedüli módját a nődtől fogod megtudni. Gondolj rá, hogy ő gyermekeidnek az anyja!

Ez az utolsó mondas egészen elérzékenyíté Opatovszky Kornélt. Ez ragadt meg a fejében.

Elébb megölelte Diadém urat keservesen; aztán rendbe szedte az öltözetét, s elszántan nekiindult a neje szobáját fölkeresni. Elébb bekocogtatott az ajtón, s csak a „szabad” ki-mondása után nyitott be.

Atalantát egyedül találta a szobájában, hátratett kezekkel sétálva a kopott szőnyegen végig, s hosszan húzva maga után gyűrődött uszályát.

Kornél báró színpadi megállással plántálta magát eléje, s elérzékenyült hangon rebege a belekötő megszólítást:

— Nőm! Gyermekeimnek anyja!

Atalanta ízetlenkedve csettentett a nyelvével.

— Jól van, jól, édes Kornél. Hagyjuk el a jeleneteket. Magam is komédiásnő voltam, s nem szeretem, ha visszaemlékeztetnek rá. Beszéljünk egymással okosan.

— Ön megbocsát nekem?

— Százegydikszor is, ha már százszor.

Kornél báró ezt e legkedvezőbb alkalomnak találta, hogy Atalantát keblére ölelje, s a fülét megcsókolja, egyúttal érzékenyen sutto-gva:

— Hiszen tudja ön, hogy ön gyermekeimnek az anyja?

— Ugyan, hogy ne tudnám? De ne hozza most nekem a gyermekeket elő. Tudja ön, hogy a fia megszökött a háztól?

— Nem tudom én! Hová?

— Azt meg én nem tudom. Beállt zsványnak. Az illavai rablázasnál egy tizennégy esztendő kölyket is megöltek, nem bámulnék rajta, ha ő lett volna az. Azt hiszem, hogy elment Koczurral, az apja lázadó bandájában szolgálni.

— Az Istenért! Atalanta! Hát ön is azt hiszi felőlem?

— Azt nem hiszem, hogy ön vakmerő bátorságból állt volna

az élére egy ilyen kockáztatott mozgalomnak; hanem hogy esztelen hóbortból bele hagyta magát vitetni, azt elhiszem.

— Esküszöm, hogy mindenben ártatlan vagyok.

— És mégis mindenben vétkes. Mivé tett ön bennünket? Földönfutókká leszünk! Én ugyan tudom, hogy mit cselekszem. Visszamegyek a cirkuszba, s folytatom, ahol elhagytam; a leányomból meg csinállok kötél-táncosnőt, s visszaveszem a leánykori tisztességes nevemet; mert azt elhiheti ön, hogy én és leányom egy kivégzett embernek a nevét viselni nem fogjuk.

— Ki—vég—zett? — hegebé Kornél, s szédelegve támaszkodott egy karszék támlányához.

Atalanta az asszonyi indulat egész erejével támadt most ellene, s megragadva a két karját, azt kiáltá az arcába:

— De mi jutott önnek az eszébe, hogy odamenjen Koczurral Garibaldihoz?

Kornél csak bámult a levegőbe, s hülye mosolygással rebegett:

— Hát akkor én — én — bolond voltam.

Ha ezt a mániákus tekintetet láthatta volna akkor egy tükörből, maga is elhitte volna, hogy igazat mondott.

Atalanta szemei észrevették e holdkóros vigyorgást, s nagyot villantak rá, odatette a kezét férje vállára, s azt súgá fülébe:

— Jó angyala mondta önnek ezt az eszmét!

S azzal karját Kornél karja alá fűzve, bizalmasan suttogva jártatta őt magával végig a szobáján.

— Ez az ön egyedüli menekülési módja, Kornél. Ennek az eszmének a fonalán kimenekülhet ön a veszélyek labirintjából, amibe beletévedt. Ez elvezeti önt ahhoz a kijáráthoz, ahol önre olyan biztos menedék vár, amely előtt minden világi hatalom megszűnik.

Kornél még nem találta ki, hogy miről van szó.

— Hogyan? Kolostorba menjek?

— Nem. Nem. Arról nincs szó. Nem kell önnek szerzetessé lenni. Csupán egy kis időre félrevonulni csendes kontemplatív

magányba, ahol kedélye fel fog üdülni, ahol önt semmi gond, semmi rosszakarat nem háborgathatja.

Kornélnak kezdett a szeme felnyílni.

— Döblingbe akartok küldeni, kedvesem?

E szónál ideges rángatózás fintorgatta el arcvonásait.

Atalanta olyan figyelemmel nézte azt a galvanizált arcjátékot, mint egy kórházi orvos, aki gyógyszerere hatását észlelgeti.

— Küldeni senki sem akar oda, kedves Kornél. Légy efelől nyugodt. Hanem ha magad, *saját kívánatodra* akarnál az üldöző hatalom keze alól oda menekülni.

— A bolondokházába?

— Nem bolondokháza az. Az elnevezés hibás. Egy körül-vett paradicsom ebben a siralomvölgyében. Aminek kapuján minden világi rossz kívül marad, benn csak szeretet és nyugalom honol. A kedélyek gyógyhelye.

— De köszönöm, oda nem megyek. Csak mégis bolondok azok mind, akik odabenn vannak.

— Nagyon tévedsz. Hát nem emlékezel már rá, hogy ennek az országnak egy igen nagy államférfia, akit a nemzet a „leg-nagyobb magyar” névvel tisztelt meg, szintén ezt a helyet választá menedékül? Egy szellemóriás volt! És mégsem rettegett lángeszével oda vonulni félre, ahol a világ befolyása megszűnik. Úgy megszerette ezt az önkereste szigetet, hogy tizen-két évig el nem hagyta azt. Nem váltotta fel, csak egy jobb világgal. Ugyanazokat a szobákat foglalhatod el, amikben a legnagyobb magyar lakott, s amelyen kegyelettel körülvette őt az egész nemzet ebben a sérthetlen menedékében, olyannal fog emlékezni rólad is, s nemzeti ügye mártírjának fog nevezni; pedig tulajdonképpen semmiféle mártírságot nem szenvedsz ottan. Mert mindannyiunk között, akik családot alkotjuk, egyedül neked fog ott kijutni kényelem, nyugalom; egyedül tégedet nem háborgat ottan semmi gond, még a pénznyomórúság sem.

— Tudom. Tudom. Elmondta azt nekem egyszer Koczur.

Az apám, aki maga is meglehetősen excentrikus ember volt, a végrendeletében csinált ilyen furcsaságot. Negyvenezer forint készpénzt tett le hitbizományul a bécsi takarékpénztárnál, hogy az ott kamatozzon mindaddig, míg egyszer vagy a fia, vagy valamelyik unokája olyan állapotba nem jut, hogy önként maga a bolondokházába kívánkozik, akkor kapja meg ezt az összeget a döblingi Lunatic-Asyl, s ezért tartsa el az ő családja sarjadékát holtig, rangjához illő módon. Ez igen szép gondoskodás volt apámuramtól, s én örök hálaérzetem magamat lekötelezve érte; hanem én azért oda be nem megyek, — mert ott én igazán megbolondulok.

— Hiszen nem fogsz ott maradni. Csak félrehúzódol oda, amíg a vihar elvonul fejtünk fölül. Csak nem tart örökké ez a mostani kormány! Lesz ismét szabad világ Magyarországon, s akkor neked is szabad lesz eljönnöd.

— De, kérlek addig én olyan tökéletes bolond leszek odabenn, amilyen csak valaha papiroskoronát hordott. Én, ott, egyedül: csupa idegen pofák között, háromszáz igazi bolonddal együtt. Egy hét múlva megláncolnak. Hisz attól az egy gondolattól megőrülök, hogy én, ha nyár, ha tél, soha egy asszonyi arcot ne lássak.

Atalanta elmosolyodott.

— S hátha én is veled megyek oda? Ha megosztom veled csendes magányodat? Hűséges ápolód leszek. El nem hagylak, amíg csak ki nem hozhatlak magammal együtt a világba. Kétségbeesnél-e, ha velem kellene egyedül bezárva lenned?

Opatovszky Kornél úgy érezte, hogy ez az észvesztő mosoly most mindjárt le fogja venni a lábáról. Nincs nagyobb veszedelem, mint mikor az embernek a saját felesége ily csábító mosollyal tekint a szemébe. Akármi asszonyi bűbáj és varázslat ellen lehet ellenbűvszert használni; de mivel védje magát a halandó saját neje csábító hízelgései ellen? S Atalanta még most is igen szép volt. Kivált ezek a tűzokádó szemek!

Még kacagni is tudott.

— Nos? Hát? Nem voltunk mi már egymás bolondjai valaha? És aztán, hogy egybehangozzék velünk, nem csináltak-e bolondokházává a házunkat, ahol minden embernek olyan örültnek kellett lenni, amilyenek mi voltunk?

Ez az emlék még egy kissé fölmelegítette Kornél véréét. Az őrzöngés mézeshetei!

Nagyon ingadozott.

— De hát csakugyan képes volnál te elhagyni az egész világot az én kedvemért, s bezárkózni velem egy körülfalazott házba, ahonnan senkit sem eresztenek ki? — kérdezé a feleségétől.

Most aztán a nő arca elkomorult, bánatos borulatot vett föl.

— Hát van énnekem valami örömöm ebben a nagy világban? Van nekem még valakim terajta kívül?

Ez a hang érzékeny húrokra talált a hóbertos keblében. Elkezdett könnyezni.

Atalanta zsebkendőjével törülgeté le e drága könnyeket s az izzadó homlok verítékét. Azután meg is csókolta Kornél arcát.

— De hát a leányoddal mi lenne akkor? (Ez jutott Kornélnek hirtelen eszébe.) Hová tennéd Czenczit? Az csak nem lehet ott — Döblingben?

— Óróla igen jól gondoskodtam.

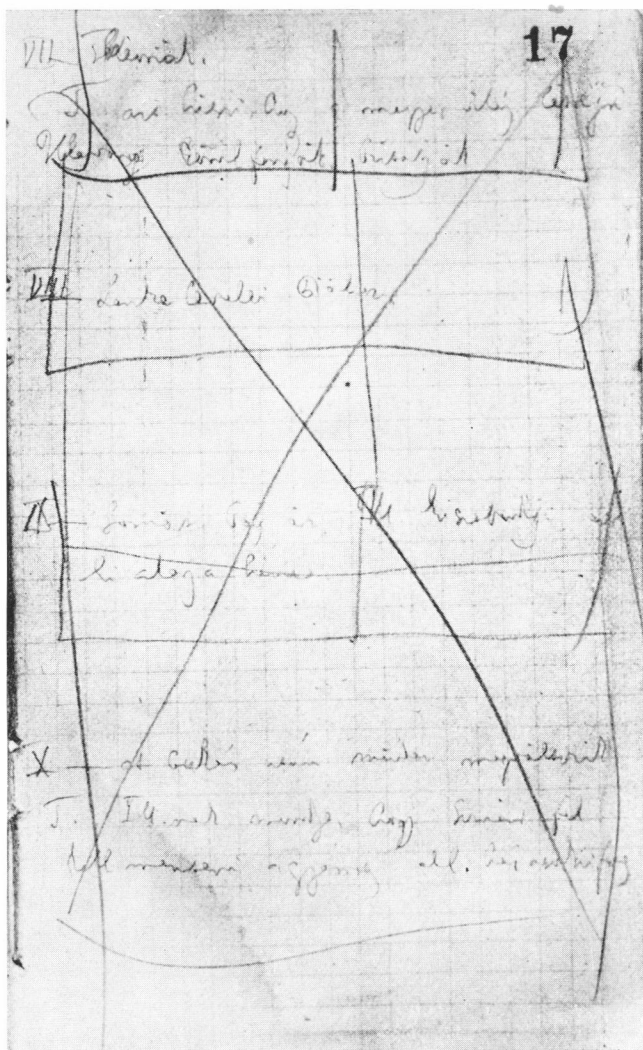
— Nevelőbe küldöd?

— Ah, dehogy. Hiszen tudod, hogy sehol sem tartják meg egy hétig. Vagy visszaküldték, vagy maga szökött el. Ő férjhez fog menni.

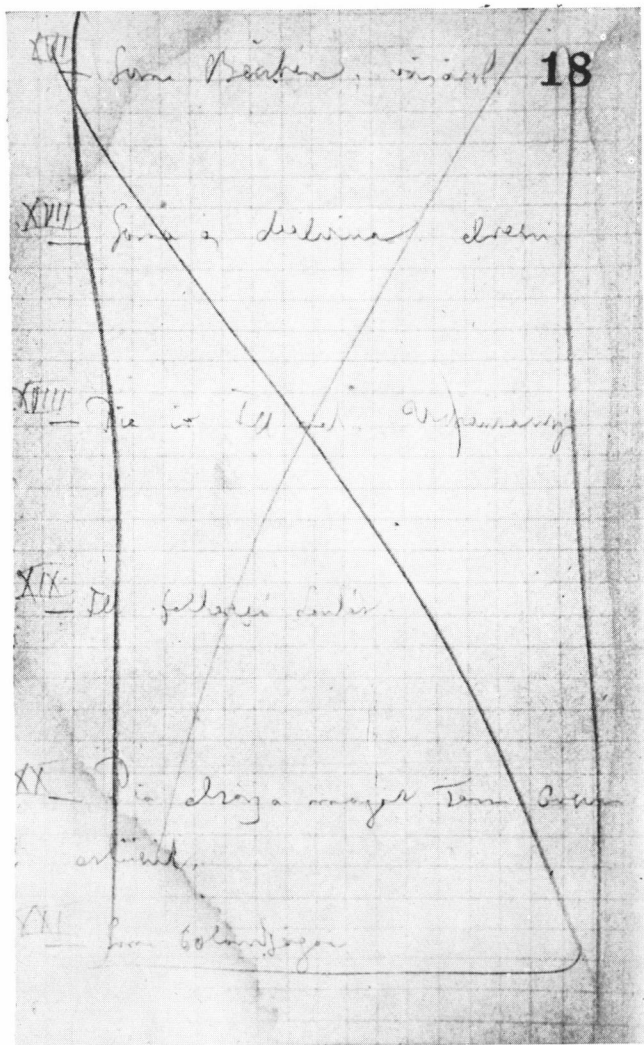
— Micsoda? Hiszen még nincs tizennégy esztendő.

— Nálunk spanyoloknál a leányok korán szoktak férjhez menni, s jobb is nekik. Egyébiránt nem lesz az oly rögtön. Egy évig vagy másféligen egy magánnevelőné és Diadém felügyelete alatt fog nevelkedni, míg kifejlődik.

— Hogyan van? — kérdé Kornél elámulva. — Diadém felügyelete alatt? Te! Diadém fog Czenczire felügyelni? Hát csakugyan bolond vagyok már?

Jókai XI. számú jegyzetkönyvének egyik lapja a regény vázlatával

Jókai XI. számú jegyzetkönyvének egyik lapja a regény vázlatával

— Hát ebben semmi baj sincs; miután Diadémhoz fogjuk férjhez adni.

Kornél báró felfortyant.

— Mit? Én? Opatovszky báró, adjam a leányomat Diadémnak?

— Az meg fináncbáró. S az ő bárósága még valamivel régibb, mint a tied, kedvesem.

— De hát a leány mit szól hozzá?

— Bele van bolondulva Diadémba.

— Hiszen apja lehetne az!

— Bízd ezt őrá. Diadém jó parti. Birtokunkat ő fogja ismét jó karba helyezni, s ha szabad keze lesz, azalatt, amíg mi ketten félrevonulva élünk atyád hitbizományának jövedelméből, ő az apátvári uradalmat egészen tisztázni fogja. Erre legjobb biztosíték lesz nekünk az, ha leányunkat hozzáadjuk. Így minden érdeke azonosítva lesz a mienkkel, s meglátod, hogy amikor ismét együtt visszajövünk ide, egy paradicsomot fogunk itt találni. Ez megmásíthatatlan. Diadém már nyilatkozott, s a leánynak tele van vele a feje. Ez már nem játszik babával. Beleegyezésedet minél előbb írásban kell tudatnod Diadémmal, hogy jogait érvényesíthesse.

Kornél báró nagyon csóválta a fejét. Egy makulányi lélekereje sem volt, hogy ennek a tervnek ellene tudjon mondani. Hanem a félig-meddig való beleegyezését nagyon furcsán formulázta.

— Már hiszen — ha én egyszer az én igen kedves barátomra, Diadém úrra nagyon megharagszom, — hát akkor annál nagyobb rosszat nem kívánhatok neki, mint hogy vegye el magának feleségül az én Czenczi leányomat, — s ha egyszer úgy kerül, hogy a Czenczi leányom annyira megbosszant, hogy megátkozzam — hát nem mondhatnék neki egyebet, mint, hogy „Vigyen el a Diadém feleségül!”, de ez mégiscsak meggondolandó ostobaság.

Atalanta kedélyesen felkaczagott erre a szóra, s aztán keze

közé kapva Kornél fejét, összecsókolta annak az okos homlokát.

— No, hát eredj! Járj most egyet! Gondold végig, amit mondtam. Akarod-e, hogy még egyszer legyünk egymás bolondjai, ahogy valahanapján voltunk? Eredj! Aztán gyere vissza. Akkor beszéljünk róla többet.

Kornél elment, nagyot járt, vissza is jött, elgondolta magában, hogy a döblingi háznak a kapuján ahogy be lehet menni, úgy ki is lehet jönni, s azt mondta Atalantának, hogy „No, nem bánom”!

Atalanta tudta ezt előre, s készen várta őt két irattal, amiket íróasztala fiókjából eléje tett.

— Mit kell ezekkel csinálni?

— Le kell önnek írni!

— Sohase tudok én annyi betűt egymásba ragasztani.

— Biz ez egy kissé terhelő munka — enyelgett Atalanta —, de mégsem olyan nehéz, mintha Olmützben tolja az ember a talyigát a sáncépítéshez.

— Hát ki tolja a talyigát Olmützben a sáncépítéshez?

— Hát az olyan urak és úrfiak, akik holmi államellenes összeesküvésben találtattak, s aztán tíz-tizenkét esztendei sáncfogságra lettek megkegyelmezve.

Mindjárt tudott Kornél báró betűket egymáshoz ragasztani.

Az igaz, hogy csinos munka vált belőle. Ahány sor, annyiféle karakter. Egyiknél hasra esnek a betűk, másiknál hanyatt. Mikor megunja a gömbölyű babszembetűket, akkor neki-ereszti a tollát a hórihorgas írásjegyeknek, mintha sövényt fonna fűzgallyakból, olyan a dokumentuma, mintha hét különböző íródiák cselekedte volna, aki mind rabszakmányban dolgozott, amíg ki nem dőlt belőle.

Mindamelletts is van némi fogalma magáról a tartalmáról a leírt soroknak.

Az egyik írás megteszi Diadém urat Czenczi baronessz

jövendőbeli jegyesének, s olyanforma, mintha mőringlevél volna, felhatalmazással vegyest.

A másik firka pedig elismerése és bevallása annak, hogy az Opatovszky családnak egyik férfitagja, akinek ehhez igénye van, megsokallta az Isten adományát, amit józan észnek neveznek, s annál fogva eljöttnek látja az időt, amidőn érvényre emelje a jogait ama bizonyos negyvenezer forint és járadékai iránt, amik Opatovszky Ubald által lettek letéve a bécsi takarékpénztárba azon rendeltetéssel, hogy kamatot kamathoz agglomerálva, egy olyan Opatovszkynak kiadassanak, aki maga magáról elismeri, hogy ő már nem ebből a világból való ember, hogy ő már szeretne elevenen a halottak közé menni, akik abban a közös temetőben laknak, aminek „tébolyodottak-háza” a neve.

Aki ezt a végrendeletet csinálta, nagy próféta volt. Előre látta jól, hogy vagy a fia, vagy az unokája, az öröklött bolondságai folytán egyszer okvetetlenül odajut, hogy nem lesz a fejét hová lehajtania. Tehát előre gondoskodott róla. Ez az összeg elkölthetetlen pénz marad. És az, aki fel akarja azt venni, elébb kénytelen lesz magát föltétlenül megadni olyan gondviselőnek aki nem hágy magával alkudni: a döblingi Lunatic Asyl igazgatóságának. El lesz látva egész életére úri kényelemmel, meg lesz szabadítva mindenféle alkalmatlan világi kízóktól, nem szipolyozzák ki se uzsorások, se jó pajtások, se olcsó szépségek, hanem egyúttal lemond minden saját akaratáról.

Hanem azért mégis, mikor ezt az eleibe tett formulárét lemásolta Kornél báró, odacsapta a tollat az asztalhoz, s azt mondá kedves életetpárjának:

— Hát mármost miért kellett nekem ezzel a bolondsággal így kiszervenem? Nem írhatta volna ezt le más is?

— Nem. Mert ennek az ön saját kézvonásával kell beadva lenni.

— No, hisz aki ebben az én saját kézvonásaimra ráismer!

Egy esztendő múlva magam sem hiszem el, hogy én írtam.
Hát most mi kell még?

– Semmi. Csak az, hogy írja ön alá a nevét.

– A saját nevemet?

– Természetesen, hogy azt.

– Melyik nevemet? Azt-e hogy „Apátváry Soma báró”
vagy azt, hogy „báró Opatovszky Kornél?”

– Akármelyiket.

– Nem jobb volna, hogyha az „Apátváry”-t predikátum-
mal tenném, így: „Apátváry Opatovszky Kornél”?

– De úgy is jó lesz.

– Aztán azt, hogy „Soma” parenthesisbe?

– Az meg még legjobb lesz.

– Vagy ahogy mostanság divat, a keresztnevekből csak
az első betűket, a többit meg diákul és németül, így: „Baron
C. S. von Opatovszky de Apátvár” Én így is szoktam.

– Hát írja ön, ahogy legjobban tetszik.

Kornél ezt a legutóbbi aláírást választotta.

Választhatott volna ugyan akármi manupropriát, mert az
úgy volt odavakarintva, hogy azt senki meg nem ismerte,
hogy az vajon a török szultán „thagu”-ja-e, vagy a japáni
mikádó névaláírása.

Maga is elnevette rá magát.

– Ezt, ugye bizony, hogy senki sem fogja elolvasni?

– Nem tesz semmit. Hitelesíteni fogja önnek a pecsétje.

Az az autentikus pecsét, amiről már hallottunk Czenczi
baronesztól valamit beszélni. Anélkül Opatovszky Kornél
semmi aláírását el nem fogadják.

– Hát a pecsétet is rá kell nyomni?

– Nagyon természetes. Egy ilyen okiratra.

A gyűrű azonban nem volt lehúzható az ujjáról.

A bolondoknak sok ravaszáguk van. Kornél, előre tudva,
hogy erre a gyűrűre szükség lesz, a kisujjáról, ahol azt rendszeren
hordani szokta, áthúzta azt a „növendék” ujjára. Az meg

nagyon vastag volt hozzá. Nem lehetett róla többet leimádkozni.

Atalanta kicsinyben múlt, hogy el nem árulta türelmetlenségét.

Egész a küszöbig elcsalogatta a bolondot, s az most itt bikacsolja meg magát, s nem akar az esztrengán átugrani.

— Ejh. Hát olajozza ön meg az ujját, akkor lejön róla a gyűrű.

Kornél kapott rajta, hogy most innen megszökhetik. Atalanta hiába mondta neki, hogy itt a toaletszobában talál elég olajat, arckenőcsöt, ami megteszi azt a kívánt szolgálatot; nem, őneki egyenesen az olajütősutúba kell beledugni az ujját. Kimenekül a neje szobájából. Azt ott hagyta a leírt okiratok előtt, amik pecsét nélkül nem értek semmit.

Amint kiszabadult a friss levegőbe, abból a mámorító gőzkörből, ami úgy elkábítá rendesen a fejét, kezdett abból az állati ösztönből valami visszatérni az idegeibe, ami tovább híve marad a lelkes állatnak, mint az emberi ész. Érezte a lúdbőrző epidermisze, hogy ő most valami hallatlan nagy veszedelemben forog. Úgy hívogatta a zöld gycp, a kavicsos országút, hogy induljon neki a szaladásnak, és fusson addig, míg utoléri azt a felhőt, ami a láthatáron éppen alámegey.

Mikor nem nézett azokba a fekete szemekbe, tudta, hogy megcsalják.

Azt is tudta már, hogy ötlet bolondnak tartja minden ember.

Hogy vigyorognak a gyermekek az útszélén, mikor meglátják.

S most még azt kívánják, hogy ő maga is ismerje el magáról, hogy bolond.

Ez éppen annyi, mintha egy eleven embertől azt kívánják, hogy ismerje el magáról, hogy halott.

Halott vagy bolond, hisz az mindegy.

Maga sem vette észre, hogy kikerült a parkból a faluba, az

utcáról a piacra, a piacról egy bolt eleibe, ahol a boltajtó előtt egy ismerős hang megszólítja:

— Alázatos szolgája, méltóságos báró úr!

Szinte jólesett a felrezzentés. Még a címezés is. „Méltóságos báró úr!” Ahelyett, hogy „Ni a bolond!” vagy ahelyett, hogy „Szelim alejkum a marokkói császárnak!” (a bolond álma császárnak lenni), az a tisztességes megszólítás.

Rokomozer volt, aki megszólítja.

Rokomozer volt a legrégebb ismerőse Kornél bárónak. A kegyeletes emlék még ott kezdődik, mikor az apjának a tajtékpipáit elhordta hozzá és elcsaklizta neki. Őtőle szedte fel a legelső kölcsönöket diák korában. De sokszor megcsalták egymást! Hol ő Rokomozert, hol az őtet. Hanem az mindig a legnagyobb kedélyességgel ment. Mindig kriminális processzus küszöbén álltak egymással; de azért eligazították a dolgukat szépen. Mind a kettő a másikat nevezte a maga piócájának, vámpírjának, aki az ő vérét szíjja, és mind a kettőnek igaza volt. Hanem azért Rokomozer, aki Kornél bárót szipolyozta, épp olyan szegény maradt, és éppén úgy elnyomorodott, mint az, s hogy éhen nem halt, csak annak köszönhető, hogy hozzászoktatta magát a koplaláshoz egész famíliájával együtt. Az adós is tönkrejut „itt”, meg a hitelező is.

Opatovszky Kornél olyan magára hagyottnak érezte magát a pillanatokban, hogy valósággal jólesett neki a szatócs üdvözlése.

— Nem méltóztatik besétálni szegény boltomba a méltóságos úrnak?

Kornél báró azt kérdezte, hogy vannak-e jó havannaszivarai?

— Van. Jó friss. Most készült; az ember az ujjá körül tekerheti.

— Kóstoljuk meg.

Bement a szatócsboltba szivart vásárolni, s kiválasztott egy

csomót azokból a drágalátos patkányfarkakból, amiknek az a szokásuk, hogy a féloldaluk végigég, a másik megmarad.

— Hanem a tárcámat otthon felejtettem ám, most nem fizethetek érte.

— Nem tesz semmit. Majd odaírjuk a többihez. Inkább még adok valamit a méltóságos úrnak, amit a zsebébe dughat.

— Mi lehet az, Sámsi?

— Én bizony nem tudom. Valami levélforma.

Kornél arca örömmre derült, amint a szatócs a takarékpapírok alól előhúzott levelet a kezébe adta, s ő megismerte rajta az írást.

— Ezt Koczur írta!

— Én bizony nem tudom, hogy ki írta. Azt sem tudom, hogy ki az a Herr von Koczur, soha életemben sem láttam, se a nevét nem hallottam. Itt süllyedjek el — a pincébe!

— S hogy jött ide a levél?

— Hát én tudom? Amint egy pillanatra kimentem a boltból, senki sem volt idebenn; mire visszajöttem, már itt feküdt az asztalon. Úgy éljek — száz esztendeig. Nem akartam oda küldeni a gyerektől, mert az van ráírva, hogy „a saját kezébe adandó”. Vártam míg a méltóságos úr erre sétál, vagy a kertben megláthatom.

De még egyéb is volt a levél borítékjára írva kívülről, de latinul. Hogy a címzett ezt a levelet a legnagyobb titokban bontsa fel.

Ezt ugyan a maga eszétől is kitalálta volna Kornél.

— Nincs senki itt a mellékszobában? — kérde a szatócstól.

— Senki, egy lélek sem. Csak tessék besétálni. Majd én vigyázok azalatt idekinn a boltajtóban. Én a báró urat el nem árulom, de az utolsó csepp véremmel is megoltalmazom, amilyen igaz, hogy van valaki odefenn — a padláson.

Kornél a benyílóba ment, s annak is bereteszte az ajtaját, felbontá a Koczur levelét. Terjedelmes iromány volt az, teljes, sűrűn megtömött négy oldal.

„Kedves gazdám!

Dátumot azért nem írhatok a levelemre, mert azt egy födcles társzekéren írom az útban, azért is olyan kuszáltak a betűk. — Nekem semmi bajom, nem is lesz semmi, egy szót sem vesztegetek a magam dolgairól; hanem egyenesen a te dolgaidra térek. Te a legnagyobb veszedelemben forogsz, ami csak az életed fonalát csomóra kötni képes lehet. A feleséged meg a te kedves teljhatalmazottad be akarnak téged csukatni az örültekházába. Nem ám azért, mintha újtokban volnál, hanem pusztá spekulációból. Az asszonynak a pazarlása, szenvedélyei, Diadénnak pedig a szédelő vállalatai odajuttattak mindnyájatokat, hogy a legszorgosabb kiadásokra sem teremthető elő a számitokra, egyesült erővel sem a múlhatatlanul szükséges összeg. Minden egyenes és görbe út el van már zárva előttem. Csupán egy nevezetes összeg fekszik még valahol csorbítatlanul, ami húsz év óta fel is szaporodott már több mint a kétszeresére; de azt fel nem vehetik ők, anélkül, hogy te saját magad alá ne írd, és gyűrüddel meg ne peccéld azt a kívánatot, hogy vegyenek be a döblingi ‚menedékbe’. Akkor ők felvehetik ezt a kincset. Csakhogy azt ők nem fogják a Lunatic-Asylnak adni, hanem megtartják maguknak, s ők csak az évi tartásdíjt fizetik meg érted az igazgatóságának; elcinte nagy összeget, úgy, hogy úri módon fogsz ellátva lenni, később aztán, amint a tehetségök lejjebb száll, mindig kevesebbet, s ha mindenkiből kikopnak, végre semmit; amikor aztán te igazán örüllté nyomorítva, az ingyenesztály beteglevesére szorulsz. — Ezt az ő tervüket én igen egyszerűen egy elfogott levelükből tudtam meg, amihez éppen azon az úton jutottam, amelyen egy másikat is szerencsém volt megkapni; amiben meg én rólam lett volna egy kis biztos ellátásról gondoskodva. — Igen természetes. — Hogy teveled könnyen elbánhassanak, elébb engem kellett tőled teljesen elszakítani. — Ez egy időre hát sikerült nekik; csakhogy nem úgy, ahogy ők képzelték. A denunciáló levél az én csizmiám szárában fűl;

— tehát engemet még most senki e földön nem is üldöz, s mire ráduplázhathának az árulásra, akkorra már én rég biztos helyen vagyok, s fittyet hányok nekik. — De nincsen is tárgyuk, amiért bevádolhassanak. Légy efelől egészen nyugodt. Sem én magam, sem mi ketten együtt semíféle kompromittáló tény el nem követtünk. A temetvényi várrombban meg az apátvári gyárépületekben felfedezett és felfedezendő ládákból schol egy puskát nem fog találni senki, ami nem is volt bennük soha. A más helyeken megkapott fegyverszállítmányokról én nem tudok semmit. — A te ‚híveid’ feljelentik a röpriben elfogott levelükben, hogy én pénzeket adtam át neked és nekik. Efelől is légy nyugodt. Az elismervények nálam vannak, s azokból a német nem eszik. De ha megtalálná is valaki azokat nálam, én ismételve *szavamra* és *hitemre* mondom, hogy annak a pénznek az eredete ott van, ahová ujjal mutattam, a pozsonyi bezárt házban. Aki azt számotokra küldte, végveszedelemben kész lesz azt elismerésével igazolni. Az a te őrangyalod volt, senki más. A pénzt nem Garibaldi küldte, hanem Pálma. — Ezt a mesét azonban a te *kedveseidnek* azért volt szükségük kigondolni, hogy ha engemet föladnak, akkor engem a hatóság befogat. Ez most napirenden van. Egy esztendőig fogva tartanak, összevissza vallatnak, meghurcolnak, confrontálnak, akkor aztán, ha semmi sem sül ki rám, szabadon eresztnek. — Hanem ezalatt tégedet majd ők agyonijesztgetnek azzal, hogy magad is bele vagy keveredve az összeesküvésbe, most már fejedet veszik, vagy legalábbis elítélnék tizenkét esztendői sánctfogságra, s tolhatod a talyigát Olmützbbe. Hogy ettől a veszedelemtől megmenekülj, rámutatnak a bolondokházának a kapujára, menekülj be azon. Ismerd el magad, hogy oda-kívánczol. — Töltsd be vele apád végrendeletének a föltételét. Hagyd itt nekik mindenedet. Ez az ő tervük. — Légy eszedben, kedves gazdám, édes barátom! — Ha nem lehetek is ott melletted, nem engedem, hogy megrontsanak. — Óvlak, figyelmeztetek, felbuzdítalak. — Ne légy nekik bolondjuk,

hanem verd el őket magadtól, és állj a két sarkadra! — Jogod van hozzá, megteheted. — Megfogadtam valamennyi szentekre, hogy mikor elmarnak tőled, akkor én is harapok rajtuk egyet olyat, amittől ők is tovább futnak, mint a veszett eb. Szavamnak állok. Mondtam ugye, hogy teneked jogod és módod van rá, hogy Atalanta asszonytól, akár tizenöt évi házasság után is, törvényesen elválhass; hát most elmondom neked ezt a titkot és a jogalapot a válóperhez. Ez a jogalap a csalás. (Dolus.) Impedimentum dirimens. Te nőül vetted jóhiszeműleg Donna Atalanta di Pelargonio spanyol hercegasszonyt, mint ártatlan, erényeire büszke hajadont, aki egy tőled kapott megszegyenítő csók miatt a Dunába vetette magát, s onnan félig megfulladtan húzatta ki szép testét; így könyörögted vissza az életre, s ebbeli rémületben otthagytad érte előkelő menyasszonyodat, fényes életpályádat, egész sorsodat. — Hát ebben a mondatban, ahány szó van, annyi az infámis, rafinált, istentelen csalárdság.

Amiket most neked el fogok mondani, édes Kornél, azokból megítélheted a magad gyöngé fejével is, hogy én azért a jó szolgálatért, amit most neked teszek, nem szándékozom fizetést kérni. Ellenkezőleg, én fizetek most. Neked is, meg a te kedveseidnek is. Nem bánom azután, süssétek, főzzétek meg egymást. Nekem ebben az óvilágban semmi keresetem többé. De meg akarom az emlékezetemet örökíteni.

Tehát legelőször is tudd meg azt, hogy a te állítólagos feleséged nem valami spanyol márkinő, nem donna Atalanta Pelargonio, hanem valóságos Leutomischlben született parasztlány; az ottani matrikula szerint „Muskatlinek Katalin”. S nem Montezuma kérte kölcsön az ő Pizarro idejében elhírhedett családnevét a kedvenc virágja számára, hanem inkább ő kölcsönözte a muskátlitól a Pelargonio nevet. A büszke hidalgó pedig, akit te apjának ismeresz, egy württembergi akrobata, valami Limuschnigg Henrik, aki valamikor lovar-társulat-tulajdonos volt, de abba belebukott. Ő vette meg Katalint a szüleitől öt éves korában, s ő képezte ki tökéletes

művésznőnek. Mindezeket pedig én nem az ujjamból szoptam. Ha utána akarsz járni, megtalálhatod az öreg hidalgót, az apósodat, nem Estremadurában, az ősi lovagkastélyában, hanem Darmstadtban, a „Hétválasztó” kávéházban, ott pikétezik minden délután s veszi — nem a maga durosait, hanem a te piculáidat. Mert a nemesurat ott tartják internálva a te kedveseid, megtiltva neki a világban való ügyelgést, s természetesen ellátva őt annyi pénzzel, amennyire csak szüksége van. Mert az az egyik veszedelmes ember, aki az ő titkaikat bírja, a másik meg én vagyok. Annak a száját arannyal tömik be, hogy hallgasson; az enyémet be akarták tömni földdel. Attól természetesen még jobban elhallgat az ember.

Meg voltál te bizony csalva eleitől fogva, kedves Kornél, mint egy lúd! S én azt tudtam, — többet mondok: magam sütöttem nyélbe.

Hogy miért tettem ezt? Azt is elmondom. Mikor te el akartad venni Temetvényi Pálma grófnőt, az öreg gróf valami olyat szalasztott ki a száján, hogy amint az a házasság meglesz, akkor a Koczurt is majd félretegyük valami csendes kis hivatalba. Értsd: útilevet kössünk a talpára. Mert én se dolgozni, se nagy uraknak hízelkedni nem tanultam, s egyik a kettő közül megkívántatik minden hivatalhoz. Ugyanugye? Mondám én; hát ti most már ki akartok engem dobni, mint az almából a kukacot? No, hát nem esztek abból az almából! — Tettem róla. — Én fedeztem fel Diadémot a számodra. — Mondhatom, hogy mind a két família számára. Már akkor láttam, hogy milyen sok fából faragott ember. — Ez kell neked. Felvittünk Bécsbe. Belelovaltunk mindenféle bolondságba. Utoljára megismertettünk Atalantával. De sok bolondot elkövettél miatta, hogy megkaphasd, pedig neked volt az szánva mindenképpen. Csak azt a robotot sajnálom leginkább, amit az angol meg a spanyol grammatikakapálásban együtt izzadtam át veled. — Hiszen jobban értett a mamzell meg a hidalgó németül, mint te magad. S te azt hitted, hogy a te

kedvedért tanult meg németül a kisasszony két hét alatt tökéletesen. Persze, lóháton tanult. Ki volt az számítva szépen hogyan fogjanak el ennek az állatszélidítő amazonnak a pányvájával tégedet a grófi menyasszonyod oldala mellől. S ha néha magadnak is jött közbe egy ötleted, amivel a számítást megzavartad, azért volt ott a Koczur, hogy azt helyre segítse. Emlékezel még arra a híres párbajra Diadémossal? Diachilonflastromból voltak a golyók, amikkel lőttetek. A véletlen az ellenfeled golyóját az arcodra plántálta, s te feküdtél bele két hétig. A donna pedig meglátogatott, s igen boldoggá tett ezáltal. Látod, ehhez az örömhöz is az én eszem révén jutottál. De legszebb volt azután az a vízbe ugrási komédia. Erről már csak szentül meg lehattél győződve, hogy nagyon komoly dolog volt. Bizony együtt csináltuk ki mi ezt is jó előre a donnával meg a hidalgóval. De hát, hogy lehetett volna ez? Hiszen Atalanta csakugyan a víz alatt volt legalább három percig; ami elég arra, hogy valaki a vízbe fulladás tetszhalálát megszerezze. Nem is minden bolond ember csinálná ezt neked utána — hanem hát egy dolgot nem tudál a csodanő életéből. Ő eleinte ‚Loreley’ név alatt produkálta magát a cirkuszokban, ahol egy nagy üvegmedencében alábukva, mint valami tengeri tündér csinált mindenféle gimnasztikai produkciókat, evett-ivott a víz alatt, s kitartotta lélegzetvétel nélkül három — negyedfél percig is. Hanem a német és osztrák erkölcsös hatóság betiltotta ezeket a vízi mutatványokat, s akkor lett Loreleyből Atalanta. Tehát a te amazonod csak a megszokott mesterségéből tartott neked egy ingyenprodukciót. Ez az ingyen neked sokba került. — Mikor a vízből kihúzták *életelenül* s aztán felvitték a lakására, amíg a két orvos mentőszerekért lótott-futott, a szegény halott azt súgta a fülemben: ‚Hozza ide most Opatovszkyt!’ Odamentél s visszahíttad őt az életre. Ő lehagyta magát imádkozni a paradicsomból, s feleségeddé lett. A másik menyasszonyodat, azt szépen eltemtetted élve.

Hát mármost azt mondom neked, édes Kornél, hogy vedd elő valahára a jobbik eszedet, s ha nem akarsz a bolondokházába bemenni, legelőbb is bizonyítsd be azt, hogy helyes eszed van, azok előtt, akik bizonyosra veszik, hogy te bolond vagy, mert ők tettek azzá. — A legvilágosabb ok kezdedben van, amiért Atalantától a Szentszék elválaszt. Csalás volt a házasságban. Akit elvettél, nem Atalanta di Pelargonio márkinő, hanem Muskatlinek Katalin. Ez megsemmisíti a házasságot. Akkor azután ott a másik lépés: visszatérni előbbi jegyesedhez, aki téged most is szeret, aki most is tereád vár, s aki menyasszonyi hozományul nagy vagyont zsuporgatott össze. Két lépéssel az egész életed folyását megfordíthatod. Teszed-e? Nem teszed-e? Azt én már nem tudom meg; mert én már akkor, mikor te ezt a levelet olvasod, a tengeren vagyok. Hanem ha el akarod rá szólni magadat, s csattanós, eltagadhatatlan, monumentális skandalummal akarod az első lépést megkezdeni, akkor — még egy második levél is van annál a mi közös jó barátunknál, aki neked ezt a levelet kézbesíti. Ha tenni akarod azt, amit tanácsoltam, kérd el tőle azt a második levelet is. Ha nem kéred, nem adja oda. — Ebben a második levélben elmondom neked az egész stratagémát. — Határozz tetszésed szerint. Légy okos ember, ha akarsz, s kergesd ki a megcsúfolóidat a házadból; vidd helyükbe azt, akivel szerencsés lehetsz; — vagy légy bolond, s csukasd be magadat Döblingbe, s adasd fel a kényszerzubbonyt a hátadra: mert egyéb válogatásod nincs. — Én mind a két esetben azt mondom, hogy „Pálcaló alád: gyalog ne járj!”, magamnak pedig „Mind a vízig szárazon!” Mi egymással ez életben soha többet nem találkozunk. Ezzel a mostani levelemmel, úgy hiszem, hogy mind neked, mind a te drágalátosaidnak bőségesen visszafizettem minden jót és rosszat vegyest, amit tőled és őtőlük ez életben elfogadni szerencsém volt vegyest. Nem tartozunk egymásnak semmivel. — „Fertig!”

Utolsó és legkomiszabb barátod

Koczur.’

Mire végigolvasta Kornél báró ezt a levelet, olyan sárga volt az arca, mint a viasz.

Hátha a hétfejű sárkány ült volna azon a másik levélben!

Rosszul ismeri a bolondot, aki azt hiszi, hogy annak az a kedélyállapotja, amikor őt egy kasírozott oroszlánal be lehet kergetni a kályhalyukba, örökké tart; ugyanazt a bolondot egy másik mérgező olyan indulatba hozza, hogy egy fapuskával nekimegy az igazi oroszlának.

— Hol van az a másik levél? — kiáltá Rokomozerre. Nem kiáltott, de ordított.

— Jézus Mária! — förmedt föl a szatócs, ijedtében még azt is elfelejtve, hogy ez nem az ő vallásától diktált invokáció.

— Hiszen előadom, csak ne tessék azért a torkomat szorítani!

De addig nem eresztették el a nyakát, amíg a levél elő nem került.

Azt azután ismét bevitte a benyílóba Kornél báró, hogy megismerje belőle a titkos stratagémát.

Rokomozer az ajtónál fülelt kívülről, s nagyon csóválta a fejét, mikor azt hallotta, hogy Kornél báró milyen nagyokat kacag egymagában odabenn. — Erre pedig annyira ráért a nevetésvágy, hogy még mikor kijött a szobából, akkor is nevetett, nem tudta visszatartani. Belekötött a szatócsnak a szakállába: „Ejnye, de furcsán reszket ez a maga szakállá; hahahaha!” Azután meg a bőrsipkájába. „Hogyan hátra áll ez a maga bőrsapkája, hihhahu!”

— De hiszen harminc esztendő óta látja a méltóságos úr ezt az én szakállaniat ide elől, a sipkát meg oda hátul, és csak ma jut észébe rajta nevetni. Talán valami nagyon nevetető dolgok voltak abban a levélben?

— Levélben? — Most egyszerre észre jött Kornél; azt nem szabad még csak sejtetni sem a világon senkivel, hogy mi lehet a Koczur második levelében. — Annálfogva egyszerre úriás komolyságba ráncolta az arcát. Jó lesz másról beszélni.

— Apropó! Én egy igen komoly tárgyban jöttem ide magához. Maga tud bizonyosan valami mesterséget, amivel egy gyűrűt le lehet az embernek az ujjáról húzni, ami rászorult?

— Hogy ne tudnék? Adja ide a méltóságos úr a kezét. Egy perc alatt le volt húzva a gyűrű.

Most megint kitért a nevetés a báróból.

— Hát kérem, most megint mit tetszik rajtani nevetni?

— Nem magán; de megcsiklandozta a tenyeremet.

— No, hát mármost húzza fel a kisujjára a gyűrűt. Arra meg nagyon tág. Könnyen leeshetik róla. Még elveszti egyszer. Kár is ezt a drága relikviát úgy koszpitolni, nem kellene azt mindig a kezén hordani. Kiesik a köve, s aztán nincs manupropria.

Most meg már gyanakodva nézett Kornél báró Rokomozer szemébe. Nem tud ez valamit abból, amit Koczur a levélben írt?

— Én bizony tudnék a méltóságos bárónak egy éppen ilyen köves gyűrűvel szolgálni, mint ez. Szakasztott olyan.

Kornél még jobban belenézett az emberbe. Tud ez valamit! Ki akarta próbálni.

— Hol az a gyűrű? Hadd lássam!

Szép tokba volt téve, megbecsülték.

— Igazi kő ez benne?

— Igazi: — sötétben.

— De a gyűrű nem arany?

— Ha a méltóságos úr felhúzza az ujjára, mindjárt arany lesz.

— De ez is nagyon tág a kisujjamra.

— *Hisz az a jó benne.*

Ennél a szónál aztán mérgesen ragadta mellbe a szatócsot Kornél báró, s majd kirázta a kaftánjából.

— Miért mondta maga azt, hogy „Az a jó benne?”

— Azért, hogy könnyen el lehet veszteni, s olyankor a becsületes megtaláló mindig kap érte egy kis jutalmat.

Kornél báró megfenyegette az öklével a szatócsot, s aztán eltette a zsebébe a gyűrűt, a tokját visszaajándékozta neki.

— De nekem most nincs ám pénzem.

— Nem tesz semmit. Majd felírjuk a többihez. Ha csak annyi veszett volna el Apátvára alatt!

— Hát talán több kontóm is van itt?

— A Vágot lehetne vele elrekeszteni.

— No, ne féljen, Sámsi, ki lesz az fizetve mind. Csak most erről a másik gyűrűről ne szóljon senkinek a világon.

— Dehogy szólok.

Opatovszky Kornél amilyen lecsüggesztett fővel jött idáig, olyan büszkén fennhordta az orrát, mikor innen kilépett. Hangosan kezdett füttyörészni. — Ritka jó oka volt rá, hogy ilyen jó kedve szottyanjon.

Rokomozer pedig benyitva a felesége szobájának az ajtaját, valami keleti nyelven mondott neki valamit, aztán kiállt a boltajtóba. Meglátta messziről a báróné inasát. Az ide tart. Bement előle a boltba.

— Adjon csak frissen a bárónénak egy font kávé, Sámsi!

— Hozott pénzt?

— Ma nem.

Erre aztán Rokomozer megint kilépett a boltajtón, s felnézett az égre.

— Már nem adhatok, mert feljött a csillag.

— Ejnye! Hát ha pénzt hoztam volna, akkor nem jött volna fel a csillag?

— Akkor nem néztem volna ki az ajtón.

Dejszen alighanem tudja a Rokomozer, mi van abban a levélben mind a kettőben? S mától fogva nem ad ő már a bárónénak, de csak egy font kávé sem hitelbe.

Kornél báró tehát nagy füttyszóval érkezett vissza a kastélyba. S nevetett hozzá magában. Azt természetesen nem tudta, hogy ő most nevet és füttyöl. Másutt jártak a gondolatjai. Azon törte a fejét, hogy mivel odázza el most azt a pecsétodanyomást

a saját keze alkotta okiratokra? A fenntisztelt inas kiségtette a töprengéséből, az is éppen akkor érkezett a báróné szeme elé üres kézzel, mikor Kornél báró, sőt valamivel hamarább, hogy kinyithatta előtte az ajtót. Kornél hallható a rapportot: „A Sám-si nem ad ma kávé, mert már feljött a csillag: sábesz van! — „No, hát akkor ma az urak nem kapnak ebéd után fekete-kávé.”

Hanem ez egy kész ötletet adott Kornélnak. Ha Rokomozer-nek sábeszestéje van, akkor keresztyén embernek péntek van.

— Nos, kedvesem — szól hozzá Atalanta. — Hát le tudta már az ujjáról húzni a gyűrűt?

— Igenis, angyalom. Nézze, itt van már a kisujjamon.

— No, hát menjünk be a szobámba, s végezzük el a dolgot.

— Ne ma, drága bálványom. Csak ma ne! Tudja, hogy én péntekes vagyok. Péntek napon semmit se kezdek, semmit se végzek. Holnap inkább.

— De az ön érdekében kell a sietés. Hátha még ma fogják önt keresni?

— Majd ti elbújtatok engem. Eltagadjátok, hogy itthon vagyok. Vagy hát legrosszabb esetben tartjátok diskurzussal az elfogásomra kiküldött csendőrhadnagyot. Én azután csak azt várom, hogy az óra elüsse az egy fertályt egyre; abban a pillanatban ráütöm a pecsétet a két okira, s akkor aztán eljövök, bemutatom magam, s majd meglátod, annyi bolondot csinállok én azzal a csendőrtiszttel, hogy az egyenesen elvisz Döblingbe.

Itt azután elkezdett féktelenül kacagni. Eszébe jutott neki mindaz, amit Koczur írt Atalanta felől, azután meg a többi minden egyéb. Atalanta azt hitte, hogy most már közel van a tökéletes megbolonduláshoz. Pedig ellenkezőleg, éppen a megokosodás útján járt, most, de hát ezt nem sejtette senki.

Az ebéd ideje elkövetkezett, nagyurasan, a csillag feljöve-tele után, Kornél roppant jó étvággal evett és ivott. És minden apróság nagy vigalomra adott nála okot. Minden poháreme-

lésnél koccintani akart valakivel, s tréfásan emlegette, hogy ez most az ő „utolsó vacsorája”.

Különösen mikor az átellenében ülő Diadém úr szemeivel találtak az övéi, olyankor mindig elnevette magát; mintha valami pompás, eltitkolni való tréfa volna közöttük, amit csak ők ketten tudnak. Mikor a csokoládéval leöntött rizkásafölfújtat fölhozták, s azzal legelőször is ötet kínálta meg az inas, ez a gondolat szökött ki az agyából, Diadém úrra néztében: „Mit gondolsz, kedves barátom; ha én most ezt az egész csokoládés kókot így egy gömbben a képedhez vágnám?” — Mi volt ez? — Revanche a diachilonflastrom-golyóért!

Hahahaha!

Hanem aztán csak okosabb hasznát tudta venni a csokoládés kóknak. Atalantának kellett őt figyelmeztetni, hogy ne szedje ki mind a tányérjára a fölfújtat, mert azt a lánya is szereti. Azt észre se vette, hogy az asztalnál ül.

Ez a szó aztán kettévágta a kedvét, s elérzékenyíté. Könny szökött a szemébe. Talán nem is ettől a szótól, hanem attól a hevenyében bekapott csokoládés falattól, ami forró lévén, megégette a száját. Akkor aztán az egészet, amit magának kiszedett, oda akarta adni Czenczinck.

— Kedves leánykám te! Drága gyermekem! Fogadd el tőlem. Úgysem adok már neked többet soha semmit.

Komédiázott! Szándéka volt mindenkivel komédiázni. Visszakomédiázni mindazokat, akik őtet annyi időn keresztül megkomédiázták.

És bámulatosan jól játszott. Kapott egy témát, amit egészen megértett, megszeretett. Mint ahogy vannak olyan rossz színészek, akikre rátalál egy szerep, s azt eljátszák remekül; többet aztán nem tudnak, hanem ebben az egyben nagyszerűek.

Kornél báró a déleesti órákat csupa érzékeny elbűcsúzási jelenetekre használta fel, Czenczi baroneszt a térdére ültette, és adott neki atyai tanácsokat. Hogyan viselje magát az életben? Mik a kötelességei egy serdülő hajadonnak? Idő jártával

egy családanyának? Minden időben egy magas rangjáról soha meg nem feledkező úrhölgynek. Felszólította, hogy neki minden héten írjon levelet Döblingbe, és tudósítsa a kedves jó mama hogylétéről. Azután Diadém úrnak esett neki; annak elkezdett bölcs értekezéseket tartani, hogyan hozzon rendet a háztartásba, miféle hitelműveletekkel állítsa helyre a megzilált gazdasági viszonyokat, és hogy mindenekfelett azt a nagy és nemes hivatást, mely most már ezentúl az ő vállaira nehezülend, hogy egy családapjától megfosztott főúri nemzedéknek ezentúl ő leend a gondviselésadta feje, mily lelkiismerettel viselje.

— Hát te, angyalom, mindenem, földi mennyországom! Hogy kell tetőled majd örökre elválnom! Nem, azt nem engedem, hogy te is velem jőjj szomorú síromba. Odáig elkísér engemet Diadém barátom meg az orvosunk; neked itthon kell maradnod. A leányt anyjától megfosztani nem lehet. A fiatal leánynak mindig maga előtt kell látni a jó példát az édesanyában. Légy te ezentúl is gyermekeimnek anyja! Kerestessd fel azt a rossz fiút is, és mondd meg neki, hogy én megbocsátottam neki minden bűneit, amiket ellenem elkövetett. És most, még egyszer utoljára, jer velem ki a kertbe; hadd sétáljunk még egyszer karöltve a suttogó fák alatt, hadd emlékezzünk vissza a hajdani boldog időkre, amik örökre eltűntek.

Atalanta nem talált rá semmi okot, amiért azt a kívánságát megtagadja. Szép tavaszi idő volt (talán azóta sem volt több), ápril elején már szóltak a fülemülék; a telehold olyan szépen sütött, hogy az ember szinte azt hitte, hogy melegít. Lementek együtt sétálni a kertbe. Gyönyörű park terült el a kastély mellett, most ugyan már elhanyagolt állapotban; az utakat még az őszi falevél takarta; hanem azért minden körülmény meg volt, mely az idilli hangulatot felköltse az arra oly igen fogékony szívekben.

„Emlékezel-e erre? Emlékezel-e arra? Óh, azok boldog idők voltak!”

Ez andalgó visszaemlékezések közben eljutott a sétáló pár a tóhoz. Az is halastó volt valamikor; de biz abból a porykákat mind eladták mázsaszámra, mikor rájuk került a sor, s most nem lakik benne más, mint béka. Az is idilli állat. Hanem vadkacsák szoktak ellátogatni bele, s azoknak a kedvéért állított fel valaki a tóparton egy leskunyhót fenyőgallyakból. Valaha még hatyúúi is voltak e tónak, benn a víz közepén áll cölöpökre rakva a hatyúház, csakhogy a hozzávezető gyaloghíd már elpusztult.

— Vajon nincsenek-e most is hatyúúk a házikóban? — mondá Kornél.

— Nincsenek kedvesem. Elrepültek, mert nem etette őket senki.

— A hatyúú vándormadár; tavasszal vissza szokott jönni a régi helyére.

— Ha volnának, látnók őket.

— Ilyenkor költenek, s benn ülnek a házikóban. Nézzük meg.

— Látod, hogy a híd összedőlt.

— De itt egy csónak. Ennékezel rá, hányszor csónakáztunk együtt kettecskén e sima tó tükrén, amit éppen úgy ezüstözött meg a hold, ahogy most. . . (No még utoljára poéta lesz Kornél báróból.) Úgyis utoljára csónakázom ebben az életben. Tedd meg a kedvemért. Én evezek, te kormányozol.

Mit meg ne tenne az ember egy kedves hitvestársért, akit holnap a bolondokházába akar becsukatni? Atalanta rá hagyta magát venni a kéjcsónakázásra.

— Aztán majd dalolni fogunk a vízen — mondá Kornél. Mit? Azt-e, hogy „Eljött az esti szellő, ringarva csolnakom?”, tudod, az a szép barkarola a „Velencei nő”-ből, vagy azt, hogy „Hajlong sajkám, verdesi a hullám!”

— Mind a kettőt.

— Te énekel a discantot, én meg a basszust. (Kappanhangja volt, de ő azt hitte, hogy azzal basszust tud énekelni.)

— Az nagyon szép lesz.

Az evezőlapát csapkodta a hullámot, aztán egy pár semmi-képpen egymással össze nem illő hang zavarta meg az est ünnepélyes csendjét, két külön melódiára écnckelve ugyanazt a nótát, aminek utoljára is nagy nevetés lett a vége. A nevetés jó kedélyt árult el.

— Kormányozd a csónakot a hattyúházhoz, kedvesem. Atalanta megtette a kívánságát.

Mikor közel értek, hogy be lehetett a házikóba látni, azt mondá Kornélnak:

— No, látod, nincsenek benne a hattyúk.

— Én szeretnék egészen közel menni, hátha el vannak bújva.

— S azzal, amint a csónak orra a kunyhóhoz közelített, behúzza az egyik evezőt, s a kezével belekapaszkodott a kunyhó palánkjába. A palánk rozzant volt, a kezébe szakadt.

„Jézus Mária!” — kiálta fel Kornél ijedten.

— No, mi történt? Megsértetted a kezedet a deszkával?

— Nem. Hanem a gyűrűm.

— Micsoda gyűrű?

— A pecsétnyomó gyűrűm beleesett a vízbe.

— Szent Isten.

— Én utána ugrom.

— Dehogyan ugrol. Hisz nem tudsz úszni!

— Aztán pedig te sem tudsz.

— Én sem tudok.

— De nekem azt a gyűrűt minden áron vissza kell kapnom.

Tudod, hogy az milyen nagy fontossággal bír rám nézve.

— Hát hiszen majd visszkapjuk, a tó vizét le lehet eresztetni, s ekkor a lecsapolt mederből kihalásszuk a gyűrűdet.

— De hátha addig elnyeli valami hal?

— Nincs itten hal.

— Vagy valami béka.

— Az meg nem él vele.

— De reggelig elsüllyedhet az iszapban, s nem akadunk rá.

— Hiszen tudod jól a helyet, ahol az ujjadról lecsúszott.
— Igen, itt az innenső cölöpnél mindjárt. Csak a hínár közé ne keveredett volna.

— Ott is rá fogunk találni reggel. Most már ne aggódjál miatta, vedd az evezőt; térjünk vissza a partra.

— Bárcsak le ne húztam volna soha a növendékujjamról! Hisz így is lehetett volna vele pecsételni visszakézzel.

— No, már megvan. Ezen ne lamentáljunk. Megkerül holnap. Légy egészen nyugodt.

Dehogy tudott Kornél nyugodt lenni. De e perctől fogva egészen elkeseredett kedélybe talált jönni. Mikor kiszálltak a partra, összefonta karjait, s úgy nézett vissza merően a tóra.

— Vajon nem a sors intése volt-e ez most, hogy én ezt a gyűrűt a tóba ejtettem? Tudod, *kirdlynóm!* Mint ahogy a velencei dózsé szokta a Bucentoróról eljegyezni magának az Adriát egy gyűrűvel. Úgy én is tán eljegyeztem magamnak ezt a tavat.

— De mi a gutának jegyeznéd el te magadnak ezt a békalencsés posványt?

— Azért, hogy ott feküdjem a fenekén a sima kavicsok között — rebegé Kornél báró tragikus arckifejezéssel.

És Atalanta még most sem jött rá, hogy ez most őneki komédiát játszik! Ő, a rafinált művésznő rá hagyta magát szedetni egy ilyen *improvizátor* által.

Sietteté, hogy menjenek vissza a kastélyba.

Mikor a veranda lépcsőjén felhaladtak, Kornél báró még egy elegiikus kitörésre határozta el magát. Végignézett az elhagyott parkon. S aztán megrázta a fejét, s egyik kezével a homlokához kapott, a másikat a szívére nyomta:

— Nem jobb volna-e egy ilyen pillanatban azonnal meghalni?

Aztán lenézett onnan a szédítő magasból. (A veranda legálább is nyolc láb magas volt.)

— Ha én most innen leugranám.

(Bizonyosan kificamítaná a lábát.)

Atalantának eszébe jutott, hogy ennél nagyon hamar megvan a kiugrás, s beráncigálta őt magával.

— Jöjj kedvesem, jöjj be innen.

— Nem! Nem hagyhatom el ezt a helyet. Bevárom, hogy értem jöjjenek! Verjének láncokra, úgy vigyenek el.

Atalanta komolyan vette a dolgot. Ez az ember még majd csupa merő bolondságból nem hagyja magát bolonddá felavatni.

— Jer, teázni. Ma nem kávéztál ebéd után, pedig hozzá vagy szokva. Most pótolod ki teával. A tavaszi est levegője hűs, még megárt az egészségednek.

— Óh, bár lehetnék halálos beteggé, hogy a te karjaid közt halhatnék meg. (Lchetetlen volt e szónál egymás karjaiba nem omlaniok.)

(És hogy nevettek azon mind a ketten! Kornél még jobban, mint Atalanta.)

Diadém úr lejött eléjük, s az ilyen okos, élc szű férfiúnak egy szó, egy tekintet is elég, hogy ártse rögtön a helyzetet. Odahajolt Atalantához, s fülbe súgta, de olyan hangosan, hogy Kornél is meghallja.

— Koczurt elfogták Pesten. Minden kompromittáló iratot nála találtak. Most írja az ügynököm.

— Stt! Lassabban súgja ön! — inté Atalanta.

Késő volt már, megütötte ez már a fülét Kornélnek.

— Mit? Mit mondasz? Koczurt elfogták Pesten? — kiálta, s oly jól tudta adni az ijedséget, hogy Diadémot is rászedte vele.

— Nem! Nem! — mondá a bankár. — Én nem beszéltem Koczurról.

— De igen, igen! Én jól hallottam. Mindennek vége van. (Még reszketni is tudott, s a fogait összevagogtatta.) Pedig hisz a zsebében volt Koczur levele, amiben azt tudatja, hogy jó helyen van, s nincs nála semmi ok, amiért elfogják, s nincs nála semmi irat, amivel valakit bajba keverjen.

— Hogy tud ön ilyen vigyázatlan lenni! — förmedt látszólagos haraggal Atalanta Diadém úrra. — Tudja, hogy ő milyen ideges! — Szegény Kornél. — No, ne aggódjék ön azért! Elég időnk van az intézkedésre.

— Igen! Csak a gyűrűm bele ne ejtettem volna a vízbe!

— Reggelre le lesz csapolva a tó, s megkerül a gyűrű Most jerünk teázni, ön meghűtötte magát, átfázott, reszket. Legjobb lenne, ha lefeküdnék. Én odaviszem önnek a teáját a szobájába.

— De hátha az éjjel értem jönnek? — rebegé Kornél.

— Arról én felelek — mondá Diadém úr —, hogy ma nem fogja önt háborgatni senki. Légy nyugton, kedves barátom.

Nem vették észre, hogy Kornél maga is ott van már a színpadon, s a színfalak közé lát; megtudta már, hogy mivel csinálják a villámlást és mennydörgést.

Lefektették az árvát.

Atalanta maga vitte be aztán az ágyában didergőnek a jól megrumozott teát, s azt belediktálta az utolsó cseppig, amiért az nagyon háladatos szemeket vetett a feleségére, s megcsókolta neki a kezét, magában mondva: „Szervusz mamzell Muskátlinek!”

— És most mondjunk el együtt egy imádságot.

Még ez a színjátás is kellett.

A férj és nő egymáséba kulcsolták kezeiket, s úgy rebegték végig az Úr imáját. Annál a szónál, hogy „szabadíts meg a gonosztól”, egymásra gondoltak. Amen!

Vajon lesz-e sikere az imádságuknak?

— Most már nyugodjál csendesen, angyalom — szólt Atalanta, megcsókolva Kornél ajkait, s maga sietett az ablakredőnyöket lezárni, s az ágyfüggönyöket összehúzni. — Nem háborgat senki.

Alig távozott el az ifjasszony, Kornél felkelt az ágyból, felöltözött egészen, s a csizmáit a kezébe fogva, hogy léptei

alatt ne csikorogjanak, *mezítláb* szökött ki a hátulsó ajtón a kastélyból.

Megjövendölte ezt neki egy bölcs férfi régen, hogy „Mezítláb fogja ön elhagyni ősei kastélyát valamikor!” Csakhogy erre a jóslatra ő most nem gondolt, mert nem azzal a szándékkal szökött ki a lakából, hogy oda többet vissza ne térjen, hanem ellenkezőleg, hogy más valakit abból örökre kiűzzön.

Nagyon tetszett neki az az egész vígjáték-terv, aminek kidolgozását Koczur az ő talentumára bízta.

Arra a gyűrűre múlhatatlanul szüksége van Atalantának és Diadémnak. Olyan írást, amilyen Kornélé, akárki tud csinálni, de a gyűrűt nem lehet utánozni, mert azon a sok százados használat miatt annyi kopás, karcolás van, hogy azt vésnök utána nem tudja csinálni. Ha tehát ez a gyűrű a tó vizébe esett, Atalanta szeme láttára, ez a nő nem fog reggelig várakozni, amíg a tavat lecsapolják, nem fogja ezt a gyűrűt többé Kornél rendelkezésére bízni, s kockáztatni azt, hogy hátha meggondolja magát, s azt mondja: „Én bizony nem pecsételem meg azt az írást, egyiket sem, én nem megyek Döblingbe bolondnak, itt künn maradok okos embernek!” Atalanta, aki valaha Loreley kisasszony is volt, előveszi még az éjjel vizitündéri tudományát; s a szép fényes holdvilágnál megkeresi a víz fenekén a leejtett gyűrűt.

Ennek a tündéri produkciónak kell, hogy tanúja legyen Kornél.

Akkor aztán meg fog győződni felőle, hogy Atalanta vízbe ugrása, tetszhalála, életre térése, ami az ő egész élete pályáját összezilálta, mind betanult művészi alakoskodás volt. Ezért akkor nagy belépti díjat fizettettek övele. Hátha a másodszori előadásnál vissza lehetne kapni az entrée-t?

Sietett, hogy el ne késsék az érdekes előadás elejéről.

A parkban nem jár már ilyenkor senki.

Koczur csak a vázlatot közölte vele a bohózatához; őneki még saját ötletei is támadtak a kivitel közben.

A tóparthoz érve, még azt a furfangot is kigondolta, hogy a pálcatorréval kifúrta a csónak fenekét; hadd teljen meg egészen vízzel. Legyen kénytelen a vízitündér mindjárt a partnál elkezdeni az úszást.

Mikor azzal készen volt, akkor elrejtőzött a vadászleskalyibába. Annak a fenyőág falain keresztül mindenfelé ki lehet látni szépen. Az ember láthatja a közelben a holdvilág aranyozta tavat, távolban a rengeteg nagy kastélyt, melynek most tömérdek ablakai közül csak kettő van kivilágítva az első emeleten. Azok Atalanta hálószobájának ablakai. — Rövid idő múltán ez a két ablak elsötétül, s azután a két szögletablak világosodik meg. Az meg ott Diadém úr lakása. — Ez is jól van. — Az egyik ablakot kinyitja valaki, s látni az éj homályában, hogy szivarra gyújt. Ez a páholyközönség. Onnan is nézik hát az előadást.

Soká kezdődik ez! — A földszinti közönség ott a leskunyhóban már kezd türelmetlen lenni. Ámbár az ügyes clownok, az utánozhatatlan szelleműs kecskebékák minden művésztüket előveszik, hogy a hosszú időközött a „diva” megjelenéséig, gimnasztikai produkcióikkal kitöltésék.

Hátha felsülés lesz belőle?

Az pedig nagyon könnyen meglehet.

Ugyan már minek ugranék bele ilyenkor éjszaka a hideg vízbe Atalanta, mikor holnap reggel egy gereblyével is kihalászhatja az ő gyűrűjét.

A várakozás kellemetlenségeit nevelte még az, hogy a hűs tavaszi éjszakában fázott az ember. Kornél ezt a hideg tölevegőnek tulajdonítja, de meglehet, hogy az állati ösztönnek is volt benne valami része. Meglehet, hogy ez a lúdbőrző test aggódott valamin, amire a káprázatok közt élő lélek nem gondolt. Meglehet, hogy annak volt valami sejtelve arról a veszedelemről, amibe őt most idehozták. Hátha az a mesebeli tündér, aki egy időben sámsoni alakokat vert a földhöz, s vadállatokat fékezett meg puszta kézzel, ha megtudja, hogy rálestek, felcsúfolták, dühbe jön és bosszút áll a leskelődőn.

Hiszen annak csak játék lesz ezt nyalábra kapni, beledobni a vízbe, sőt, ha igaz, amit Loreleyről írt a cimbora, leviheti őt magával a tó fenekére, s ott tarthatja három percig, az pedig rá nézve halál lesz.

Hanem a lúdbőrző írha gondolatjai nem hatottak le a bolondos szívig, s azt csak a tréfa rendkívülisége csiklandozta. Kornélnak volt gondja magával hozni a rumospalackot, s azt hitte, hogy ha abból szorgalmasan kortyogat, attól elmúlik a fázása. — El is múlt. Aztán meg az is egyik sajátsága a hőbortosnak, hogy az Herkulesnek képzele magát, azt hiszi hogy dobálózni tud az emberekkel. Ez az előleges félelmet nem ismeri, csak a páni rémület lepi meg, mikor már a veszély előtte áll. Aztán meg az a tudat, hogy ő az „úr”, amaz meg az „asszony”! Ő a hatalom bizományosa, ez meg a gyengeségé. A férj az úr és a bíró, az asszony a vádlott és elítélt! És minde nekfölött az egyik egy Apátváry Opatovszky Kornél báró, a másik meg egy mamzell Muskatlinek, egy cseh muzsikusz szeméten szedett porontya! — Kit illet itt a félelem?

Az útféli száraz haraszt zörögni kezd.

Mégis igaz hát!

Ott közelít valaki a széles út felől, melynek perspektívájában a kastély látszik. Fekete burnusz takarja a termetét, a csuklya a fejére húzva. Azért rá lehet ismerni a járásáról, az a csípőin ringó termet minden burok alatt elárulja magát.

Ő van itt!

Odasiet a csónakhoz. Mozdulatán látszik a bosszús meglepetés, mikor észreveszi, hogy a csónak tele van vízzel. Ezalatt a fekete burok alatt éppen olyan, mint azok a boszorkányok otthon — a „Szerelmes ördög”-ben.

Ugyan mit forral most magában, hogy úgy lehúzza a fejét, leguggolva a földre, s a fekete burkony szárnyait maga elé húzza?

Valami tűz lobbanik fel, s egyszerre csak egy égő fáklyát tart kezében. Éppen úgy, mint azok a pokolbeli fekete tündé-

rek, akik „Uriellát” körül táncolják, vagy éppen maga „Uriella”.

A fáklyát aztán megcsóválja és messzire behajítja a tóba, egész a hattyúkalyibáig.

De az is megint valami ördögös fáklya lehet, mert nem alszik el azzal, hogy a vízbe elmerül, újra felveti magát magasra, fityfirékelve a sziporkákat, s aztán ott úszik a víz színén tovább, bevilágítva maga alatt a víz fenekét.

Hát a fekete rémalak mit csinál?

Odalép a leomlott híd megmaradt dobogójára, olyan közel a vadászles-kalyibához, hogy az ott leskelődő a sietéstől felszított heves lélegzetvételt hallja.

Aztán egyszerre leveti magáról a burnuszt, éppen úgy, mint abban a baletben, s ott áll egyfelől a holdsugártól, másfelől a fáklyatűztől megvilágítva, ahogy Uriella szokott állni, baletthez öltözötten. Csak a vékony patyolat éjjöltöny van rajta.

Onnan egy ugrással beszökik a vízbe.

Kornél lélegzetét visszafojtva néz utána.

Úgy úszik, mint egy hablánya. Vállai és fél keble kiállnak a vízből, alig mozdítja a karjait, azért mégis sebesen halad.

Mikor odaér a hattyúházhoz, akkor egyszerre alámerül; de vele együtt a fáklya is. Ez a pokoli szövétnek még a víz alatt sem alszik el. Azt kezébe ragadja a nyelénél fogva, s leviszi a vízfenékre. A fáklya most bevilágítja az egész víztömeget, s a partról bámuló előtt egy csodavilág elevenül meg, — mely felcsúfolja a hagymázok minden álomlátását. A fáklya előtt elevickélő békák, kígyók, vízibogarak óriásivá nagyított árnyképei az özönvíz előtti Saurusok világát mímelik eléje. A tófenék növényei egyenesen álló erdőt képeznek, a víz színéig emelkedve, s ez emberölő bozótban, amilyen halála szokott lenni a leggyakorlottabb úszónak is, ha belekeveredett, jár lobogó fáklyával a kezében egy zöld fényű alak. Arca, öltönye, minden tagja zöld, mint a tengeri isteneké, csak a haja fekete. Két szembe, mint két karbunkulus világít a fáklyafénytől. Nyitva tudja azokat tartani. Nem fél.

Háttal úszó rákok kapkodnak oda gömbölyű karjaihoz, odacsődülve a tűzfényre, a pióca kacskaringós evickeléssel rajozza körül, százlábú úszószalagok tekergőznek körülé, s lábai elől lomha tekenősbékák menekülnek az iszapból. — Nem fél.

Lchajol keresgélve —, mint ahogy az eprészlyánka keresi a szamócát a fű között, úgy keresgél ő a maga drágasága után a zöldrojtos, úszószakállas, serteborzas vízfenéki bozótban. A szemei olyan mereven néznek, mint a halé: alig pislant egyet.

Ezernyi bámulója van. Azok a homályvédte lények, amik soha napvilágra nem kerülnek. Egy egész hidegvérű állatország. A holt tavak népsége. A fáklyafény körítette aureoléban hemzseg zsiibongó rajzatuk. Majd a szemeit verik ki. A hínár, a lócsagaz belekapaszkodnak lábszáraiba. A nyugalmból fölvert ezüstcsillámú vízikigyó menedékének nézi patyolatruhája redőit, s közjük furakodik. A nézősereg között egy melegvérű állat is van, a férj, az úr, aki a fűzfabokrok közé előlopózva, bámul alá a vízfenékbe.

Hosszú percek múltak el. A bűvárnő odaalant úgy jár-kel a nem emberi lények számára teremtett világban, mint aki egészen otthon van abban.

A férj, az úr, a bolond — pedig idekinn tanácsot ül magával.

Mit fog tenni, ha a nő előkerül a tófenékről?

Az első percben azt fűzi ki, hogy amint a nő kijön, büszkén eléje lép, s sértett kevélységgel veti majd szemére: „*Loreley*, Ön engem megcsalt! Ön tud úszni! Ön tud a víz fenekén élve maradni. Én önt megismertem.”

Amint a másik perc múlik, bántott önérzete kegyetlen gúnyra ösztönzi.

Kacagva fogadja majd a vízből kilépőt: „Hahaha! Mamzell *Muskatlinek!* Hát hogy tetszett a hideg fürdő?”

Ki fogja őt csúfolni, és el fogja beszélni az egész világnak, hogy milyen bolonddá tették egymást ők ketten.

Amint aztán a harmadik perc is elkövetkezik, s az a rendkívüli nő még akkor sem találja szükségesnek, hogy fölvesse magát a víz színére, újra lélegzetet venni az Isten levegőjéből; még a harmadik percet is ki tudja húzni a víz alatt, pedig nem kényszeríti rá senki, akkor a düh fölforralja Kornél egész agyvelejét! Nem válogatja, mit fog neki majd mondani. De levág egy szívós fűzfavesszőt onnan a rekettyésből. Beszéljen az vele. Amint ki fog lépni a partra, azon vizesen, testhez csapzott köntösében, úgy fog igazán jólesni neki, keresztben, hosszában; ezzel a fűzfahogóval, végig a hosszú úton, aztán ki a kerítésen kívül, amíg a fűzfavessző el nem nyúvik rajta!

A harmadik perc vége felé megtalálta a vízitündér, amit keresett. A föl villanó öröm az arcán jelezte, hogy reáakadt. Lehajolt érte, fölhúzta az ujjára.

Aztán lefelé fordította a fáklyát, s beledugta az iszapba, eloltotta azt. Perc múlva ismét fönn a víz színén lebegett tündéri alakja, félkebléig kiemelkedve a tó tükréből. A hold egészen szembevilágította arcát, olyan volt, mint egy igazi sellő.

Kikapott a partra. Ott megállt, arcát hátravetve, s szétbomlott hosszú haját fölemelt kezével összefonva és kifacsarva, s aztán ismét koronába csavarta a fején.

Még egyszer olyan szép volt!

Mint egyszer . . . akkor . . . valaha . . .

És ennél a látványnál az jutott eszébe Kornélnak, hogy — nem szemrehányást tenni, — nem kikacagni, — nem vérig korbácsolni; — hanem hogy odarohanjon hozzája, és lábai elé boruljon, és átölelje a térdeit: „Imádlak! Istennőm vagy! Teremts meg vagy semmisíts meg! Tied vagyok! Azt mondtad: vagy uram légy! vagy bolondom légy! Voltam már urad, leszek még bolondod, csakhogy a *tied* maradhassak!”

Hanem amint a haját fölcsavarta a fejére a szép nereida, az első mozdulatja az volt, hogy a megtalált gyűrűt, amit az ujjára fölhúzott, a tele hold világa felé fordítva, megtekintse.

Ehh! Hogy változott egyszerre át az Anadyomene-arc

Megaera-fővé! Meglátta, hogy az nem az a gyűrű; nincs rajta címer!

Lábával dühösen dobantott, és két öklével szétcsapott maga előtt.

A bosszúálló valkür ábrándképe lehet csak ilyen ádáz, mikor fehér paripáját a holtak mezején korbácsolva száguldatja végig.

— A bolond! — ordíta, két öklével ütve a halántékait. — A bolond!

S oly szívdermesztő volt a tekintete, hogy a vadászgóróban leskelődőnek egyszerre porba esett minden gondolatja, szemrehányás, gúnyszó, korbácsütés, meghódolás! minden élő eszme, csak a néma elzsibbadás vett minden tagjain erőt. És ha páncélvért fedte volna is tagjait, és kard, pajzs lett is volna két kezében, mozdulni nem volt képes e meztelen nő előtt, aki ily bőszt tekintetet vet maga körül.

— A bolond! — ordíta az még egyszer kitörő, felcsattanó hangon. S azzal nekikezdett a futásnak. Félmeztelen, még a burnuszát is ott feledve, rohant vissza, oly szilajon, mint valamikor ősdruszája, a férfiölő Atalanta, a kastély felé.

Jól jártál vele, bolond, hogy ott nem fekszel most az ágyadban, mert ha ez ott kap most, ez téged megfojt, összezúz, szertesztétp!

És mármost fuss innen, ahogy a lábaid bírnak!

HÁTHA KÉT HALOTT ÖSSZEKERÜL?

Mikor Opatovszky Kornél báró késő éjjel Rokomozernek az egylovas gyékényes szekerén elhagyta őseinek birtokát, olyan egyedül maradt a világban, mint aki a hajótörésből úszott ki egy ismeretlen partra. Nem volt senkije, semmije.

Rokomozer, aki sejtette, hogy mi történhetett a kastélyban, elmondogatott neki egyet-mást, amit megtudott a báró elszökött fia felől, hogy az most Illavaynál van, s hogy ott milyen jól bánnak vele. Azt gondolta a szatócs, hogy ezzel majd kedvet csinál a bárónak, hogy ő is odamenjen a nagybátyjához, ami a legokosabb elhatározás lett volna az ő részéről; hanem ezzel éppen az ellenkező hatást idézte elő. A báró csak hallgatta csendesen, hogy milyen jó nevelést adnak Illavayék az ő felfogott magzatjának, akár csak a saját gyermekük volna. A fiú egész nap a könyveket bújja, tanul, ír, rajzol, dolgozik, tollal, cirkalommal, lúniával, mappákat is készít — egyszer csak közbekiáltott aztán:

— Úgy kell a gazembernek!

Mert Kornél báró meggyőződése szerint, alig lehetne egy gonosztevőre nézve, aki a bölcsőtől elkezdve tizennégy hosszú esztendőn keresztül folytonosan naponkinti apagyilkosságot követett el, az egész kriminálkódexben súlyosabb büntetést kitalálni annál, hogy el legyen ítélve naphosszant könyveket bújni, tanulni, írni, rajzolni, mappákat csinálni! Dehogy menne olyan helyre, ahol ilyen kínzószerszámokkal gyötrik az embert. Inkább egy egész kétemeletes bolondokházába, tele örültekkel, mint „egy” okos emberrel egy házban.

Aztán valami főtt a fejében. — Egy saját eszme. — Abba úgy bele volt szerelmesedve, mint a majom a fiába. Őrizte, féltette, nehogy kiszaladjon a száján. Sejtette jól, hogy ha ő ezt csak egy félig-meddig helyes eszű embernek elmondaná, az bizonyosan lebeszelné róla, — hát még ha Illavaynak előadná. Pedig ez előtt az ember előtt nem maradhatna vele titokban. Ennek az embernek embervallató szemei kicsálnák azt a rejtekhelyeiből. — Egyre azt a tervet komponálta, illesztélte, variálta, részletezte, szakaszozta meg rekapitulálta.

Ezt már nem hagyja kivenni a fejéből.

Az egylovas szekér zötyögve barázdol kacskaringós útjában a kátyúkkal elállt úton végig a bolondságokat kikeltő telchold fényénél.

— — — — —
— — — — —

A pozsonyi bezárt ház halottja szokott reggeli sétáját végezte a kertben.

Ez a kert nem tudja azt, hogy mi a tavasz. Az ő virágai nem bújnak ki a napsugártól a föld alól, az ő fái nem hajtanak új levelet, nagyon jók a régiek is, tartják a színüket.

Csak azok a kis vörösfekete, tarka bogarak, amik kora tavasszal előjönnek a föld alól, merészkednek jelenteni, hogy kezdődik egy új évforduló a világban. Jaj nekik, ha a sétáló halott útjába kerülnek!

Odabenn a szobáiban ugyanaz a világ van, ami lenni szokott, emberhangtalan méla csend, a gépmadár szomorú negyedórai csicscsergése, hideg ételek az egyik asztalon, felbonthatlan levelk a másikon.

A halottnak van foglalatossága, amivel napját betölti. Olvasmány, munka. De minő olvasmány. Csupa matematikai könyveket tanulmányoz. Még férfinak is rideg mulatság, hát még nőnek? Kercsni azt az ismeretlent, akinek neve X, és kutatni az érdekes görög π rejtélyeit.

Magasabb egyenletek, logaritmusok, infinitézimál kalku-

lusok, csillagászszámítás, gyökkeresés, mértani ábrák! Megölői a fantáziának és a poézisnak. Ez az ő mindennapi tanulmánya. Prelegálhatna belőle, akár egy professzor. A számtan, a mértan a gondolatok jegec világa. — Ezek közt érzi magát otthon.

Nála még az évszakok sem tesznek különbséget. Nyáron nincs melegebb a szobáiban, mint télen, s a kandallóban mindig ég a tűz; egy kombinált széntartó önmozgó gépezetével félóránként ráönti a szenet az izzó parázsra, ha senki nem néz is utána.

Csak minden hónapban egyszer szokták egypár órára kioltani a tüzet a kandallókban; ilyenkor a füstfaragó járja sorba a kürtöket, a kormot letisztítani.

Ennek a kaparása, söprése az egyetlen profánus hang, ami a szobákba lthatol.

Az érdekes halott ugyan ezt a hangot sem hallja vagy nem ügyel rá, mert egész lelkét elfoglalja az „érintőkből és conjugált háromszögből meghatározott kúpszelet nemének eldöntése” Möbius nyomán, s mikor az ember előtt ez az olvasmány áll.

$$\left. \begin{aligned} (4).....(240)=0, (340)=0. \\ (24,c)..(240)=0, (134) (230) + (234) (136)=0. \\ (34,b)..(340)=0, (124) (230) + (234) (120)=0. \\ (b,c.....(124) (230) + (234)(120)=0, (134) (130) + (234) (130) \end{aligned} \right\}$$

S ennek a megészlelésétől függ annak a kérdésnek az eldöntése, hogy az illető kúpszelet hiperbola-e vagy ellipszis, hát akkor könnyen megtörténhetik rajta az az eset, hogy csak azon veszi észre magát, mikor megszólal valaki a háta mögött, s jó reggelt kíván.

Ezen aztán először elbámul, ki beszél ideleenn a halottak országában. Azután felindul, hogy mer élő teremtés ide bejönni. — Végtére megretten; a hívatlan látogató, az a bizonyos fe-

kete alak, akivel Mikulás napján a gyermekeket szokták ijesztgetni; a kéményseprő.

Ajka nyitva maradt a zsibbasztó rémülettől.

— Ne kiáltson ön, madame — suttogja tompa hangon a fekete, szurtos alak, tiltó mozdulatra emeli fel kezét.

Hiszen úgy seim kiált az, a halottak nagyon csendesesen szoktak beszélni.

— Mit akar ön? — kérdi a hölgy, hidegvért színlelve. — Mért tört be hozzám? Pénz akar kapni? Nem szükség erőszakoskodnia. Itt vannak a wertheimszekrényem kulcsai. Abban áll a készpénzem. Nyissa föl; — amit bankjegyekben, aranyban, ezüstben talál ott, elviheti. A takarékpénztári könyveket ne bántsa, mert azokkal bajba keveri magát. Tessék a kulcsomag.

A grófnő elég nyugodt hangon tudott beszélni. Gondolt ő arra, mikor ezt a házat örök temetőjeül berendezte, hogy órá itt egyszer valami tolvaj is rátörhet, s minthogy cselédet nem tűr a közelében, senki sem fogja megvédeni. Evégett azt az oltalmi stratagémát találta ki, hogy készítettett Bécsben egy tökéletes vaskalpból alkotott fülkét, aminek a hátulját a wertheimszekrény képezte. Mikor aztán ennek a szekrénynek a belső trezorajtáját felnyitotta valaki, akkor egy furfangos gépezet egyszerre lelocsátott egy csapóajtót a fülke clé, s a benn levő a vaskalpkában meg volt fogva, s onnan csak egy vasrácson keresztül beszélhetett ki, ami elég sűrű volt arra, hogy ha fegyver van nála, ki ne lőhessen rajta. Ide szándékozott beküldeni Pálma grófnő a kellemtelen látogatót.

Hanem a kéményseprő nem vette el tőle a kulcsokat. Ahelyett megragadta a grófnő kezét, s azt dörmögé a fülébe:

— Én vagyok Opatovszky Kornél!

Ez arcot, e szemeket látta már egyszer Pálma grófnő. Akkor, mikor a vőlegénye azt mondta neki: Akarja ön, hogy leugrassak lovastól együtt innen a meredek bástyafokról? Most még ezen fölül be is volt kormozva ez arc; ahogy ké-

ményseprőknél szokott az lenni, akiknek kiváltságuk van fényes nappal álarccal sétálni az utcán.

A helyzet semmit sem javult azáltal, hogy Pálma kiszabadította a kezét a férfi markából, mert arra az letérdelt lábai elé, s most aztán átölelte a térdeit, s úgy tekintett fel hozzá, s az még rettenetesebb tekintet volt.

— Én önt imádom! Ezt jöttem önnek megmondani.

Pálma megijedt valamitől. De nem attól, ami más nőt az ájulással kerülgetett volna; hogy most itt egyedül van egy minden emberi lénytől távoleső szobában bezárva egy betörő férfi kezei közt, — akire nézve a legszelídebb mentség az, hogy örült. — Nem. Ő nem ettől ijedt meg. Hiszen Opatovszky Kornél nem oroszán, s ő nem tartozik a bárányok fajához. Neki is van két ökle, tíz körme, s ha amannak van örültsége, neki meg van hidegvére. Ha viaskodásra kerül a sor, Rozgonyi Cicelle unokája megfelel magáért! Hanem azon rémült meg, hogy ha ez az eszeveszett látogatás valami olyan zajjal fog végződni, ami a külvilágba kihat, akkor az ő egész mostanáig fenntartott túlvilági uradalma egyszerre szétomlik. Nem lehet játszani többé a halott szerepét. Embereket kell maga elé bocsátania. Kérdésekre felelnie, megvallani, hogy él és mi a neve, és a jövődre nézve lemondani a magányról, társalgót, csclédet ott túrni maga körül: holott eddig egy ölebet sem akart a szobájában tartani. Neki is megvolt a maga boldogsága, azt féltette, attól ijedt meg, hogy ezt elveszik tőle, hogy sírjából kiráncigálják a napvilágra. Ezt a sírboltot féltette!

Az volt az első eszméje, hogy ezt az örült embert szép szóval rávegye, hogy ugyanazon az úton hagyja el a szobáját, amelyen észrevétlenül idejött. — Szépen kell vele beszélni.

— Álljon fel uram! — szólt az előtte térdepelőhöz csendesen. — S magyarázza meg különös látogatásának okát.

Erre a nyugodt hangra egyszerre talpra ugrott Kornél, s az arca sajtyszerű vigyorgásra torzult.

— Ugyebár különös látogatás, nemde, grófnő? Önmaga az okai. Az ajtón keresztül nem bocsát magához élő embert; én megvesztegettem a kéményseprőt, hogy adja át egy órára a páncélját, s e lovagkosztümben sikerült az ön színe elé kerülnöm. Nem hiszem, hogy ezt előttem próbálta volna valaki.

— S mi oka volt önnek arra, uram, hogy magát egy ilyen lángézscsínyre elszánja?

— Ön lángézscsínynek nevezi ezt grófnő? Ön tehát nem haragszik érte? Ön nem dobát ki? Nem karmolja ki a szememet?

E kérdés után Kornél hevesen csókolt kezét a grófnőnek, fekete foltot hagyva a fehér bársonyon a kormos orra hegyével, és Pálma nem törülte le onnan a koromcsóknymot.

— Üljön le ön. Ide a karszékekbe.

— Haha! Ez a kormos irhabőr sem ült még damaszt karszékekben soha — szólt nevetve Kornél, amint a kínált helyre levetette magát. Pálma grófnő egész nyugodtan foglalt vele helyet szemközt a pamlagon.

— Tehát lépünk mindjárt in medias res, grófnő! Ugyebár akörül forog a kérdés, hogy vajon az én apám egyetlen fia, báró Opatovszky Kornél csakugyan örült, bolond ember-e, vagy pedig egy okos és helyes eszű egyéniség?

— S ezt itt ezen a helyen akarja ön megtudni?

— Itt! Ezen a helyen. És ebben a jelmezben. De nemcsak magam akarom ezt megtudni, de az egész világgal tudatni, még pedig oly eklatáns módon, hogy afelől senkinek semmi-féle kételye fenn ne maradhasson, amire minden ember vagy azt mondja, hogy „Ez az Opatovszky csakugyan egy kötözni való bolond, tébolydába való!”, vagy pedig azt, hogy „No, lám, ez az Opatovszky megtalálta valahára a jobbik eszét!” Ilyesmit akarok tenni.

— S mennyiben szolgálhatok én médiumul ennek a kényes kérdésnek az eldöntésére?

— Ön határoz ebben egyesegyedül, grófnő. Senki más, mint Temetvényi Pálma grófnő. Ön emlékezni fog rá, hogy volt egy idő, amikor Temetvényi Pálma grófnő az én jegyesem volt.

— Ismertem azt a hölgyet, Úgy tudom, hogy régen meghalt, és el is temették.

— Óh, én tudom azt, hiszen én voltam a gyilkosa! Óh, mennyi lelkimardosást kellett nekem ezért kiállanom! Ha ön az én keblemben láthatna! Ez a fehér arc üldözött éjjeli álmaimban mint kísértet!

— Nagyon hízelgő rám nézve ez az öntudatlan vendégszereplése képmásomnak.

Opatovszky csak most vette észre, hogy megfordított bókot talált mondani a grófnőnek. Azért is abbahagyta azt a fáradságot, hogy elérzékenyülése tanújelével, szemeiből alápergő könnyeivel még jobban elmázolja az arcán a kormot, s fordított a beszéd hangulatán, hízelkedésre fogta.

— Óh nem! Nem így mondtam. Ön nagyon szép most is, grófnő, Isten úgyse; egészen elbájoló. Sokkal szebb, mint ezelőtt tizennégy évvel volt, pedig akkor is nagyon szép volt.

Pálma kezdett hátrább húzódni a nyugtalanító ömledezés elől. A rávillogó szemekben bizonyos neme az éhségnek volt kifejezve, ami olyanformát mond, hogy „szeretnék beléd harapni”.

Kornél vette észre Pálma tekintetéből, hogy elsiette magát. Ezt később kellett volna elmondani. Visszatért az előbbi bús-méla hangulatba.

— Elégge meglakoltam én ezért az esztelen ballépésemért, grófnő, higgye el. A purgatórium valóságos Mahomed paradicsoma ahhoz képest, amit én kiálltam tizennégy esztendő alatt. Azért volt az, hogy beszaladgáltam az egész világot, mert otthon nem volt maradásom. De hisz ön ezt mind nagyon jól tudja.

— Én? — szólt közbe elbámulva Pálma grófnő.

— Van nekünk egy közös jó barátunk, egy nemes lelkű nagy ember. No, ugyebár, nem szükség a nevét kimondanom ön előtt, grófnő?

Pálma összehúzta a szemöldeit, s néma fejbólintással inte, hogy ért belőle valamit.

— Ez a nemes lelkű férfi mindenkor értesíté önt afelől, hogy minő viszontagságokon megy keresztül az az ember, aki önt, a gyémántot felcserélte — egy békasóért.

— Báró úr! Ennekem nem okoz vele kellemes érzést, ha ily kifejezéseket használ — a felesége iránt.

— Feleségem? Semmi feleségem! Hát azt hiszi ön, hogy az a bizonyos némben Donna Atalanta Di Pelargonio márkinő? Az ám! Egy cseh muzsikusnak a lánya, mamzell Muskatlinek Hanna vagy Panna, vagy Libussa, vagy nem tudom én, hogy mi a keresztnéve. Engem lúddá tettek, rászedtek. Komédia volt az egész. Azelőtt Loreley név alatt produkálta magát a cirkuszban, s három percig el tudott sétálni lélegzetvétel nélkül egy üvegkádban a publikum előtt. S ezt én mind csak most tudtam meg, tizennégy esztendő múlva. Egyetlen igaz barátom, Koczur fedezte fel előttem (az is gazember volt, hogy akkor meg nem mondta, mikor még nem kerültem a hálójukba!). De én magam a saját szemeimmel is meggyőződtem felőle. Majd mindjárt el is mondom én az egész történetet a grófnőnek. De hogy is kezdjek hozzá? Úgy? Igen. A feleségem, azaz hogy nem a feleségem, hanem egy kalandornő, mamzell Muskatlinek engemet először is tökéletesen kirabolta; — azután pedig megajándékozott.

— Hogyan? Kirabolta és megajándékozta.

— No igen, kirabolta minden vagyonomból és amellet megajándékozott; nem mondom, hogy két tökéletes szarvasaganccsal, mert tudom, hogy ezzel a grófnő szemérmes kedélyét megsérteném, de igenis megajándékozott két istentől elrugaszkodott, vásott poronttyal, akiknek az egyike fiú, a

másika leány; de akik azért vetekednek egymással mindenféle emberfölötti gonosztettekkel.

— Ön túl szigorú gyermekei iránt. Talán inkább az eltevesztett nevelés okozta a vásottságot.

Kornél báró egyetértően hunyorgatott. Jó nyomon volt már.

— Igen, igen. Ez volt a főök. Elhanyagolt nevelés. Hisz a grófnő nagyon jól van értesülve efelől. Tudom én!

— Én vagyok jól értesülve? — kérde Pálma elbámulva.

— Stt! Ez titok. A mi közös titkunk. Ön egy angyal. Még az angyaloknál is jobb teremtés. Ön félrevonulva az egész világtól, még akkor sem szűnt meg áldást terjeszteni azok fölé, akik önt oly keserűen megbántották.

— Nem értem önt.

— Ön nagylelkű. Ön el akarja titkolni jótetteit. Hisz ez is az ön jellemvonása. Ön nagyobb szellem a zsidók Jehovájánál. Ön nem azt mondta: megbüntetem az apák álnokságait a fiakban, ön az apa bűneiért jótéteményekkel halmozta el annak gyermekeit. Ha valaha imádtam volna a Jehovát, most detronizálnám, s önt ültetném a helyébe.

Pálma egyik ellentétes kedélyállapotból a másikba esett. Ez az ember hol megrémíté, hol nevetésre ingerelte, közbe-közbe megharagítva és sajnálatra költve.

— Miattam meg ne fossza ön az oltárt az istenektől, mert én valóban nem tudok semmit e nekem tulajdonított nagylelkűségéről.

— Grófnő! Komolyan szóljunk. Most már nagyon komolyan kérem. E kérdés körül forog meg minden. Az én életemről van szó. Többről az életemnél. Elevenen eltemetésemről. Tudja ön, hogy mit akart velem tenni az az asszony? — Nem asszony; csak mamzell! — Be akart csukni a bolondokházába. Elhiszi ön, hogy kitelik tőle ilyesmi?

— Elhiszem!

— De az okát nem találja ki, grófnő. Semmi regényes indok. Csupa vastag önérdék. Azt akarta, hogy magam ismerjem el

magamról, hogy bolond vagyok, írjam meg az elismervényt, pecsételjem le a gyűrűmmel, ami nélkül az aláírásom nem hitteles, hogy ő aztán ezzel fölvehesse azt az összeget, amit az apám hitbizományban letett arra az estre, ha én egyszer a bolondokházába kívánok saját magam jószántából fölvetetni. Hát lehet valakinek ilyen képtelenséget kigondolni? Hiszen ha már valaki elismeri magáról, hogy bolond, akkor eo ipso nem bolond, ha pedig valósággal bolond, akkor nincs az az emberi hatalom, ami őt rábírhassa, hogy ezt elismerje, leírja, aláírja, megpecsételje, s maga odamenjen a Lunatic-Asyl kapujára bezörgetni: „Eresszenek be, kérem szépen, én bolond vagyok, be akarom magamat csukatni”. Hol itt a logika, hol itt a pszichológia?

Pálma valóban nem tudta ezeknek egyikét sem föltalálni.

— És mégis, csak egy hajszálon múlt, hogy az a furfangos némben be nem font ezzel a cselszövénnyel. Az írást már elkészítettem. De nem adtam a kezébe. Itt van a zsebemben. El tudja ön olvasni az én írásomat, grófnő? Ugyan kérem, olvassa el. Nem olyan szépen van írva, ahogy egykor önhöz írtam a levelket, hajh, azok boldog idők voltak. De igen szépen kérem, olvassa el.

Kornél előhúzza a sokrét összehajtott iratot a kéményseprőbőrpáncél kebeléből. Pálma grófnőnek meg kellett annak tartalmával ismerkednie. Azután visszaadta azt Kornélnak.

— Ugye, hogy nagyon különös? De amit ön soha ki nem fog találni, ez az, hogy hogyan lehetett egy férfi olyan gyöngé, hogy egy ilyen iratot saját kezével lemásolja? Pedig ez az egész rejtélynek a kulcsa. Hallotta bizonyosan a grófnő az illavai feyencek szándékolt kitörését.

— Semmit sem halottam róla.

— Hogyan? Azt sem hallotta, hogy ez alkalommal Zsiborákot agyonlőtték, és monsieur Cousin elvágta a saját nyakát?

— Nem tudok semmiről, ami a világban történik.

— De már ezt az egyet csak lehetetlen, hogy meg ne írta volna önnek Illavay.

Pálma fölugrott a helyéről, s indulatosan kiálta föl:

— Kérem, ezt a nevet ne mondja ki többet előttem.

— Hiszen nem azért mondtam, hogy önnek kellemetlenséget okozzak vele. Csupán csak azért, hogy ő volt az, aki a haramiákat a nép segítségével leverte.

— Ne beszéljen ön nekem róla! — rivallt föl Pálma, s oly zila tekintetet vetett Kornél báróra, hogy annak elhalt az ajkán a szó. Nem érte föl ököllet, hogy ha valamivel föl lehet zavarni egy halottat a nyugalmaiból, ez az a szó, hogy az, akit elvesztett, most is ugyanaz a mesebeli hős, aki egykor volt, hogy a jelenet, melyben őt, mint egy földfeletti tündérlovagot tanulata ismerni, minden csodatételcivel ismétlődhetik. Ez olyan gondolat, amitől ököllet kell ütni a koporsófüdölet belülről!

— De édes Istenem! Én csak azért voltam kénytelen ezt elmondani, mivelhogy akkor történt az, hogy a nép, amely a rablók leverésére sietett, holmi rejtélyes fegyvereket kapott, amikről utóbb kisült, hogy azokat Olaszországból hozták ide be a hegyek közé. És azután rám fogják, hogy én hozattam be azokat a fegyvereket. Pedig becsületesre mondom, egészen ártatlan vagyok benne!

Ez megint olyan furcsa mondás volt, hogy Pálma grófnő egész fölindulása egyszerre kitörő ideges kacagásba ment át.

— De nem nevetni való ez, grófnő. Komoly dolog ez nagyon. Mert az embernek a nyaka körül jár a hurok. Hadd mondjam el tovább, grófnő; kérem, üljön le a helyére. Volt nekem egy jó barátom, Koczur. Tetszett őt ismerni.

— Nem jegyeztem föl az emlékemben.

— Nagyon jól tette a grófnő. Felejtse is el. Nagy gazember volt, szegény jó fiú. Nekem testi-lelki jó barátom volt. Játsszótársam, kutyám, lovam, gyermekkorom óta. Hanem azért, ha valahol megkaphatom még egyszer a világban, úgy lelövöm, mint a tököt. Sok bajból kihúzott a derék ember,

ezúttal is neki köszönhetem, hogy kiszabadított a legnagyobb csávából, hanem azért mégis lelövöm, mint a varjút, ahol megkapom. Mert hogyha száz esztendeig élne, s ezalatt folyvást ragályos betegeket ápolna, és mezítlábos emberek számára csizmát varrna, s holta után ezer esztendeig mindig postaszolgálatot teljesítene az ég és föld között, még akkor sem ellensúlyozná azt az egy rettenetes bűnét, hogy ő volt az, aki engemet öntől, istennők legjobbika, csalfa módon elválasztott, s ezzel az endori boszorkánnyal összeboronált! Ezért meg fogom őt ölni! Esküszöm a poklok minden ördögére, hogy meg fogom őt ölni!

A kormos arc egészen megelevenült ez új indulatközléstől. Pálma grófnőnek elmúlt a nevető kedve, amint a vérben forgó szemekre tekintett.

Opatovszky Kornél egészen meglepedkezett róla, hogy mi csoda furcsa vitéznek van ezúttal álcázva.

— Grófnő! Pálma grófnő! — monda érzékeny pátosszal. — Hát nézzem az arcomra és mondja meg, úgy nézek-e én ki, mint akiről azt lehet feltenni, hogy az osztrák birodalmat föl akarja forgatni? — Komolyan beszélek. — Sok mindenféle nagy bolondságot elkövettem életemben; de erre az egyre nem gondoltam soha.

Pálma grófnő fejbólintással mutatta, hogy egészen elhiszi ezt neki.

— No lássa! És azért mégis mintha minden ellenem esküdött volna! Éppen azokban a fatális napokban hozta meg Koczur azt a bizonyos ötezer forintot, aminek a provenienciáját a grófnő legjobban fogja tudni.

— Én? — szolt a grófnő elbámulva, s a fejét rázta tagadólag.

— No! Grófnő! Most már vége a titkolózásnak! Én ismerem az ön nemes motívumait; de ezúttal most már életről és halálról van szó. Vagy azt akarja a grófnő tán, hogy engem a veszőhelyre vigyenek? Vagy legjobb esetben tíz esztendeig toljam a talyigát Olmützben? Ezt akarja-e?

A grófnő megijedt.

— Dehogy akarom.

— No, ha nem akarja, hát akkor ismerje el, hogy tudja jól a provenienciáját annak az ötezer forintnak.

A grófnő kénytelen volt ráhagyni, hogy tudja.

— S megengedi nekem, hogy ezt az egész világgal tudassam?

Ráhagyta, hogy megengedi.

— Hogy megtudja a minisztérium, megtudja a császár, megtudja még az auditor is!

A grófnő el nem tudta gondolni, hogy miféle zöld csoda lehet az, aminek megtudására a fent elősorolt hatalmasságok olyan igen kíváncsiak; de csak belenyugodott a különös kíváncságba.

Erre aztán gyöngéd mosolygásra fintorult el a látogató kormos ábrázata.

— Akkor nyújtsa nekem legelőbb is a kezét grófnő, hadd csókoljam meg azt. Nyújtsa kérem a kezét! Mert azért jöttem ide expressz, hogy önnek ezért kezet csókoljak.

Rá kellett szánnia magát a vállalatra.

Kornél egészen ráfekttette az arcát a nyújtott kézre.

— Így ni! Óh, ez a gyöngéd kezecske volt az én őrangyalom mindig. Ez szabadít ki engem most is sírom fenekéből, börtönöm mélyéből. — Ez a kéz még engem boldoggá is fog tenni!

Pálma grófnő ugyan örült, mikor visszakaphatta megint kezét.

— És lássa a grófnő, ezek a semmirekellők mégis azt híresztelték, hogy én azt az összeget Garibalditól kaptam a fölkelés organizálására. S mikor a puccsnak vége volt, az embereket összefogdosták, akkor nekem estek, megrohantak, elhitették velem, hogy én is kompromittálva vagyok, s addig rémítgettek, míg ráhagytam magam beszélni, hogy leírjam azt az okiratot, amiben saját magamat bolondnak deklarálom.

— Ezt már hallottam egyszer.

— De csak olvassa el még egy kicsit a grófnő azt az írást. Nem rettenetes ez? — Az volt a szerencsém, hogy a gyűrűt nem tudtam lehúzni az ujjamról, hogy megpecsételjem vele az írást; anélkül pedig az én névalírásom nem érvényes. S ez volt rám nézve a mennyei gondviselés. — Hiszi a grófnő, hogy van mennyei gondviselés?

A grófnő olyan csodálatos tekintetet vetett rá, amiből még a bolond is megértett annyit, hogy igen rossz helyen alkalmazta ezt a kérdést, egy élve eltemetett embertől kérdezi ezt — a sírásó!

— No, ha végig meg fogja hallgatni ezt az én esetemet — sőt mondhatnám: „a mi esetünket”, mert mindnyájan bele vagyunk abba foglalva, akkor meg fog róla győződni a grófnő, hogy igaz az, amit a „Fehérek”-ben mond az a nem tudom, hogy hívják, Sir Patriknak, „hogy van, sir Patrik”, s azzal főbe lövi. — De, hogy legjobban megértse a grófnő a dolgot, íme olvassa el Koczurnak ezt a levelét, amit kutya-futtában írt hozzám. Olvassa el, kérem.

Pálma élmélyítő undort érzett e levél olvasása után. Annyi visszás érzelmeket, annyi gyűlöletes emléket keltett az szívében.

— Így tépték ők össze két szerető szívnek boldogságát! — kiáltá föl elkeseredéssel a kéményseprő. — De van gondviselés az égben! Van, Pálma grófnő. A gyalázatos csalás napfényre került. Én felderítettem azt, hahaha! A Loreley!

S itt elkezdte összevissza hadarni a megtörténtekeket, hogy szedte ő rá Atalantát a vízbe ejtett gyűrűvel, hogy kereste az azt éjjeli fáklyafénynél a tó hínárjai között, három percig kitarva a víz alatt, hogy árulta el ezáltal, hogy az egész vízbefúlási scénája kicsinált komédia volt! — Pálma csak a szavakat hallotta, de értelmükre nem hallgatott. Oly rút, oly zavart, oly utálatos volt előtte az egész történet, hogy nem bírta azt lelkébe befogadni. Rá sem bírt nézni a beszélőre, fe-

jét félrefordította tőle, s megtagadta minden érzékének, hogy vele foglalkozzék.

Így aztán csak azon vette egyszer észre magát, hogy a kéményseprő a lábainál térdel, és kezét megragadja.

— Mit akar ön?

— Azt akarom önnek megmondani, hogy most már szabad vagyok. Isteni és emberi törvények szerint szabad. Akivel az oltár előtt megesküdtem, az nem az volt, akinek magát kiadta. E csalás megsemmisíti a házasságot. Nekem nincs nőm többé, nem is volt. Kezemet annak adhatom, akinek akarom. Az egész egy átkozott álom volt, semmi más. Én az vagyok, aki tizenöt év előtt voltam, az ön vőlegénye és ön az én menyasszonyom.

Pálma grófnő megdermedt e tekintet előtt. Most kezdte megérteni, hogy ez komoly bolondság.

Opatovszky Kornél fölemelkedett térdéről, s méltóságteljes állásba vágta magát.

— Báró Apátváry Opatovszky Kornél eljött jóvátenni hibáját, s egy új jobb étellel helyrehozni az elmúltat, a gonoszt. Én voltam az, aki miatt az angyalok legjobbika önként kereste föl élve a sírboltot; én leszek az, ki a sírbolt ajtaját feltöröm, hogy őt az életnek újra visszaadjam.

Vette észre a grófnő arcvonásain, hogy annak nem csekély idegenkedése van a kéményen keresztül emelkedni az elhagyott, szép világra, szabadítója vezetése mellett. Azt hívé, hogy jó lesz neki gyöngéd bókokkal meglágyítani a szívét.

— Az igaz, Pálma grófnő, hogy azóta egy kis idő elmúlt, de becsületesemre mondom, hogy Pálma grófnő most is olyan szép, mint akkor volt, oly szeretetreméltó, s esküszöm a magam részéről, hogy én is képes vagyok egy nőt boldogítani.

Pálma grófnő rémülten tapasztalá, hogy kísértete egyre bátrabb kezd lenni, már kezével a vállát érinti, s szemei egészen keresztbe állnak.

Fölgerjedt a haragja, s eltaszította őt magától:

— Hallgasson ön és hagyjon el!

De ez nem volt olyan egyszerű „apage Satanas”-szal előzhető gonosz lélek.

— Mondtam, grófnő, hogy én ma itten vagy valami nagyon okosat, vagy valami nagyon bolondot fogok elkövetni — szólt Kornél báró, s most már odaült Pálma grófnő mellé a pamlagra. — Azt, hogy én idejöttem, és még milyen úton jöttem ide, ön maga idézte elő.

— Hogyan? Uram!

— No, már megint nem akarja tudni. Hát ki volt az, aki innen az egész világtól elzárt házból az én sorsomat figyelemmel kísérte? És amidőn észrevette, hogy sorsom rossz fordulatot vett, ki volt az, aki megszabadító kezét kinyújtotta utánam, hogy fölemeljen? Ki volt az, aki azokat a gyöngé ötezer forintokat Illavaynak küldte, hogy azokat Koczur által részben az én becsületbeli adósságaim törlesztésére saját magának, részben elzüllött gyermekeim neveltetésére azoknak a másíaknak kézbesítse? Nem ön volt-e az, grófnő?

Pálma előtt most kezdett már világosodni! Azt hitte, hogy most már egészen érti ez orozva udvarlás indokait. — És most aztán már utálta ezt az embert. Először félt tőle, azután szánta, most már megvetette. Úgy volt vele, mint ahogy idegen kutyával szokott lenni az ember, elcinte attól fél, hogy megharapja, azután meg attól, hogy megcsókolja, azon is aggódik, hogy hátha meg van veszve? Míg utoljára rájön, hogy ez a kutya *éhes!*

Amíg azt hitte róla, hogy futóbolond, volt némi tekintettel iránta; most megtudta, hogy ez okos ember, s ezzel ki lett szolgáltatva egész kegyetlen bosszújának.

Mert a halottak bosszúállók, kivált ha nők.

Abban a réműletben, hogy egy őrjöngő ember erőszakos szenvedélyénck martalékául van ejtve, még volt valami hízelgő rá nézve: ez a veszélyérzet még hevesebb dobogásra indította szívét; — de az a tudat, hogy egy tönkrejutott préda

botlik bele végső gyámoltalanságában abba a mentő gondolatba, hogy régi menyasszonyát azért a kis megtakarított pénzért felkeresse, — ez csupa jegeccé változtatta kedélyét, ami ott karcol, ahol hozzáérnek. — Most már nem lesz hozzá irgalommal.

Opatovszky megdöbbenésnek vette ezt az elmerevült tekintetet Pálma arcán, növelni szándékozott a hatást.

— Grófnő! Ön elárulta a szívét. Elárulta, hogy az érez. Velem tudatva lett ez az érzés. Engem felköltöttek eddigi álmomból. Azt az asszonyt, akiről azt hittem, hogy feleségem, elkergettem magamtól. De még üldözni is fogom törvény szerint, mint csalót. Engemet önnek az elárult jósága egészen új emberré alkotott. Ne kívánja ön, hogy visszaalakítsam magamat az elhagyott emberré. Én magammal játszani nem engedek! Én ide betörtem úgy, ahogy tudtam. Itt vagyok. S innen el nem megyek anélkül, hogy célt érjek. Ön összehívhatja az embereit, azoknak ugyan elébb bezárt ajtókat kell keresztültörni, s bemutathat nekik, mint vagy eljegyzett vőlegényét, vagy mint becsülete elrablóját. Választhat tetszése szerint.

S azzal szerét ejtette, hogy Pálma hajából kihúzza a fésüt, s leomló hosszú szőke hajfonadékai egyikét kezébe kerítse.

Pálma tudott uralkodni kedélyén.

— Ön tehát minden tud — suttogá csendesen —, nem kellett volna ezt elárulniok azoknak, akikre bízva volt. — Azt hittem, hogy jól el tudtam azt titkolni. Tudják sokan, hogy nekem egész kis könyvtáram van takarékpénztári könyvecskékből. Hanem azt nem tudja senki, hogy ezekre a könyvekre az ön gyermekeinek a neve van felírva.

— Óh, az szükségtelen. Az egészen fölösleges, grófnő. Minek a gyermekek nevei oda? Én azokat ki akarom tagadni. Anyjostól el akarom űzni. Nekem nincs rájok semmi szükségem. Minek volna azokra pazarolni az ön jótéteményeit — protestált Kornél báró egész méltó felgerjedésével egy rossz

gyermekai miatt elbúsult atyai szívnek. — Dolgozzanak! Majd, duskálkodni! Dolgozzanak!

— Hiszen még addig sokat dolgozhatnak — szólta fél mosolygó arccal Pálma grófnő —, mert csak halálom után jutnának hozzá; az én családomban pedig a férjhez nem ment nők iszonyú sokáig szoktak élni. — Ezt a felfedezést azonban csak azért tettem önnek, hogy meggyőzzem róla, mennyire volt gondja a szegény élő halottnak az iránt, aki őt eltemette.

— Ön nemes szívű, grófnő! Tudtam én azt! Én tudom, mit vesztettem akkor, mikor önt elvesztettem. Ha akkor rossz ördögöm ki nem veri planetámat a szférájából, most hatalmas ember volnék, talán nagykövet valamely küludvarnál, egyesült birtokaink felélnének egy német hercegséggel.

— Most már ne beszéljünk erről, uram; hanem értekezünk a magunk dolgáról komolyan. — Önnek a házassága meg lesz semmisítve: ez bizonyos. Akkor ön visszatérhet oda, ahonnan önt, mind mondá, egy rossz álom eltérítette. Hogy én megbocsátottam önnek, arról már ön többet tud, mint én akartam. De hát az atyám? Hogy fog ön azzal kibékülni?

— Ah! Az öregúr is meg fog hajolni a bevégzett tények előtt.

— Önnek a vagyoni helyzete nagyon zilált.

— Bizony e tekintetben Temetvényi grófnak sincs mivel kérkedni, neki is éppen a szája széléig ér.

— Ne értse félre, amit mondok. Két főúr, aki már annyira meg van alázva, hogy a hitelezőjének még az előszobájában levegye a kalapját, még akkor is lehet egymással szemben olyan büszke, hogy fölcsapja a kalapot a fejére, ha hozzá hasonló másik látogatására jön. — Én csak magamról beszélek. Rám nézve volna az végtelenül megalázó, ha azt mondaná a világ: „Íme a régi jegyese visszatért hozzá akkor, amikor már vagyoniilag tönkrejutott, elvette őt a pénzéért”. Ezt nem szabad a világnak sem önről, sem énrőlam mondani. Önnek

előbb rendeznie kell vagyoni állapotait; kiszabadulni terhelő kötelezettségeiből; tisztázni legalább egy részét uradalmainak, hogy mikor egy rangjához méltó új asszonyt visz a házhoz, az a ház minden benne levővel együtt az ön igazi sajátja legyen, nem igényper alatt levő egzékúció-tárgy.

Opatovszky feltolta a fejről a kéményseprő-sisakot, hogy megvakarhassa a füle tövét. Ez schogyse akar belemenni a fejébe.

— Hogyan? Kérem. — nyöszörgé nyefegő hangon.

— Igen egyszerű módon — felelt Pálma nyugalommal. — Én a menyasszonyi hozományomat nem az esküvő után, hanem az esküvő előtt bocsátom önnek rendelkezésére. Nem tudom, mennyire mehetnek önnek a tartozásai, de azt hiszem, hogy az én tőkepénzeim bőven fogják azokat fedezni.

Kornél báró hevülni kezdett ettől a szótól.

— Ön átvész tőlem most annyit, amennyit szükségesnek talál, hogy birtokát rendezze. Ha egyszer aztán ezzel helyben van, akkor egész fölénnel jelenhetik meg Temetvényi gróf előtt, mint rendezett birtokú gavallér, ajánlatát megújítani, s az egész világ tudni fogja, hogy ön vett el engem; nem én vettem el önt. Nos, uram, el fogja ön eresztetni hajtekercsemet?

— Ha ön a kezét adja érte cserébe.

— Előbb feleljen ön. Elfogadja-e az én ajánlatomat?

— Micsoda ajánlatát?

— Azt, hogy ön most rögtön átveszi tőlem a menyasszonyi hozományomat; visszamegy vele azon az úton, amelyen idejött, s azután, ha ismét eljön, négylovas hintón fog az udvaromra bejáratni?

A „négylovas hintó” tette meg! De régen nem volt már Kornél bárónak ebből egyebe, mint a megmaradt hosszú ostor, a négy lóhoz való, amivel olykor a parkon végigsétálgatva, nagyokat szokott pattogtatni, s mondogatta hozzá: „Gyi te Szellő, halló Alborac!”

Nagyon kíváncsisággerjesztő az az ajánlat, hogy vessen az ember egy pillantást abba a mesemondta könyvtárba, ahol csupa ezeres, tízezeres, százezres betéti könyvek vannak egymás mellé állítva sorba, s tanulmányozza rajtuk az összeadás tudományát, azzal a kellemes érzéssel, hogy mindez a menyasszonyának hozománya. A költők sokat beszélnek arról a tündéri gyönyörrel, amit a menyasszonytól anticipando még a menyegző előtt nyújtott kegyosztás okoz a férfiszívnek; hát még ha egyszer ilyen reális alapokon nyugvó bizalomnyilvánulásról van szó.

Vajon mennyi lehet ottan? Az emberek milliókról beszélnek.

Pálma grófnő elővette zsebéből a wertheimpénztár kulcsait, s odanyújtá azokat Kornélnak.

Ezért aztán megszabadult a hajtekercese, ismét föltűzhetette azt a fésűjére.

— Egészen önre bízom magamat.

Opatovszkyban egy percre föllázadt az egy csepp nemes vér, mely tiltakozott ellene, hogy egy gavallér elfogadja az általa megkért hölgynek a pénztárkulcsát, a menyegző előtt.

E tétovázást látva, Pálma grófnő annyira tudta vinni az önuralmat, hogy egészen odahajolt hozzá, s csábító mosollyal nézett a szemébe, s a kulcsosmagot forró kézszorítással nyomta a markába.

Ha a négy ló meg a milliók nem húzták eléggé oda, úgy ez a mosoly, ez a kézszorítás egészen odasegíté: a veszedelmes egérfogóba.

— Hiszen e perctől fogva minden a tied! — suttogá a grófnő.

(Veni, vidi, vici! — mondá magában a golyhó, s megcsókolva az édesen erőszakoló kezét, oda hagyta magát vezetettni a fülkéhez, ahol a pénztár volt elhelyezve.)

Pálma megmagyarázta neki, hogy elébb a felső zárt kell fölnyitni, azután az alsót, utoljára a fogas kulccsal a középsőt. Kornél báró köszönte szépen az utasítást, tud ő a wertheim-

zárral bánni; hisz neki is volt tűz- és betörésmentes szekrénye, amíg fölöslegessé nem tette magát.

Mikor aztán az alsó zárban elfordította a kulcsot, akkor egy csattanást hallott a háta mögött, s egyszerre nagy lett körülötte a sötétség. Szétnézett és Pálma grófnőt nem látta schol; egy arasznyi magasságú rács pálcáin keresztül szűrődött be hozzá egy kis világosság. — Úgy meg volt fogva a csapdában, mint egy ostoba egér.

Elcinte el nem tudta gondolni, hogy mi történt vele. Csak az jutott eszébe, hogy ez ugyan furcsa kis menyasszonyi ke-lengye, ahol a skatulyának a teteje rácsapódik a kíváncsi vőlegényre! Azt hitte, hogy ez valami tréfa. — Hanem aztán, mikor ahhoz a szűk rácsozathoz lépett, amelyen keresztül a szobába lehetett látni, az az egy tekintet fölvilágosította a helyzetéről. Pálma grófnőt látta maga előtt. Olyannak látta, amilyennek még sohasem. Ilyen lehet a halott, aki sírjából föl-támad, hogy háborgatóját megölje: egy istennő, ki embertől eredő gyalázataért bosszút állni leszáll az Olimpról! Arcának márványfehére lángolt, felnyílt ajkai között villogott az össze-szorított fogsor, egész arca torzkép volt; de gyönyörű, az aszszonyindulat démonerővé magasulva sugárzott tekintetéből, vegyítve a fenyegető kifejezésben minden, ami a nőt ember-fölöttivé teszi abban a pillanatban, amikor diadalmaskodik; Mária, mikor a kígyó fejére tapos; Juno, mikor Ixion ölébe dobja a felhőt, ilyen volt.

De Kornélnak nem ezek a magas alakok jutottak eszébe; nemigen volt jártas sem a keresztyén, sem a pogány mitológiában; neki csak az „ezeregyéjszaka” volt a bibliája, az a tündé-rasszony jutott neki eszébe, aki királyi férjét félig kővé változtatja, aztán meg az a bolond dzsinn, amelyik rá hagyja magát beszélni, hogy bújjék vissza még egyszer abba a korszóba, amelyikből kiszabadult. Most ő lett ez a dzsinn. S az ott ama tündér.

Ekkor valami villant az eszébe. Az észhomálynak szottak

villámai lenni. Ha ez a vasajtó arra csattant le, hogy a pénzszekevényben elfordították a kulcsot, akkor csak megint föl kell nyílni, ha azt a kulcsot visszafordítják. Odarohant, hanem aztán szomorúan tapasztalá, hogy azt a kulcsot se jobbra, se balra nem lehet fordítani többé: meg van az is fogva.

Ekkor aztán igazán megijedt.

Megint visszament a világosságadó rácshoz, kitekintett rajta. Onnan végig lehetett látni az egész szobában.

A kegyetlen istennő már akkor egy asztalnál ült, s éppen nem istennői munkával foglalkozott: levelet írt. (Mint tudjuk, Minerva, az írás istenasszonya, csak a szövés művészetére volt büszke — lásd Arachne —, de maga nem levelezett.) Tehát Pálma grófnő írt, mégpedig nagy nyugalommal.

— Grófnő, instálom! — szólt Kornél báró, megkocogtatva a vasajtót, mint valami illedelemtudó látogató.

Az író hölgy föl sem tekintett.

— Szeretnék innen kimenni.

Ezzel úgy látszik nem mondott valami meglepőt a megszólítottnak.

— Nagyon sötét van idebenn, nem látom, amiért a grófnő ideküldött. — Grófnő, ez illetlenség! Egy becsületes embert, egy főrangú urat így rászedni, becsukni, mint valami tolvajt.

— Grófnő, igen szépen kérem, bocsásson ki innen, becsületes szentségére fogadom, hogy még csak egy szóval sem fogom önt bántani. Hiszen behíhatja ön a cselédeit, s azokkal dobathat ki innen. — De ne dobasson ki, igazán mondom: meg fogom újítani tanúk előtt azon ajánlatomat, hogy önt nőül veszem. Becsületes szándékkal jöttem ide. — Grófnő! Mást mondok. — Ha nem akarja, hogy a cselédjei megtudják, hogy én itt voltam, mondja meg, hogyan kell megint kinyitni ezt az ördögös ajtót. Ön ezalatt kifuthat a mellékszobába, s bezárhatja az ajtót; én elmegyek, amerre idejöttem, a kürtön keresztül. — Grófnő, hát nincs önnek szíve?

Mintha a falaknak beszélt volna.

A kegyetlen tündérnő bevégezte a levélírást csendesen; le is pecsételte a levelet, s ráírta a címet; azután a zsebébe tette azt.

Akkor aztán fölkel, s lanyha léptekkel odament a csapóajtóhoz.

— Ön szól hozzám? — kérdezte a benn szorulttól.

— Igenis, grófnő. Kérem, legyen vége a tréfának. Bocsáson ön ki innen a ketrecből.

— Ki lesz ön bocsájtva, mihelyt megígéri ön, hogy megtartja azt a szavát, amit egy nőnek adott.

— Óh, megtartom! Igérem! Esküszöm rá! Lovagi becsület-szavamra fogadom! Beváltom minden ígéretemet, amit önnek tettem, grófnő.

— Nekem nem tett ön semmi ígéretet; mert azt én elfelejtettem. Nem arról van szó, hanem arról, amit a feleségének ígért ön.

— Micsoda?

— Hogy be fog önként menni a Lunatic-Asylba.

— Hogyan? Ön is gyilkosomnak akar kiadni?

— Nem úgy van. Az ön feleségének igaza van. Ha ön ismeretlen eredetű pénzüsszeget fogadott el egy olyan embertől, akinek ön eddig csak alamizsnát szokott osztogatni, az csak ámulási részvét miatt történhetett. Ha volt önnek erről tudomása, akkor ön ámuló; börtönben a helye. Én soha nem küldtem önnek semmi összeget. Ön választhat a börtön és tébolyda között. Én annak adom önt át, amelyiknek akarja.

— Grófnő. Ön igazán kegyetlen. Ha ön engemet annak az asszonynak a kezébe ad, az engem meg fog ölni. Hiszen ismeri őt a grófnő. Herkulesekkel birkózik, és bikákat öl le.

— Legyen nyugodt. Nem annak a nőnek a kezébe adom. Annak az embernek írtam, akit egyedül nem tudok még elfelejteni az élő világból.

— Illavay nagybátyámnak?

— Igen. Megírtam neki, hogy jöjjön sietve. Mihelyt itt

lesz, övele fog ön értekezni a további teendőkről. Ő becsületes ember, s önnek jóakarója. Úgy fogja elintézni az ügyet, hogy az ön atyja által e célra hagyományozott összeg biztos kezekbe jusson, s arra a célra legyen fölhasználva, hogy önnek úri kényelmet, teljes ellátást adjanak a kedélykórok menedékében, ahol ön igen jól fogja találni magát, s megszabadul minden gondjától. Ha más kezekbe jutna ez az összeg, nem vagyok felőle egészen bizonyos, hogy az ön javára lenne-e egészen fordítva. Látja ön, mennyire javát akarom.

— Csókolom kezeit. — A grófnő nagyon kegyes. — Tehát ön is azt kívánja, hogy megígérjem, hogy aláírom azt a bolondjogi elismerést? Azazhogy alá van már írva; de a gyűrűvel is lepecsételjem? Kívánja ígéretemet, grófnő?

— Az ön ígéretei értéktelenek. Én az okmányt akarom előbb a kezemben bírni, kellően ellátva, addig el nem küldöm ezt a levelet Illavaynak.

— Hát mit tesz, ha én nem pecsételtem azt meg?

— Itt hagyom önt, s kimegyek a többi szobáimba, s holnap megint visszajövök a kérdést ismételni.

— Ez szívtelenség! Ez erőszakos kényszerítés.

— Én nem hozattam önt ide.

— No, jól van, hát lepecsételtem ezt az írást a gyűrűmmel; de hát idebenn nincs mivel.

— Majd mindjárt lesz.

Pálma az íróasztalához ment, s visszatért viasztekerccsel, egy szál aranyos spanyolviasszal meg egy ezüst gyufatartótokkal.

— Ezeket mind be lehet venni a rácson keresztül.

Kornélnak első dolga volt a viaszgyertyácskát meggyújtani, s aztán körülnézni vele a sötétben.

— No, jól van. De hátha én most azt az írást odaadom a grófnőnek, meddig fog ez a fogság tartani?

— Amíg az ön nagybátyja megérkezik.

— De hisz az soká fog tartani.

— Azt hiszem, nem. Ő nem messze lakik innen. A leveletem még ma megkapja, s holnap ilyenkor itt lehet.

— De hátha nincs éppen otthon.

— Akkor itt lesz holnapután.

— És mit eszem, és mit iszom én itt addig?

— Azt én nem tudom.

— Ön engem itt éhen akar megölni!

— Ne féljen ön. Az ember nem hal meg olyan könnyen éhen. Én próbáltam egyszer tizenhat napig nem enni, nem inni semmit, s mégis itt vagyok.

— De én nem próbáltam még tizenhat óráig sem. Én dühös leszek, mint a vadállat, ha megéhezem.

— Arról én nem tehetek. Ez nem az én dolgom.

— Grófnő! Azt mondom, hogy ne akarjon engemet dühbe hozni! Ha én méregbe jövök, török, zúzok, mindent, amit magam körül találok. Felkapom a székeket, s keresztültöröm velük a falat! Olyan dörömbölést csapok, hogy az egész ház meghallja. Kapom ezt a gyertyát, s ahelyett, hogy írásomat pecsételném le mellette, felgyújtom vele a bútorokat idebenn, s ideégek az ön takarékpénztári könyveivel együtt.

— Tanácslom önnek, hogy csendesen tartsa magát. Ebből az odúból erőszakkal ki nem szabadulhat ön. A falak mind vasból vannak. A bútorok támlánya bronz, szövete azbeszt, azokat meggyújtani nem lehet. Dörömbölést csaphat ön, amilyen nagyot akar, s azt a célját elérheti, hogy az egész ház összeszaladjon, s önt itt találja. Hanem abban az esetben azt a rossz fordulatot fogja adni sorsának, hogy önt, mint dühös őrzöngőt fogják megkötözve az örültekházába szállítani, s az úri kényelem helyett fogadja önt ott az elzárt ketrec, amiben a szerencsétlen ördögösöket tartják.

— De én máris éhes vagyok!

— Akkor engedje ön a gyomrát és az eszét egymással tanácsot ülni. Talán a gyomra okosabb lesz. Minél hamarább elhatározza önnek a bölcsessége, hogy azt az iratot, helyesen

ellátva, ezen a rácson keresztül kiadja, annál hamarabb útnak indul az én levelem. Öntől függ, hogy siessen vagy halasztassa kiszabadulását ebből a nehéz helyzetből.

— Tehát csakugyan azt akarja grófnő, hogy az örültek házába menjek? Örökre itt hagyjam a világot? Élve eltemettesem magamat?

E szóknál elkezdett sírni.

Csak az kellett még, hogy az utálat teljes legyen iránta: hogy sírva fakadjon egy férfi.

— Ah uram, akik sírnak, azok még élnek. Én attól a naptól fogva, hogy élve eltemettek, egy könnyet sem ejtettem soha. Határozzon! Menjek vagy maradjak?

Odabenn elhallgattak.

Pár perc múlva a megpecsételt okirat előbújtt a rács pálcái között, s odahullott Pálma lábaihoz.

Pálma fölvette azt, megnézte s visszadobta a földre.

Azután kiment a termébe. Egy mozaik asztalon heverték az érkezett levelei; azokat megnézegette, félredobálta, egyen kívül, azt az egyet átolvasta, keblébe dugta. Azután a saját maga által írt levelet letette az asztalra, a villamcsengettyű gombját megnyomta, és maga lement a kertjébe, sorba járni a művirágokat, hány nyílt ki közülük tegnap óta — tizennégy év óta?

Beszélni nem szokott senkivel: emberrel nem szokott találkozni soha. Csak másnap nyitott be ismét az írószobába. A csapda üres volt; a vasajtó felhúzódott. Az asztalon pedig hevert egy gyászjelentés.

Báró Apátfalvy Opatovszky Kornél jelenti minden rokonának és ismerőseinek, hogy a mai napon, hosszas szenvedés után, örök nyugalomra tért a döblingi kedélybeteg-ápolóban.
Béke hamivaira!

A HOLD SZARVÁNAK UTOLSÓ FÉNYPONTJA

Meghalni és eltemetkezni, édes, nyugodalmas gondolat! De eltemettetni s azután is számlálni a napokat, amik még hátravannak!

Azok között, akiket ez a szomorú végzet ért, senki sem olyan szánandó halott, mint Temetvényi Ferdinánd gróf. Ami körülveszi, az mind kripta fal; a márvánnyal kirakott, a gobelinnel bevont, a művészremekkel telifestett termek: kripta fal mind. — Aki belép hozzá valami hírt hozni, az mind halálmadár. — A levél, amit felbont, gyászjelentés. — Mikor felrakja az érdemrendeit mellére: az a sok kereszt egy egész temetőt képvisel; mindegyik alá ő maga van eltemetve. Sokszorosan van eltemetve: mint főúr, mint gazdag ember, mint világfi, mint apa. Ez: ez fáj legjobban. De még el akarja tagadni magától. Még keres valami menedéket az utolsó alakjában, vándorolva egyik alakból a másikba, mint az indus lelke. A nagy hatalmú államférfi még megvan! Az, akitől rettegett az egész Felvidék. Három vármegyében kis császár.

Most áll hatalma tetőpontján. Egy messzeágazó összeesküvés az ő hatalomköre alatt lett felfedezve, elnyomva.

Igaz, hogy az egy simplex embernek az érdeme, akinek a nevét ő nem szereti kimondani, hanem az nem jön elő a maga érdemeiért bizonyozni: talán nem is tudja, hogy azok érdemek. Szereti, ha nem háborgatják. Az egész dicsőség a kormányzó főúr javára marad.

S most még ezzel a kezébe jutott súlyos hatalomeszközze olyat zúzhat halálos ellensége fejére, amivel azt egyszerre szét-

morzsolhatja. Meg lesz az semmisítve, mint anyag és szellemi. Az egész összeesküvést ennek a fejére lehet olvasni.

Az porrá lesz, ő pedig megszilárdul. Érdemei ismét felvontatják a lejtőn. Arra pedig igen nagy szükség van, mert nagyon mélyen ment már aláfelé. Büszkesége, bosszúvágya, meggondolatlan merész kísérletei vagyonát tönkretették. Hitelezői csak azért nem indítanak a vára ellen ostromot, gonoszabbat, mint a faltörő kosokkal: mert még kezében a hatalom. De azt már sejti, hogy egészen el van készülve. Még ugyan átnítgatja magát azzal, hogy magányos, álmatlan óráiban összeállít csalfa vagyoni mérlegeket, felbecsülve fekvő birtokait eszményi árakra, kiszámítva: mennyit adhatnának gazdag műszeretők műremekei gyűjteményeért? Felvesz behajthatlan tartozásokat aktívái közé, s aztán kiszámítja belőle, hogy még mindig jól áll. Mikor azonban egy-egy szorongató teher valami elhatározásra ösztönzi, úgy, hogy rászánja magát sub camera charitatis egy-egy ismerős főúrnak bizalmasan megírni, hogy kész volna uradalmi közül valamelyiket, kezelési nehézségek miatt, szabad kézből eladni, azoktól olyan leverő ajánlatokat kap, hogy szegényli végigolvasni. Amit pedig a műkincseért ígérnek, az ilyen levelek csak összetépni valók. Kincs az, mikor veszik; — szemét, mikor eladják. Azt is tapasztalta, hogy kevés az országban a rendezett úr: inkább szabadulni akar mindenki a birtokától, mint szerezni hozzá; — külföldi tőkepenz pedig iszonyodik az itteni viszonyoktól. Az olyan földet, amely folyvást inog-mozog, — senki sem választja megtelepedési helyül. Ilyenkor a nagybirtokos, aki adós, rosszabb a koldusnál. No de most már jobb idők következnek! (Minden süllyedő hajó gazdája ezzel szokta biztatni magát.) Az ország állapotai megszilárdulnak, s akkor ismét helyrcáll a magánosok hitele is.

E hiú káprázatokat hogy szétfúta egyszerre az a bolond szél. Az a bolond szél, ami egy bolond szájból jön. Opatovszky Kornél tréfásan gyászos esete a pozsonyi elátkozott kastélyban

egyszerre két hatalmas nagy család ősvárait döntötte halomba.

Mikor ezt az esetet Ferdinánd gróf megértette ügyvéde leveléből, ájultan rogyott össze.

Jobb is lett volna neki, ha nem hozatja magát életre többé.

Ez a tudósítás ugyanaz a hang volt, ami a kriptaajtónak a becsapódása.

Most már veszve van minden!

Az az egy ember, akinek az árán a haza – és trónmentő nagy érdemeit meg lehetett volna szerezni, elfogva, nem mint vakmerő lázító, hanem mint egy hóbortos bolond, nem az apa által, hanem a leánya által, — nem Garibaldi veres ingében, hanem a kéményseprő csuhájában, s az elfogás híre, egész története, körülményei nem egy eldicskedni való hőstett, hanem egy nevetni való történet, amiből hímet fognak varrni az udvari pletykakörökben és változatokat mesélni a krajcáros lapokban; nevet már azon nagy hahotával az egész világ.

Mikor eszméletéhez térve, végiggondolt ezen Temetvényi Ferdinánd, azt mondá magában: „Elhagyom ezt az országot!”

Hiszen olyan könnyű az embernek megutálni a hazáját.

Csak ezt a nagy darab sárt le tudná rázni a lábáról, ami hozzá van ragadva!

Ezt a hat négyszögmértföldre terjedő nagy darab sárt, a közé keveredett kövekkel, az ősi kastélyokkal egyben.

Adná akárkinek, aki megadná az árát, lengyel, cseh, angol, német grófnak, hercegnek. Egy nagy darabot a hazából. Amit meggyűlölt!

(Hogy futnak a várromokkal koronázott hegyek egymás alól!)

Amely napon ezt a rettenetes hírt vette, egy hétig senki sem hajtattott be a kastély udvarára. Tudták már, hogy szánni kell.

Ő maga ki sem mert menni a falai közül.

Mintegy oktávján a gyászseteknek, levelet kap a szomszéd uradalmi kastélyból, aninek címiratán már fölismeri a levélíró kezét.

Ki kopogtat be legelőbb is az eltemetett halottnál? Ugyan ki más, mint a vakandok?

Diadém kézvonásaira ismert.

Félredobta a levelet fölbontatlanul.

Hát annyira jutott már, hogy az az ember őhöz lá levelet mer írni?

Fölnyergeltette a lovát, s kiporoszkált az erdőbe. Összevissza barangolta a méltóságos nagy vadaskertetet.

„Hát ez már mind nem lesz az enyim?”

Az erdei tekervényes út vitte amerre nem is akart menni, az ősi várromokhoz. Egyszer csak azt vette észre, hogy odafenn van a Temetvényi várromoknál.

Ahol a kövek mind beszélnek — annak, aki azt megérti.

Őt század történetét emlegetik fel azok.

Most ennek a történetnek vége.

A tisztos romok teli vannak már firkálva a látogatók neveivel. A kaputornác boltozatának zárkövére nagy fekete betűkkel van felírva ez a név: WURST. Közönyös név: akárkié lehet. Valami vándortársaság legmerészebb tagja lehetett az, aki a nevet megörökítette ott. — És Temetvényi Ferdinánd gróf érzi azt, hogy az ő neve ezeken a köveken még csak nem is wurst.

A husziták, a zsebrákok, a kurucok, a labancok, a hajdemákok nem pusztítottak kegyetlenebbül itten, mint az ő tétlen kezei.

Az a még fennálló küszöbpillér is mond neki valamit.

Azon az emlékezetes kézfogón, mielőtt útjára ment volna, azt mondá neki ez a csodálatos ember, tenyerével erre a balatra csapva:

— Ha ön ezt az embert, ezt a Diadémost, magához közel ereszti, hús esztendő múlva ez a kő sem lesz az öné és a ivadékaé többé.

Még be sem telt a hús esztendő, s már eljött, amit mondott.

Hát próféta lakik ebben az emberben?

Minden veszedelem, mely lavinaképp sodorta magával egy-

más után büszkesége egész egyetemét, ennél az embernél kezdődött.

S most végződik nála.

Tudta ő jól, hogy mi van abban a levélben, amit eldobott, s nem akart felbontani.

Külföldi tőkepénzesek keresnek heverő millióik számára elhelyezésre való tért. Azokkal van összeköttetése Diadém-nak. Azt ő sokszálú összeköttetéseinél fogva régóta tudta.

Domíniumokat akarnak vásárolni, megszorult, jól eladó-sodott magyar főuraktól.

Diadém régóta igyekszik a gondjaira bízott apátvári uradalmat rájuk sózni, de a tőkepénzesek furfangos emberek. Rájöttek, hogy az apátvári uradalom a temervényi nélkül nem más, mint egy elátkozott darab föld, amibe minden új birtokos bele fog vesztetni, s örül ha mezítláb kiszaladhat belőle, hanem a két uradalom egyesítve, az már számba vehető volna.

A halálmadár zörget az ablakon. Érzi, hogy halálos beteg van odabenn.

Bizony temetkezés ennek a vége, uram!

A temetkezés szomorú dolog; még akkor is, mikor az ember itt hagyja ezt az egész szép világot, s maga elmegy a föld alá; hát még az a temetkezés, mikor az ember eltemeti az egész szép világot, — s maga meg itt marad.

Az a fekete küszöb azt mondta neki, hogy a végzetnek teljesülni kell. Nézzünk szét még egyszer innen a magaslatból, ezen az egész szép világon: — azután menjünk haza, temessük el azt!

Mikor Ferdinánd gróf visszatévedt a dolgozószobájába — maga sem tudta hogyan, azt a földre dobott levelet ott találta ismét az asztalán. Talán csak a rendszerető komornyik tette oda, látva, hogy felbontatlan levél.

Ő a sors intésének vette azt.

Eszébe jutottak, amíg a borítékot felszakítá, azok a mindenféle mesék megmérgezett levelekről, amikkel nagy potentá-

tokat halálra küldöztek. Ebben is méreg volt: rosszabb annál, amivel Ferrara herceg gyilkolta meg az ellenségeit.

Diadém egyenesen a lényegen kezdte. — Van egy hatalmas konzorcium, mely 50—100—200 millió forinttal rendelkezik. Szándéka Magyarországon nagy uradalmakat vásárolni; olyan uradalmakat, amik terjedelmeiknél fogva mostani birtokosainak keveset jövedelmeznek. Fényes feltételek ígértettek. Lehet azok között válogatni. A temetvényi uradalom egyike azoknak, amiknek megszerzéséért a konzorcium még rendkívüli áldozatokra is kész. Azonkívül, hogy a mostani birtokos minden passzívát, ahol csak léteznek, átvállalja, az ingó vagyont becsár szerint kifizeti, még biztosítja számára életfogytiglan ugyanazt a virtuális jövedelmet, amit jelenleg a birtokából tiszta haszonképp húz.

Nagy szó!

A jelenlegi jövedelem egészen rámegegy az adósságtörlesztésre és a kamatokra (s az az adósság olyan, mint a polip, mentül jobban törlesztik, annál jobban nő). Akkor pedig az egész jövedelem megvolna, lehetne élni gond nélkül — egész holtig. — Azon túl pedig — nem következik semmi.

Hatékony volt az a méreg!

A gróf behívatta a titkárját, s elkezdett neki levelet diktálni. Hármat elrontott, míg a negyedikkel csakugyan meg volt elégedve. Kegyes volt találkozókat adni Diadém úrnak, és még az éjjelre, miután holnap korán hivatalos körútra kell mennie.

Nem volt ugyan semmiféle körútra menetele, csak azért rendelte éjszakára a bankárt, hogy akkor sötét van, nem látják, ha idejön. Émelygett attól a gondolattól, hogy ennek az embernek a csizmái még egyszer az ő kastélya parkettjein csikorgjanak.

Hanem abban ugyan alaposan megcsalódott mikor azt hitte, hogy ha ő Diadém urat éjszakára hívja meg a várába, hát akkor abból majd titkos találkozó lesz. Volt rá gondja

a bankárnak, hogy felvonulása egészen feltűnő legyen. Négylovas előfogattal jött, minden ló nyakán csengővel, a hintó mellett lovas pandúrok nyargaltak, előtte pedig fáklyavivő tizenkét paraszt ügetett, akiket mind a szolgabírótól rekvirált, előmutatva neki a gróf meghívó levelét. Még akkor Temetvényi Ferdinánd olyan nagy hatalom volt, hogy mindent megtettek, amit csak óhajtsásképpen elárult.

Ilyenformán egész fáklyásmenet volt Diadém úr éjszakai látogatása Temetvényi Ferdinánd kastélyában; csak a zene hiányzott hozzá, hogy teljes diadalmenet legyen.

Diadém úr, a gróffal találkozva, sietett annak a fintorgó ábrázatián mutatkozó kérdezősködéseket megelőzni.

— Rosszak az utak arra mifelénk, kegyelmes uram, az ember minden nyomon nyakát szegheti. Aztán meg az a sok csavargó zsvány itt az erdőkben. Hisz kegyelmes uram legjobban fogja azt tudni.

A kegyelmes uramnak mind a két tárgy olyan kellemetlen volt, hogy inkább nem beszélt róluk semmit.

— Térjünk egyenesen a tárgyra, uram, az én időm rövid. — Hanem mielőtt hozzáfognánk, egyezzünk meg egy dologban. Ön olyan jól ismer engemet, mint én önt. Mindkettőnkre nézve tökéletesen idővesztegetés és haszontalan szópazarlás volna minden olyan frázis, amivel azt akarnók egyikünk a másikkal elhitetni, hogy valami önkényt jövő jóakarát kerített bennünket össze, ami viszonzásra vár. Tudjuk mind a ketten, hogy bennünket egy sokszorosan összbonyolódott balsors gubanca tart egymáshoz kötve, s mindkettőnknek érdekében áll ezt a gubancot szétfejtetni, ha az nem megy, szétvagdalni. Azért tehát fogadjuk fel egymásnak, hogy az alatt az idő alatt, amit most együtt töltünk, félretesszük a diplomatát és a financier-t, s nem mondunk egymásnak egyebet, mint igazat, akármilyen keserű fog is az lenni.

— Ráállok, excellenciás uram.

— Akkor hagyjuk el legelőbb is a titulaturákat, mert az

sem igaz. Én nem vagyok annak belső titkos tanácsosa, aki-
nek ön éppen nem kommerzienratja. Hazugság minden cím.
Beszéljünk úgy, mint két ember, aki párbajt vív minden tanúk
nélkül, s a föltételek fölött egyezkedik.

— Nem bánom, uram.

— Tehát tessék helyet foglalni. — Kíván ön teázni vagy
vacsorált már?

— Útközben a szeredásból és a pincetokból elláttam maga-
mat: nem kívánok itt se enni, se inni.

— Tart tőle, hogy itt meg is mérgezhethék?

— Óh, kérem .

— Csak ki az igazat!

— No, hát úgy van.

— Lássá ön, hogy megy ez már! Azonban, ha tetszik ön-
nek, rágyújthat a saját szivarjára.

Temetvényi maga ment előre a jó példával, s szivarját szá-
jába dugva, hanyatt veté magát az ottománra; amit Diadém
úr azzal viszonzott, hogy ő meg a hintaszékbe dobta le magát,
s ha a gróf a támlányra rakta föl a lábait, ő meg a két keze közé
fogta a térdét, s úgy himbálta magát, — azután fútták egymás
szeme közé a füstöt.

— Ön egy levelet írt hozzám — kezdé a gróf —, amit én
eleinte fel sem akartam bontani, később azonban mást gondol-
tam, s ennek a következtében kérettem önt ide, hogy magya-
rázzuk ki egymás előtt magunkat.

— Én kezdem?

— Nem. Én lövök előbb. — Én vagyok a kihívó. Nekünk,
uram, mind a kettőnknek igen szépen sikerült az életünk
célja, amit magunk elé kitűztünk, bárha különböző utakon.
Egy vagyonára és nevére méltatlan fiatal embernek a tönkre-
juttatása. Én bosszúból tettem ez, ön spekulációból.

— Excellenc!

— Nos? Valami nem igazat mondtam? Jó! Ha félrelőttem,
most önön a sor: lőjön vissza.

— Úgy tudom, hogy a spekuláció mind a kettőnk részéről megvolt.

— Talált a golyó! Köszönöm. Úgy van. Csakhogy én nem akartam a dolog genezisét ilyen messziről kezdeni. Ön arra figyelmeztet, hogy hiszen én is azt akartam, amit ön, ebből a két nagy uradalomból, ami valaha Bercsényi fejedelmi birtoka volt, egyet csinálni, én a leányom áldozata árán, házasság útján: egy bolondságáról híressé leendő új család számára; ön pedig egy kalandornő keze által, aki önnek is szeretője volt, egy pénztársulat számára, amely szédelgéseiről fog egykor híressé lenni. A bosszú csak akkor lépett föl nálam tényezőül, mikor a spekuláció el lett hibázva. Igazat mondtam?

— Igen.

— Most önön a sor.

— A kész tervet valóban én rontottam el.

— No lám, milyen szépen megértjük egymást. Én azóta mindent elkövettem, hogy önökre nézve a létezést lehetlenné tegyem itt ezen a földön. Volt hozzá hatalmam.

— Mi pedig mindent elkövettünk, hogy azt a ránk nézve oly veszedelmes hatalmat aláássuk.

— Sikerült-e?

— Azt majd megmondom a beszélgetésünk végén.

— Az én munkám sikerült. Az apátvári uradalom tönkretűtve. Gazdája a bolondokházába zárva, s az utolsó hitbizományi tőke annak a menhely igazgatóságának kiszolgáltatva; úgy, hogy ön és az a kalandornő még ehhez sem juthattak hozzá.

— Ez nem az ön műve volt, uram.

— Hát kié?

— Egy harmadik emberé, akiben sokszor elbotlottunk mind a ketten.

— Az is igaz. Most azután csak két elvitázhatatlan tény emelkedik egymással szemközt, az elsőbbség szomorú jogáért versengve: az, hogy mind a két uradalom, a temetvényi is,

meg az apátvári is, a tönkrejutás szélén áll. Mi semmi össze-
törni valót nem hagyunk fenn egymásnak.

— Úgy van. Ezt aláírom.

— Most aztán így gondolkozik ön. Ez a vén Temetvényi
nem sokáig viheti; de én is a feneket értem már, ideje, hogy
együtt felmerüljünk a víz színére. Csináljunk együtt egy üz-
letet.

— Egészen úgy van.

— Egyesítsük a két ruinált uradalmat: egy darabban, az egy
kis német hercegséggel felér, keressünk egy vevőtársaságot
hozzá, s aztán csinálunk egy olyan kötést, ami mind a kettőnkre
nézve kedvező lesz.

— Körülbelől így áll.

— Szabad öntől legelőbb is egyet kérdenem? Micsoda
joga van önnek a maga részéről az apátvári uradalommal
tetszése szerint rendelkezni? Még az, hogy az örült birtokos
gondnoka, erre nem hatalmazza fel. Annak még van egy fia is.

— Azt az apja kitagadta mindenből.

— Az ősi birtokból.

— A Reichsgesetzblatt szerint tehetette.

— Azonban még egy leánya is van.

— Az pedig nekem eljegyzett mátkám.

A grófnak a szájából kiesett a szivar bámulatában.

— Micsoda? Az a gyermek? Hány esztendő?

— Valami tizenégy. Mire ez a dolog rendbe jó, lesz tizenöt,
addig az angol szüzeknél marad nevelőben.

— S az anyja akaratából megy önhöz?

— Természetesen.

— S tud a gyermek erről valamit?

— Imád az engem.

— Herr Kommerzienrat!

— Igazán mondom. Bálványa vagyok. Menjünk tovább.

Az apátvári uradalom eladását rendbe hozni az én gondom.
Beszéljünk csak a temetvényi uradalomról.

— Ön engem itt e levélben azzal biztat, hogy lesz egy tőkepénzes társulat, amely elvállalja minden adósságomat, s azonfelül számomra azt a tiszta jövedelmet, amit jelenleg hajt az uradalom, életfogytiglan biztosítja. Mármost mondja meg ön az igazat: engemet akar-e ön megcsalni vagy azt a társaságot?

— Uram!

— Nehéz kérdést adtam fel ugye? Talán jobb lett volna így tennem fel: „mind a kettőt?” Tessék rá igazat mondani.

— Mondom azt. Egyiket sem.

— Van önnek tudomása arról, hogy mennyire mennek az én adósságaim?

— Van-e önnek?

— Most meg ön adott fel nekem olyan kérdést, amire nehéz igazat mondani. Ezt én magam sem tudom.

— No, hát én tudom. — Itt a lajstrom.

Ferdinánd gróf elbámult azon, amit maga előtt látott. Összes adósságainak pontos, részletes kimutatását. Ez nagy munka lehetett arra nézve, aki ezt mindenünnen egybegyűjtve összeállította. Hogy mélyen benn úszik, azt eddig is sejtette, de hogy ennyire, a szája széléig érjen a hullám, arról nem volt fogalma. Végigfutott a részleteken, nincs-e valami tévedés a dolgokban? Mind igazi adatok voltak azok. Sokról megfélekedett ő ezek közül, nagyobb kölcsönökről, amikkel olyan előkelő uraknak tartozott, akik barátságból nyugodtan maradnak, bankároknak, akik befolyását igénybe veszik, s ezért a kamatokat is évről évre függni hagyják a fán; azután voltak ott mindenféle kifizetetlen tartozások megyei közmunkák fejében, amiket a vállalkozók nem mertek sürgetni, rettegve a hatalmas kormányközeg neheztelésétől; ezek most mind élő alakot öltöttek, s előtte álltak, mint egy rettenetes koponyapyramid; de nem levágott fejekből, hanem olyanokból, amik harapnak és esznek.

Szédült bele, mikor a végösszeget meglátta.

— Ez nagyon sok . . . — suttagá. Megállta az igazmondást.

— Az, hogy a tartozás sok, még nem volna baj — folytatá Diadém. — A nagyobb veszedelem az, hogy a passzívának fedezetül szolgáló aktívák értéke évről évre hanyatlik. Az intenzív gazdaságra évről évre kevesebb költség fordítatik, annál fogva folyvást apad a bevétel is. Ellenben az improduktív kiadások egyre szaporodnak: az adó növekedik, s abban az arányban száll aritmetikai progresszióban az uradalmak értéke alább. Tapasztalhatta ön, kikenél kéz alatt tudakozódott, folyvást kisebb árakat kínáltak. Ha pedig kényszerített eladásra kerül egy nagy úri birtok az éppen egyértelmű a tőkéletes ruínával. Ebben az országban heverő tőkepénz nincs. A kótyavetyén pedig készpénzzel kell fizetni: ötödrész árban ütik el a kalapáccsal a legszebb birtokot.

— Ön tehát idegen tőkét remél erre a vásárra megnyerheti.

— A tőke készen van; a szerződést bármikor meg lehet kötni.

— Az ön levelében jelzett föltételek alatt?

— Igen.

— S hogyan hiszi ön azt, hogy egy tőkepénzes, aki énutánam ebbe az uradalomba beül, azonfelül, hogy a vételárt azonnal átadja a hitelezőimnek, még nekem is egész nettó jövedelmét holtomig fizesse, s mindamelllett a tőkepénzének a kamatjait is megkapja?

— Erre ugyan azt felelhetném, hogy az az ő dolga. Azonban hát itt most azért vagyunk, hogy minden igazat megmondjunk, ami iránt hozzánk kérdést intéznek. Tehát legelőször is, amit önnek évenként fizetni ajánlkoznak, az csak átmeneti kiadás.

— Értem. Azt hiszik, hogy öreg ember vagyok már, nem sokáig élek. Azonban hát halálesetre spekulálni nem jó. Én már sok fiatal egyéniséget láttam magam előtt a gyászszekéren kivetetni. És sok fiatal vállalatot is.

— Ez is számításba van véve. S ha a fiatal emberek és a fiatal vállalatok nem vigyáznak az egészségükre, hát meghalnak, ez az ő dolguk. Az én konzorciumom azonban se nem fiatal, se nem beteg. — Régóta folytat hasonló vállalatokat Oroszországban, Lengyelországban, s jól érzi magát mellette. Legelőször is a konzorciumnak nincsenek nemes szenvedélyei, amik nagy vadaskertek fenntartásában, parkokban, palotákban, versenyparipákban lelik kedvtelésüket: a kiadások rovata egyszerre tctemesen megapad az új gazda kezében.

— Alljunk meg egy szóra — szolt közbe Ferdinánd gróf. — A nagy vadaskertek egyúttal rengeteg erdők, mi lesz azokból őrizés, továbbművelés nélkül? A palotákban vagy lakni kell valakinek, vagy omladékká lesznek; mit gondol ön?

— Nem félttem én az embereimet. Az erdők értékesítve lesznek, mint épületanyag, a nagy tömör épületeket meg igen könnyű lesz átalakítani gőzfűrészmalmokká, szeszfőző gyárrakká. Lehet azoknak praktikus hasznát venni.

Ferdinánd gróf nagyot fohászzkodott. A temetvényi várfalából fűrészalom! A kápolnában szeszfőzőkazán az oltár helyén!

— Azután a vevő konzorcium nem fog egy egész légió ingyenélőt tartani drága fizetéssel, aki mind ezüstről eszik s hintóban parádéz; az egész költséges gazdatiszti apparátus avult intézmény, lomtárba kerül.

Ferdinánd gróf nagyon elgondolkozott.

Egy egész serege az ő kenyerén élő hivatalnokoknak a szélnek eresztve! Némelyik együtt vénült meg vele, a legtöbbet ő neveltette, ő volt a keresztapja, bérmlő apja, násznagya: valamennyinek örök hivatala volt az ő uradalmában, lakásuk valóságos otthonná berendezve. Nem ismerték a nélkülözést soha, nem a sanyarúságot, megszokták, hogy urak legyenek. Most mindezeket kitenni az országútra: keressetek más bolondot! Menjetez koldulni vagy kapálni! Egy tollvonással száz meg száz embertől venni el a kenyeret, hajlékot, jövedőt!

— No, jól van . . . Hát ezeknek is, mint a gazdájuknak, alá is út, fel is út! De mégiscsak szükség van az ily kiterjedt uradalom kezeléséhez gazdatiszti személyzetre, s az más rendszer mellett még több pénzbe kerülhet, s hogy az experimentálás a nagy gazdaságokban milyen veszedelemmel jár, azt ön a saját kárából tapasztalhatta. Ez volt egyik oka az apátvári uradalom romlásának.

— Elismerem, hogy így van. Az én konzorciumom azonban nem szándékozik egyáltalában semmiféle gazdálkodási vállalatokba vágni a fejszójét: neki megvan a saját rendszere, amit például Lengyelországban elég szép sikerrel alkalmazott.

— Miféle rendszer ez?

— Az egész uradalmat, az erdők kivételével, amikkel más cél lesz elérve, apróbb-nagyobb parcellákra felosztják, amiket azután sok évi törlesztésre megvesznek az olyan kisebb gazdák, akik maguk látnak a gazdaságuk után, s így mérsékelt részletfizetés mellett önálló birtokhoz jutnak, míg a konzorcium a vételért ezúton legalább is megkétszerezi.

A főúr arca lángolt a dühtől. Felugrott a pamlagról, s az asztalra ütött a tenyerével.

— S azt hiszi ön, hogy én erre ráállok? Hogy én ebbe mind hidegvérrel beleegyezem? Hogy én az ősi várlakomból fűrészmalomot hagyok csináltatni, s a temetvényi címer helyébe gyárcégért üttetek fel? Hogy nekem a királyok szobrain akaszszák fel szárítani az esetdög-bőröket? Hogy én engedem az én hűséges tiszteimet, cselédeimet gyermekeikkel, feleségeikkel együtt az utcára kiűzetni? s hogy én megbarátkozom valaha azzal a gondolattal, hogy azt a két Bercsényi-uradalmat, aminek egyesítése volt egész életem álma, egy bankár csoport felossza ezer darabra, s árulja morzsánkint a világ minden rongyhadának! Hogy az ősi hatalmas családok helyett szerteszélyel kurta nemesek, jöttment sehonnai idegenek, dohos parasztok, — még talán zsidók is! zsidók! batyus zsidók! települjenek le ezen a két uradalom földén! Nem! uram! Omoljon inkább

össze mind a két uradalom, s temessen el mind a kettőnket romjai alá, így legyen egyesítve: egyesítve egy közös ruinává: de nem szétdarabolva ezer parcellára: hogy abban tót, német, paraszt, zsidó, bocskoros nemes üsse fel a vackát! Nem akarok többet hallani! Bánom, hogy eddig hallgattam, amit ön beszélt.

A gróf indulatosan járt alá s fel a puha virágos pokrócon. Diadém úr pedig új szivarra gyújtott a moderateurlámpánál, s megint visszaült a hintaszékbe, s fújta a füstöt a plafon felé.

Mikor a gróf kidühöngte magát, akkor igen higgadt kedéllyel azt mondá neki:

— A gróf úr rövidíti az életét az ilyen felgerjedéssel.

— Arra számítok, hogy rövid lesz! — viszonzá hevesen Temetvényi. — Hogy addig tart el, ameddig a büszkeségem. — De amíg élek, az fogok maradni, aki voltam és vagyok. Ha kinyújtóztatnak, akkor aztán nem kérdem, az út szélére dobják-e ki a koporsómat, hogy őseim kriptájában az új vevő törkölyöskádjainak helye legyen? De amíg lélegzetet tudok venni, amíg öt érzékemmel bírok, addig magamat e szent falak közül se kicsábíttatni, se kiriasztani nem engedem!

Diadém hidegvérrel tette rá a mutatóujját arra a szomorú lajstromra ott az asztalon.

— S mi fog történni ezekkel itt?

— Várni fognak! Addig fognak várni, amíg a halál azt nem fogja nekik mondani: „szabad!” A hullámat megrohanhatják, az élő testemet nem! — míg én e megyében, ez ország-részben teljhatalmú úr vagyok, addig ezen a küszöbön csak esedezve léphet be valaki, s aki nekem kellemetlen, annak azt mondom: „Jöjj máskor!” A kezem vas, amit megfogtam, azt nem ereszttem! Ez Temetvényi Ferdinánd grófnak, a kerületi kormányzónak az utolsó szava önhöz, Herr Kommerzienrat!

E kevély mondásra Diadém úr a zsebébe nyúlt, kihúzott onnan egy darabka nyomtatványt, s azt sokrétűleg összehajtogatott állapotából szétbontogatta.

— Tehát „Excellenc!”

(Akik valaha nyomdai helyiségekben, szerkesztőségi irodákban megfordultak, már a külső formájáról ráismernének első tekintetre arra a hosszúkás papírszeletre, amelynek domborveretű üres háta már elárulja a kefelevonatot, a szélein mindenféle ákombákomok jelentik a korrektori cserkészzet vadászati eredményét; az ilyen papírt reggelenkint *rendesen* a háziszolga veszi seprűje alá, mint hasznavehetetlen hulladékot; *rendkívüli* esetekben azonban az ilyen gyűrődött, festékmázolt papírszeleteket gondosan összegyűjtik, a kézirattal együtt egy göngyölegbe hengergetik, összekötik, borítékba teszik, a két végén lepecsételik, s ráírják veres betűkkel a napot, amelyen született és meghalt, s az ilyen klenódiumokkal a padlás tetejéig töltenek meg egy szobát. Ezek a hivatalos lapok korrektúrái. Valahány írnok, korrektor, betűszedő, gépész ezen a kulimászos papíroson rajtahagyta a hüvelykujja önlenyomatát, az mind szent esküvel és kriminális tüntetésektől való rettegéssel van kötelezve, semmit abból, mit a papíron meglátott, még élő szóval is tovább nem adni; — ami pedig egy ilyen papírlapnak az elsikkasztását illeti, az már éppen a hazaárulás kategóriájába esik. — Ezeket előrebocsátva, elképzelhető, mibe kerülhetett Diadém úrnak a bécsi hivatalos lap holnap reggel megjelenendő számából az első oldal korrekturáját tizennyolc órával hamarabb megszerezni.)

Valóban az volt ez a gyűrt papír. A bécsi hivatalos lap holnapi számának első lapja korrektúrában.

— Tehát excellenciás uram, kegyeskedjék csak egy pilantást vetni ebbe az ártatlan lapba! — mondá Diadém úr, iróniás alázattal nyújtva át az iratot Ferdinánd grófnak.

Könnyű volt megtalálni benne azt, ami rá nézve olvasni való volt, mert alá volt húzva veres irónnal.

„Temetvényi Ferdinánd gróf a mai napon hivatalos állásától felmentetik.”

Semmi egyéb, még csak az sem, hogy „saját kérelmére”,

annyi sem, hogy „hajlott kora és egészségi állapota iránti tekintetből”, — még csak az az enyhítő vigasztalás sincs ott, hogy „érdemeinek és szolgálatainak elismerése mellett”.

A gróf mint az agyonlőtt ember, rogyott le a kerevetre.

Hogy ezt vele még csak előre nem is tudatták! Hogy senki sem akadt, aki figyelmeztesse, hogy előzze meg a lemondásával ily modorban való elbocsáttatását. Lehetséges ez? Vajon ott áll még a papíron? Mikor másodszor is belenézett a nyomtatványba, csakugyan nem látta azt a sort maga előtt — könnyeitől nem láthatta. — A szemek is megtartották, hogy kibeszélgék az igazat.

Nagy dolog az, mikor egy férfi könnyezik egy másik férfi előtt — egy gyűlölt ellenség előtt — egy nagy ember egy kicsiny ember előtt.

— Mivel érdemeltem ezt? — hörgé összeszorított öklével szívéhez nyomva azt a haláladó papírlapot.

— Mondjunk egymásnak igazat, *uram*, ezen a keserves éjszakán — szólta Diadém a felülkerült ellenség diadalérzetével. — Ez nagyon jól meg volt érdemelve. Önt annyira elvakítja a bosszúállás szenvedélye, — hogy nem látta meg tőle, ami közvetlen közelében történik. Önt a gyűlölet mániája hamis csapásra vezette, s míg ön ott a maga vadját üldözte, itt engedte ásni a lába alatt a tűzagnákat. Ön egy örültet kergetett keresztül-kasul a világon, akörül összpontosította egész gyűlöletét; megtette azt egy veszedelmes összeesküvés vezérének, s mikor a rémséges lázadás kitört és leveretett, a kitörés az ön hibája volt, a leverés pedig másnak az érdeme: öné maradt a szégyen, — hogy egy bolondtól engedte magát bolonddá tétetni. Most aztán mindenki tudja, hogy akit ön főszemélynek tartott a komplottban, az egy elmeháborodott, aki a veszélyes célra szánt pénzről azt hitte, hogy az ön leányától kapja régi szeretete fejében, s aki ezt egy nevetséges merénylettel a világ köztudomásává tette. Az pedig, aki lelke volt ennek az összeesküvésnek, mindennap idejárt az ön kastélyába, s együtt piké-

tezett önnel, s mikor a terv nem sikerült, akkor megölte magát. Ez olyan blamázs önre nézve, uram, amilyen csak valaha magas állású férfit érhetett. A következményei nagyon jól meg vannak érdemelve. Ön kívánta, hogy ebben az órában igazat mondjunk egymásnak, én még csak bocsánatot sem tartozom ezért kérni, hogy azt teszem.

Temetvényi Ferdinánd felől ugyan beszélhetett Diadém amit akart, nem hallott ő abból semmit.

— Elcsaptak engem, mint egy kártevő cselédet! — dörögő halkan maga elé.

— Gróf úr! *Finita la comedia.* — Mind a ketten feneket értünk. Most már csak az a kérdés, hogy akarjuk-e egymást összeszorítva tartani a víz alatt, míg mind a ketten megfuladunk, vagy engedjük egyikünknek, aki úszni tud, hogy kimeneküljön a partra, s a másikat is kivonszolja magával?

— Mi van még hátra? — kérde Temetvényi Ferdinánd elmélázva.

— Megélni holtig.

— Élni? És nem szeretni többé semmit! És senkit! Elveszteni mindent, és gyűlölni mindent, amit elvesztettünk.

— Én legalább azt tenném.

— Ön! Ön, aki megbukva nem lesz kisebb, — mint volt! Ön, akinek a becsültetés nem éltető levegő! — Ez a harc nagyon egyenlőtlen volt!

— Kiegyenlítheti a békekötés.

A gróf fogta a végzetes papírhasábot, s elszaggatta azt apró darabokra, — úgy hajította a kandallóba.

— Uram! Az a papiros, amit szét tetszett tépni, az én tulajdonom volt — mondá Diadém úr keserű tréfával.

— Megfizetek érte — mondá Ferdinánd gróf. — Holnap mindjárt vagy akármelyik napon, elhozhatja ön hozzám a jószágvásárló konzorcium megbízottját. Engedelmes eladót fognak találni bennem.

— Ez úgy tehát közöttünk be van fejezve.

— Tökéletesen. A két uradalom egy komplexumban eladható lesz, a kastélyokból csinálhatnak gyárakat, üvegházat, fűrészmalmot. A gazdatisztket elűzhetik a világba. Lovakat a csiszárnak, bútorokat a szibárusnak, ékszereket az antikváriusnak kótyavetyére bocsáthatnak. Erdőt, parkot kivághatnak. Rákóczi, Bercsényi, Illésházy emlékezetes iharfaiból deszkát, lécet fűrészelhetnek. A sok ócska márvány emlékekől meszet égethetnek. Beteleplethetik az egész vidéket Sem, Cham és Jáfet minden ivadékaival! Én eltagadom, hogy voltam, s feledni fogom, hogy vagyok. — Az ön gondja ezt az üzletet elintézni.

— S ezzel mára be van fejezve az értekezésünk. Kívánja a gróf, hogy most azonnal visszatérjek, ahonnan jöttem?

— Világért sem. Ön itthon van. Tegye magát kényelembe. Itt e mellékszobában a vetett ágy. Lefekhetnek és alhatnak, amíg fáradságát kipiheni. Mikor hívni akar valakit, a csengettyűvel jelt adhat. Rendelkezésére fog állni a háznál mindenki. Jó éjt.

Azzal felvette az egyik gyertyatartót az asztalról, s kifelé indult a szobájából.

— És ön, gróf úr? — kérdé Diadém.

Temetvényi Ferdinánd hideg megvetéssel tekintte rá, s válaszul csak annyit mondott neki: „Jó éjt”.

Ott hagyta Diadémot a dolgozószobájában és eltávozott.

A bankár nem várt több felszólítást; ahogy utasítva volt, a mellékszobában felkereste a vetett ágyat, levetkőzött és lefeküdt.

Az Temetvényi Ferdinándnak a saját ágya volt. Az az ágy, amire olyan kényes volt a főúr, hogy akárhová utazott, annak a vánkosit és a szarvasbőr takaróját mindenütt magával vitte, nehogy olyan készsége kelljen lepihennic, amelyen valaki más feküdt valaha.

Jó volt az most Diadém úrnak. Késő reggelig is aludt rajta.

Mikor fölébredve csöngetett a kormornyiknak, s az már a

kész reggelivel lépett be hozzá, azt kérde a feszesre kivasalt, simára borotvált úri cselédttől:

— Hát a gróf úr fölkelte-e már?

— Nem szolgálhatok vele.

— Hát nem ön szolgál fel őexcellenciájánál?

— Őexcellenciája nem aludt a kastélyban; az éjjel átköltözött a vendégfogadóba, ott nyitattott magának „egy” szobát, s visszaküldte a hajdúját is: a korcsmáros pincérje és szobaleánya teljesítik körülötte a szolgálatot.

. Temetvényi Ferdinánd nem fog többé őseinek kísérteteivel egy földél alatt aludni.

EXODUS

Temetvényi Ferdinánd aztán ki nem jött többé abból a vendéglői szobából, amelyikbe beszállásolta magát, ott várta be a dolgok lefolyását. Diadém úr ellenben ott maradt a várkastélyban, s onnan intézte az ügykezelést. Minden reggel és este eljött híven értesíteni a grófot a fejlemények felől. Az egész ügy a legkedvezőbb folyamatban van, a konzorcium igen *kuláns*, a föltételek a legkedvezőbbek, a gróf meg lehet velük elégedve. Az ő jövődjé fényesen biztosítva van.

Ferdinánd gróf nagyszerű volt az önzésében. Szerette ugyan azt sértett büszkeségnek, világyűlöletnek nevezni. Szeretett gyönyörködni abban a gondolatban, hogy amidőn ő semmivé lesz, vele együtt száz meg száz család lát egyszerre keserves, sanyarú napokat. Olyan lesz a bukása, mint mikor a félezred éves szálfá kidől a gyökeréből, s estében végigúzza az egész pagonyt.

Onnan a vendéglő ablakából sorban végig lehetett látni a tisztai lakokon, amikben az ő uradalmi hivatalnokai laktak. A gróf a lezárt redőnyök mögül keserű kedvteléssel kémlelt végig az átellenbeni házakon, mi történik azokon belül. Megtudták-e már azoknak a lakói, hogy az uradalom el van adva, hogy ők földönfutókká lettek? Semmi külső jel sem mutatta a változást. A tisztai lakok kapuin csak úgy jártak ki és be a hintók, mint azelőtt; a felpiperézett hölgyek sétáltak a fasorok alatt, s a nyitott ablakon át kihangzott a zongoraszó és énekhang. Különösen csodálkozott a gróf azon, hogy a veszélyt érző urak maguk nem kísérik meg, hogy őt felkeressék.

Az ugyan hasztalan igyekezet volna, mert őnálã zárt ajtót találnának — és még inkább zárt szívet; de mégis tudná, hogy kívánnak tőle valamit, amit el lehet utasítani.

Addig még tudta őket szánni, amíg az a nehéz csapás nem érte kevély lelkét; de amióta őt magát oly kegyelet nélkül elvetették, elégtétel volt megalázott dölyfének, hogy mások is ki lesznek taszítva a hideg, közönyös világba. Szenvedjenek ők is! Az apró emberek! — Mi a kicsiny embernek ínsége? Vízbe esett hangya. Egy fűszál kimentti. De a nagy ember ínsége partra dobott cethal. Ki adhatja annak vissza a tengert?

Mikor kezdik hát már rá azt a sírást? Kórusban, ensemble! Mikor kezdik el a kivándorlást? Processióban, átkozódva en débandade!

Egy szép reggel azután látta a vendéglői szögletszoba ablakából, hogy a házakat feldíszítik koszorúkkal, fenyőfüzérekkel, s a várba felvívő úton diadalkaput emelnek, aminek homlokzatán messzevirító bazsarózsákból rakják ki ezt a szót: „Willkommen!”

Diadém úr meg hozta a felvilágosítást a főúrnak.

— Ma érkeznek meg a konzorcium teljhatalmú megbízottai a szerződést aláírni, az adás-vevést végrehajtani s egyúttal a birtokot átvenni.

— S az én gazdatisztjeim ennek örülnek olyan nagyon?

— No, igen.

— Talán gondoskodott a sorsukról a konzorcium?

— Annál okosabbat tudott tenni. Mint említém, a társulat az uradalmat parcellázni fogja. A gazdatisztek mindannyian igen kedvező föltételek mellett vállalkoznak egyes jószágdarabok megvételére, s ekképp ők kezelő tisztekből birtokos urakká válnak, zsellérekből háziurak lesznek, s azontúl csak saját szorgalmuktól és ügyességüktől függ, hogy tisztességesen megéljenek.

Ez már elviselhetlen volt a grófra nézve. Tehát még csak siratni sem fogják, mikor elmúlik erről a földről. Elfeledik,

mikor semmivé lesz. Semmivel sem emlegetik meg, még csak azzal sem, hogy megátkozzák. Elmehet, meghalhat; senkit sem tesz vele szerencsétlenné. Úgy omlik össze, mint a reves fa; pudva, targally szűőrledékhalommá, amit rögtön befut a szederinda. Nem fáj az, ami neki fáj, senkinek ezen a világon. Sem egy szék, sem egy szív nem marad üresen, mikor ő eltávozik belőle. A „Willkommen!” bazsarózsái amilyen őszinte örömmel kiáltják az érkező új gazdáknak „Hozott Isten”, éppen úgy mondják az eltávozonak: „Menj Isten hírével!”

— Hol parancsolja a gróf, hogy a meghatalmazottak találkozzanak?

— Akárhol, csak a várkastélyban nem.

— Márpedig itt a vendéglőben nem lehet ez ünnepélyes ténynak végbemenni.

— Tudom. Annak ott kell megtörténni a helyszínén, hogy az eladó birtokos a vásárlónak a szimboliztikus hantot a kezébe adhassa. Azért igen jó hely lesz erre a várkertben levő nagy palakó asztal, a vén borókafa alatt; ott elvégezhetünk mindent.

— S hogyan rendelkezett a gróf a várkastélyban levő értékes ingóságok iránt?

— El kell mindent árverezni.

— A nagy családi képekre nézve?

— Lesznek zсібárusok, akik megveszik, a rámák kedvéért.

— Hát a családi oklevéltár?

— Sajtost kell hivatni: fonszámra elviheti.

— Semmi emléket sem akar magával vinni a gróf?

— Semmit, semmit! Ami senkinek sem kell, dobják a szemétre!

— Jól van. Amint a küldöttek megérkeznek, ide fogok sietni.

— Rendelkezésükre állok.

Azt pedig, mikor azok megérkeztek, megtudhatta a gróf a nagy mozsárdurrogásból, ami örvendetes jövetelüket híresz-

telé, meg a nagy muzsikaszóból, a nép vivátozásából s a bándérium robogásából. Volt ott parádé annyi, akár egy főispáni installációnál.

Kíváncsian nézte végig a redőnyös ablakból az egész ceremóniát.

Ugyanazok az emberek, akik annyi ünnepélyes alkalommal az ő hintaja fölhangójánál kalaplevéve görnyedeztek, s reszkettették a levegőt magasztaló frázisokkal, hajlongtak most az idegen alakok előtt, és harsogtatták talán ugyanazon frázisokat.

S hogy töri magát a továgördülő hintók után ez a nép! Apraja-nagyja. — Jó ennek minden, ami új.

A várkastélyban valószínűleg a volt jószágigazgató fogadja az új gazdák képviselőit. Míg azok az útiköntösből átöltöznek, jó idő telik bele.

Csak már elmúlnék ez a nap!

Türelmetlenül várta, hogy Diadém úr érte jöjjön.

Végre elégördült annak a hintaja. A bankár egész díszben volt öltözve, fehér nyakravalóval, fekete frakkban. A gróf nem cserélte fel a vadászzekéjét; abban jelent meg a nehéz szertartáson.

Vártak már a virginiai borókafa pagonyában.

Ez volt kedvenc tanyája utolsó ősének. Abba a nagy palakő asztalba valamennyi szép asszonynak a neve be van karcolva, akivel a főúr valaha ez asztalnál mariage-t játszott. Nagy szerencséje volt ennél a játéknál: nem a kártyában, hanem az asszonyokban.

Az utolsó játszmat játszzák most rajta.

Drága játszma!

Milliókat és milliókat számlálnak le — csupa francia louis d'orokban a természetes palakőre. Ugyanazokhoz az eladó birtokos csak az ujjai hegyét érinti, annak a jelül, hogy átvette. A háta mögött ott állnak az általános hitelezőbank megbízottai, s beseprik az aranytekerceket a „tömeg” számára.

Aztán, — volt: — nincs. . .

Az asztal üresen marad.

A szerződést aláírják, az eladó és vevők, két példányban. Azután aláírják a meghívott tanúk és szomszédok.

Ferdinánd gróf az arcaikra sem néz azoknak, akik a tollat egymás kezéből szedik ki, hogy neveiket odakacsaringózzák. Bizonyosan ismerősökre találna közöttük.

Mikor a szerződésre mind alá vannak írva a nevek, be is kellene azokat porozni. Diadém úr felvesz az útról egy csipetet abból a finom fehér kovarchomokból, amit messze vidékről hoztak ide az utakra, s azzal porozza be a nedves írást.

Akkor aztán Temetvényi Ferdinánd lehajol a földre, s felvéve egy kis fekete hantocskát, kezébe adja azt a vevőtársaság meghatalmazottjának.

Consummatum est. . .

A felhők árnyéka fut végig a napsütötte mezőkön.

Ez a felhőárny a Temetvényi név.

A gróf nem lát maga előtt egyebet, mint azt a nagy palakő táblát, meg a keze alá adott okiratokat.

Egy nagy gránátalmafa hajlik oda a természetes íróasztal fölé. (Üvegfüdél alatt teleltetett növény.) Egy piros virág odahull róla éppen a keze alá. Valami más kéz elveszi azt onnan, s ő látja, hogy valami idegen ember azt a gomblyukába tűzi. Ez már annak az idegen embernek a tulajdona. A nevét nem tudja, kinek hívják. Hallja fél füllel, hogy a háta mögött arról beszélnek, hogyan lehetne ezt a gránátalmafát innen Bécsbe felvitetni, mert itt nem tartanak a számára kertészt, üvegházat.

Azután még egy pótszerződés is van; de azt már hosszú idővesztegetés volna átnézni. Az ingó-bingók sorsáról intézkednek abban. Mindenről gondoskodva lett tisztességesen. Vannak műértő vásárlók, akik nagyban összevesznek mindent, tizedrész árban. A kiköltöző ráhagyja: nem törődik vele. Még arra sem skrupulózus, hogy vajon az a valaki, aki a remek

faragványú Szűz Mária szobrot megveszi, mely előtt valamikor Pálma grófnő oly kétségbeesetten térdelt imádkozva, — nem semita ivadék-e? Csak egyszer dobban nagyot a szíve, mikor egy eléje tolt írás alatt ezt a nevet pillantja meg: „Illavay”. Erre mégis széttekint maga körül.

Ott látja azt az alakot a nagy borókafához támaszkodva.

Ez az egy még fáj neki. Szeretne keserű lenni.

— Ah, eljött a jóslata végében gyönyörködni! — szól hozzá (magyarul: a többi urak ezt nem értik). — Úgy volt, nemde? Hogy ön ráütött a tenyerével arra a kőre, s azt mondta: „Húsz év múlva ez a kő sem lesz az önöké többé!” S még csak a tizenötödik járja! Hozta Isten.

Illavay még csak a vállát sem vette el a faderékről, amelyhez támaszkodott, csak úgy dörmögött vissza.

— Ha olvasná a gróf úr az iratot, amit a kezében tart, megtudná, hogy miért jöttem ide.

A gróf végigfutott az iraton: ironikus mosoly fintorítá el arcát.

— Aha! Ön megveszi a Temetvényi család ősi képeit, rámástól, nehogy a bécsi zsidóházra kerüljenek. Ez derék nagylelkűség öntől. Hanem hát, édes barátom, ezek a képek sokkal magasbbak, semhogy az ön lakházának szobáiban elférjenek. Inkább vágasson el belőlük, minthogy stukatúrt töressen miattuk.

— Nem magamnak vásárlom össze e képeket, gróf úr, hanem megbízásból egy úrhölgy számára, aki el akarja azokat tenni egy olyan csendes helyre, ahol nem fogja őket többé háborgatni senki.

— Ahá! A pozsonyi bezárt kapujú ház fogadja be őket! Ahová csak a kéményen át mehetnek be a látogatók. Annak a falai lesznek feldíszítve velük. Az élő kísértet együtt akar lenni a festett kísértetekkel. Jó társaságban lesznek együtt. No lássa, ez nekem is eszembe juthatott volna. Úgy látszik,

hogy a halottaknak jobb emlékezőtehetségük van, mint az élőknek. Szívesen odaadnám neki valamennyit ajándékba; de a bukott embernek nem szabad többé elajándékozni semmit. — Nézzük csak: micsoda árt ígérnek önök e klenódiumokért? Ah, hisz ez egész műértőleg van felbecsülve! Valóban szép kis összeg! Tán még felül is múlja azt, amibe hajdan a megrendelőknek került. — Aláírom, hogy ne írnam? Ilyen jó vásárlóm nem akadt a földi lények között, mint ez a földöntúli. Hanem egyet ajánlok önnek, s ha lehet, fogadja el. Ne fizessék ki önök nekem ezt az összeget, — most, hanem tartsák ott maguknál, és aztán majd mikor évek múlva, (mert mi sokáig fogunk élni: mi élő halottak) nekem nem lesz már semmim a földön, mikor ez az úri társaság, amely itt most ezt a birtokot megvásárolja, maga is tönkre fog menni, s ezek a vígan pezsgőző urak mind egytől egyig vagy főbe lövik magukat vagy Amerikába szöknek vagy a börtönbe kerülnek, s az én életjáradékomat nem lesz aki fizesse; hát akkor, nehogy koldulni legyek kénytelen, majd apródonkint adogassák ki a számomra a pozsonyi bezárt ház ablakán az őseim képeinek az árát. Helyesli ön? Elfogadja? Igen! No látja, hát ugye, hogy milyen elővigyázó, okos ember lett belőlem?

Illavay szomorúan fordította félre a fejét, s nem felelt neki semmit. A francia urak azt hitték, hogy alkudoznak egymással.

— Még egyet, édes barátom — szólt a gróf Illavayhoz. — Valahol, az egyik bezárt folyosó háttérében fog ön találni egy rámában levő férfiarcképet, aminek az arcát bajos dolog már megismerni. Valaki, úgy látszik, Flóber-féle szalonpisztollyal célba lövöldözött erre a képre, olyan az már, mint a rosta. Ki ne dobassa ön ezt a szemétre. Ön és még valaki emlékezni fognak arra, hogy miféle alak volt ez valaha, s ki fogják találni, hogy az, aki ezt így keresztül-kasul lyuggatta milyen poklot viselt a szívében.

De még ezt is olyan csendesen, oly változatlan arccal mondta, hogy az idegenek nem sejtették miről van szó. Egy ereklyéről.

Ezzel aztán sietett elintézni az ügyet a konzorcium küldötteivel.

Minden annak rendi szerint be lett fejezve.

A hitelezők nagyja is ki lett elégítve.

Ami még javára maradt a grófnak, az csekkekben átadatott neki. — Tekintélyes összeg volt. — Ahogy vesszük. — Kicsiny embernek kapitális, nagy embernek koldusfillér. — Eltette a tárcájába.

Most aztán el innen! Amilyen gyorsan csak a postalovak nyargalhatnak! Könnyű lesz az utazása, semmit se visz innen magával.

Hanem egy kis véletlen megakadályozta a gyors menekülést. Egy nagy zivatar jött, felhőszakadással, mely ott rekesztette a vendéglői szobában. Ott kellett végigvirrasztania az utolsó éjszakát. Sötét volt, s a zápor zuhogott egész hajnalig. Gondolni sem lehetett az elutazásra.

Csak a reggel szabadította fel e kínos fogságból.

Amint a postakocsi megérkezett, sietett menekülni innen.

Az éjjeli zápor mind pocsokká tette a diadalkapuk koszorúit, a falakra fűzött girlandokat, a nevek le voltak mosva, a zászlók színei szennyesen összeolvadva; a tegnapi dicsőségből nem maradt csak rongy és piszok.

A lovak lábai csülökig gázoltak a habarékban, amin felül úszott a diadalmenet elé hintett virág.

Temetvényi gróf ki sem nézett a fedett hintóból.

Jól tudta, hogy ha korán reggel elindul Gargóvárról, késő délig sebes vágatva folyvást a Temetvényi uradalom országútján halad végig. Az útféli vendéglő, ahol délre meg kell szállni az a határ.

Ő még itt sem száll le a kocsiból, csak onnan tekint egy pillanatra vissza.

Az ősi temetvényi várrom még jól látszik a távolban, mint egy óriási kőkorona egy alvó király koponyáján.

Nincs már semmi közük egymáshoz.

Eszébe jut, hogy van még valami, ami megmaradt belőle. Kiveszi zsebéből azt a szerződést. — Igen, azon vannak az aláírt nevek beporzózva azzal a kvarchomokkal ottan. Ez a néhány szem homok még az övé. A dicsőséges kiskirályságból: az ősök hatalmából, dicsőségéből. Egy csipet homok. — Lesepri azt is onnan, s elfújja a szélbe. — Ennyit se vigyen belőle magával!

S aztán ki ebből az országból, amíg egy hegyet látni belőle!

Más száműzött víz magával egy édes fájdalmat, amitől kíznatni boldogság: a haza szeretetét, — ez viszi magával a keserű gyönyört, amelyben kéjelegni pokol: a haza iránti gyűlöletét.

Mi van még hátra? Ki nem halt még meg azok közül, akiknek nem elég egyszer meghalni?

Egy egész korszakot láttunk meghalni, a maga nagy embereivel. Államférfiúi óriások, akik három lépéssel átléptek egy országot. Most szépen el vannak temetve, nagyhangzású, semmi hatású hivatalok kriptáiba, s honnan ha föl is járnak néha, hímzett egyenruhás kísértetekül, senki sem látja meg őket. Néha még csörömpölnek is. Senki sem fél tőlük.

Meghaltak a nagy hódításra alakult pénztársulatok, amik az országok átalakítására akartak vállalkozni. A Temetvényi uradalom konzorciuma szétfoslott a levegőben. Ínséges évek, rossz számítás, könnyelműség a kis embereket is koldusbotra juttatta: elmentek lefeküdni. Utánuk dőltek a nagyok. A Temetvényi-Opatovszky uradalom azóta harmadik kezére került: és azon sem fog megmaradni sokáig.

Azok a hegyek és várromok még egyre futnak egymás alól: nem akarnak együtt maradni.

Meghalt a két nagy család megrontó démona is: Diadém. A hírlapok közlék a nagy „krach” után, hogy a Gmundeni-

tóba ölte magát. Ott találták a kalapját és tárcáját a tóparton; ő maga búcsút vett a világtól. Ez is csak egyszer halt még meg. Ott él még valahol Dél-Amerikában, s tanítja a jenkiket szolid üzletekre.

A szép asszony, Atalanta szép leányával a legcifrább két halott. Mikor egy életet elkoptatnak, azt eltemetik, hozzákezdnek a másikhoz, más név alatt. Ahol rájuk ismer valaki, ott mindjárt meghalnak, s mennek máshová újra föltámadni. Ki tudja: hányszor lesznek eltemetve.

Ellenkező halálnemet választott Koczur barátunk. Ő csak a hazáért hal meg, minden évben egyszer. A választások alatt kortesvezér: ez az életmódja. Az egyik turnusban meghal mint kormánypárti, föltámad mint ellenzéki, a másikban megint a másik hemiszfériumon múlik ki a hazáért, s az ellenlábask között támad föl. Ez viszi legtöbbre.

Halva jár-kei a fényes napvilágon a Felföld kiskirálya, az egykor oly hatalmas Temetvényi gróf. Nagy baj, hogy tovább tartott az élet, mint az életjáradék. A nagy konzorcium megbukásával az ő szerződését is elvitte az árvíz. Most az ősei arcképeinek az árából él, akik a pozsonyi csendes házból küldözik neki végadományukat. A halottak a halottnak.

Ott van bezárkózva egyedül a legszomorúbb halott, aki soha embert, élő állatot, szabad eget, zöld növényt nem lát maga körül, aki hírlapot, levelet el nem olvas.

Csak azt számlálgatja, hogy mennyire megszorodott már a pénze. Mire gyűjti azt? Minek az neki? Az élő halottnak álmai vannak, amiket következetesen sző, fon odább. Azt mondja az álma, hogy egy másik élő halottnak van egy fia, akit pártul fogott az az ember, aki az egyedüli élő rá nézve ezen a világon. Amaz ember ennek a fiúnak fogja hagyni örökségbe a lelkét, jellemét, tudományát — és a szegénységét. — Annak az embernek van egy leánya is. Talán szép, talán nem az: de bizonyosan jó. A két gyermek szeretni fogja egymást. Sok szenvedés lesz annak a vége. Minden csapás

utoléri őket. Mert a sors üldöző keze azokat keresi fel, akik nagyon szeretnek és nagyon jók. Hadd szenvedjenek! Az a tisztító tűz. Abban tanulják meg egymást még jobban szeretni. A boldogság támasztja fel az emberek szívében a kevélység, a hűtelenség ördögeit. A nyomor neveli a hű nőket, a jó családapákat. Hadd küzdjenek, hadd nyomorogjanak, amíg fiatalok. Az ifjúságnak adatott a szeretet, s az mindent kipótol. Majd ha aztán meg lesznek edzve vihartól, szenvedéstől: akkor hadd tudják meg egy gyászjelentésből, hogy élt valahol a föld kőfalai között egy ismeretlen lény, aki csak azon gondolkozott, hogy napról napra az ő számukra szaporítson kincseket. Akkor aztán éljék világukat! . . . Hanem odáig még nagy idő van! Mert a halottak sokáig élnek.

Még annyi gondja sincs a döblingi palota halottjának. Az atyai legátum jótekonny intézkedése folytán neki külön kriptája van, s mindennap megkapja mindazt, ami egy halottnak egészségére válik. Itt nem üldözi senki, s lehet kedve szerint bolond, senki sem szólja meg érte: a bolondokháza ez. Étvágya kitűnő. Könyveket is olvas, amiben sajátyszerű metódust követ: amint egy lapot elolvasott, azt kiszakítja a könyvből, mire végigolvasta, csak a táblája van.

A hold szarvának az utolsó fényszikrája is letűnt a láthatár alá. Halottak országa ez már! Halottaké, kik nem a föltámasztásra várnak, hanem arra, hogy még egyszer valamikor igazán meghalhassanak.

JEGYZETEK

R Ö V I D Í T É S E K

BpSz	Budapesti Szemle
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem
FL	Fővárosi Lapok
H	A Hon
HhM	Jókai Mór hátrahagyott művei. 1—10. k. 1912.
It	Irodalomtörténet
JKK	a jelen kritikai kiadás
K	kézirat, kizárólag a regény kézírata
MH	Magyar Hírlap
MNV	Magyar Népvilág
Mikszáth Krk	Mikszáth Kálmán összes művei kritikai kiadása Bp. 1956—
NK	Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás 1—100 k. Bp. 1894—98. — Akik kétszer halnak meg: 62—63. k. 1897. 1. k. 396 l., 2. k. 278 l.
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
PN	Pesti Napló
PvL	Pozsonyvidéki Lapok
sh.	az 1881-i kiadás nyilvánvaló sajtóhibái
<zárójelben>	a K-ból Jókai által törölt szöveg
<...>	a K olvashatatlan törlései
	[szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező közlései

SZÖVEGVÁLTOZATOK

(A regény szövegváltozataira vonatkozó általános megállapítások az első kötet jegyzeteiben található, a kiadásokra, keletkezésre és irodalomra vonatkozó résszel együtt.)

Lap: Sor:

- 7 16 hogy az a (H: hogy ez a)
 hogy annak viselője (H: hogy annak a viselője)
- 21 Van egy ügyvivője, (H: Van egy ügyvédje,)
- 25 fölveszi (H: felveszi)
- 8 12 fedve (NK: földve)
- 22 dematisok (H; 1882: dematisok)
- 23 délszaki világ (H: délszaki virány; 1882: délszaki virág)
 [Innen kezdve van meg a K egy része.]
- 34 a földre hulló... lepkéket (NK: a földre hullott... lepkéket)
 fölcsavarja (H: felcsavarja)
- 9 4 följegyzí (H: feljegyzí)
- 14 fölkiáltójel (H: felkiáltójel)
- 28 föláll a fészkeről (H: feláll fészkeről; NK: föláll fészkeréből)
- 31 föl húzza (H: fel húzza)
- 32 amit elfütyül (H: elfütyöl)
- 10 : 3 tájképek a Jupiterből; azokat ismétli (H: tájképek a Jupiterből, csoportozatok a Saturnusból; azokat ismétli)
- 12 5 harmadévi (K: <tavalyi>)
- 25 térde alatt (K: térd alatt)
- 13 5 bacchanszilajság (K: bacchansnői szilajság)
- 12 fölveti (K: felveti)
- 21 kocsmajtóból (NK: korcsmajtóból)
- 22 utánok (H: utánuk)
- 25 odahaza". (K: odahaza". [aláhúzással kiemelve])
- 31 előbb (K: elébb)
- 14 : 1 Koczurra bíza (1882: Koczur úrra bíza)
- 3 Ki tudja, hol jár. (K: ki tudja, hogy hol jár?)
- 11 Ahol Diadém úr (K: Ahol <Diamant>)

Lap: Sor:

- 14 : 14 elköltенőк (K: elköltенénk)
16 — Tudnék én csak (K: — Tudnék csak én)
28 hátáról (K: hátáruł)
- 15 7 enyémet (K: enyimet)
9 meg Diadém (K: meg a Diadém)
12 A baronesz ezalatt (NK: A baronesz azalatt)
19 ügyelnie kellett (NK: ügyelni kellett)
20 kipirult bele (K: kipirult belé)
25 fölvette megint (K: felvette megint <s kiránta a hajából>)
34 a zsidótól? (K: a zsidótul)
- 16 2 azt a hosszú papiros hatost (K: azt a hosszú < . . . > papirost)
14 Mivelhogy az a (H: Mivelhogy ez a; K: <ostoba>)
15 sáfrány közé (NK: sárfán közé)
- 17 11 felnevelem? (K: fölnevelem?)
24 kiálta a leány (NK: kiáltá a leány)
27 szolgabíróddal (K: szolgabírásddal)
- 18 5 jobban szereti (K: jobb szereti)
31 baronesz elnevette (K: baronesz is elnevette)
32 ez öntől, hogy (K: csak öntől Koczur, hogy)
- 19 2 Diadém úr (K: <Diamant> ur)
17 guttaperchéből (K: guttapercsából; 1882; NK: guttaperkából)
29 a legutolsó ára (K: a legeslegutolsó ára)
31 méltóság NK: méltóságos)
- 20 2 kiálta a szatócs (NK: kiáltá a szatócs)
22 Rézből (K: rézből)
- 21 : 13 kiálta utána (NK: kiáltá utána)
21 a boltból (K: a boltból)
- 22 8 cibakot (H: cibakot)
27 fölfogás (K: felfogás)
- 23 32 tanított (K: <tanultál>)
- 24 : 2 ládikában (H: ládikóban)
5 foglalata (K: <fogantyuja>; H: foglalatja)
18 kritizálgatva (H: kritizálva)
20 az a kukkinzlok (K: <annak az ára>)
27 Deszkából (K: Deszkából)
- 25 : 7 magyarázva magyarul (NK: magyarázta magyarul)
14 főnöktől (K: főnöktől)
33 métsás (NK: méltóságos)
- 26 : 17 Csak azt (NK: Csak azért)
- 27 : 6 így mondva (K: úgy mondva)
12 kebeltől! (K: <Épen olyan>)

Lap: Sor:

- 27 : 16 vakolat ábrázatjáról (K: vakolat az ábrázatjáról);
 28 : 7 felcsiklandozása által (K: felcsiklandása által)
 10 a három (K: a <két>)
 30 nézni az olyan (K: nézni olyan)
 29 : 6 kezeit, aki meg (NK: kezeit, a meg)
 30 : 4 magukat határozni (NK: maguk határozni)
 26 bemenetelnél fizetni (K: bemenetnél fizetni)
 31 6 ballétot (H: bukétot)
 10 komédiába meneteled (K: komédiábamenetelét)
 kisvihákoskodtad (K: <kischwindleroztad>)
 16 fizetés (K: <... >)
 Tudod, hogy nem (H: Tudod, úgy nem)
 23 összeverekednek (K: összeverekesznek)
 26 egy (K: <... >) difinyós
 34 igyekezzék (H: igyekeznek)
 32 1 s elkölteni (H: s elkölti)
 14 Belcégett a vajdája
 A vajdának a lányja
 A vajdának a lányja
 (1882; NK: A vajdának a lányja [csak egyszer]; NK: leánya)
 24 gyerek-, lányhad (NK: gyerck-had)
 25 magánosan (H: magányosan)
 33 : 29 Hej, édes (K: Hej <... > édes)
 31 is rá sokat, (K: is rá: <az urak úgy szeretik> sokat,)
 34 4 lassú is (K: lassuja is)
 14 — Hogy ne volna? (K: — Hogyne volna <Hát ahhoz értesz e,
 hogyan kell valami szót írásból>)
 24 A betyár erre (NK: A betyár arra)
 35 : 26 eldalolásra (K: eldallásra; NK: elődalolásra)
 36 15 abbahagyta a táncot (1882; NK: abba/hagyta a táncot)
 23 Nyoszolyóleány; Nem ülök többet (K: Nyoszolyó leány;
 <Ha leszek, leszek, Menyasszony> Nem ülök többet)
 31 — Jézuska moje! (K: Jessuska moje!)
 33 megmondani az anyjának (K: megmondom az anyjának)
 37 : 13 Pilátus kedvéért sem (K: Pilátus kedvéért sem)
 15 a sátorból (K: a sátorbul)
 17 21 kinn (NK: künn)
 26 földre esett kalapját (K: földre esett a kalapját)
 29 Aztán szépen útbaigazították (K: aztán szép utbaigazították)
 [piros ceruzás korrektori bejegyzés az -en]
 38 1 hallod? (K: hallod-e?)

Lap: Sor:

- 38 : 9 hanem bátyját is (H: hanem *a* bátyját is)
17 árkon, bokron keresztül (K: árkon, bokron *pocsétán* keresztül)
túlsó falu végére (K: túlsó <faluvég...> falu végére)
29 komédiásné (NK: komédiásnő)
- 39 : 1 leánya csókjától (K: leánya csókjátul)
4 la petite! (H: la *parise!*)
33 előtornácba. (K: előtornácba <...>)
- 40 : 3 táskájából (K: táskájából)
7 toaletasztalról (K: toileteasztalról)
9 „Mi kell? Hova szaladsz a kölnivízzel? (K: mi kell, *mit akarsz*, hova szaladsz a kölnivizzel; H: mi kell? *hová* szaladsz a kölnivizemmel?)
12 azokat szakértő (K: azokat <...> szakértő)
25 Ezt ő anyjának egy hajdani komornájától tanulta el. (K; 1882: Ezt ő egy hajdani komornájátul az anyjának tanulta el.)
33 levélből (K: levélből)
- 41 : 10 Majd *rendelek* én (H: Majd *reszelek* én)
11 *Hívd* (H: *Hidd*)
17 átszökdécselt bátyja (K: átszökdécselt *a* bátyja)
26 én mondok: mutasd (K: én mondok <elbeszélék> mutasd)
29 törölgesd (K: törülgesd)
- 42 : 2 Mentül nagyobb (K: Mentül <komolyabb> nagyobb)
15 először a házibarátot (K: először *a* <vendég> házibarátot)
18 ami ma kettőnkkel történt (K: ami ma kettőnkkel <kettőnk között> történt)
22 egyenlően (K: egyenlőn)
- 43 : 11 mellé, s dugd (K: mellé s <...> s dugd)
két kezedet a hátulsó zsebedbe (H: két kezedet *a két* hátulsó zsebedbe)
14 tudomásához (NK: tudomására)
25 Itt a palotánk (NK: Ott a palotánk)
33 saját *nagy* dominiumunkban (NK: saját dominiumunkban)
- 44 : 1 *a* nyomorultak (H: *e* nyomorultak)
4 a könnyei (H: *a* könnyei)
7 a mama zsebéből (K: *a mamája* zsebéből)
11 a miénk volt. (K: *a* miénk volt)
24 Elfogyott a rozs (H: Elfogyott *a* rozs)
- 45 : 4 csinálj, amit akarsz (K: csináld, amit akarsz)
20 kötelezettségének (K: kötelezettségeinek)
21 szemei közé (K: szeme közé)
- 46 : 6 *merengette* szemeit (H: *merengette* szemeit)

Lap: Sor:

- 46 : 22 hallottam én, hogy (NK: hallottam én *életemben*, hogy)
kiraboltak volna, *életemben*; hanem (NK: kiraboltak volna,
hanem)
- 24 ilyen csavargó (K: ilyen <kosza> csavargó)
- 32 méltóságos papa (K: méltóságos *bárá* papa)
- 47 2 mondom a Rokomozernak (K: mondom *én* Rokomozernak)
- 7 rabott nélkül (H: robott nélkül)
- 9 csak fejét lógázta (K: csak a fejét lógázta)
- 14 fél függőmet (H: fél *fülön*függőmet)
- 23 Czenczi baroness (K: Czenczi bárónő)
- 34 szeladonnak (H: Seladonnak)
- 48 1 bemutatni (K: bemutat*tatni*)
- 11 akinek *azért* mindig (NK: akinek mindig)
- 49 3 megkísérlettem (K: megkísértém)
- 11 belékötözködött (H: belékötélözködött)
- 20 – S ládd, ezt *mi* mind tőled örököltük! (K: – S lásd, ezt
[a „mi” ceruzás beírás, nem Jókaitól ered] mind *te* tőled)
- 25 Mindkettőt (K: Mind *a* kettőt)
- 50 2 második emeletbe (K: második emeletre)
- 3 a nevelőikével (H: a nevelőikével)
- azonban minden (K: azonban *rendesen* minden)
- 7 elkezdett fütyölni (K: elkezdett fütyülni)
- 8 ne fütyülj (NK: fütyölj)
- 23 örökké tartó (K: örökké <egymásból> tartó)
- 51 12 mindkettőnek (K: mind *a* kettőnek)
- 51 13 mindháromnak (K: mind a háromnak)
- 17 csömörülve (K: csömörölve)
- 20 hamar meguntad (K: hamar megunnád)
- 23 hogy *az* most (NK: hogy most)
- 52 3 De hisz azt (K: De *hát* hisz azt)
- 21 Ettől a két *fel*felé (NK: Ettől a két felé)
- 30 haja közepén (NK: haja közepén)
- 32 amiből olvas (K: amiből *nem* olvas)
- 34 No, *hiszen* erre (H: No *hanem* erre)
- 53 : 5 egymástul (NK: egymástól)
- 7 téged akart (K: tégedet akart)
- 18 mindkettőt (H: mind *a* kettőt)
- 26 az beszélte nekem (H: az beszélte *el* nekem)
- 27 meg *a* Koczur (H: meg Koczur)
- 32 ez az egyedüli (H: ez az *az* egyedüli)
- 54 : 16 térképeket csinálni (NK: térképet csinálni)

Lap: Sor:

- 54 : 18 kőművesmajszterek szokták (NK: kőműves majszterek szokták)
22 az ágy fenekére (H: az *ágyam* fenekére)
26 sohasem tanítottak (H: soha se tanítottak)
29 mindjárt elég (H: mindjárt *leég*)
55 2 azt meggyújtjuk (NK: azt meggyujthatjuk)
9 nem vették észre. (H: nem vették *azt* észre.)
Valaha száz embernél (NK: Valaha *húsz* embernél)
21 „r”-et kimondani, (1882: „r”-ret kimondani)
56 1 No, ezt bizony (H: No *azt* bizony)
14 kísérte, lámpással (NK: kísérte, *a* lámpással)
29 megfürösztteni (H: megfürösztteni)
33 dültünk föl (NK: dültünk *fel*)
34 Kicsi hja (NK: Kicsi *hijja*)
57 3 kellett baktatnom (H: kellett *bebaktatnom*)
6 lehúztak *ebben* az útban (H: lehúztak *az* utban)
7 levétehetném magamat (NK: levétehetném *magamat*)
17 a kesztyűt (H: a *kesztyűjét*)
19 az öltözésnél (H: az *átöltözésnél*)
29 asztalra rakták (K: asztalra raktak)
s midőn (H: *a* midőn)
32 *Arnold* úrfi (K; 1882; H; NK: *Alfons* urfi)
58 1 ahelyett rá volt szorulva (NK: ahelyett *a másikra* rá volt szorulva) [a K-on nem Jókai kezeírásától származó — fölösleges — pirosceruzás beszúrás „*a másikra*”]
7 — Fogjátok *el* a (H: — Fogjátok *meg* a)
12 ilyenkor bőréből (H: ilyenkor *a* bőréből)
13 szavánál is (K: *szavával* is)
19 atyai jósággal (K: atyai *jószívűséggel*)
23 görögül, hogy hívják (K: hogy hívják *görögül*)
31 *fel* *azt* a másik (NK: *fel* a másik)
59 : 5 kérdezik (K: *kérdik*)
19 Diadém úrra (K: Diadém *ur* <felé>)
22 Diadém elnevette magát, (K: Diadém *ur* elnevette magát)
türelmetlenül dobbantott (K: türelmetlenül <nagyot> dobbantott)
27 jön haza (H: *jó* haza)
30 önnek *a* levelét (NK: önnek levelét)
60 : 5 drága szülőim!) H: drága szüleim!)
25 föl ne (H: *fel* ne)
30 az igaz. De nem ma! (NK: az igaz, de nem ma!)

Lap: Sor:

- 60 : 33 megértjük egymást (NK: értjük egymást)
34 üljön velem (H: üljön *ide* velem)
- 61 : 19 a napokban (NK: e napokban)
- 62 : 29 elkeseredve dőlt (K: elkeseredve *dült*)
- 63 1 lerázta a válláról (K: lerázta *őt* a válláról)
9 megtörölte a száját (K: megtörölte a száját)
10 fog elsütni, az olyan (K: fog <mondani> elsütni az olyan)
13 felvilágosítani, hogy (K: felvilágosítani *bennünket*, hogy)
14 Hová (NK: hova)
26 Kornél bárótól (K: Kornél báró*tul*)
28 eszelte fel (1882: emelte fel; NK; K: eszelte föl)
29 mosolygott, s a szivarját (NK: mosolygott s szivarját)
32 erről a tárgyról (K: erről a tárgy*ru*l)
- 64 13 Ostendéből (K: Ostendéből)
14 elsörendű énekeseket, és művészeket, Koczur mellett (NK: elsörendű énekeseket, Koczur mellett)
24 akinek *egy* egész nap (K: akinek egész nap)
32 lett ebből valami (K: lett ebből valami)
33 megkísérltették (H: megkísérltették)
- 65 6 előbb (K: elébb)
8 a kormány leszállította a külföldi vasra vetett vámot. *Értem. A pálinkafőzőink tönkrementek, mert a kormány megtiltotta a magyarországi hízott marha kivitelét* (H;N: a kormány leszállította a magyarországi hízott marha kivitelét)
14 a cukorrépaadót. *Derék.* — Hát (H; N: a cukorrépaadót. Hát)
- 66 : 1 vizsálkodásból (NK: vizsálykodásból)
17 csizmát, és koldusabbá (H: csizmát, s koldusabbá)
27 kidőlt lovat (H: kidült lovat)
29 végtől végig (K: végtől végig)
31 miért nem csináltatja (K: „nem” [piros ceruzás betoldás])
- 67 : 2 stratégiai szempontból (K: stratégiai szempont*ok*bul; H: stratégiai szempont*ok*ból)
3 előnyösebbet (NK: előnyesebbet)
4 azután az egész (K: azután *ez* az egész)
6 A miénk (K: a mienk)
10 ezzel (K: *azzal*)
12 hogy az apátvári (NK: hogy az *az* apátvári)
gabonának beszállítása (NK: gabonánk beszállítása)
17 kereskedő *meg* tájékunkra (K: kereskedő tájékunkra)
18 kivontatni a szekerét (H: kivontatni szekerét)

Lap: Sor:

- 68 6 Legalább találkoztunk volna. (H: Legalább *akkor* találkoztunk volna.)
7 egyik hivatalszobából a másikba odafönn (K: egyik hivatalszobából a másikba odafenn)
8 a kormánytól (K: a kormánytól)
13 — Ki volt az (K: — <kérem> — ki volt az)
kiáltá felförmedve (H: kiálta fölförmedve)
15 ön ily elhamarkodva (K: ön *ilyen* elhamarkodva)
19 — Senki se más, mint ön maga. (K: — Senki más, mint ő maga.)
69 1 egy férfinak (NK: egy *férfi*nak)
2 nevezetes férfiúéről (H: nevezetes *férfi*uról)
7 Rabbi Hirsch. — Daenemark? (H: — Rabbi Hirsch Daenemark?)
70 10 mindenestül (NK: mindenestől)
71 : 10 beletörölte (H: beletörülte)
72 1 felmentek a szobáikba (H: felmentek szobáikba)
23 ajtócsukás (H: ajtócsukódás)
74 : 30 életük (H: életüknek)
31 Hanem mármost (H: Hanem *hát* már most)
75 7 ötezer forint.
8 Mind a hárman (H: ötezer forint. *No, hát kinek tetszik hozzá nyulni?*
Mind a hárman)
20 kicserélni egy egész (H: kicserélni az egész)
21 arcait (NK: arcát)
76 31 szépen elvesztettük (H: szépen *ott*vesztettük)
32 el az ellen (H: el *ez* ellen)
77 8 principálisom (1882; NK: pincipálisom)
78 : 24 mert kegyadomány (H: mert *ez* kegyadomány)
80 5 nehéz fölkelteni (H: nehéz felköltetni)
6 fölül az ágyba (H: felül az ágyba)
12 az enyémet (H: az enyimet)
13 visszahanyatlott (H: visszanyaklott)
81 : 28 odadugott (H: eldugott)
33 Koczur (H: *a* Koczur)
82 : 1 megszerzése (H: megszerzés)
11 szobából (K: szobából)
14 akarok mondani (K: akarok *még* mondani)
20 bárónétól (K: bárónőtül)
21 bárónéról (K: bárónőrül)
83 4 olyan kegyvesztett (K: olyan *nagyon* kegyvesztett)

Lap: Sor:

- 83 : 18 nyomaték~~kal~~ (K: nyomatékul)
- 84 : 1 még mindég (K: még mindig)
2 ujjával (K: ujjai~~val~~)
27 — Arról beszélek (K: — Arrul beszélék)
30 s senkivel (NK: és senkivel)
- 85 : 29 hogy illető helyen *szent* rendeltetése helyére lett szolgáltatva
(H: hogy illető helyen *beszámolhassak vele, miszerint az összeg egészen* rendeltetése helyére lett *át*szolgáltatva)
- 86 1 — Hát *hisz* én is (H: — Hát'sz én is)
22 köszönöm — ezt. (K: köszönöm *eztet.*)
30 ügyvédétől (NK: ügyvédjé~~től~~)
34 tisztetem őt (K: tisztetem ő~~tet~~)
- 87 1 *a* halottnak (K: *egy* halottnak)
23 ránk szállama; (K: ránk szállna)
valamit *tán* csak (K: valamit azt [án?] csak)
- 88 4 megházasodjanak, (K: megházasod~~hassanak~~.)
6 őt meg elvehessem. (K: ő~~tet~~ meg elvehessem.)
- 89 2 még sírjában is (H: még *a* sírjában is)
- 90 7 Már erre a horkolása (K: Már erre *csak* a horkolása)
8 s úgy ellódult, mint (K: s úgy <meglódult> ellódult, mint)
9 nagy tette adta rá a fejét (K: nagy tette <határozta el magát> adta rá a fejét)
13 *az* ablakon át (NK: ablakon át)
16 fölborralalozza (K: felborralalozza)
19 beillik (NK: beillik)
- 91 2 olyan gyermekkel (NK: olyan gyerme~~kekkel~~)
- 92 1 volna, hanem (K: volna, <hogy> hanem)
5 egy szál gyertya mellett (K: egy szál <gyertyánál> gyertya mellett)
6 rajztábláján. Az építészeti (K: rajztábláján. <azon> Az építészeti; NK: rajztábláján. Az építész~~i~~)
22 *beleigazgatni* (NK: *beleigazítani*)
- 93 8 ferde útlevelet simára (K: ferde útlevelet <egyenesre> simára)
18 ezt *az* édesapáddal (NK: ezt édesapáddal)
32 *becsukathatja* (NK: *becsukhatja*)
- 94 : 22 árokba dőlt (H: árokba~~dült~~)
- 95 : 16 a föld alul (NK: a föld alól)
- 97 : 9 estenkint (H: estenként)
18 volt, *hogya* az (NK: volt, ha az)
- 98 : 8 rágalmaz, káromol. (H: rágalmaz, károsul.)
9 menekül, *annál* az embernél (H: menekült, *ennél* az embernél)

Lap: Sor:

- 98 : 27 *hagyta meg* (NK: *bízta meg*)
99 : 26 *szeméből* (H: *szemeiből*)
100 31 *mértéket vétetek neked* (H: *mértéket vesz neked*)
101 4 *s odaült* (H: *s oda állt*)
28 *minden somál egy megint másik* (H: *minden somál megint egy másik*)
30 *betűi hátradőltek* (H: *betűi hátradülnek*)
102 3 *Atalanta méltsám* (H: *Atalanta méltán*)
31 *völgyében lakik valahol* (1882: *völgyében valahol*)
103 11 *megeőltetni* (H: *megeőtetni*)
17 *rekedt utas szokta* (H: *rekedt utast szokta*)
105 8 *odatartsa a kalapját* (H: *odatartja a kalapját*)
109 17 *monda* (NK: *mondá*)
110 9 *tartottak számomra* (H: *tartottak a számomra*)
111 30 *az árok szélén* (H: *az árokszálon*)
112 : 21 *tesznek más száz* (H: *tesznek száz*)
25 *aztán* (H: *azután*)
33 *rám ősmernek* (NK: *rám ismernek*)
113 2 *azzá kell lenni, aminek híreszteltek*, (H: *azzá kell lenni egészen, aminek kihíreszteltek*)
114 : 33 *érthetetlen szót* (H: *érthetlen szót*)
115 : 28 *egy megint másik* (NK: *megint egy másik*)
116 : 24 *hívják* (H: *hiják*)
117 12 *mesevilágbóli* (NK: *mesevilágbeli*)
21 *barometrum lett a* (H: *barometrum lesz a*)
118 1 *eszméért* (1882: *eszméjért*)
4 *ellenfelére* (NK: *ellenfélre*)
27 *válogatják* (H: *válogatjuk*)
120 1 *Fölkeres* (H: *Felkeres*)
31 *Diadém úr minden* (H: *Diadém minden*)
122 : 20 *biztonságban* (H: *biztosságban*)
123 : 26 *familiád bolondságával?* (H: *familiád bolondágával?*)
125 4 *Langieviczet* (H: *Langievicset*)
9 *előbb* (H: *előbb*)
21 *szüksége van. Ebből már* (H: *szükségem van. Ezt még nekem kell utána pótoltnom. Ebből már*)
127 : 4 *léledzettél* (H; NK: *leledzettél*)
25 *tartlit* (H: *tarklit*)
128 16 *Jó helyt van* (K; 1882: *Jó helytt van*)
23 *nyughataflankodik* (NK: *nyugtalanlankodik*)
129 9 *pedánskodj!* (NK: *pedánskodjál!*)

Lap: Sor:

- 129 : 19 ne engedd valami (H: ne engedd *őt* valami) *
131 : 2 mindnyájunknak el kell menni". (H; 1882: mindnyájan el
fogunk menni.)"
132 : 32 tagadja is az Istent (NK: tagadja az Istent)
133 : 33 korpakenyérért, lélöttyért (H: korpakenyérért, *meg a többi*
lélöttyért)
136 : 23 leányi ártatlansággal (H: leány ártatlansággal)
138 3 osztályonként (H: osztályonkint)
34 legyen az *a* valami (NK: legyen az valami)
139 14 nedvesíté (H: nedvesíti)
könyveivel (1882; NK: könyveivel)
18 nemzeti kegyeletből ünnepelet (H: nemzeti kegyeletről
*meg*ünnepelet)
140 : 2 hősöknek neveztünk (H: hősöknek neveztük)
9 hátterül (H: hátterül)
141 : 10 derék *igaz* hazafit (NK: derék hazafit)
142 : 8 állna (NK: állana)
143 : 23 vasajtóra ügyelni (H: vasajtóra ügyelve)
31 addig nem ereszti (1882: addig *sem* ereszti)
144 : 4 valóságosan (H: valóságos)
9 nye zginyéla! (H: nye zginyola!)
29 falrendítő csattanás (NK: fülrendítő csattanás)
145 33 lépcsőgádorból (H: lépcsőgödörből)
147 : 31 *s* ezalatt folyvást nekiszégezve *tartá* a puska (NK: ezalatt
folyvást nekiszégezve a puska)
32 ravaszán az ujját (NK: ravaszán *tartva* az ujját)
148 : 15 tömegestől (H: tömegestül)
150 : 30 karéjára (1882: karélyjára; NK: karélyára)
34 elháríthatlan (H: elháríthatatlan)
152 : 3 akkor felakasztanak (H: akkor *aztán* felakasztanak)
19 kezdett ordítózni (H: kezdett *el* ordítózni)
156 : 18 nagyobbik (H: nagyobb)
22 rájuk számítani (H: rájuk számítani)
157 : 28 És *az* is lehetne (1882; NK: És *ez* is lehetne)
158 7 a külvilággal (H: a külső világgal)
22 gyors volt a mozdulat (H: gyors volt *ez* a mozdulat)
159 : 22 mind egyre megadták (H: mind *egyszerre* megadták)
26 mutatta *fel* (NK: mutatta)
27 padlaton (NK: padolaton)
160 : 2 fegyház *első* teraszán (NK: fegyház *terrace*án)
7 azt a *helyet* (H: azt a *követ*)

Lap: Sor:

- 160 : 18 azt mondta: barna volt, a másik, veres volt, kinek nyurga
volt, kinek tömzsi, senki sem ismerte (H: azt mondta:
barna volt, veres volt, a másik: *hogy szőke volt, halvány volt,*
kinek tömzsi volt, kinek nyurga volt, senki sem ismerte)
22 kőpadon ülve és pipázva (NK: kőpadon ülve pipázva)
29 Hazaértetekor (H: Hazaérkeztekor; NK: Hazatértetekor)
- 161 : 5 ehelyett (H: ahelyett)
- 164 : 22 mit gondolsz? *Drága* barátom? (NK: mit gondolsz, drága
barátom?)
- 167 : 1 Ez a buksi (H: Ez a buteri)
3 kinn jártatok (NK: künn jártatok)
- 169 : 2 egyedül voltak, ő fenekedett (H: egyedül voltak *az erdőben,*
ő fenekedett)
27 barátom, *hogy* nem jön (NK: barátom, nem jön)
- 170 : 30 elteszek *félre* az útból (NK: elteszek az útból)
- 171 : 5 ezen *a* környéken (NK: ezen *s* környéken)
- 172 : 5 megragadta *neki* a torkát (NK: megragadta a torkát)
23 csánkjaid (H: csánkóid)
24 nem mondhatom (H: nem mondtam)
30 felnyitogatta (H: fölnyitogatta)
- 173 : 2 *Az ő* lába alatt *meg* nem akar megállni *ez* a föld (H: *Magá* a
föld sem akar megállni *a* lába alatt,)
15 *A fanyövők* (H: *farojövők*)
- 176 : 10 Hát *mármost* (NK: Hát most)
22 Hja, jah! (H: Hja, jeh!)
- 177 : 12 börtönükből (H: börtönökből)
29 amit *önök* magukra (NK: amit önmagukra)
- 179 : 6 meg a tervbe (NK: még a tervbe)
8 más helyen kell önnek (H: más helyen kell *majd* önnek)
17 mit tud rólam (H: mit tud *én* rólam)
- 180 : 18 ujjai hegyeit (NK: ujjai hegyét)
30 Hát *ez* a (H: Hát *az* a)
- 181 : 24 nevet rajta (NK: nevetett rajta)
- 182 : 5 Hallják kendtek! (NK: Halljátok kendtek!)
12 fölkelt (H: felkelt)
14 kényelmetlen *ványódásnál* (H: kényelmetlen *vágyódásnál*)
- 183 : 1 *Lett* azonban gondoskodva (NK: Gondoskodtak azonban)
15 felfedezték (NK: fölfedezték)
19 felfedezés (NK: fölfedezés)
- 184 : 24 *az* észrevételt (H: *ez* észrevételt)
- 185 : 30 Ferdinánd (H: Ferdinand)

Lap: Sor:

- 187 6 találtatol (H: találtatot)
188 2 gyermekeidnek (H: gyermekednek)
190 : 24 váltotta fel (NK: váltotta föl)
191 15 eljönöd (H: előjönöd)
193 6 fináncbáró (H: fináncbáró)
34 felcacagott (NK: fölccagott)
194 15 Sohase tudok én (NK: Soha se tudnék én)
30 volna, aki mind (NK: volna, ki mind)
31 dőlt (H: dült)
195 5 megsokalta az Isten (H: megsokalta azt az Isten)
12 szeretne elevenen a halottak közé *menni* (H: szeretne elevenen
eltemetve lenni azok közé a halottak közé)
19 elkölthetlen (H: elkölthetetlen)
20 elébb (NK: előbb)
196 13 Az meg még *legjobb* lesz (NK: Az meg még jobb lesz)
20 úgy volt odavakarintva (NK: úgy oda volt vakarintva)
197 13 Kimenekül (H: Kimenekült)
27 útszélén (NK: utcaszélén)
198 17 vérét szíjja (NK: vérét szívja)
199 : 29 idekinn (NK: idekiinn)
200 11 odajuttattak (H: odajuttatják)
20 felvehetik (H: felemelhetik)
24 tehetségök (H: tehetségük)
25 mindenből (H: mindebből)
29 megkapni (H: megkaphatni)
201 10 feljelentik (NK: följelentik)
12 Az elismervények nálam (NK: Az elismervények is nálam)
17 azt *elismerésével* igazolni (H: azt *bizonyítványával* igazolni)
23 szabadon *eresztenek* (NK: szabadon *bocsátanak*)
30 vele apád (H: vele *az* apád)
34 bolondjuk (H: bolondjok)
202 9 nőül vetted (H: nőül veszed)
28 Pizarro (H: Piratro)
30 Pelargonio (H: Pelargonia)
203 9 Mert az az (H: Mert *hát* az az)
20 útilevet (NK: utilaput)
28 *mindenféle* bolondságba (NK: minden *bolondságba*)
204 : 6 volt ott *a* Koczur (NK: volt ott Koczur)
205 : 18 ezt a levelet (H: ezt az *első* levelet)
206 : 10 kiáltá (NK: kiálta)
207 : 11 kospitolni (H: kuszpitolni)

Lap: Sor:

- 210 : 25 mindazokat, akik (NK: mindazokat, kik)
212 : 17 költenek, s benn ülnek (H: költenek s *akkor* benn ülnek)
29 csónakom (H: csonakom)
213 3 össze nem illő hang (H: össze nem *férő* hang)
215 15 nevettek azon mind a ketten (H: nevettek ezen *magukban*)
mind a ketten (NK: mindketten)
17 eléjük (H: eléjük)
18 helyzetet (H: helyzetét)
23 Stt! (NK: Szt!)
33 nincs *nála* semmi (H: nincs *is* semmi)
216 15 megtudta már (H: tudja már)
26 szabadíts meg (NK: szabadítsál meg)
33 felkelt az ágyból (H: fölkel az ágyából)
217 2 a kastélyból (H: a kastélyából)
10 múlhatatlanul (H: mulhatlanul)
15 várakozni (H: vární)
218 8 most tömérdek (H: most *e* tömérdek)
25 kellemetlenségeit nevelte (NK: kellemetlenségeit növelte)
219 28 otthon (H: ottan)
220 2 messzire (NK: messze)
3 egész (NK: egészen)
17 visszafojtva (1882; NK: visszafojtja)
221 6 eprészlányka (NK: eprészlányka)
16 ezüstcsillámú (NK: ezüstcsillám)
20 múltak el (NK: mulnak el)
225 12 kátyúkkal (H: kátyókkal)
227 : 10 wertheimszekrényem (NK: Wertheim-szekrény)
31 Ez arcot, e szemeket (H: Ezt az arcot, e szemeket)
33 lovastól (H: lovastul)
228 : 17 ha ez az (H: ha az az)
23 cselédet ott tűrni (NK: cselédet tűrni ott)
229 4 lovagkosztűmben (1882: lovagkosztumban)
5 hogy ezt előttem (H: hogy azt előttem)
230 : 27 búsméla hangulatba (NK: mélabús hangulatba)
231 : 18 el tudott *sétálni* (H: el tudott *uszkálni*)
19 egy üvegkádban (H: egy nagy üvegkádban)
232 9 Stt! Ez titok (NK: Szt! Ez titok)
234 : 20 És azután (1882: . . . azután)
rámfogják (H: rám fogták)
24 egész fölindulása (H: egész felindulása)
235 5 holta után ezer (H: holta után *még* ezer)

Lap: Sor:

- 235 : 13 vérben forgó szemekre (NK: vérbeforgó szemekkel)
17 monda (NK: mondá)
- 237 : 27 hogy szedte ő rá (H: hogy szedte rá ő)
33 előtte az egész (H: előtte ez az egész)
- 239 33 dobogásra indította szívét (NK: dobogásra intette szívét)
- 241 26 aki már annyira meg van alázva (1882: aki már annyira meg van is alázva)
- 243 7 20 mennyegző (H: mennyekző)
8 hát még ha (NK: hát ha még)
- 244 14 fölvilágosította (H: felvilágosította)
16 föltámad (H: feltámad)
19 ajkai között villogott az összeszorított fogsor (H: ajkai között villogott az összeszorított gyöngysor)
- 245 : 21 Grófnő (H: Grófné)
25 behíhatja (H: behívhatja)
- 247 6 jól fogja találni magát (NK: jól fogja magát találni)
32 fogság tartani? (H: fogság még tartani?)
- 248 14 engemet (H: engem)
23 bronz (H: bronc)
30 ördögösöket (NK: örvongóket)
- 249 4 akarja grófnő (H: akarja a grófnő)
- 250 5 Ferdinánd (H: Ferdinand)
- 251 12 kiszámítva (H: kiszámítja)
13 behajthatlan (NK: behajthatatlan)
30 állapotai (H: állapotjai)
- 252 : 22 négyszögmérföldre (NK: négyszög-mérföldre)
nagy darab sárt (NK: sárt)
- 254 5 felbontani (NK: fölbontani)
- 255 12 ingó vagyont (H: ingó vagyon)
- 256 22 tökéletesen idővesztegetés (H: tökéletes idővesztegetés)
27 mindkettőnknek (H: mind a kettőnknek)
34 legelőbb (H: legalább)
titulaturákat, mert (H: titulaturákat is, mert)
- 259 14 legelőbb (H: legelőbb)
- 261 : 24 holtomig (NK: holtomiglan)
- 263 13 más cél lesz elérve (NK: más célt érnek el)
31 hatalmas családok (H: hatalmas nagy családok)
- 264 13 ameddig a büszkeségem (H: ameddig büszkeségem)
19 kiriasztani (NK: kiriasztatni)
25 élő testemet (H: élő tetemet)
32 zsebébe nyúlt, kihúzott (H: zsebébe nyult s kihúzott)

Lap: Sor:

- 265 8 hasznavehetetlen (H: hasznavehetlen)
31 *irónnal* (H: *irallal*)
32 Ferdinánd (Ferdinand)
a mai napon (H: *e mai napon*)
266 1 egészségi állapota (H: egészségi állapotja)
8 áll még a (H: áll még ez a)
33 aki lelke volt ennek (H: aki *a* lelke volt ennek; NK: aki
lelke volt *annak*)
267 14 engedjünk (NK: engedjük)
268 16 hívni (H: híni)
26 és lefeküdt (H: és *belé*feküdt)
30 mindenütt (NK: mindenüve)
34 fölébredve (H: felébredve)
269 11 aludni (H: aludni)
270 7 föltételek (H: feltételek)
14 kidől (H: kidűl)
19 átellenbeni házakon (NK: átellenben *lévő* házakon)
271 : 23 gazdatiszjeim (H: *gazdatisz*jeim)
33 elviselhetlen (NK: elviselhetetlen)
273 7 fölhágójánál (H: felhágójánál)
9 *az* idegen (H: *ez* idegen)
30 louis d'orokban (H: *louizd'*orokban)
31 a természetes palakőre (H: a *termetes* palakőre)
32 *ujjai* hegyét érinti (H: *ujjai* hegyét érteti)
274 : 24 *annak az idegen embernek a tulajdona* (H: *annak a tulaj-*
dona)
276 4 klenodiumokért (1882: klénodiumokért)
6 Tán (NK: Talán)
15 egytűl (1882: együl — sh. —; NK: egytűl)
29 Flóber-féle (H: Flóbert-féle)
30 mint *a* rosta (H: mint *egy* rosta)
278 14 haza iránti gyűlöletét.
16 Mi van még hátra? (H: haza iránti gyűlöletét)
Végszámadás [új fejezetcím]
Mi van még hátra?)
21 *s* honnan (NK: ahonnan)
28 dőltek (H: dültek)
279 3 Dél-Amerikában (NK: Amerikában)
280 : 16 kriptája van, *s* mindennap (NK: kriptája van, mindennap)
21 táblája *van* (NK: táblája *maradt*)
23 föltámadásra (H: feltámadásra)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Lap: Sor:

- 7 : 1 *Harminc év óta* — Jókai itt ellentétbe kerül későbbi időszámításával, ha csak azt nem tételizzük fel, hogy a regény első részének, a „Ma” cselekményének az időpontja és a regény megírása között eltelt 30 esztendőről beszél. (Az első kötet cselekménye 1851-ben zárul le, a másodikat 1881-ben kezdte írni.) A 7 : 24-en is „harminc év”-ről szól, de már a 87 : 14-en azt mondja Pálmáról, hogy „harminc s egy-néhány esztendő”, míg a 88 : 11 „tizennégy” esztendőt említ. Ez megfelel a regényben mondottaknak, Palma menyasszony korában 22 éves volt, most 36, tehát 14 év telt el; Kornél gyerekei is 12–13 évesek, s a történeti háttér is az 1863–64-es éveknek felel meg.
- 8 *négyszöglábnyi* — olyan négyzet, amelynek minden oldala 1 láb, azaz kb. 33 cm
- 8 : 17 *álóé* — a liliomfélékhez tartozó fa nagyságú növény, Dél-Amerikában honos, nálunk dísz- és gyógynövény
- 20 *a természet pompája papírosból* — a világtól visszavonuló Palma grófnő hasonlít Jókai 70-es évekbeli regényeinek több főúri hősnőjéhez. Ilyen pl. a férfit kerülő Theudelinda grófnő a *Fekete gyémántok*ban, Rafaela anyja fordított élete (nappal besötétítenek, éjjel kivilágítanak) *Az élet komédiásai*-ban stb. Egyszóval, a különcök világa ez.
- 9 : 34 *Flammarion* — Camille (1842–1925) francia csillagász, népszerűsítő csillagászati műveket írt, ezek többségükben Jókai regényének megírása után jelentek meg
- 12 : 18 *maintenonszín* — Mme de Maintenon, Françoise d’Aubigné márkiné, nagy befolyással bírt az udvarra, XIV. Lajos titokban feleségül vette; a róla elnevezett színről van szó
- 25 *cigány szatying* — cigányok által szőtt szalag
- 15 : 14 *evet* — mókus
- 16 : 14 *a paraszt olyan gourmand* — ingyenc; itt gúnyként mondja az író a szatócs csalásaival kapcsolatban

Lap: Sor:

- 16 : 15 *szeklicevirág* — merev, tüskés, fogas levelű növény (*Carthamus*)
18 : 9 *puđli* — pult, bolti asztal, amely a vevőt az eladótól elválasztja
30 *jó firma* — jó cég, itt gúnyos értelemben használja Jókai
19 : 17 *guttapercha* — egy forró égővi fa nedvéből előállított kaucsuk-szerű anyag
28 *Metternich hercegnő* — M. Klementina hercegnő M. legidősebb fiának leánya; több Jókai regényben szerepel
20 : 16 *Ambraser Sammlung* — Ambras-i gyűjtemény; Ambras tiroli falu, ahol a császár rokonainak híres fegyver- és régiség-gyűjteménye volt, melyet később Bécsbe szállítottak
31 *hova vergál* — hova hajlik, hova vezet
21 : 8 *Züt!* — (Zut!) Az ördög!
grisette — párizsi varróleány
22 : 28 *biribi bankár* — szerencsejátékos; a biribit zacskótól húzókockákkal számozott táblán játszották
24 : 5 *binocle* — kétüvegű (szemüveg; szemben a „monoklival”)
25 : 14 *irokéz* — hat indián néptörzs neve Észak-Amerikában
17 *Belieben majne hohen Herrschaften!* — (belieben meine hohen Herrschaften) parancsoljanak uraságotok!
19 *Parlez-vous français?* — Beszél franciául?
21 *Avec plaisir! Avec le plus grand plaisir oh, oui, madame le comtesse, et monsieur le comte!* — örömmel, a legnagyobb örömmel, grófnő, gróf úr!
33 *vous savez* — ön tudja; ismeri
26 : 22 *sirting* — vászon
24 *entrée* — itt: belépődíj
28 *C'est signé!* — alá van írva, rendben van
27 : 18 „*Eladtam a kakasom*” — népszerű dal volt a múlt században
22 *respektive* — illetve
27 *honorácior* — nem nemesi származású értelmiségi, itt inkább: atyafi
28 : 1 *pièce* — műsorszám, darab
12 *csoéto* — mi az?
18 *Superbe, magnifique! C'est pour devenir fou!* — Pompás, nagyszerű! Örjítő!
20 *Non plus ultra!* — (A dolog) netovábbja
26 *Da capo!* — előlről, újra
30 *Veru bozse* — bizony isten
29 : 8 *Jesuska moje* — Jézuskám!

Lap: Sor:

- 29 : 16 *fürmendere* — (vormünder) gyámja (tájszó), gondnoka, gondviselője
34 *sasirozott* — sasszé (tánclépés) lépésben ment
- 30 10 *munificencia* — bőkezűség
13 *sapristi* — teringtett
17 *spencer* — testhez simuló rövid kabátka, nevét első viselőjétől Lord Spencertől kapta
30 *háromrőfös* — I osztrák rőf 77,8 cm volt
- 31 4 *compagnon* — társ
27 *difinyós* — kiváló, fáin, jó (tájszó)
- 32 26 *dévánkodó* — dévajkodó
33 10 *karafina* — (vizes) kancsó; üvegedény
28 *gyezsepogyes!* — hova mész! itt: mitugrász!
- 34 1 *ugy ment, mint a zsinór* — egyenesen; a népi íróknál gyakran használt szemléletes hasonlat, Tömörkény is használta
7 „Kicsi nekem ez a ház” — máig is élő népi tánckurjantás
- 36 2 *debreceni nagy színház* — Jókai *Prológ*-ot írt a színház megnyitásának ünnepélyére. (*Költeményei* I. 382–4.)
10 *dajna* — tenyeres-talpas nő; más értelemben rossz nő, szajha
13 *animóval* — szenvedéllyel
18 a nyoszolyó nótát Jókai gyerekkorától ismerhette; egy-egy változatát Bartók 1910-ben Komárom megyében, Kodály 1922-ben Somogy megyében dallammal jegyezte fel
- 38 16 *ellazsnakol* — megver (tájszó)
34 *Ah, friponne! Qu'elle sent d'oignon!* — Ó, a csibész, milyen hagymaszagú!
- 39 2 *Mais tu es grise!* — Hiszen te becsíptél!
pikós — ittas (tájszó)
4 *Elle a du chic, la petite!* — Csinos a kicsike!
11 *Wart Kerl! Du Lump! Heut sollen Reitgarten feil sein!* — Várj csak, fickó! Ma verést kapsz!
- 40 : 13 *masamódkontó* — kalapszámla, divatáruszámla
43 5 *haut goût-t* — itt: erős szagot
26 a kivándorló honpolgár fogalma elég korán megjelenik Jókainál
- 45 : 33 *a zsandárokak elvitték* — célzás a Bach bukása utáni szabadabb időre
- 46 : 16 *gyutacsot és nro 3 göbecset* — a lőpor meggyújtására szolgáló, ütésre könnyen robbanó kis tokot, hozzá 3-as nagyságú sörétet

Lap: Sor:

- 47 7 *rabatt nélkül* — itt: ingyen
23 *fidélis* — kedélyes
24 *foyer* — folyosó, előcsarnok
31 *gentlemanlike* — úriemberhez illően
34 *szeladon* — (fr. Céladon) Honoré d'Urfé *Astrée* c. pásztor-regényének (1610) főalakja, az érzelgős udvarló típusa
49 9 *battéria* — batterie; üteg
51 6 *jön a Mikulás* — az első említés arról, hogy ezt megünnepelik nálunk
52 12 *fényképalbum* — gyakori Jókai regényeiben az albumok nézgetése, s ennek kapcsán világít be a történetke. (*Enyim, tied, övé; A lőcei fehér asszony* stb.)
23 *côtelettes* — oldalszakáll
24 *How do you do, sir? Tako, tako, gyekujem peknye!* — Hogy van? (Angol üdvözlési forma.) — Csak megvagyok, köszönöm szépen. (Az utóbbi szlovák mondat kiejtés szerint.)
55 20 *leptetve* — halkán, lassan
57 7 *prikulics* — farkaskoldus; a magyar néphit szerint egyesek farkassá változnak és úgy pusztítanak
29 *retablíroz* — helyreállít, régi állapotba visszahelyez
58 20 *stentori* — Stentor: Homérosz *Iliász*ában szereplő hatalmas hangerejű görög hős
21 *mentori* — vezetői, tanítói (a Mentor névből)
61 14 *zsidót viszek görögnek* — zsidót viszek kereskedőnek; a görög név még a XIX. században is kereskedőt jelent
27 *fáró-bank* — fáraóbank; tiltott hazard kártyajáték, a nasivasi régebbi neve
63 17 *schweizerei* — svájci tehen- és tejgazdaság
18 *regále* — a nemesi haszonélvezeti jog, pl. hús-, italmérés, vásárjog stb.
21 *részvénytársaságok dividendái* — a részvénytársaságok részvényei után járó osztalék
28 *spiritusz familiáris* — a „család esze”
64 : 13 *Ostendéből az osztrigát* — Ostende híres tengeri fürdőhely Belgiumban, osztrigatenyésztése világhírű
65 : 25 *majorsági kezelés* — a földesúr saját kezelésében levő földje, megművelése nem robotban történt, hanem bérmunkával
27 *deputatum* — járandóság, elsősorban terményjárandóság
67 8 *remonstrálni* — tiltakozni
69 : 5 *Renan* — Ernest (1823–1892) híres francia vallástörténész, nagy hatással volt kora gondolkozásra; racionalista-pozitivist

Lap: Sor:

- szemlélettel, idealista szellemben magyarázta a bibliát. Több művét lefordították magyarra is.
- 69 6 *Antonelli bíbornok* — Giacomo (1806—1876) jogtudós, IX. Pius pápa teljhatalmú államtitkára lett
- Ira Aldridge* — (1805—1867) a kor híres néger Shakespeare-színésze, Pesten is fellépett
- 10 *Caprera* — a szardíniai szigetek egyike, ahol 1854-től kezdve Garibaldi élt
- 24 Valóban jártak magyarok is Garibaldinál
- 70 : 7 *Aspromonte* — hegyvidék Olaszország DNy-i részén, sűrű erdők borították. 1862-ben itt sebesítették meg és fogták el Garibaldit.
- 8 *bersagliere* — bersaglieri; az olasz hadsereg vadászcsapatainak katonái
- 71 14 *döbön* — bödön (tájszó)
- 17 *collatio* — harapnivaló, uzsonna, frissítő
- 18 *bakator* — kitűnő szőlőfajta, finom, savanykás pecsenyebor készül belőle
- 23 *clôture* — itt: befejezés, zárás
- 73 8 *dágvány* — ragadó sár, sártömeg
- 75 : 15 *fischléder* — jelentése halbőr (tárca), másutt Jókai ugyanerről a tárcáról szólva (80 : 16 alatti) borjúbőrt ír
- 28 Bankjegyet az állam által feljogosított bankintézet adhat ki, államjegyet maga az állam bocsát ki kormányrendelet alapján. Mind a kettő az ércpénzt helyettesítheti s törvényes fizetési eszközüül szolgálhat.
- 77 17 *itt a „fácit”* — itt az eredmény, a siker
- 78 : 15 *caput, alas, pedes* — fejet, szárnyakat, lábakat
- 23 *capfenstrájk* — (zapfenstreich) takarodó
- 28 *Erre az indítványra* stb. — Jókai itt a parlamenti élet szavait viszi át e családi perpatvarra
- 79 : 1 *in thesi* — elvben
- 2 *in praxi* — gyakorlatban
- 3 *exceptivázok* — tiltakozom
- 81 7 *Topa betyár* — „Topa betyár” (hibás lábú) vezette állítólag Jókait a mocsárvilágban 48-ban Rózsa Sándor bűvő helyére. Móricz Zsigmond is említi *Rózsa Sándor* című regényében
- 31 *Mihelyt magyar kormány lesz.* — 1863-ban nincs magyar kormány, a provizórium éveit éli a magyarság
- pátenst kérek rá* — szabadalmat kérek rá

Lap: Sor:

- 82 : 11 *osztályos atyafi* — osztozkodó családtag
22 *bona horánk* — „jó” óránk, gúnyos kifejezésként: „bolond” óránk
26 *stipulált összeg* — a megállapodás szerinti, szerződésbeli összeg
- 83 : 8 *Au contraire!* — ellenkezőleg!
- 84 : 16 *Ezóta vasutat építtettem volna a birtokomon keresztül.* — Célzás a regényírás időpontjában történt visszaélésekre, amikor egyes befolyásos emberek kivitték, hogy az ő birtokaikat érintse a vasút.
- 85 : 27 *tutor* — gondviselő, gyám
- 86 : 12 *Montechi és Capuletti* — Montague és Capulet; Shakespeare *Rómeo és Júlia* c. tragédiájának két, egymással harcba álló családja
32 *per telegráf* — nálunk az első távíró vonal Pozsony és Bécs között nyílt meg 1847-ben, Pest és Pozsony közt 1850-ben, azután gyors egymásutánban az egész országban elterjedt.
- 87 : 24 *mortifikáló ellenség* — gyötrő, kízó ellenség
- 88 : 3 a katolikus asszony protestáns vallásra térése többször is előfordul, pl. az *Eppur si muove* és az *Egy az Isten* c. regényben.
- 92 : 10 *mókherolsz* — csinálsz
- 93 : 15 *roszprádlí* — hirtelensült
20 *sancta simplicitas!* — szent együgyűség!
21 *schédát falszifikálni* — itt: iratot hamisítani
27 *allegál* — állít, érvel
- 94 : 10 *Foscari* — Francesco 1423-tól 1457-ig Velence dozséja, uralkodása alatt érte el a város virágzásának tetőfokát; *A kőszívű ember fiai* c. regényben is szerepel
- 95 : 14 *A mi nevünk légió!* — sokan vagyunk; idézet a bibliából
- 97 : 5 *Valami országos zendülés* — az Almássy-féle összeesküvés 1864-ben
- 99 : 8 *indiai bab* — kávé
- 100 : 13 *politesz* — (politesse) udvariasság
- 101 : 27 *megváltoztatja aláírását* — ezt már egyszer elmondatta az író Czenczivel
29 *probatio calami* — tollpróba
- 102 : 12 *szadduceusok* — zsidó szekta, a papok és előkelők pártja Jézus korában; itt: lelketlen hitelezők
- 103 : 3 *eldeclinál* — megver, elpüföl
11 *dikhenc* — gebe
13 *barazdolás* — barázdálás, a köveztlen útba vájt kocsinyomok

Lap: Sor:

- 104 : 8 *turbolya* — az ernyősök családjában tartozó ánizs illatú növény
(*Athriscus cerefolium*)
10 *büörök* — közönséges mérges, útszéli növény (*Conium macu-
latum*)
20 *havária* — hajón való szállításból (főleg tengeri) eredő áru-
károsodás, itt: a megtett útból származó fájdalmak, ütések
105 8 *ein armer Reisender* — egy szegény vándor
17 *silenusi ábrázat* — Silenus: Dionüszosz nevelője, köpcös,
kedélyes, borzas alak
112 : 25 A megbélyegzett embernek sohasem bocsát meg a társadalom
ez Hugo Victor *A nyomorultak* (1862) c. regényének alap-
gondolata is.
116 5 *sohase lesz ebből gállickő* — nem fog sikerülni; köz-
mondás
8 *sapient pauca* — a bölcs kevés szóból is ért
18 *szennyes az én ingem*, /Szennyes a gatyám is, /Majd hoz
Kossuth. tisztát, /Türr Pista meg puskát!/ Éljen Garibaldi.
(Arany—Gyulai: *Magyar Népköltési Gyűjtemény*, 1872. (I. k.)
21 *caprerai hős* — Garibaldi
117 : 2 *Avec de coup de fusil* — szó szerint: puskalövéssel
7 *mamelukok* — itt: Tisza Kálmán híveiről, a korabeli vakon
engedelmeskedő kormánypárti képviselőkről van szó
24 *cölönk* — súly, nehezék (tájszó)
27 *projektum* — javaslat, tervzet
118 11 *Nekem semmi közöm nincsen a pesti Szózat-éneklőkkel.* —
Schmerling alatt zajlott le az a tüntetés, amikor a tisztviselők
lemondtak hivatalukról, s a Szózatot énekelve vonultak fel.
Jókai is közöttük volt, beszédet is mondott. L: *A szerelem
bolondjai.* (JKK 55. kk.)
20 *desperátus* — elkeseredett, kétségbeesett, mindenre képes
29 *49-ben a pannonhalmi bencések igen jól verekedtek* — erre
többször hivatkozik Jókai, pl. az *Enyim, tied, övé* c. regény-
ben is. JKK I. k. 72.
119 20 *perfid* — hűtlen, álnok
24 *nemzeti kaszinó* — az előkelő társaság klubja, melyet Széchenyi
alapított
120 : 4 *calembour* — szójáték, egy szó kétféle értelmén alapul
10 *poltron* — gyáva, szájhős
lunatikus — holdkóros
32 *malecontentus* — elégedtelen, lázadó
121 9 *agioteur* — tőzsdejátékos, börzespekuláns

Lap: Sor:

- 121 : 11 *Bankár és báróné* — utalás Hugó Károly *Bankár és báró* c. színdarabjára
- 122 4 *delektáltad magadat* — gyönyörködtél
14 *perversus* — elvetemült, romlott
27 *Ovid* — Ovidius Publius Naso (i. e. 43—i. u. 18.) páratlan verselő, egyik legnépszerűbb római költő
30 *ultimus surculus masculus* — a legutolsó fiúcsmete, hajtás a fiágon
- 123 2 *Sobri Jóska* — (?—1837) híres betyár, aki különösen a vagyonosokat tartotta rettegésben. Sokáig kétes volt, hogy valójában kicsoda, egyesek előkelő úrnak tartották, míg Eötvös Károlynak sikerült tisztázni, hogy Pap József volt, egy kovácsnak a fia. Elfogatásakor öngyilkos lett, mint Cousin e regényben, vagy *Fatia Negra A szegény gazdagokban*. Jókai írt róla a H-ban.
- 125 4 *Langievicz* — Maryan (1827—1887) lengyel felkelő, aki Garibaldival is szövetségben állott, 1863-ban diktátorrá kiáltotta ki magát, később leverték
- 127 11 *samaritanus* — a bibliai példabeszédek irgalmas alakja
15 *falsificatum* — hamisítvány
25 *tarili* — kártyajáték magyar lapokkal
31 *karsamadin* — alászolgája
- 130 12 *Olmütz* — Morva melletti város, 1848-ban V. Ferdinánd itt mondott le a trónról Ferenc József javára; börtönében sok magyar szabadságharcos raboskodott, ma Olomouc
31 „*Közlöny*”-ben — a magyar kormány hivatalos lapja 1848—49-i forradalom és szabadságharc idején. 1848. jún. 8-án indult meg Gyurmán Adolf szerkesztésében, utolsó száma 1849. aug. 11-én jelent meg.
- 131 10 *Flectere si nequeo superos Acheronta movebo* — ha az isteneket nem sikerül megindítanom, az alvilágot is megmozgatom; idézet Vergiliusból
- 132 : 20 *Ebben az esztendőben március tizenötödike éppen egy szép vasárnapra esett* — 1863-ban esett vasárnapra márc. 15-e
24 Jókai a Schmerling provizóriumot a Bach-korszaknál is jobban elítélte
- 133 : 12 *infuzoriák* — véglények; itt: utolsó emberek
- 134 : 14 *összegyúrja az ujjai között* — Jókai a kenyérbélből gyúrt figurákat gyakran említi műveiben (pl. az *Egy az Istenben*) s maga is mulatságos alakokat készített az asztalnál a kis Feszty Masa számára

Lap: Sor:

- 134 : 26 *Az illavai fogház valamikor zárda volt* — megfelel a valóságnak
135 19 *bastonnad* — botozás
31 *polyglott* — soknyelvű
- 136 : 4 *A rabok beszéde ez!* — Jókai regényeiben a titkos beszédnek számtalan jeltozatát említi meg, pl. az *Enyim, tied, övében* is van egy jelbeszéd a papnövendékek között. JKK 1. k. 22.
- 137 : 15 *ministráns fersing* — a minisztránsok felső szoknyája, ruhája
28 *laikus testvérek* — a szerzetesi rend szolgálai munkát végző, fogadalmat tett, de fel nem szentelt, papi szolgálatot nem teljesítő tagjai
- 139 : 9 *mea culpa, mea maxima culpa* — én bűnöm, én nagy bűnöm
27 (*Márton József*) — Jókai pápai tanára, akinek az álomról szóló felfogását az író több helyen is említi; pl. *Álmok és nemálmok* c. írásában (*Utazás egy sírdomb körül*. NK 95. k. 190.)
33 *volt egy idő* — kezdetű mondat mutatja, hogy mennyire megváltozott Jókai felfogása ez időben (L. *Keletkezése. A történelmi-politikai háttér*. 1. c. részt.)
- 140 : 21 *Kerepesi út* — a mai Rákóczi út
25 A Szigligetivel kapcsolatos esetet más helyen is említi Jókai, pl. *Az én életem regényében*
27 *a Komlókert-ben meg a Beleznay-kertben* — voltak az első jelentős munkásgyűlések. A Budapesti Munkásegylet megalakításában Jókai maga is részt vett.
- 141 3 *Kárpátoktól az Adriáig* — Petőfi: *Élet vagy halál* c. versének módosított első sora
17 *elárasztja az egész országot* — e sorok mélyen bevilágítanak Jókai megváltozott felfogásába, forradalomellenességébe. Ez főként abban nyilvánul meg, hogy a nemzet felszabadításának magasztos eszméit a börtöntöltelékek lázadásával hozza kapcsolatba.
- 142 : 6 Ezer forintért katonai fölmentést lehetett kapni. (Vö. *Utazás egy sírdomb körül* c. NK 95. k.)
12 *municipiumok* — önkormányzattal bíró városok
23 *klimakterikus napok* — az asztrológiában a változást, vést hozó idő
24 *horoszkóp* — csillagjósítás
25 *Az egész országban általános volt az ínség* — leírását lásd *A szerelem bolondjaiban* JKK 210. kk.
29 Az Almássy-féle összeesküvésről van szó. A vádlottak Jókainak éppen olyan jó barátai voltak, mint a regényben Illavaynak. Almássy Pálról több írásban is megemlékezik, *A kö-*

Lap: Sor:

- szívfű ember fiaiban, A mi lengyelünkben* stb. Nedeczky István később tarokkpartnere volt, Beniczkyvel levelezésben állott.
- 144 6 *Rule Britannia* — Uralkodj Britannia; az angol himnusz kezdő sora
- 7 *Yankee doodle* — észak-amerikai induló amelyet miut himnuszt énekeltek
- Allons enfants de la patrie* — „Fel, honfiak, a hazáért”, a Marseillaise kezdősora
- 8 *Sie sollen ihn nicht haben* — a volt német himnusz, a „Wacht am Rhein” egyik sora; Max Schneckenburger írta 1840-ben
- 9 *estye polszke nye zginyéla* — (Jeszcze Polska nie zginela) Még nem veszett el Lengyelország; a lengyel himnusz kezdősora
- 153 : 28 *Maledetto cane!* — Átkozott kutya!
- 155 5 *Minié-puskák* — Minié francia parancsnokról (1804–1879), felfalálóról elnevezett puska, amelyet a francia hadsereg 1852–1866 között használt
- 157 31 *Brontes-termetű* — a görög népmondákban a Kyklopsok egyike, „a mennydörgő hangú”
- 162 19 *indigena* — bennszülött, honi lakos
- Ballagi* — Mór (1818–1891) nyelvész és teológus, főműve *A magyar nyelv teljes szótára* 2 kt. Pest, 1867–73.
- 20 *Fogarasi* — János (1801–1878) jogtudós és nyelvész. Czuczor Gergellyel szerkesztette *A magyar nyelv szótárát*. 6 köt. Pest, 1862–74.
- 163 3 *pechvogel* — szerencsétlen flótás
- 15 *convivák* — vendégek
- 28 *Mucius Scaevola* — római polgár, a bátor hazafiság példaképe. I. e. 507-ben az ellenség kezébe került, s mikor megfenyegették, ő a tűz fölé nyújtotta karját, s hang nélkül állta a tűz okozta fájdalmakat
- 164 : 25 A titkosan érkező üzeneteket említi Jókai más művében is, pl. *Az én életem regényében* Madarász Lászlóval kapcsolatban, szintén gúnyolódásképpen
- 30 *ládáink el vannak rejtve* — A fegyverrejtgetés motívuma Jókai regényeiben többször is előfordul, néhol még humoros változatban is, mint pl. *A mi lengyelünkben*, ahol azzal a koholt hírrrel, hogy a kukoricahalom fegyvereket rejt, rászedik a rendőröket, hogy forgassák meg a befülledés ellen és hordják el. (Nagy mester a szükség c. fej.) Egyébként *A mi lengyelünkben* a rejtett fegyverek elárulása miatt lövi agyon a gerilla Tihaméért.

Lap: Sor:

- 167 : 10 *bedíltatok* „Jézusmária-huszár-nak” — Jázusmária huszárok vagy Jellasics-huszárok a császári csapatok egyetlen huszár-alakulata; szerepelnek az *Enyim, tied, övében* is (JKK I. k. 168.)
- 13 *diabolus rotae* — itt: bajkeverő, minden rossznak okozója
- 14 *gyámoltalan Telemach* — T. Odüsszeus fia, aki visszasegítette apját jogaiba
- 168 24 *pestes* — kemence
- 27 *Andiamo!* — Gyerünk!
- 171 17 *contubernium* — itt: együtt lakók, kenyeres pajtasok
- 172 : 23 *csánkejaid* — itt: lábaid
- 173 15 *fanyövők, sziklamorzsolók* — itt: mesebeli hősökhez hasonlít Jókai
- 174 : 23 *pan bratye generál* — generális bátyámuram
- 178 31 *signore Nonmiricordo* — Nemtudomky úr
- 179 : 27 *komplicitás* — itt: bűnrészesség
- 180 : 19 *Josefstadt* — börtönében sok magyar szabadságharcos raboskodott, többek között Beniczky Lajos is
- 32 *memento vivere!* — gondolj az életre! Szójáték a karthauziak jelszavával és a „chartreuse”-zel, a híres likőrrel
- 183 : 25 *glacis* — a vársánc előtti mellvéd
- 187 : 5 *felsapta az égőt* — nagy ember lett
- 6 *nota infidelitatis* — a hűtlenség bűne
- 15 *metodista concionator* — a metodista vallás gyülekezetének vezetője; a metodista vallás a XVIII. században Angliában keletkezett, szigorú erkölcsöket követelő protestáns szekta
- 191 : 13 *Csak nem tart örökké ez a mostani kormány!* — ti. a Schmerling-kormány
- 195 : 10 *agglomerálva* — hozzátéve, halmozva
- 196 12 *parenthesisbe* — zárójelbe
- 21 *a török szultán „thaguja”* — tugra (néma g), díszes aláírás
- 197 6 *esztrenga* — esztena; hegyvidéki legelőkön elkerített hely a juhok pihentetésére. Ezt a helyet körülvevő sövény, kerítés
- 198 6 *szelim alejkum* — üdvözet nektek; mohamedán köszöntés
- 202 : 9 *impedimentum dirimens* — megghiúsító akadály, a jogszabály a dolus-t, a család esetét nem tartalmazza
- 203 3 *Estremadura* — volt spanyol tartomány Portugália DNY-i részén, az Atlanti-óceán mellékén
- 4 *Darmstadt* — a volt Hesseni német nagyhercegség fővárosa
- 5 *duros* — ezüstből készült pénz
- 6 *picula* — a régi osztrák 10 krajcáros ezüst váltópénz

Lap: Sor:

- 205 : 33 *Fertig!* — kész, befejeztük!
- 206 : 6 *kasírozott* — papírból, kartonból készített, felragasztott, nem valódi
- 209 : 5 *sábesz* — a héber szombat (szombat) népies kiejtése
- 212 : 33 *discant* — a legfelső szólam, két szólamnál a dallamot éneklő hang
- 214 : 15 *Bucintoróról eljegyezni* — Bucintoro volt annak a díszes ünnepi gályának a neve, amelyről a velencei dozse beledobta gyűrűjét a tengerbe, hogy képletesen eljegyezze magát vele
- 217 : 3 *Megjövendölte ezt neki egy bölcs* — a jövendölés gyakori eset Jókai regényeiben, pl. *A janicsárok végnapjaiban* jósolják meg Ali Tepelenti sorsát
- 222 : 31 *nereide* — a régi görög regék tengerlányai, Nereus tengeristen lányai
- 34 *Hogy változott egyszerre át az Anadyomene-arc Megaera-fővé!* — Anadyomene Aphrodite mellékeve, amint a tenger vizéből kiemelkedik. Gyakori tárgya a festészetnek. Megaera a bosszúálló Erinnyszek neve.
- 225 : 31 *görög π* — a görög „pi” a geometriában az ún. Ludolf-féle szám = 3,14
- 32 *infinitézimális számítás:* — a változó mennyiségek növekményeinek összehasonlításából keletkezett differenciálszámítás és ennek megfordításával foglalkozó integrálszámítás s a variációs számítás összefoglaló neve
- 26 : 19 *Möbius* — August Ferdinand (1790–1868) német matematikus, az újabb matematika egyik megalkotója, Euler elméletét egyes területeken továbbvitte
- 27 *hiperbola* — kétágú kúpmetszet
- 235 : 27 *proveniencia* — eredet, származás
- 236 : 10 *auditor* — bíró
- 237 : 15 *„Fehérekben” sir Patrik* — Maleville és Artigues drámáját 1842-ben mutatta be a Nemzeti Színház, Egressy Béni fordításában, Sir Patrikot Lendvay Márton alakította
- 239 : 2 *apage Satanas* — távozz tőlem Sátán, Jézus mondta az őt megkísértő ördögnek (biblia)
- 241 : 12 *planetámat a szférájából* — sorsomat az ő köréből, útjából
- 243 : 7 *anticipando* — előlegesen
- 244 : 24 *Junó, mikor Ixion ölébe dobja a felhőt* — az ég istennője, a görög–római mitológiában; (a görögöknél Héra); Ixion ókori görög mitológiai alak, aki szerelemre lobbant Héra

Lap: Sor:

- íránt, s Zeus (nem Junó!) Héra alakjára formált felhőt adott neki kedvesül, ő azt vélte hogy Hérát öleli. A művészetnek (feszítészet) többször feldolgozott tárgya.
- 245 11 *Minerva* — (Pallasz Athéné) — a római mitológiában a bölcsesség, tudomány és művészet istennője, de a kézművesség pártfogója is, aki a nőket szövésre és kézimunkára tanította
- 12 *Arachne* — mítikus lény, a művészi szöttek készítője, aki Pallasz Athénével is versenyre kelt, ezért az pókká változtatta
- 246 : 9 *Ki lesz ön v ocsájtva* — Ez a rész nagyon hasonlít Jókai *Házasság éhségből* c. elbeszéléseéhez, amelyben azonban for-i dított esetről van szó. Lord Mac Millen Dagobertet zárja be saját szobájába Donna Idol, s addig éhezeti, amíg törvényesen is feleségül nem veszi.
- 251 17 *sub camera charitatis* — bizalmasan, jótékonyág ürügyén
- 252 32 *oktáváján a gyászszertnek* — nyolc nappal a gyászszert után
- 253 22 *zsebrákok* — XV. századbeli cseh zsoldosok; más értelemben: koldusok, szegények
- hajdemákok* — zaporogi kozákok, kik a lengyel nemesek ellen keltek fel
- 254 : 6 *Külföldi tőkepénzesek keresnek heverő millióik számára elhelyezésre való tért.* — Ez ellentétben van a 251 : 25 sor megállapításával, ahol az áll, hogy „a külföldi tőkepénz pedig iszonyodik az itteni viszonyoktól.”
- 255 2 *Ferrara herceg* — Antonio Castello császári tábornok titkára, aki Fráter Györgyöt 1551-ben megölte
- 257 2 *kommerzienrat* — kereskedelmi tanácsos
- 258 10 A szédelő bankvállalkozásról minden bizonnal felvidéki utazása alkalmával hallott az író, mert útjegyzeiteiben ilyen sorok olvashatók: „Popper, Clanner, W . . . rath, belga bérlők, Schulhof A. ajánlólevele, Moicic zsidórészvényesek, Schwarzenberg fűrészmalom, Löwensteinné bankár, cholera mind meghalnak. Clannert megcsalja. 20 millió, veres ház-bérlet, örökös. Eszterházy, Zichy Ferenc zivatar, tört fák, lengyel uradalom 54 ezer hold, Szepesházán, 80 ezer fa első alap, E. Móric becsukítja, Schomberg kibocsátja Kainzba szállítja Szász komendánshoz.” (XI. Jegyzetfüzet 47. verso)
- 259 : 20 *Reichsgesetzblatt* birodalmi törvényközlöny
- 260 19 Jókai is feljegyzti noteszeibe kiadásait és jövedelmét
- 261 9 *aritmetikai progresszió* — számtani haladvány
- 263 4 *experimentálás* — kísérletezés

Lap: Sor:

- 264 : 7 *moderateur lámpa*—ekkor terjedt el a szabályozható olajlámpa
265 2 Nagyon érdekes Jókainak, a szerkesztőnek, zárójel közé tett vallomása. Visszaemlékszik arra az időre, amikor Haynau bukásának hírére egy nappal hamarabb hozták meg Bécsből, s Haynau az udvar iránti bosszúból egymás után írta alá kegyelmi rendeleteit.
- 267 11 *Finita la comedia* — vége a játéknak
268 : 9 *Sem, Cham, és Jáfet* — Noé fiai, akiktől az emberiség származik, Sem utódai a semiták, Chamé a hamiták, a feketék, az afrikai népek, míg Jáfet utódai Európát és Ázsiát népesítették be
- 270 : cím *Exodus* — záró fejezet; a görög tragédiák befejező része, a színészek kivonulása a színről
- 271 13 *en débandade* — rend nélküli szétoszlásban, rendetlenül
18 *Willkommen!* — Isten hozta!
- 273 : 25 *mariage* — máriás; kártyajáték magyar kártyával
274 : 15 *Consummatum est* — Bevégeztetett; Krisztus utolsó szavai a keresztfán
- 276 : 29 *Flober-féle szalonpisztoly* — 1845-ben találta fel a francia Flóbert Nicolas (1819–1894)
- 278 34 *a nagy „krach” után* — 1872-ben volt a nagy tőzsdeválság, amely megrázta egész Európa gazdasági életét
Gmundeni-tó — Felső-Ausztriában, tulajdonképp Traun-tó
- 280 : 15 *atyai legátum* — atyai rendelkezés, végrendelet

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. A regény első kiadásának címlapja (OSzK-ban)
- II. A temetvényi vár romjai a múlt században
(*Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen.*
1898. Magyarország V. k.)
- III. Illava képe a múlt századból (Pehány Adolf:
Kalauz a Vág völgyben. 1888.)
- IV. A regény cseh kiadásának címlapja (OSzK-ban)
 - V. A regény kéziratának egyik lapja (OSzK Kézirat-tár)
- VI. Jókai XI. sz. jegyzetkönyvének egyik lapja a regény vázlatával (OSzK Kézirattár)
- VII. Ua.
- VIII. Ua.

NÉVMUTATÓ

A második kötet lapszámait dőlt szedéssel jelezzük

- Aalborg 423
 Adelung, Johann Christoph 547
 Aldridge, Ira 303
 Almássy Pál 461–62, 469, 304,
 307
 Ambrus Zoltán (Spektator) 481–
 484
 Andaházy Pál 432, 439–42
 Antonelli, Giacomo 303
 Arany János 518, 538
 Arany László 305
 Arató Endre 452–53
 Arisztotelész 530
 Artigues 310
 Asbóth Lajos 543
 Aspasia 549
 Aspremont család 433, 438, 518
 Augustus Octavianus 541

 Bach, Alexander 301, 306
 Bacsák alispán 428–29
 Balassa Antal 430
 Balassa Detre 430
 Balassa István 430
 Balassa Menyhért 430
 Ballagi Mór 308
 Balzac, Honoré de 481, 541
 Baron család 432
 Barta János 496
 Bartók Béla 301

 Batthyány család 527
 Báthori Anna 517
 Báthory Erzsébet 427, 432, 437,
 517
 Báthory György 517
 Bechers grófné 432
 Beksics Gusztáv 462–63
 Belsazar babilonai király 541
 Bem József 448, 537
 Beniczky Lajos 448–50, 452,
 461–69, 479, 308–9
 Bercsényi Miklós 436–38, 518
 Berecz Gyula 440
 Berlichingen, Götz von 531
 Bernfeld Magdolna 491
 Berstein Béla 492
 Bloudek 448–50
 Bornemisza Péter 430
 Brogyáni Árpád 434
 Buday Dezső 490

 Canning, George 537
 Castello, Antonio 311
 Cavour, Camillo 456–59
 Cicero, Marcus Tullius 532
 Clanner 311
 Clementisz Gábor 462
 Congreve, William 529
 Cooper, Fenimore 542
 Couza román herceg 459–60
 Czuczor Gergely 308

- Csák Máté 431, 436–37, 481, 517
 Csernátony Lajos 471
 Csók István 517
- Danton, Georges 525
 Daudet, Alphonse 486
 Dávid zsidó király 530, 532
 Demeter Tibor 422–23
 Deym, Vojtech 451
 Dickens, Charles 484, 486–87, 542
 Dionúszosz 305
 Doré, Gustave 547
 Durandó 460
 Dürer, Albert 435
- Egressy Béni 310
 Eötvös Károly 306
 Eszterházy család 473, 311
 Euler, Leonhard 310
- Farkas Béni 443
 Ficzkó 437
 I. Ferdinánd 430, 432
 V. Ferdinánd 306
 I. Ferenc József 457, 462, 544, 549, 306
 Ferenczi Zoltán 422
 Ferrara herceg 311
 Feszty Árpádné 439–41
 Feszty István 439
 Feszty Masa 306
 Fényes Elek 438
 Flammarion, Camille 299
 Flobert, Nicolas 312
 Fogarasi János 308
 Foscari, Francesco 304
 Frankl Henrik 433
 Franklin, John 539
 Fráter György 311
 Frič, J. V. 452
- Frischeisen alezredes 448–50, 468
 Fuggerek 430
- Galenus, Claudius 537
 Gaucs 452
 Garibaldi, Giuseppe 457–58, 303, 305–6
 Gál János 422–23, 489
 Gáspár Lajos 462
 Geduly szuperintendens 435
 Gervay Nándor 428
 Giskra János 535
 Goethe, Johann Wolfgang 481, 531
 Görgey Artur 449–50, 469, 529
 Götz osztrák tábormok 449–50, 468
 Grassalkovich család 473
 Grünwald Béla 486
 Gulyás József 491
- Gyulai Pál 487, 305
 Gyurmán Adolf 306
- Hajnik Pál 539
 Haynau, Julius 469, 311–12
 Hegedüs Lóránt 495
 Hegedüs Sándorné 439
 Heister generális 432
 Henriot, François 524
 Hertzinger tábormok 543
 Hippokratész 548
 Hodza 448
 Hoening O'Caroll 433, 442
 Hofer András 533
 Homérosz 302
 Horváth Mihály 451–52, 543
 Hugo Károly 306
 Hugo, Victor 485, 541, 546, 305
 Hunyadi János 521, 532, 535
 Hurbán József 448, 450, 453–54, 468

- Illésházy István 519
 István nádor 444
 Izabella spanyol királynő 548

 Janeček 448
 Janke, Otto 422
 Jellasics József 521–22, 526
 Jósika Kálmán 487
 Jósika Samu 526

 Kapisztrán János 532
 Kákay Aranyos 517
 V. Károly 543
 Kemény Zsigmond 481
 Kerényi György 538
 Keserű Ilona 422
 Kisfaludy Károly 517
 Klapka György 456–58, 460–62
 Kodály Zoltán 301
 Koltay-Kasztner Jenő 456–58,
 461, 463
 Kossuth Lajos 444, 455–61, 463,
 528, 538, 305
 Kovács Ernő 431, 475
 Königsegg gróf 433–34, 442
 Könyöki József 428–29
 Kőrösi László 456
 Kubicza Pál 427, 431, 436, 441–
 42
 Kubinyi Aladár 433
 Kubinyi György 433
 Kuna S. A. 223
 Kuzmány, Karel 453
 Kyselak, Josef 517

 I. Lajos magyar király 436
 XIV. Lajos 299
 XVI. Lajos 535
 Lajos főherceg 526
 Lamartine, Alphonse de 523
 Lambella, Maria 525
 Langievicz, Maryan 306

 Lavater, Johann 524
 Ledru-Rollin, Alexandre 540
 Lederer tábornok 444–45
 Lendvay Márton 310
 Lengyel Dénes 443
 Lewartowszky 451
 Lezsák Lajos 462
 Liguori, Alfonz 528
 I. Lipót 437, 517
 Lippay György 517
 Lisznyai Kálmán 520
 Liszt Ferenc 544
 Lórántffy Zsuzsanna 433
 Löwensteinné 311

 Madarász László 524, 308
 Maintenon, Françoise 299
 Makart, Hans 543
 Makk József 457
 Malefille 310
 Marat, Jean Paul 524
 Maria Antoinette 525
 Mária Terézia 536
 Mazzini, Giuseppe 456–57
 Mayerhoffer Gustav 423
 Márton József 307
 Mátyás király 535
 Mednyánszky 432–33, 437–38,
 442
 Meister János 413
 Metternich, Klemens Lothar 549
 Metternich Klementina 300
 Mészáros Sándor 491
 I. Miklós orosz cár 535
 Mikszáth Kálmán 427, 445–46
 Minié 308
 Moisie 311
 Molnár József 447–48, 455
 Montezuma 548
 Móricz Zsigmond 303
 Möbius, August Ferdinand 310
 Mucius Scaevola 308

- II. Nabukodonozor babiloniai király 549
 Nacsády József 774, 494
 Nagy Iván 436
 Nagy Miklós 441
 Nagy Sándor 537
 Napóleon, Bonaparte 522, 524, 527, 536–37, 543
 III. Napóleon 457, 520
 Nádasdy Ferenc 436, 517–18
 Nedeczky István 462–63, 308
 Nelson, Horace 548
 Nepomuki János 526
 Nestroy, Johann 472, 528
 Nozdroviczky László 464
- Nyáry Pál 444, 470–71
- Ollendorf 547
 Orlai Soma 546
 Ország gróf 436
 Ovidius, Publius, Naso 306
- Palissy, Bernard 544
 Palugyay 428
 Panyutinye orosz tábornok 543
 Pap József 306
 Pálffy család 430, 435
 Pálffy István 435
 Pehány Adolf 436–37
 Perczel Mór 537
 Pereire Izsák 545
 Pereire Jakab 545
 Periklész 549
 Petőfi Sándor 444, 521, 523
 Petrőczy István 518
 Petrőczy Kata Szidónia 518
 Péterfy Jenő 480–81
 Pheidiasz 549
 Pistorius 531
 Pitaval, François Gayot de 541
 Pitt, William 537
- IX. Pius pápa 303
 Pizarro, Francisco 548
 Plachy Lajos 431, 462
 Platière, Roland de 524
 Plutarchosz 525
 Podmaniczky 432
 Popper 311
 Prus, Boleszlav 496
 Pulszky Ferenc 458–60
- Radeczky, Johann Joseph 549
 I. Rákóczi Ferenc 518
 II. Rákóczi Ferenc 432–33, 436–37, 518–19
 Rákóczy György 438, 518
 Rakovszky Géza 435
 Rakovszky István 430, 433
 Ramberg tábornok 449
 Rembrandt, Harmensz van Ryn 485
 Remellay Gusztáv 523
 Renan, Ernest 302
 Révay György 467–68
 Révész György 493–94
 Riedl Frigyes 484–87
 Robbia, Della Luca 544
 Róbert Károly 517, 522
 Rónay Jácint 435
 Rossini, Gioacchino 537
 Rosta Péter 477–78
 Rothschild 536
 Rózsa Sándor 442, 471, 475, 303
 Rozgonyi család 489
 Rozgonyi Cecília 538
 Rozgonyi István 538
 Rüdiger, Fjodor Vasziljevics 469
- Samarjai Emil 428, 435
 Samarjai Károly 427–29, 434, 439–41
 Samarjai Mihály 428
 Savoyai-ház 456

- Sándor Lajos 431—33, 442, 463—64
 Schiller, Friedrich 533
 Schlick, Franz 521
 Schmerling, Anton 305—6, 309
 Schneckenburger, Max 308
 Scholz, Wenzel 528
 Schomberg 311
 Schulhof A. 311
 Schwarz Gyula 440—41
 Schwarzenberg, Félix 311
 Scott, Walter 545
 Sebes 462
 Shakespeare, William 303—4
 Siegmeth Károly 437
 Šimáček, Fr. 423
 Simon Béla 433
 Simunich Boldizsár 468, 521
 Skrbenszky Fülöp 433
 Ślaski, Jan 422—23, 496
 Sobri Jóska 306
 Soubeiran 545
 Sötér István 495
 Spencer lord 301
 Spira György 453
 Stampfl Károly 428—29
 Steier Lajos 448—50, 452, 461, 464—68
 Stibor vajda 437, 517, 519
 Štur 448, 450, 452—53
 Svehla cseh vezér 436
 Svetozar (?) 423
 Swift, Jonathan 548
- G. Szabó János 441
 Szabó Sándor 491
 Szász 311
 Szelestyei László 462
 Széchenyi István 305
 Szigligeti Ede 307
 Szilágyi Sándor 462
- Szilvay István 430
 Szilvay Károly 433
 Szlávy (József?) 431, 434, 442
 Szmrecsányi Gy. 441
 Szókratész 549
- Tacitus, Publius Cornelius 532
 Taurinus István 531
 Thackeray, William 484
 Thököly Imre 518
 Thurzó-család 438
 Tisza Kálmán 445, 305
 Toldy Ferenc 538
 Tolnai Vilmos 495
 Topa betyár 303
 Tóth Lőrinc 436, 475, 478
 Tömörkény István 301
 Török, szabads csapat vezető 431, 507
 Treppeler Fridolin 431, 434
 Tüköry Lajos 458
 Türr István 457—59, 305
- Ujlaky-család 436
 Ujlaki Miklós 438
 I. Ulászló magyar király 535
 Urfé, Honoré d' 302
- Vajda Béla 492
 Ványi Ferenc 492
 IV. Vencel cseh király 526
 Vergilius, Publius, Maro 534, 306
 Vécsei Irén 422, 496
 Vetter Antal 458
 Vigano Mária 544
 Viktor Emánuel 458, 460, 462
 Villani, Karel 451
 Visconti 462
 Vörösmarty Mihály 533
- Wagner, Richard 533
 Werndl József 525

Wesselényi Ferenc 518
Windischgraetz, Alfred 448,
452–53, 526
Zambelly Lajos 462–63, 469
Zápolya István 437
Zavilla Olivérmé Zászló Anna 442,
463
Zay-család 434–35
Zay Lőrinc 435

Zetvitz gróf 436
Zichy Ferenc 311
Zimányi család 433
Zrínyi Ilona 430, 518
Zrínyi Péter 518
Zsigmond király 535, 538
Zsigmond Ferenc 488–89
Zsófia főhercegnő 526

TARTALOM

MÁSODIK RÉSZ: A MA

Kívül a világon	7
A kis báró és a kis baronesz	12
A bárópapa	50
Az üldözött őz	92
Egy párbeszéd, aminek az elejét nem hallottuk	116
Rablázadás	128
A drága barátom	162
Hány percig állja ki a víz alatt	176
Hátha két halott összekerül?	224
A hold szarvának utolsó fénypontja	250
Exodus	270
Jegyzetek	281
Rövidítések	282
Szövegváltozatok	283
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	299
A képmelléletekről	313
Névmutató	314

A kiadásért felel
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✖

A szerkesztésért felelős:
SZIGYÁRTÓ GYÖRGYNÉ

Műszaki szerkesztő:
VIDOSA LÁSZLÓ

A kötéstervező:
KECSKEMÉTI ANNA
munkája

✖

A kézirat beérkezett: 1966. VI. 9.
Példányszám: 6 500
Terjedelem: 16,2 (A/5) ív + 4 old. melléklet

AK 95 k 6669

✖

65.62481 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

